

Наукoвi пeпeкeмiвy
Видaвчa вiддiл

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

*v rámci publikační skupiny
Scientific Publishing Group*

*Svazek XV mezinárodní
kolektivní monografie*

Česká republika
2022

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (Česká republika)
Středoevropský vzdělávací institut (Bratislava, Slovensko)
Národní institut pro ekonomický výzkum (Batumi, Gruzie)
Al-Farabi Kazakh National University (Kazachstán)
Batumi School of Navigation (Batumi, Gruzie)
Regionální akademie managementu (Kazachstán)
Veřejná vědecká organizace „Celokrajinské shromáždění lékařů ve veřejné správě“ (Kyjev, Ukrajina)
Nevládní organizace „Sdružení vědců Ukrajiny“ (Kyjev, Ukrajina)
Univerzita nových technologií (Kyjev, Ukrajina)

v rámci publikační skupiny Publishing Group „ Vědecká perspektiva “

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

Česká republika
2022

International Economic Institute s.r.o. (Czech Republic)
Central European Education Institute (Bratislava, Slovakia)
National Institute for Economic Research (Batumi, Georgia)
Al-Farabi Kazakh National University (Kazakhstan)
Batumi Navigation Teaching University (Batumi, Georgia)
Regional Academy of Management (Kazakhstan)
Public Scientific Organization "Ukrainian Assembly of Doctors of
Sciences in Public Administration" (Kyiv, Ukraine)
Public Organization Organization "Association of Scientists of
Ukraine" (Kyiv, Ukraine)
University of New Technologies (Kyiv, Ukraine)

within the Publishing Group "Scientific Perspectives"

MODERN ASPECTS OF SCIENCE

15- th volume of the international collective

monograph

Czech Republic

2022

UDC 001.32: 1/3] (477) (02)

C91

Vydavatel:

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.
se sídlem V Lázních 688, Jesenice 252 42
IČO 03562671 Česká republika
Zveřejněno rozhodnutím akademické rady

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. (Zápis č. 1/2022 ze dne 1.10.2022)

Monografie jsou indexovány v mezinárodním vyhledávači
Google Scholar

Recenzenti:

- Karel Nedbálek** - doktor práv, profesor v oboru práva (Zlín, Česká republika)
Markéta Pavlova - ředitel, Mezinárodní Ekonomický Institut (Praha, České republika)
Yevhen Romanenko - doktor věd ve veřejné správě, profesor, ctěný právník Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)
Iryna Zhukova - kandidátka na vědu ve veřejné správě, docentka (Kyjev, Ukrajina)
Oleksandr Datsiy - doktor ekonomie, profesor, čestný pracovník školství na Ukrajině (Kyjev, Ukrajina)
Jurij Kijkov - doktor informatiky, dr.h.c. v oblasti rozvoje vzdělávání (Teplice, Česká republika)
Vladimír Bačišin - docent ekonomie (Bratislava, Slovensko)
Peter Ošváth - docent práva (Bratislava, Slovensko)
Oleksandr Nepomnyashy - doktor věd ve veřejné správě, kandidát ekonomických věd, profesor, řádný člen Vysoké školy stavební Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)
Vladislav Fedorenko - doktor práv, profesor, DrHb - doktor habilitace práva (Polská akademie věd), čestný právník Ukrajiny (Kyjev, Ukrajina)
Dina Dashevskaya - geolog, geochemik Praha, Česká republika (Jeruzalém, Izrael)

Tým autorů

C91 Moderní aspekty vědy: XV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. 435

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie obsahuje publikace o: utváření a rozvoji teorie a historie veřejné správy; formování regionální správy a místní samosprávy; provádění ústavního a mezinárodního práva; finance, bankovníctví a pojišťovnictví; duševní rozvoj osobnosti; rysy lexikálních výrazových prostředků imperativní sémantiky atd.

Materiály jsou předkládány v autorském vydání. Autoři odpovídají za obsah a pravopis materiálů.

OBSAH

PŘEDMLUVA	10
ODDÍL 1. VEŘEJNÁ SPRÁVA, SAMOSPRÁVA A STÁTNÍ SPRÁVA	
<i>§1.1 НА УКРАЇНІ ПОВИННО З'ЯВИТИСЯ ПОДВІЙНЕ (МНОЖИННЕ) ГРОМАДЯНСТВО</i> (Романенко Є.О., Національний авіаційний університет)	11
<i>§1.2 КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК «М'ЯКА СИЛА»: КЛЮЧ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ</i> (Кащенко Н.В., Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти»)	31
ODDÍL 2. EKONOMIKA A ŘÍZENÍ PODNIKU	
<i>§2.1 EXPLORATION OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT MODE IN CHINESE UNIVERSITY</i> (Nazarenko I., Sumy National Agrarian University, Li Wei, Sumy National Agrarian University Hou Anyu, Henan Institute of Science and Technology)	44
<i>§2.2 ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА</i> (Калініченко З.Д., Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Перетяцько К.О., Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Савчук Д.Ю. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)	58

ODDÍL 3. PRÁVO

§3.1 ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУТКУ ДОРОГОЦІННОГО КАМІННЯ ОРГНОГЕННОГО УТВОРЕННЯ (Удовенко Ж.В., Національний університет «Києво-Могилянська академія», Пустовойтова Я.В., Головне управління Національної поліції в Київській області) 71

§3.2 ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НСРД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ (Хараберюш І.Ф., Маріупольського державного університету, Лісовий О.О., Маріупольського державного університету) 83

ODDÍL 4. PSYCHOLOGIE, PEDAGOGIE, VZDĚLÁVÁNÍ, FILOZOFIE A FILOLOGIE

§4.1 CORRECTION OF WHISTLING PRONUNCIATION DISORDERS IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH MENTAL DEVELOPMENT DELAY BY MEANS OF INTERACTIVE SPEECH THERAPY GAMES: THEORETICAL FUNDAMENTALS (Bocheliuk V.Yo., «Zaporizhzhia Polytechnic» National University, Panov M.S., Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council, Zhadlenko I.O. Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council) 94

- §4.2 *ДОСТУПНОСТЬ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ ЛИЦ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ И СЛУХА: ОПЫТ УКРАИНЫ* (Афузова А.В., Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова
Войтюк Ю.А., Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова
Серпутько А.П., Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова,
Горлачев А.С. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова) 107
- §4.3 *ГУМАНІСТИЧНИЙ СВИТОГЛЯД МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ* (Бондар Г.О., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини) 125
- §4.4 *ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРАЦІВНИКІВ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СФЕРИ* (Бондарчук О.Ю., Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова) 145
- §4.5 *ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЛЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СЬОГОДЕННЯ* (Калічак Ю.Л., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка) 158
- §4.6 *ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ* (Кондрацька Г.Д., Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка) 194
- §4.7 *РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПО ЗОРУ* (Костенко Т.М., Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України) 210

- §4.8 РОЛЬ КЕРІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ (Мірошніченко В.І., Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького) 225
- §4.9 ОСВІТНЯ ВИСТАВКА ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ ГРОМАДСЬКИХ ВІРОСПОВІДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СИСТЕМІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ (Остряньська О.А., Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Бринь Л.І., Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України, Сіданіч І.Л., Державний заклад вищої освіти «Університет менеджменту освіти» НАПН України) 237
- §4.10 ЦИФРОВИЙ ФОРМАТ ОБРАЗОТВОРЕННЯ: ФАХОВА ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО МИТЦЯ (Пічкур М.О., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини) 295
- §4.11 ОБОЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ СТРЕСОРІВ НА СПОРТСМЕНІВ ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ РІЗНИМИ ВИДАМИ ЄДИНОБОРСТВ (Полянничко О.М., Київський університет імені Бориса Грінченка, Кулаков Б.С., Київський університет імені Бориса Грінченка) 311
- §4.12 СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ДО ПРОБЛЕМИ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ (Рябініна М.А., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини) 321

§4.13 СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ 333
(Столяренко О.В., Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського, Столяренко О.В., Вінницький національний технічний університет, Магас Л.М., Вінницький національний технічний університет)

§4.14 КУЛЬТУРНИЙ КОД ЯК МАРКЕР ІДЕНТИЧНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ) 354
(Яловенко О.В., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Прокоф'єва М.О., Національний авіаційний університет, Сабітова А.П., Національний авіаційний університет)

ODDÍL 5. MARKETING

§5.1 ADVERTISING AND PR METHODS OF PROMOTING UKRAINIAN CHILDREN'S PUBLISHERS 371
(Fisenko T.V., National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute")

ODDÍL 6. EKOLOGIE

§6.1 MAIN APPROACHES TO SOLVING SOLID WASTE MANAGEMENT PROBLEMS 406
(Yorkina N.V., Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky, Cherniak Ye.B., Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky, Tarusova N.V., Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University)

**ODDÍL 7. METODIKA A ORGANIZACE
VÝZKUMU ZÁKLADŮ DUŠEVNÍHO
VLASTNICTVÍ**

§7.1 FUNDAMENTALS OF INNOVATIVE RESEARCH METHODOLOGY WITH FUNDAMENTALS OF INTELLECTUAL PROPERTY 420
(Kliuchevych M. M. Polissya National University,
Stoliar S.G. Polissia National University)

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

Шановні друзі та колеги!

Вітаю колектив редакційної колегії, авторів, редакційно-видавничий відділ та читачів із виходом XV-го тому міжнародної колективної монографії міждисциплінарного напрямку "MODERNÍ ASPEKTY VĚDY".

Міжнародне видання є підмогою наукового забезпечення державного управління, права, економіки, педагогіки в Україні та за кордоном. Значний обсяг актуальних наукових робіт знаходить дбайливе відображення на сторінках монографії, що є вагомим внеском у скарбницю науки та освіти, розвитку міжнародного співробітництва.

Монографія постійно надає чимало уваги методичним настановчим питанням, однак, не є осторонь і загально-теоретичних питань, зокрема, щодо діяльності судових органів у провідних країнах Європейського Союзу; розвитку демократичних засад державного управління; психологічного супроводу дітей із затримкою психічного розвитку; взаємозалежності психологічного благополуччя педагогічних працівників та продуктивності професійних комунікацій; особливостей лексичних засобів вираження імперативної семантики..

У цих здобутках значна частка праці Видавничої групи «Наукові перспективи», в основі якої закладено високий науковий потенціал та достатню матеріальну базу.

Від щирого серця вітаю Вас із прийдешніми і наступаючими новорічними святами та бажаю Вам здоров'я, миру, злагоди, творчого натхнення та подальших успіхів!

**З повагою,
Директор Видавничої групи
«Наукові перспективи»,
Проректор з наукової роботи
ПВНЗ Університет Новітніх
Технологій**

Жукова І.В.

ODDÍL 1. VEŘEJNÁ SPRÁVA, SAMOSPRÁVA A STÁTNÍ SPRÁVA

§1.1 НА УКРАЇНІ ПОВИННО З'ЯВИТИСЯ ПОДВІЙНЕ (МНОЖИННЕ) ГРОМАДЯНСТВО (Романенко Є.О.)

Вступ. Подвійне громадянство (біпатризм) — громадянство двох країн, визнане обома цими країнами. Множинне громадянство (мультипатризм) — громадянство більш ніж двох країн, визнане всіма цими країнами. Біпатрид – особа, що є громадянином одночасно двох держав.

Множинне громадянство — статус громадянства, при якому особа послідовно визнається громадянином (громадянкою) двох чи більше країн за законами цих країн.

У деяких країнах розрізняють *громадянство* особи, яке більше стосується участі у внутрішньому політичному житті країни та *національність*, яка стосується міжнародного статусу особи. В давніші часи був у вжитку термін *підданство*. Хоча множинне громадянство дає певні переваги його набувачам, при множинному громадянстві можливі колізії законодавства, наприклад, у виконанні військового та інших обов'язків згідно з законодавством окремих країн. Подвійне громадянство – результат колізії законів про громадянство різних держав. Воно може виникнути, наприклад, при народженні дітей від батьків, що мають різне громадянство, при натуралізації та ін. [1]

Виклад основного матеріалу. Питання доцільності подвійного (множинного) громадянства неодноразово вивчалось та аналізувалось у міжнародному праві,

оскільки множинне громадянство породжує юридичні та політичні колізії. Більшість держав світу виходять з визнання виключності громадянства. Проте інколи в результаті колізії норм, що регулюють питання громадянства, можуть виникати ситуації, коли одна й та сама особа визнається громадянином декількох держав. [2]

У міжнародній правовій практиці зазвичай виокремлюють три головні підстави для застосування принципу подвійного громадянства: 1) при народженні дитини від громадян держави, яка застосовує при визначенні громадянства принцип «права крові» (лат. – *jus sanguinus*), на території держави, що застосовує принцип «права ґрунту» (лат. – *jus soli*); 2) при шлюбі жінки з іноземцем, якщо за нею за законом однієї держави залишається власне громадянство, а за законом іншої – автоматично надається громадянство чоловіка; 3) при зміні громадянства шляхом натуралізації, коли цей процес не супроводжується обов'язковою відмовою від попереднього громадянства. З метою подолання зазначених вище колізій, міжнародним співтовариством схвалені відповідні міжнародно-правові акти. Так, 30 серпня 1961 року у Нью-Йорку була ухвалена Конвенція про скорочення без громадянства.[3] 6 травня 1963 року держави-члени Ради Європи також підписали Конвенцію про скорочення випадків багатогромадянства та про військову повинність у випадках багато громадянства.[4]

Відповідно до актів міжнародного права регулювання питання набуття чи втрати громадянства відноситься до дискреційних повноважень держави і відповідно встановлюється державою на її власний розсуд. З огляду на це у міжнародно-правових актах з питань громадянства в основному встановлюються загальні правила у цій сфері та ті умови, які повинні бути дотримані всіма державами.

Більшість держав погодилися, що ценз осілості не повинен перевищувати десяти років, а для ряду категорій осіб повинна бути передбачена спрощена процедура (ст.6 Європейської конвенції про громадянство від 6 листопада 1997 року).[5]

Так само достійно держави можуть вирішувати й питання щодо множинності громадянства. Наприклад, у Конвенції, стороною якої є і Україна, зазначається, що кожна держава може вільно вирішувати, які наслідки має у її внутрішньодержавному праві факт набуття її громадянином іншого громадянства або його належності до іншого громадянства. Водночас, згідно із приписом ст. 15 вказаної Конвенції її положення не обмежують право кожної держави встановлювати у своєму внутрішньому праві: а) зберігають чи втрачають громадянство її громадяни, які набувають або мають громадянство іншої держави; б) чи пов'язане набуття або збереження її громадянства з відмовою від іншого громадянства або з його втратою. Відтак, Конвенція дає державам-учасницям право самим дозволяти чи забороняти множинне громадянство та визначати режим правового зв'язку між особою та державою.[5]

Конституція України (ст. 4) містить положення про те, що в Україні існує єдине громадянство. Ця норма спрямована на забезпечення єдиного правового статусу для всіх громадян України та однакового правового зв'язку кожного громадянина з державою. Крім того, в ч. 1 ст. 25 Конституції України визначено, що громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство. Відповідно до припису п. 2 ч. 1 ст. 93 Конституції України виключно законами України визначаються громадянство, право суб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства. У ст. 2 Закону

України «Про громадянство України» визначено принцип єдиного громадянства як такий, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України.[6] Водночас в ньому передбачено, що у разі набуття громадянином України громадянства (підданство) іншої держави або держав у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. В ст. 19 Закону передбачаються підстави *втрати* громадянства. Однією з таких підстав є добровільне набуття громадянином України громадянства іншої держави, однак механізм реалізації цього припису у Законі не передбачений.

Ставлення української держави до подвійного (множинного) громадянства до останнього часу було негативним – держава проводила політику уникнення множинного громадянства та зменшення проявів юридичних і політичних колізій, які виникають в результаті множинного громадянства (оподаткування, проходження військової служби, дипломатичний захист та ін.).

23 липня 2021р. Президент України Володимир Зеленський підписав Указ № 305/2021 про введення в дію рішення Ради національної безпеки та оборони від 16 липня про подвійне громадянство для чиновників.[7]

Підпункт 2 пункту 1 рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року "Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства", введеного в дію Указом Президента України від 4 березня 2021 року № 85, доповнити підпунктом "й" такого змісту:

"й) запровадити у деклараціях осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, які в установленому порядку подають

особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазначені в пункті 1 частини першої статті 3 Закону України "Про запобігання корупції", відображення інформації про відсутність громадянства (підданства) іноземної держави, а також документів, які дають право на постійне проживання на території іноземної держави".

Це зроблено з метою уникнути зловживань чиновниками. Указ набирає чинності з дня його опублікування.

2 грудня відповідно до статті 93 Конституції України Президент України Володимир Зеленський вніс на розгляд Верховної Ради проекти законів України "Про внесення змін до Закону України "Про громадянство України" щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України", "Про запобігання та протидію загрозам національній безпеці України у сфері громадянства", "Про внесення змін до статті 570 Митного кодексу України щодо запобігання та протидії загрозам національній безпеці України у сфері громадянства", "Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо запобігання та протидії загрозам національній безпеці України у сфері громадянства", "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері громадянства" та визначив ці законопроекти як невідкладні для позачергового розгляду Верховною Радою України.

Проект Закону №6368 про внесення змін до Закону України "Про громадянство України" щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України [8] розроблено у зв'язку з рішенням Ради національної

безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року "Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства", введеного в дію Указом Президента України

від 4 березня 2021 року № 85.

Проектом Закону України, зокрема:

1) унормовується, що зобов'язання припинити іноземне громадянство подається іноземцем, який подає заяву про набуття громадянства України, який є громадянином (підданим) держави, включеної Кабінетом Міністрів України до переліку держав міграційного ризику;

2) запроваджується декларація про відмову від іноземного громадянства та визнання себе лише громадянином України – документ, що засвідчує відмову іноземця від громадянства (підданства) іншої держави або громадянств (підданств) інших держав, що подається іноземцем: а) якому надано статус біженця в Україні чи притулок в Україні; б) який в установленому законодавством України порядку проходить військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Національній гвардії України, або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи; в) який в установленому законодавством України порядку проходив військову службу за контрактом у Збройних Силах України, Національній гвардії України, контракт якого припинено (розірвано), та якого звільнено з військової служби з підстав, передбачених підпунктами "а", "б" пунктів 1 – 3 частини п'ятої статті 26 Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу", у тому числі нагороджено державною нагородою України, або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи; г) який отримав посвідку на тимчасове проживання на

підставі частини двадцятої статті 4 Закону України "Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства", або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи; г) який має визначні заслуги перед Україною або прийняття якого до громадянства України становить державний інтерес для України, або є одним із подружжя такої особи, або дитиною такої особи; д) який є громадянином держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, та зазнав у країні своєї громадянської належності переслідувань через політичні мотиви, що підтверджується документом, передбаченим цим Законом, або є одним із подружжя такої особи, або є дитиною такої особи; е) який узяв зобов'язання припинити іноземне громадянство і в якого існують незалежні від нього причини неотримання документа про припинення іноземного громадянства (підданства) або іноземних громадянств (підданств) або є дитиною такої особи; є) який є громадянином держави, законодавство якого передбачає автоматичне припинення особами громадянства (підданства) цієї держави одночасно з набуттям громадянства іншої держави або є дитиною такої особи;

3) встановлюються підстави, за наявності яких особа не може набути громадянство України за територіальним походженням (вчинила злочин проти людства чи здійснювала геноцид, засуджена в Україні за вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину, вчинила на території іншої держави діяння, яке визнане законодавством України тяжким або особливо тяжким злочином);

4) переглядаються підстави для втрати громадянства України, зокрема передбачається, що такими підставами є: використання повнолітнім громадянином України, який

має громадянство (підданство) іноземної держави, на території України паспортного документа іноземця, наслідком якого є створення загроз національній безпеці, національним інтересам України; встановлення факту проходження військової служби за контрактом (у добровільному порядку) у державі, визнаній Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, особами, які на момент проходження військової служби мали (мають) громадянство України;

5) уточнюються підстави для скасування рішення про оформлення набуття громадянства України (якщо громадянство України набуто внаслідок подання неправдивих відомостей, підроблених документів, а також приховування особою або її законним представником будь-якого суттєвого факту, за наявності якого особа не могла набути громадянство України, а також розширюється перелік підстав для набуття громадянства України (відповідно до статей 7, 8, 10, 14, 15 Закону), рішення за якими можуть бути скасовані;

6) передбачається можливість скасування рішення про встановлення належності до громадянства України, оформлення належності до громадянства України відповідно до статті 3 Закону, якщо таке рішення прийнято внаслідок подання неправдивих відомостей, підроблених документів, приховування особою будь-якого суттєвого факту, за наявності якого стосовно особи не могло бути прийнято рішення про набуття громадянства або обману, у тому числі невиконання зобов'язання, взятого особою в зобов'язанні припинити іноземне громадянство;

7) надання повноважень державним органам, які беруть участь у вирішенні питань громадянства України, під час розгляду та вирішення питань громадянства України та виключно для цілей ідентифікації особи,

підтвердження інформації та/або документів, пов'язаних з провадженням за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконанням прийнятих рішень, в установленому порядку безоплатно отримувати інформацію (у тому числі персональні дані) з автоматизованих інформаційних систем, реєстрів, баз даних, володільцем, розпорядником, держателем та/або адміністратором яких є центральні та місцеві органи виконавчої влади, інші державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, що належать до сфери управління державних органів, в обсязі інформації про особу та/або документів, пов'язаних з провадженням за заявами і поданнями з питань громадянства України, а також звертатися із запитом до компетентних органів інших держав, міжнародних організацій;

8) передбачається обов'язок особи, яка звертається для вирішення питань громадянства України, або її законного представника на надання письмової згоди на отримання інформації щодо такої особи та копій документів від уповноважених органів іноземної держави, міжнародних організацій;

9) передбачається ведення державними органами, які беруть участь у вирішенні питань громадянства України, обліку осіб, стосовно яких прийнято рішення про встановлення, оформлення належності до громадянства України; осіб, які набули, припинили громадянство України, або рішення про встановлення, оформлення належності до громадянства України, оформлення набуття громадянства України особою скасовано; осіб, стосовно яких в межах повноважень здійснюється провадження за заявами і поданнями з питань громадянства України та виконання прийнятих

рішень, у відомчих інформаційних системах із внесенням інформації до Єдиного державного демографічного реєстру.

Проект Закону України №: 6369 "Про запобігання та протидію загрозам національній безпеці України у сфері громадянства" [9] розроблено на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року "Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства", введеного в дію Указом Президента України від 4 березня 2021 року № 85. На цей час низкою законодавчих актів визначається одна із вимог щодо зайняття посад у державних органах, установах, підприємствах державної (комунальної) власності – наявність громадянства України. Водночас не встановлено обмеження на зайняття цих посад громадянами України, які мають або набули громадянство (підданство) іноземної держави або громадянства (підданства) іноземних держав, що може бути використано як інструмент втручання у внутрішні справи України, посягання на незалежність, суверенітет і територіальну цілісність держави.

Проектом акта, зокрема, пропонується:

- визначити правові та організаційні засади функціонування системи декларування громадянами України наявності (відсутності), набуття (припинення), перебування (неперебування) у процедурі набуття / припинення громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав);

- визначити повноваження державних органів щодо перевірки достовірності поданих у декларації відомостей про наявність (відсутність), набуття (припинення), перебування (неперебування) у процедурі набуття / припинення громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних

держав) та виявлення порушень порядку подання таких декларацій;

- встановити обмеження для громадян України, які мають або набули громадянство (підданство) іноземної держави або громадянства (підданства) іноземних держав, бути членами політичних партій, виборчих комісій / комісій з референдуму, офіційними спостерігачами на виборах та референдумах, мати доступ до державної таємниці, бути керівниками на об'єктах державної власності, що мають стратегічне значення, перебувати на посадах, пов'язаних з виконанням функцій

держави, місцевого самоврядування;

- встановити обов'язок для громадян України, які претендують на посади публічної служби, планують стати членами політичної партії, виборчої комісії / комісії з референдуму, офіційними спостерігачами на виборах та референдумах, оформити доступ до державної таємниці, бути керівниками на стратегічних об'єктах державної власності, подавати декларацію із зазначенням відомостей про наявність (відсутність), набуття (припинення), перебування (неперебування) у процедурі набуття / припинення громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав).

Проект Закону України №:6370 про внесення змін до статті 570 Митного кодексу України щодо запобігання та протидії загрозам національній безпеці України у сфері громадянства [10] розроблено на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року "Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства", введеного в дію Указом Президента України від 4 березня 2021 року № 85. На цей час низкою законодавчих актів визначається одна із вимог щодо зайняття посад у державних органах,

установах, підприємствах державної (комунальної) власності – наявність громадянства України. Водночас не встановлено обмеження на зайняття цих посад громадянами України, які мають або набули громадянство (підданство) іноземної держави (іноземних держав), що може бути використано як інструмент втручання у внутрішні справи України, посягання на незалежність, суверенітет і територіальну цілісність держави.

Проектом Закону, зокрема, пропонується встановити обмеження на зайняття посад в митних органах громадянами України, які мають або набули громадянство (підданство) іноземної держави (іноземних держав).

Проект Закону України №:6371 про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів"[11] щодо запобігання та протидії загрозам національній безпеці України у сфері громадянства розроблено на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року "Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства", введеного в дію Указом Президента України від 4 березня 2021 року № 85. На цей час низкою законодавчих актів визначається одна із вимог щодо зайняття посад в державних органах, установах, підприємствах державної (комунальної) власності – наявність громадянства України. Водночас не встановлено обмеження на зайняття цих посад громадянами України, які мають або набули громадянство (підданство) іноземної держави (іноземних держав), що може бути використано як інструмент втручання у внутрішні справи України, посягання на незалежність, суверенітет і територіальну цілісність держави.

Проектом Закону України, зокрема, пропонується встановити обмеження на зайняття посад в органах системи правосуддя громадянами України, які мають або набули громадянство (підданство) іноземної держави (іноземних держав).

Проект Закону України №:6372 про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері громадянства [12] розроблено на виконання рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 лютого 2021 року "Про невідкладні заходи щодо протидії загрозам національній безпеці у сфері громадянства", введеного в дію Указом Президента України від 4 березня 2021 року № 85. Проектом Закону України "Про запобігання та протидію загрозам національній безпеці України у сфері громадянства", який вноситься в пакеті із зазначеним проектом Закону, запроваджено систему декларування громадянами України наявності (відсутності), набуття (припинення), перебування (неперебування) в процедурі набуття/припинення громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав) та перевірки достовірності поданих у деклараціях відомостей.

Проектом Закону пропонується внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Цими змінами передбачається:

- встановити адміністративну відповідальність за несвочасне подання та неподання суб'єктом декларування декларації про наявність (відсутність) громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав), про перебування (неперебування) в процедурі набуття (припинення) громадянства (підданства) іноземної

держави (іноземних держав), про подання документів для набуття громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав);

- визначити суб'єктами декларування осіб, які зазначені у статті 3 Закону України "Про запобігання та протидію загрозам національній безпеці України у сфері громадянства", які відповідно до частин першої та другої статті 3 цього Закону зобов'язані подавати декларацію про наявність (відсутність) громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав), про перебування (неперебування) в процедурі набуття (припинення) громадянства (підданства) іноземної держави, про подання документів (проходження процедури) для набуття громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав);

- уповноважити центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб, розглядати справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням законодавства про громадянство України.

Також проектом Закону пропонується внести зміни до Кримінального кодексу України, встановивши кримінальну відповідальність за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей про наявність (відсутність) громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав), або про перебування (неперебування) в процедурі набуття (припинення) громадянства (підданства), або про подання документів для набуття громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав) до декларації, передбаченої Законом України "Про запобігання та

протидію загрозам національній безпеці України у сфері громадянства".

При цьому суб'єктами декларування пропонується визначити осіб, які відповідно до частин першої та другої статті 3 Закону України "Про запобігання та протидію загрозам національній безпеці України у сфері громадянства" зобов'язані подавати декларацію про наявність (відсутність) громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав), про перебування (неперебування) в процедурі набуття (припинення) громадянства (підданства) іноземної держави, про подання документів (проходження процедури) для набуття громадянства (підданства) іноземної держави (іноземних держав).

Крім того, пропонується у Кримінальному процесуальному кодексі України визначити повноваження слідчих органів безпеки здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень за декларування недостовірної інформації стосовно громадянства.[9]

2 грудня 2021р. було оприлюднено результати загальнонаціонального дослідження проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Інституту центральноєвропейської стратегії у рамках спецпроекту Re:Open Zakarpattia проведеного з 22 жовтня по 12 листопада 2021 року методом САТІ (телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера; computer-assisted telephone interviews) на основі випадкової вибірки номерів мобільних телефонів у всіх областях України, окрім територій, які тимчасово не контролюються владою України.[13] Вибірка репрезентативна для дорослого населення (віком 18 років і старше) України. В результаті польового етапу було зібрано 2003 анкети. Статистична похибка вибірки (з імовірністю 0.95

і з врахуванням дизайн-ефекту 1,1) не перевищує: 2.4% для показників близьких до 50%, 2.1% — для показників близьких до 25%, 1.5% — для показників близьких до 10%.

48% респондентів не підтримують взагалі ідею запровадження подвійного або множинного громадянства в Україні. Водночас 24% висловлюються за можливість запровадження подвійного (множинного) громадянства для всіх країн без винятків;

11% підтримують цю ідею, якщо подвійне громадянство буде дозволено лише з країнами-членами ЄС і НАТО, 7% можуть підтримати запровадження такого громадянства з усіма країнами, окрім Росії;

майже 5% виступають за подвійне громадянство лише з колишніми республіками СРСР. Не змогли визначитися з відповіддю всього 5% опитаних.

Найбільшу підтримку ідеї подвійного (множинного) громадянства висловили такі категорії опитаних:

- 33% респондентів зі східного макрорегіону;
- 42% респондентів віком 18–29 років;
- по 29% респондентів, які можуть дозволити собі купити коштовні речі та серед тих, хто може дозволити купити собі майже все, що хоче;
- 29% серед тих, хто виїздив за кордон протягом 2017–2021 рр.

Найменшу підтримку ідеї подвійного (множинного) громадянства висловили такі категорії опитаних:

- 55% респондентів із західного макрорегіону;
- більшість респондентів віком старше 30 років та молодше 70 років: 51% серед опитаних віком 30–39 років, 53% серед опитаних віком 40–49 років, 55% серед опитаних віком 50–59 років, 52% серед опитаних віком 60–69 років.
- 53% респондентів, яким грошей вистачає на їжу, але купувати одяг вже важко;

– 51% серед тих, хто не виїжджав за кордон протягом останніх чотирьох років.[9]

Як впливає з аналізу результатів дослідження, в українському суспільстві на сьогодні відсутня підтримка ідеї запровадження подвійного (множинного) громадянства. Можна також обґрунтовано припустити, що заперечення проти такої ідеї зумовлене російською агресією, в тому числі насильницькою паспортизацією громадян України у Криму та в окупованих районах Донецької та Луганської областей. Респонденти можуть побоюватися, що у разі безумовного поширення подвійного громадянства на всі країни Росія скористається цим для ще більшого впливу на Україну.

Помітно, що підтримку ідеї подвійного (множинного) громадянства найбільше висловлюють заможні громадяни, люди, які часто перетинають кордон і довгий час проживають чи працюють в іноземних державах, а також молодь, якій взагалі притаманна більша відкритість до зовнішнього світу та бажання здобувати новий досвід, ніж старшим поколінням.

Важливо розуміти, що 67% українців позитивно ставляться до діаспори. Тому якщо подвійне (множинне) громадянство стосуватиметься винятково закордонних українців, в такому разі пропозиція Президента буде схвально сприйнята суспільством.[13]

Таким чином законопроект передбачається: розширити коло осіб, які набувають громадянство України за територіальним походженням; визначити категорії осіб, які для набуття громадянства України замість подання зобов'язання припинити іноземне громадянство матимуть право подавати декларацію про відмову від іноземного громадянства (зокрема, до таких осіб належатимуть особи, які в установленому законодавством України порядку

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

уклали контракт на проходження військової служби у Збройних Силах України; особи, які мають визначні заслуги перед Україною або прийняття яких до громадянства України становить державний інтерес для України; особи, які в установленому законодавством України порядку проходять військову службу у Збройних Силах України та нагороджені державною нагородою України; особи, які є громадянами держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором або державою-окупантом, що зазнали у країні своєї громадянської належності переслідувань через політичні переконання); переглянути підстави втрати громадянства України, а саме виключення з підстав для втрати громадянства України такої підстави, як добровільне набуття повнолітнім громадянином України громадянства іншої держави; запровадити судовий порядок скасування рішення про встановлення, оформлення належності до громадянства України; закріпити зобов'язання щодо повернення паспортного документа іноземця, невиконання якого є підставою для втрати громадянства України або скасування рішення про оформлення набуття громадянства України; розширити підстави набуття громадянства України дітьми, у тому числі внаслідок усиновлення, встановлення опіки, піклування; уточнити повноваження державних органів, які беруть участь у вирішенні питань громадянства України; удосконалити понятійний апарат Закону та ін.

Крім того, законопроектом пропонується внести зміни до низки законів України, якими передбачається подання декларації про відсутність іноземного громадянства особами, які претендують на обрання на виборні посади або прийняття на державну службу, на службу до органів місцевого самоврядування,

проходження служби в правоохоронних органах тощо

Висновки. З огляду на конституційний принцип єдиного громадянства, про який йшлося вище, положення цього законопроекту послаблюють вимоги щодо уникнення множинності громадянства для громадян України, тому вважаємо що будь-яка легалізація подвійного (множинного) громадянства шляхом прийняття певних законодавчих приписів можлива лише після відповідного уточнення приписів Основного Закону України.

Верховній Раді та Президенту у процесі підготовки відповідного закону доведеться врахувати також стурбованість суспільства щодо безпекових ризиків, пов'язаних із запровадженням подвійного (множинного) громадянства, та провести медійну кампанію, щоб запобігти штучній напруженості між мешканцями різних регіонів України.

Список використаних джерел:

1. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Головатий Микола, Романенко Євген. Політика: реальність і гра: монографія / М. Ф. Головатий, Є. О. Романенко. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 276 с. Бібліогр.: с. 263–275.
3. Про приєднання України до Конвенції про скорочення без громадянства; Закон України № 22-VII від 11.01.2013р. Режим доступу <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-18#Text>
4. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_302
5. Про ратифікацію Європейської конвенції про громадянство: Закон України від 20.09.2006 № 163-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/163-16>
6. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 року № 2235-III. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 липня 2021 року "Про додаткові заходи з координації реалізації державної політики у сфері громадянства: Указ Президента України від 23 липня 2021 року №305/2021

8. Про внесення змін до Закону України "Про громадянство України" щодо підстав і порядку набуття та припинення громадянства України: Проект Закону від 02.12.2021 №6368. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73322

9. Про запобігання та протидію загрозам національній безпеці України у сфері громадянства: проект Закону від 02.12.2021 №6369. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=7333

10. Про внесення змін до статті 570 Митного кодексу України щодо запобігання та протидії загрозам національній безпеці України у сфері громадянства: проект Закону від 02.12.2021 №6370. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73324

11. Про внесення змін до Закону України "Про судоустрій і статус суддів" щодо запобігання та протидії загрозам національній безпеці України у сфері громадянства: проект Закону від 02.12.2021 №6371. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73325

12. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері громадянства: проект Закону від 02.12.2021 №6372. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73326

13. <http://ukrpohliad.org/analytics/yak-ukrayintsi-stavlyatsya-do-ideyi-mnozhyhnogo-gromadyanstva-vykylyky-i-mozhlyvosti-dlya-volodymyra-zelenskogo.html>.

§1.2 КУЛЬТУРНА ДИПЛОМАТІЯ ЯК «М'ЯКА СИЛА»: КЛЮЧ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ (Кащенко Н.В.)

Вступ. У сучасній науці культурна політика розглядається як одна зі складових сталого розвитку суспільств. Культура та креативні індустрії є результативними інструментами політики «м'якої сили». Державні органи влади разом із громадськими експертними інституціями повинні сформувати ключові напрями впровадження політики «м'якої сили».

Як показує досвід розвинутих країн, спроможність упровадження кардинальних соціально-економічних реформ має пряму залежність від розвитку культури. Таким чином, пріоритетом державної культурної політики як складової національної безпеки має стати утвердження нової ціннісної основи соціального і культурного буття. Це сприятиме створенню продуктивної структури соціальних та економічних відносин, а також інтеграції України в європейський політичний простір.

Значення культури як складової політики національної безпеки пов'язано не тільки із завданнями нейтралізації актуальних загроз. Не менш важливою є констатація того, що ефективна культурна політика сприяє розвитку креативного потенціалу українського суспільства та є ціннісною складовою сталого розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні експерти та політики відмовляються від хибної точки зору, що начебто культурна політика є чимось другорядним у порівнянні з економічною або соціальною сферами. До прикладу можна навести декілька висновків, що містяться у підсумковій резолюції Декларації Ханчжоу, яка була схвалена Міжнародним конгресом «Культура: ключ до

сталого розвитку» в Ханчжоу (КНР) 17.05.2013, який проходив під егідою ООН [1, с. 43].

У Декларації наголошується, що на підставі накопиченого досвіду настав час для інтеграції культури через чітко визначені цілі у стратегії розвитку на період після 2015 р. на глобальному та регіональному рівнях. Культура має бути включена в якості основного принципу в порядок денний розвитку в такій же мірі, як права людини, питання рівності та стабільності. Культурна складова має враховуватися при розробці програм в області сталого розвитку та їх впровадження. Цей висновок Декларації необхідно використовувати й українським творцям державної політики.

Серед висновків Декларації необхідно звернути увагу на позицію, яка має надзвичайно актуальне значення для України. Зокрема, Декларація наполягає на необхідності мобілізації культури для зміцнення миру і примиренні. Стверджується, що «в зонах, що пережили конфлікти, які супроводжувалися насильством, слід заохочувати відновлення культурної спадщини та проведення культурних заходів, які дозволять громадам, які постраждали, відновити свою самобутність, повернути почуття гідності й відчуття нормального життя, використати універсальну мову культури та розпочати заліковувати шрами, що були залишені війною». Цей висновок має стати засадничим у розробці державної культурної політики, спрямованої на реінтеграцію окупованих районів Донецької та Луганської областей у культурний та гуманітарний простір України.

Важливо зазначити, що Декларація Ханчжоу наполягає на використанні потенціалу культури для скорочення злиднів і забезпечення економічного розвитку. Зокрема, стверджується, що необхідно повною мірою

використовувати потенціал індустрії творчості й культурного розмаїття задля заохочення інноваційних підходів, особливо за рахунок сприяння дрібним та середнім підприємствам. Важливу роль Декларація надає культурі у забезпеченні екологічної стабільності, дається висока оцінка культури у збереженні та передачі історичного надбання майбутнім поколінням.

Декларація Ханчжоу змушує авторів документів державної політики виходити з того, що культура є однією із засад створення стратегій. Цей висновок стосується і документів, що визначають політику національної безпеки. При створенні цих документів необхідно відмовитися від точки зору, що питання національної безпеки обмежуються тільки військовими, економічними або соціальними проблемами. У сучасному світі культурна політика є складовою політики національної безпеки.

Культурна політика в системі національної безпеки має функцію «м'якої сили». Поняття «м'якої сили» (soft power) має безліч визначень. Традиційне визначення вказує на використання культурного, інформаційного та інтелектуального впливу країни на навколишній світ. Виходячи із актуальних проблем сьогодення, під «м'якою силою» нижче розуміється, по-перше, використання засобів культури у протистоянні з агресором і формуванні позитивного міжнародного іміджу держави, по-друге – застосування культурних програм у ліквідації наслідків агресії у свідомості населення тих територій, які постраждали в результаті бойових дій.

Технологія «м'якої сили» широко використовується у політичному та науковому дискурсі. У цьому плані варто послатися на сучасні рейтинги для вимірювання її ефективності. Так, міжнародний рейтинг Soft power підготовлений англійським PR-агентством Portland

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

визначає 30 країн, які є лідерами з використання технології «м'якої сили» [2, с.245]. Очолюють рейтинг Велика Британія, Німеччина, США, Франція і Канада. На жаль, Україна не потрапила до списку країн, які досягли успіху у використанні soft power.

Розвинуті країни широко використовують технології «м'якої сили» не тільки для формування позитивного зовнішнього іміджу, але й для просування своїх цінностей. Зокрема, через створення гуманітарних та культурологічних інститутів. В якості прикладів можна назвати Британську раду, яка функціонує у 110 країнах, асоціацію «Альянс франсез», що має понад 1 тис. представництв у 146 країнах, німецький Інститут Гете, який має 159 філіалів у 91 країні, Інститут Сервантеса має 77 представництв. У Польщі функціонують мережа Польських інститутів та Інституту Адама Міцкевича, мета яких полягає у просуванні польської культури за кордоном. Китай для таких цілей створив Інститут Конфуція, який за останні роки відкрив у 96 країнах понад 900 культурних центрів.

США активно використовують можливості різного роду благодійних фондів для просування своїх інтересів у гуманітарній та політичній сферах. Найбільшими з них є фонди Форда (з капіталом порядку 12 млрд дол.), Рокфеллера (3,3 млрд дол.), Карнегі, Джона і Кетрин Макартур, Сороса. Також можна назвати Фонд Фулбрайта, який фінансується державою і приватними інвесторами та надає гранти зарубіжним вченим, співпрацюючи зі 155 державами. Усі ці фонди є ефективним інструментом зовнішньої культурної політики США, а також засобом просування американського впливу в глобальних масштабах.

На порядку денному стоїть створення аналогічної української інституції, яка б займалася просуванням

української культури у світі. У Коаліційній угоді йдеться про забезпечення належного фінансування українських культурних центрів за кордоном, підтримка просування українського культурного продукту за кордоном. На жаль, поки що це залишається декларацією. Не зважаючи на серйозний доробок, щодо концептуальних засад створення та функціонування інституту, на який би поклалися функції просування культури, на сьогодні він відсутній. Основна проблема, яка залишається невирішеною – це забезпечення його фінансування та створення матеріально-технічної бази. Однак у бюджеті на 2016 рік не передбачається належне державне фінансування такого інституту.

Для України є надзвичайно актуальним завдання формування зовнішньої культурної політики і розвитку культурної дипломатії. Реалізація цих завдань має відбуватися у наступних напрямках: по-перше, необхідно створити умови для просування найкращих взірців української культури так званого «високого» мистецтва за кордон. Критеріями ефективності цієї роботи має бути збільшення кількості культурно-мистецьких заходів за кордоном (виставок, експозицій, гастролей), зміцнення присутності української культури в інформаційному закордонному просторі, збільшення кількості іноземних студентів, котрі навчаються в українських вузах; по-друге, створення умов для просування сучасного масового культурного продукту – естради, шоу, популярної літератури, кінематографу, сучасних взірців креативної індустрії. Важливою складовою тут є створення різноманітних форм культурного співробітництва та комунікацій між українськими і зарубіжними митцями та виробниками креативного продукту. Зокрема, це може бути створення різноманітних культурних центрів,

підтримка міжнародних арт медіа, забезпечення культурних практик (проведення фестивалів, виставок, конференцій), навчання українських студентів у зарубіжних культурологічних закладах, розвиток галузей креативної економіки. Проте нинішні управлінці помилково вважають питання розвитку культури другорядними і такими, що можуть «почекати» до тих пір, поки не будуть вирішені більш значущі проблеми. Критеріями успішної культурної політики мають стати високий рівень культурних компетенцій громадян, становлення модернової національної ідентичності, здатність суспільства до опанування сучасними креативними практиками та індустріями. Це створює умови для становлення системи національної культурної безпеки та ефективного використання «м'якої сили».

Сьогодні держава Україна не має стійкого позитивного іміджу у світі, що було б запорукою успішної політики національної безпеки. Як показують результати опитування, проведеного на замовлення Інституту світової політики компанією TNS серед мешканців 8 країн-членів ЄС (Великобританія, Іспанія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Польща, Франція, Швеція), у європейців домінує негативний образ України, якій пов'язується із війною (таку думку висловили 46 % мешканців країн ЄС), Росією (18 %) та бідністю (9 %) [3, с. 132].

Зокрема, для італійців Україна подекуди асоціюється із прислугою (10 % респондентів), для іспанців із холодом (12 %), для німців – це образ Кличка (13 %). Серед усіх асоціацій, які у свідомості європейців пов'язуються з Україною, майже немає згадувань явищ зі сфери культури. Водночас європейці в цілому позитивно ставляться до можливості приєднання України до ЄС. Так, 31 % опитаних респондентів погоджуються з тим, що Україна є

частиною Європи. 30 % опитаних вважають, що членство в ЄС є способом захисту України від подальших зазіхань Росії. 30 % респондентів дотримуються думки, що Україна повинна мати такі ж права на членство в ЄС, як й інші держави. Як показують результати дослідження, серед європейців існує досить великий прошарок тих, хто вважає, що приєднання нашої країни до ЄС принесе користь європейській спільноті. Так, 15 % мешканців погоджуються з тим, що приєднання до ЄС розширить стабільний європейський простір, 12 % – сприятиме економічному зростанню ЄС. Лише 1% опитаних респондентів вважають, що Україні не можна дозволяти вступати в ЄС.

Привертає увагу розподіл відповідей громадян ЄС щодо чинників, які гальмують євроінтеграційний процес України. Зокрема, це – корупція (35 %), олігархія (26 %), бідність (22 %). 20 % опитаних вважають, що українцям необхідно довести свою відданість європейським цінностям. Останній показник свідчить про те, що пересічні мешканці країн-членів ЄС не мають системного уявлення про процеси, що відбуваються в нашому суспільстві. 14 % опитаних вважають, що необхідно враховувати інтереси Росії у розв'язанні проблеми щодо надання Україні перспективи вступу до ЄС. Такий високий показник відповідей може свідчити про вплив російської пропаганди. Водночас лише 0,25 % респондентів дотримуються думки, що війна з Росією є причиною для відмови Україні у членстві в ЄС [4, с. 327].

Як показало дослідження, більшість громадян країн-членів ЄС (60 %) вважають, що в Україні відбувається збройний конфлікт, який спровокований Росією. Водночас не набагато менше (53 %) респондентів дотримуються думки, що в Україні відбувається громадянська війна.

Також необхідно зазначити, що лише третина опитаних респондентів (33 %) погоджується з офіційною версією Уряду України, що на Сході проводиться Антитерористична операція. Отримані результати опитування свідчать про те, що громадяни країн-членів ЄС ще не мають чіткої позиції щодо змісту війни в Україні. Логічно припустити, що це, з одного боку, є наслідком російської пропаганди, з іншого – результатом слабкої присутності України в європейському культурному та інформаційному просторі. Така ситуація актуалізує використання засобів «м'якої сили» задля доведення до громадської думки європейських країн суті подій, які відбуваються на Сході України.

Враховуючи обмеженість матеріальних та фінансових ресурсів України в умовах економічної кризи, очевидно, що нам не можна копіювати досвід розвинутих країн. Необхідно шукати шляхи створення власної моделі «м'якої сили», яка б відповідала нашій ресурсній базі і, головне, була б вбудована у зовнішню і внутрішньополітичний курс держави. Базовими конструктами української «м'якої сили» мають стати образи «української мрії», «успішного суспільства», «модернізованої держави», на яких будуватиметься модель майбутнього України.

Завдання формування української доктрини «м'якої сили» є актуальною з огляду на те, що в Російській Федерації широко використовують ці технології для просування власних інтересів. Дослідники проєкту «руського мира» підкреслюють, що Росія прагне активно впливати на політичну і гуманітарну ситуацію в Україні за допомогою технологій «м'якої сили». Тому значення культурної політики в системі національної безпеки не повинно обмежуватися тільки формуванням позитивного

образу держави, а й охоплювати завдання культурного протистояння, спрямованого на захист державницьких цінностей та ідентичності.

Доктрина «м'якої сили» як складова політики національної безпеки має використовувати культурні ресурси – цінності, смисли, практики – які є значущими для українського суспільства і національної ідентичності. Очевидно, що «м'яка сила» не є універсальним методом досягнення цілей політики національної безпеки, бо вона має свої обмеження. Однак її необхідно використовувати у тих випадках, коли традиційні важелі національної безпеки (наприклад, військові) є неефективними. Зокрема, це стосується завдань реінтеграції територій, які постраждали від агресії та населення яких потерпає від посттравматичного синдрому. Використання «м'якої сили» потребує значного часу і відповідної підготовчої роботи, позаяк її ефективність пов'язується з формуванням нових цінностей і руйнуванням деструктивних стереотипів. В умовах «гібридної війни» технології «soft power» відіграватимуть значну роль у політиці національної безпеки. Визнання культури змістовним елементом національної безпеки потребує розробки конкретних механізмів захисту вітчизняного культурного простору від впливу деструктивних глобалізаційних культурних практик, а також від негативного ідеологічного впливу недружніх держав.

Культура та креативні індустрії є результативними інструментами політики «м'якої сили». Державні органи влади разом із громадськими експертними інституціями мають сформулювати ключові напрями впровадження політики «м'якої сили». Таким чином, на сьогодні відсутнє розуміння ролі та значення культурної політики в системі національної безпеки. Немає узгодженої концептуальної

бази та належних правових засад у формуванні та реалізації державної культурної політики, в тому числі й як складової національної безпеки [5, с. 243].

Для дослідження цієї проблеми Міністерству культури України необхідно активізувати роботу разом із недержавними експертними структурами у створенні узгодженого проекту Стратегії розвитку української культури. В ньому потрібно передбачити окремий розділ, який би визначав функції культури у політиці національної безпеки. Зокрема, мають бути присутні позиції, які вказують на те, що: культура є основою суспільного життя та фундаментом модернізації України. Культурна політика повинна стати змістовною основою процесу реформування українського суспільства. До критеріїв успішності реформ має бути включений рівень культурних компетенцій громадян України та здатність ними до опанування сучасними культурними практиками; культурна політика повинна базуватися на парадигмі діалогу як форми плюралістичної демократії, що ґрунтується на принципах паритетності взаємовідносин між регіонами, соціальними групами і громадськими об'єднаннями; культура має стати ціннісною основою консолідації суспільства в сучасних умовах політичної та соціально-економічної кризи. Програми реформ в кожній сфері соціально-економічного життя мають бути пов'язані із забезпеченням сталого культурного розвитку. Критерієм успіху реформ має стати розвиток людини; необхідно впроваджувати механізми захисту вітчизняного культурного простору від деструктивних глобалізаційних культурних практик, а також від негативного ідеологічного впливу недружніх держав.

Базові документи, які визначають стратегію державної політики у сфері національної безпеки,

потребують доповнень, які торкаються ролі та функцій культури у безпековій сфері. Необхідно окремо відзначити, що культурна політика сприяє просуванню державою своїх національних інтересів і здатна впливати на реалізацію політики у різноманітних економічних, соціальних та регіональних сферах, а не тільки виконувати допоміжну інформаційно-ідеологічну функцію щодо підтримки загальної державної стратегії держави. Також варто визначити, що основним пріоритетом культурної політики в системі національної безпеки є збереження й розвиток цінностей, духовного та історичного надбання, національної ідентичності. Ця функція реалізується через виявлення та подолання внутрішніх і зовнішніх загроз сталому культурному розвитку.

Міністерству культури України та представникам недержавних експертних структур доцільно підготовувати проект змін та доповнень до Стратегії національної безпеки України та Закону України «Про основи національної безпеки України» щодо ролі культурної політики у сфері національної безпеки. Вважаємо за доцільне долучити новації, які вказують на те, що: культура є ключовим чинником вирішення суспільних конфліктів та підґрунтям консолідації суспільства; конфлікти, від яких потерпає українське суспільство, є наслідками, зокрема, деструктивних процесів у гуманітарній сфері, тому культурна політика повинна бути спрямована на подолання конфлікту цінностей та формування національної ідентичності; пріоритетом культурної політики має стати утвердження нової ціннісної основи соціального і культурного буття. Це забезпечить заміну віджилих авторитарних та патерналістських культурних матриць на нові (модерні) і сприятиме створенню продуктивної структури соціальних

відносин; культурна діяльність має сприяти ствердженню національно-державницьких цінностей та світоглядних орієнтирів громадян України.

Висновки. На сьогодні нормативно невизначені принципи формування та оцінювання ефективності культурної політики. Відсутня своєчасна реакція на руйнівні процеси в культурній сфері. Актуальною є проблема вироблення єдиного концептуального підходу щодо осмислення ролі культури у безпековій сфері. Необхідно розробити механізм вимірювання ефективності культурної політики як складової національної безпеки. Доцільно визначити чіткі індикатори, за допомогою яких можна було б судити про ефективність культурної політики. Вирішення цих завдань дало б можливість доцільно використовувати культурну політику для зміцнення національної безпеки. Ефективність культурної політики має вимірюватися, зокрема, за допомогою таких індикаторів: рівень доступності громадян до культурних благ; збереження та розвиток закладів культури, достатність фінансування їхньої роботи; рівень матеріально-технічного забезпечення функціонування закладів культури; зменшення рівня конфліктності в суспільстві та зміцнення національної ідентичності (вимірюється за допомогою соціологічних опитувань громадської думки).

Необхідно створити модель «м'якої сили», яка б виходила з наявних матеріальних, фінансових, організаційних та інтелектуальних ресурсів України. Формування позитивного образу України в світі має стати одним із зовнішньополітичних пріоритетів та завданням нової культурної політики. На часі вироблення узгоджених стратегічних документів, які б визначали методологію застосування «м'якої сили» та її правовий статус. У цій

моделі необхідно передбачити окрему роль культури у просуванні національних інтересів України. Для цього Міністерству культури України, Міністерству закордонних справ України разом із недержавним експертними структурами консолідованими зусиллями необхідно визначити організаційні засади Українського інституту, джерела фінансування його діяльності, а також питання кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Декларация Ханчжоу. Обеспечить центральное место культуры в политике устойчивого развития. Принята в Ханчжоу, Китайская Народная Республика, 17 мая 2013 г. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/final_hangzho
2. The Soft Power 30 - A Global Ranking of Soft Power. Portland. July 2015. Retrieved 17 July 2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://softpower30.portland-communications.com/pdfs/the_soft_power_30.pdf
3. Що думають в ЄС про Україну // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.dropbox.com/s/v2b8q8ttlqllgya/EC_Ukr_8%20coun_inet_ukr.pdf
4. Пересунько Т. Політика «тиші». Культурна дипломатія України повинна перетворитися на чинник національної безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/blog/politika/politika-tishi>
5. Костров В. Культурна дипломатія України: чому не використовуємо резерви? / В. Костров // Віче. – № 14. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/5266/>

ODDÍL 2. EKONOMIKA A ŘÍZENÍ PODNIKU

§2.1 EXPLORATION OF HUMAN RESOURCE MANAGEMENT MODE IN CHINESE UNIVERSITY (Nazarenko I., Li Wei, Hou Anyu)

Introduction. The research on human resource management in Chinese universities has achieved many results, providing theoretical support for improving the management level. However, there are still many problems in human resource management in Chinese universities. In order to explore effective management models, many researchers have made contributions. In order to improve the level of human resource management in Chinese universities, this paper studies the human resource management mode of Chinese universities.

The main results of the research. In 1919, the institutional economist (John R. Commons) first used the term «human resources» in his book «Industrial Government», but he focused more on the role of government and institutions. Peter F. Drucker (Drucker), a famous contemporary administrator, noted in his book «Practice of Management» that «Compared with all other resources, the only difference is that it is human» and is a resource with «special assets» managers must consider. Drucker believes that human resources have other current resources nothing else is there, namely «coordination, integration, judgment and imagination» [1]. After Peter Drucker proposed the concept of «human resources», White Buck (E. Wight Bakke) published in 1958 detailing the issues of managing human resources, he discussed the management of human resources as an ordinary function of management.

In the 1980s, Japan's economy developed rapidly and labor productivity surpassed that of the United States. American scholars began to study Japanese corporate management models and found that they value the impact of human resource management measures such as training, job security, and teamwork with high employee participation on organizational performance. Terpstra and Rozell (1993) assumed five «best» staffing practices and found that the use of these practices has a reconciled relationship with organizational performance. Pfeffer (1994) insisted that the more extensive 16 management practices, such as participation and authorization, incentive compensation, employment security, incentives and training, can lead to higher productivity and profitability of the organization. Similarly, Osterman (1994) believes that a large number of innovative work practices such as teamwork, job rotation, quality control circles, total quality management, etc. have led to the increase in productivity of all American organizations. In 1995, Huselid first proposed that there is an optimal human resource management model. This model helps to maximize organizational performance. Huselid's hypothesis has attracted the attention of many human resource management scholars, and more and more scholars in the world have joined the research on the construction of «ideal model», which is also called high performance system. Scholars believe that advanced HR management (HR) practices, namely High-Performance Work Systems (HPWS), high engagement work practices, or high commitment HR practices, can help organizations achieve better results (Becker & Huselid, 2006; Messersmith, Patel, & Lepak, 2011).

The description of high-performance work systems has different priorities, some on «High Participation Management» (HIM) and others on «High Commitment Management»

(HCM). The strategy requires management to give a degree of control to employees and introduce a series of incremental ways to improve employee benefits. These include the form of participation planning, team-based work, enhanced training and development, revenue sharing and high-wage incentives (Adler and Cole 1995; Appelbaum and Batt 1994; Milkman 1997). Liu Shanshi (2004) systematically introduced the main views of western scholars on the best human resource management mode, and summarized the two basic human resource management modes of commitment and control [2].

High performance work systems are often associated with employers providing a) opportunities for workers, b) enhanced training and development and c) incentives (Appelbaum et al., 2000; Bailey, 1993; Gerhart, 2007; Kalleberg, Marsden, Reynolds and Nock, 2006). Some scholars believe that advanced HR management (HR) practices, namely High Performance Work Systems (HPWS), high engagement work practices, or high commitment HR practices, can help organizations achieve better results (Becker & Huselid, 2006; Messersmith, Patel, & Lepak, 2011). Liu Jun et al. (2016) adopted grounded theoretical methods to construct the best human resource management practices in the financial industry: strict recruitment, internal career opportunities, systematic training, formal information sharing, shared compensation and result-oriented performance management [3]. Tian Lifa (2017) Recruitment, training, incentives, "recruitment and training" horizontal matching can promote the improvement of corporate performance by building a strong organizational atmosphere [4]. Sun Wanqin (2021) believes that high-performance work systems have a positive effect on organizational cultural convergence and cultural convergence [5].

Benign interactive human resource management model.

Many researchers have done in-depth research in exploring the best human resource management model. In 1995, Huselid,

Delanney, Wright and others emphasized that it is the overall human resource management system of the enterprise that can create a sustainable competitive advantage for the enterprise, not a single human resource management practice [6]. Internal fit is an important theory in the study of the best human resource management model, which emphasizes the horizontal matching between various human resource practice activities. Schuler believes that the various factors of human resource management practice activities must be coordinated and based on the same human resource management philosophy in order to improve the performance of individuals and organizations [7]. Mac Duffie believes that there is organizational logic within the organization, which makes the elements in the system tend to be consistent and achieve complementary effects [8]. From 1988 to 1989, Arthur conducted a survey of 30 small steel companies in the United States and used cluster analysis to divide these companies into two types: commitment and control [9]. The commitment type is to strengthen the emotional connection between employees and the organization to achieve the goal of employee autonomous behavior and the company's goals; while the control type requires employees to strictly abide by the organization's management system and rules, based on measurable products. Come out and reward employees. Delery and Doty summarized two human resource management modes: internal system and market-type system [10]. The internal development type treats employees from a long-term and nurturing perspective, and also expects employees to be loyal to the organization and make long-term contributions. This type of organization attaches great importance to the development of employees, and tends to prioritize the recruitment of employees through internal channels, and provide employees with extensive training. Employees participate in decision-making. The market-

oriented type treats the employment relationship from a short-term and transactional point of view, and the labor-management relationship is based on mutual use and each according to what is needed. Dyer divides the human resource management model into three categories: inducement, investment and participation [11]. Organizations that adopt a profit-making model have a centralized structure and a relatively stable production technology. It requires employees to have stable performance within the specified scope of work, and uses attractive tools as the main way to motivate employees. The relationship between the organization and its employees is an exchange of interests. Organizations that adopt the investment model value employee innovation, while production technology is generally more complex. Organizations and employees are based on long-term working relationships, focusing on employee training and motivation. Participatory model is characterized by organizational decision-making power, most employees can participate in decision-making, so the initiative and innovation requirements of employees are higher.

By comparing the main views of previous researchers, it can be seen that the commitment, internal development, investment and development human resource management models attach great importance to employees and organizations, and the benign interaction between employers and employees; and control, market-oriented. The model of human resource management and profit-oriented human resource management is concerned with the unilateral effect of the organization on the employees. Therefore, this study summarizes two types of human resource management models, one is a benign interaction type, and the other is a one-way effect type (table 1).

Organizations that adopt a benign interactive human resource management model value employee participation in organizational management, attach importance to employee

potential development, are willing to maintain long-term employment relationships, and attach importance to motivating employees' intrinsic work motivation. However, organizations that adopt a one-way human resource management model mainly emphasize the control of employees, emphasize the exchange of benefits between each person, and do not pay attention to employee development, and employees seldom participate in organizational management.

Table 1.

Comparison of two basic human resource management models

HRM Activities	Benign Interaction Type	One-way Effect Type
Human resource planing	Based on long-term development. Coordinate the various elements of human resource management.	Focus on short-term benefits. Emphasize the importance of a single resource.
Recruitment and Allocation	Emphasize the personal characteristics and development potential of candidates. Emphasize the degree of match between the applicant and the organization. Pay attention to internal training or promotion.	Emphasize skills and academic qualifications. Pay attention to external recruitment. Ignore person-post matching.
Training and Development	The training content is extensive. Pay attention to system training. Consider employee development.	Emphasize application skills training. Ignore the overall development of employees.
Performance management	Pay attention to process and results. Attach importance to guiding the comprehensive development of employees.	Emphasize results.
Salary management	Based on performance. Pay attention to fairness. Consider the needs of employees.	Emphasize performance. Emphasize seniority.
Labor relation management	The job definition is broad. Attach importance to employee participation in management and self-team management. The degree of job security is relatively high.	The work content is single and clear. Employee participation and security are low. The employee turnover rate is relatively high.

As can be seen from table 1 above, compared with other human resource management modes, organizations with benign and interactive human resource management mode attach importance to employee participation in organizational management, the development of employee potential, are willing to maintain a long-term employment relationship, and pay attention to stimulating employees' internal work motivation.

Social exchange theory believes that personal exchange begins with one investment in the other and that people always tend to return for the benefits they receive (Blau, 1964). The benign and interactive human resource management model creates a mutually beneficial environment between organizations and employees. When employees perceive the favor of the enterprise, they will adopt various types of favorable feedback ways to exchange them, and ultimately improve organizational performance. Therefore, in order for an organization to improve work efficiency, it must pay great importance to maintaining good communication with organization members and ensure the exchange of interests, information, ideas and goals with organization members.

Solution to human resource management problems in Chinese universities. Knowledge-based faculty and staff are the most innovative human resources in colleges and universities, and they are the source and driving force for universities to realize innovation-driven development. Traditional Chinese personnel management still has some shortcomings in management concepts, systems, policies and functions. Under the innovation-driven development strategy, university human resource management concept should change from «matter-oriented» to «people-oriented», and strengthen teacher cultural identity; solve the contradiction between teacher professional development and school development goals; establish a

management mechanism and distribution mechanism to promote the development of scientific research team; conduct teacher vocational development management and improve the competitiveness of core innovative talents. Only by developing intellectual property human resources can we give full play to the innovative potential of human resources in colleges and universities [12].

The problems existing in the management of Chinese universities have their own profound historical reasons, including political system, social development, and historical and cultural reasons. There are also complex reasons for the problems of human capital resources management in Chinese universities. The concept of human resource management in colleges and universities lags behind, and the current advanced enterprise human resource management ideas have not been fully introduced. Most of the human resource management in colleges and universities still stays in the traditional personnel management work. The human resource management mechanism of colleges and universities is not perfect enough, and there is a standardized system in human resource training, stability, attraction and performance assessment, and no perfect human resource management mechanism has been formed tall. The discipline setting of the university lacks scientific and coherent. Some colleges and universities, despite their own actual conditions of running schools, seek perfection and blindly compare with each other, which is not conducive to the scientific management of human resources in colleges and universities. There are defects in the evaluation and incentive mechanism design of colleges and universities teachers, and the evaluation and incentive mechanism often can not produce due effects.

Due to the above historical and realistic reasons, Chinese universities have the problems of backward management

concepts, weak management ability and low management efficiency, and the existing management methods and management concepts have been unable to meet the needs of the development of the times. In this context, there are also many specific problems that need to be solved in college human resources management. Table 2 is the analysis of problems in Chinese universities from the perspective of main activities of human resource management in China.

Table 2.

Problems existing in HRM activities in Chinese universities

HRM Activities	HRM Issues in Chinese Universities
Human resource planning	Outdated ideas [13]. There is a lot of government intervention, and universities lack autonomy [14]. Lack of overall strategic planning. Pay attention to the management of things and ignore the service to people. Ignore the systemic role of human resource management.
Recruitment and allocation	Emphasize professional titles and academic qualifications. Emphasize achievements and ignore potential. Ignore person-post matching [15]. Emphasize qualifications and neglect ability. The match between the teacher and the work environment is not considered.
Training and Development	Pay attention to the form and ignore the training effect [16]. Lack of long-term training planning and systematic training. Lack of personalized training for service staff development. Training teachers and courses are mostly school resources.
Performance management	The assessment content is single, and scientific research papers and project contributions are emphasized [17]. The evaluation indicators are not comprehensive, unclear, and change a lot [18]. The evaluation process is not objective and fair. The evaluation results were not used as the basis for renewal, dismissal, promotion and salary management. Some evaluators do not fully understand the work of teachers.
Salary management	Fixed, lack of flexibility. Equalitarianism cannot effectively motivate teachers. Pay attention to professional titles, academic qualifications and qualifications, and ignore ability and contribution [19].

<p>Labor relation management</p>	<p>Lack of authority to terminate labor relations. Lack of relevant procedures and systems to terminate labor relations [20]. Lack of team relationship building activities. Teachers are less involved in school management activities. Ignore the establishment and maintenance of teachers' working environment, team and organizational relationships.</p>
----------------------------------	--

In response to the above-mentioned problems in the human resource management activities of Chinese universities, this research proposes a solution to a benign interactive human resource management model. In the process of human resource planning, the university's human resource management should be strategically planned, and human resource planning should be carried out within the framework of the overall development of the school; the actual development of the school and the future development direction should be considered; the various elements of human resources should be planned as a whole to establish long-term stable human resources. Resource management policies promote the long-term development of the school. In the recruitment and allocation process, colleges and universities should formulate strict recruitment procedures, pay attention to the personal characteristics and development potential of applicants [21], and attach importance to the degree of matching between applicants and positions, organizations and schools to maintain long-term employment relationships [22]. Attach importance to the internal training and selection of outstanding talents. In the training and development process, colleges and universities should pay attention to the long-term development of teachers; conduct systematic training for teachers. The training content not only involves professional skills, but also includes all aspects of teacher development. Training resources are not limited to schools. In the performance management link, colleges and

universities should pay attention to the process and results of performance appraisal, and apply the results to incentive links such as salary. Performance appraisal should pay attention to the development of teachers. In the salary management link, universities should base on performance appraisal, attach importance to the fairness of appraisal, consider the actual needs of teachers, and give play to the incentive effect of salary management. In labor relations management, universities should give teachers a broad job definition, improve work autonomy, attach importance to teachers' participation in management and self-team management, and provide teachers with better job security and promote their participation in the work system [23].

Conclusions. Based on the research of the best human resource management model, this research proposes a benign interactive human resource management model. Organizations with a benign interactive human resource management model value employee participation in organizational management, attach importance to employee potential development, are willing to maintain long-term employment relationships, and attach importance to motivating employees' intrinsic work motivation. From this perspective, we propose a human resource management plan based on a benign interactive model for Chinese universities.

References:

1. Peter F. Drucker, *The Practice of Management*, New York: Harper & Brothers, 1954. pp. 264-265.
2. Liu Shanshi, Liu Huijian and Weng Saizhu. (2005). Research on the Best Western Human Resource Management Model. *Foreign Economics and Management*, 27(3), p.7.
3. Liu Jun, Su Fangguo and Liu Xiaolin. (2016). Research on the best human resource management practice in

the financial industry based on grounded theory. *China Human Resource Development*, (3), pp.72-81.

4. Tian Lifa. (2017). Research on the relationship between best human resource management practices, strong organizational climate and corporate performance. *Journal of Management Engineering*, (2), pp. 1-8.

5. Sun Wanqin. (2021). The relationship between high-performance work systems, cultural integration and M&A performance: An empirical study based on data from manufacturing companies. *Science and Technology Entrepreneurship Monthly*, (3), pp. 93-101.

6. Huselid, M.A. and Becker, B. E. (1996). Methodological issues in cross-sectional and panel estimates of the human resource-firm performance link. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 35 (3), pp. 400-422.

7. Schuler, R.S. and Jackson, S.E. (1988). Linking remuneration practices to innovation as a competitive strategy. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 26 (2), pp.6-20.

8. Mac Duffie, J.P. (1995). Human resource bundles and manufacturing performance: Organizational logic and flexible production systems in the world auto industry. *Ilr Review*, 48 (2), pp.197-221.

9. Arthur, J.B. (1994). Effects of human resource systems on manufacturing performance and turnover. *Academy of Management journal*, 37 (3), pp. 670-687.

10. Delery, J.E. and Doty, D.H. (1996). Modes of theorizing in strategic human resource management: Tests of universalistic, contingency, and configurational performance predictions. *Academy of management Journal*, 39 (4), pp. 802-835.

11. Dyer, L. and Holder, G.W. (1988). *Human resource management--evolving roles & responsibilities* (Vol. 1). Bna Books. pp. 12-20.

12. Jiang Fu Lou. (2016). Research on Human Resource Management Countermeasures of Colleges and Universities under the Innovation-driven Development Strategy. *Journal of National Academy of Educational Administration*, (8), pp. 40-43.

13. Li Yanhong. (2015). An analysis of human resource management in Chinese universities. *Shanxi Agricultural Economics* (5), p. 2.

14. Meng Yan and Meng Kai. (2015). Analysis of the problems and countermeasures in the development and management of human resources in Chinese universities. *Shang* (34), p. 2.

15. Chen Yumei and Zhou Zheng. (2012). Problems and countermeasures of human resource management in Chinese universities. *Northern Economics and Trade* (1), p. 2.

16. Liu Rui. (2019). On the common problems and related suggestions of human resource management in Chinese universities. *Chinese and foreign entrepreneurs* (7), p.1.

17. Song Jian. (2019). Talking about the common problems of human resource management in Chinese universities and related suggestions. *Modern Marketing: Information Edition* (2), p.1.

18. Wang Lin. (2012). Problems and countermeasures of human resource management in colleges and universities. *Biotechnology World* (2), p.2.

19. Luo Yaling and Wang Xuelin. (2008). Analysis of the main problems and causes of human resource management in Chinese universities. *Occupational Time and Space*, 4 (008), pp.25-26.

20. Yan Ling. (2015). Research on the Problems and Countermeasures of Human Resource Management in Chinese Universities. *Education Modernization: Electronic Edition* (16B), p.4.

21. MacDuffie, J.P. (1995). Human resource bundles and manufacturing performance: Organizational logic and flexible production systems in the world auto industry. *Ilr Review*, 48(2), pp.197-221.

22. Barnard, M.E. and Rodgers, R.A. (2000). How are internally oriented HRM policies related to high-performance work practices? Evidence from Singapore. *International Journal of Human Resource Management*, 11 (6), pp. 1017-1046.

23. Pfeffer, J. and Jeffrey, P. (1998). *The human equation: Building profits by putting people first*. Harvard Business Press. pp. 52-56.

§2.2 ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА (Калініченко З.Д., Перетяцько К.О., Савчук Д.Ю.)

Вступ. Інноваційний потенціал сучасного підприємства визначається якістю та кваліфікацією персоналу, його творчістю та креативністю. Ускладнення вимог до персоналу з боку роботодавців забезпечує підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства та є складним процесом, в якому провідна роль ініціативного персоналу є беззаперечною. Наявність інших видів ресурсів або виконання робочою силою традиційних функцій традиційними способами на сьогодні не забезпечує необхідного прискорення інноваційної активності підприємства.

Сучасна практика потребує застосування підприємствами нових підходів до управління персоналом у контексті розвитку його навичок та здібностей, мотивування до пошуку нестандартних підходів до вирішення проблем. У цьому контексті основним джерелом інноваційних конкурентних переваг на ринку стає персонал або навіть людський капітал. На українських підприємствах ще зберігаються застарілі підходи до управління, до яких додаються проблеми відсутності управлінської культури та бажання її формувати серед власників.

Саме тому завдання пошуку та впровадження сучасних, інноваційних інструментів та підходів до управління персоналом є важливим та актуальним. Фахівці визнають існування проблеми формування системи ефективного управління персоналом підприємств на рівні

наукових та організаційно-методичних досліджень.

На сьогодні вчені розглядають персонал як людський капітал, а управління персоналом як систему, що забезпечує залучення, розвиток і мотивацію співробітників до пошукової роботи у сфері забезпечення ефективного функціонування підприємства в конкурентному середовищі.

Розвиток персоналу – це сукупність послідовних етапів та набору інструментів, підходів, розроблених та впроваджених на підприємстві. Саме людський капітал сприяє досягненню бізнес-цілей підприємства. Управління персоналом на засадах стратегічного підходу розглядається вченими в працях [2; 6]. При цьому підкреслюється, що управління найбільш цінним активом підприємства – працюючим персоналом, який колективно та індивідуально робить внесок у розвиток підприємства, має стратегічне значення. Компетентнісний підхід взято за основу В.М. Данюком та А.М. Колотом [4], які наголошують на важливості управління складними трудовими відносинами в ринкових умовах та необхідності генерування конкурентних переваг підприємств на цій основі.

Питанням розвитку систем управління персоналом приділяється увага у зв'язку з розробкою нової концепції управління персоналом, дослідженням зарубіжного досвіду стимулювання праці, впровадженням стратегічних підходів у практику діяльності підприємств, що впливає на показники ефективності діяльності та конкурентоспроможність [4].

Виклад основного матеріалу. Управління людськими ресурсами у сучасних умовах – це політика та філософія, що спрямовані на залучення, розвиток, мотивацію та збереження працівників, які забезпечують

ефективне функціонування та виживання організації.

На підставі аналізу сучасних підходів до управління людськими ресурсами можна стверджувати, що управляти доцільно з позиції двовекторного підходу шляхом урахування важливих при управлінні змінами характеристик кожного з наведених підходів.

Обов'язкові елементи змін в управлінні людськими ресурсами наведено на рис. 1.

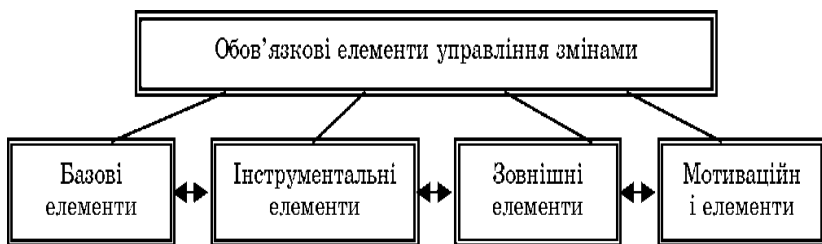

Рис. 1. Обов'язкові елементи змін в управлінні людськими ресурсами на підприємстві [5, с.156]

До базових елементів управління людськими ресурсами з метою розвитку інноваційного потенціалу можна запропонувати відносити такі:

- рівночасність впровадження змін на індивідуальному та організаційному рівнях;
- збалансування інтересів зовнішніх та внутрішніх зацікавлених груп;
- скорочення часу на планування необхідних змін;
- наявність відкритих інформаційних каналів та дієвого зворотного зв'язку з метою всебічного та критичного аналізу використання персоналу;
- ідентифікація інструментів управління відповідно до особливостей стадії життєвого циклу.

Зовнішніми обов'язковими елементами управління людськими ресурсами можуть бути:

1) урахування значущості потенційних змін у соціокультурному, етичному, економічному, технологічному, екологічному, психологічному, політико-правовому аспектах та 2) урахування динаміки факторів зовнішнього середовища, сильних та слабких сторін підприємства, його потенційних можливостей та загроз.

Одними з найважливіших обов'язкових елементів управління людськими ресурсами є інструментальні, а саме:

- застосування сучасних тактик залучення персоналу до управління змінами;
- застосування сучасних оптимальних інструментів підвищення продуктивності праці;
- інструменти, що використовуються на індивідуальному та організаційному рівнях;
- підбір відповідно до стадії життєвого циклу технологій управління та впровадження змін.

Мотиваційні обов'язкові елементи управління людськими ресурсами можуть включати:

- формування позитивного сприйняття змін працівниками та менеджерами шляхом діагностики сил опору;
- розроблення механізмів подолання чи зменшення опору змінам;
- збільшення зусиль, що сприяють проведенню змін та активізації творчої діяльності, інноваційного потенціалу;
- формування у працівників та менеджерів відчуття причетності до змін та усвідомлення необхідності змін в обраному напрямі;
- формування оптимальних систем мотивації, контролю відповідно до виду змін з урахуванням стадії життєвого циклу підприємства;

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

- урахування індивідуальних та організаційних принципів та установок працівників, їх переконань та цінностей.

Відповідно до сучасної концепції управління персоналом важливими напрямками, які потребують врахування у практиці сучасного конкурентоспроможного підприємства, є:

- врахування змісту методології управління персоналом, згідно з якою персонал як об'єкт управління має вирішальне значення у розвитку та повинен розглядатись як інтелектуальний капітал, що потребує впровадження дієвого інструментарію, що забезпечує розвиток;

- формування ефективних систем управління персоналом, яке є неможливим без проведення системних організаційних змін, спрямованих на досягнення стратегічних цілей розвитку підприємства;

- здійснення пошуку ефективних технологій щодо організації відбору та прийому кадрів, стимулювання його всебічного розвитку.

В сучасній теорії і практиці управління персоналом підприємств домінують два діаметрально протилежних підходи - американський і японський. Підприємства формують нову модель кадрової політики, вивчаючи та використовуючи світовий досвід. Так, у Німеччині кадрова політика на великих фірмах проводиться спеціальними службами, розмір яких прямо залежить від чисельності зайнятих: на 130-150 працівників – один співробітник кадрової служби. На більшості фірм кадрові служби зайняті не тільки кадровими питаннями, але й виконують деякі економічні функції, наприклад, розрахунок зарплати. Чисельність працівників кадрових служб підприємства у загальній чисельності працівників управління становить у

середньому 28 % [4].

В тенденціях, які стали характерними для західних компаній, можна відзначити не тільки абсолютне, а й відносне зростання чисельності кадрових служб (1,0–1,2% від загальної кількості працюючих). Ефективність роботи кадрових служб і обмеження зростання кількісного складу пояснюються двома факторами: переведенням роботи з кадрами на сучасну інформаційно-технічну базу; розвитком управлінської інфраструктури, яка допомагає у виконанні найбільш складної кадрової роботи. Ефективність управління кадрами підприємства визначається дією багатьох чинників, серед яких провідну роль відіграють особливості колективу та його структура.

Фахівці з управління персоналом повинні мати професійні знання в галузі планування, розробки й аналізу альтернативних стратегій, прийняття рішень, ефективної комунікації, створення робочих груп, мотивації працівників, вирішення конфліктів. Фахівці зобов'язані знати трудове законодавство, методичні, нормативні та інші матеріали, які відносяться до особового складу; основи педагогіки, соціології і психології праці, передовий закордонний і вітчизняний досвід у галузі управління персоналом. До професійних вимог відноситься також володіння сучасними методами оцінки персоналу; профорієнтаційною роботою; довготерміновим та оперативним плануванням роботи з персоналом; регламентаціями функцій структурних підрозділів і працівників; спеціальними технологіями управління [6].

Японська модель передбачає початкове вивчення сильних і слабких сторін особистості працівника і підбір для нього відповідного робочого місця (система «працівник - посада»). Цій моделі характерна орієнтація на: довгу перспективу роботи на одному підприємстві;

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

якість освіти й особистий потенціал робітника; оплата праці визначається комплексно, з врахуванням віку, стажу роботи, освіти та здібностей до виконання поставленого завдання;

В Японії не існує традиції розподілу працівників на три категорії (висококваліфікованих, малокваліфікованих і некваліфікованих). Всі робітники в час прийняття їх на роботу є некваліфікованими. Вони обов'язково будуть підвищувати свою кваліфікацію. До того ж, тут немає чіткої межі між інженерно-технічним персоналом і робітниками. В Японії головною проблемою управління персоналом є збільшення витрат на утримання персоналу, зниження рентабельності і ефективності управління. Основна причина - старіння зайнятого населення.

Отже, система управління персоналом у Японії передбачає гарантію зайнятості, приваблювання нових працівників, їх підготовку, оплату праці у залежності від стажу роботи та гнучку систему заробітної плати. До особливостей управління відноситься ясне уявлення про перспективу розвитку свого підприємства, кон'юнктуру ринку праці, про основи наукової організації праці, виробництва й управління; здібності до навчання, розвитку та постійного оновлення професійних знань.

В американських фірмах кадрова політика будується за такими принципами: при доборі персоналу загальними критеріями є освіта, досвід роботи, психологічна сумісність, вміння працювати у колективі. Запровадження автоматизації у виробництво внесло суттєві зміни в роботу персоналу: відбулася заміна жорстких переліків професій і посадових інструкцій більш широкими, більш прийнятними і зручними для працівників; відбувся перехід на гнучкі форми оплати праці; проводиться об'єднання спеціалістів у наскрізні, від конструювання до

виробництва, колективи або проектно-цільові групи.

Традиційно в індустріальних країнах, Канаді, США як малі, так і великі підприємства дотримуються відкритої політики «вхід-вихід», при якій процедура підбору кадрів проста, тому робітника можна звільнити або перемістити, якщо це потрібно фірмі [3]. Підприємства не ставлять за мету стандартизувати методи прийому працівників, а навпаки намагаються використовувати індивідуальний підхід до кожного. Виділяють наступні типи співбесід: інформаційне інтерв'ю, співбесіда з підбору кадрів, оціночна співбесіда та з метою покарання підлеглих при звільненні.

Оскільки глобальна економіка стає все більш нестабільною, ніж будь-коли раніше, на рівні підприємств зростає значущість формування конкурентних переваг на основі інновацій, а це фактично вимагає застосування нових, інноваційних методів управління персоналом.

Методи управління персоналом – це способи впливу на колективи та окремих працівників з метою здійснення координації їхньої діяльності в процесі функціонування підприємства. Серед традиційних методів управління персоналом можна виділити такі основні групи: адміністративні, економічні, соціально-психологічні. Вони продовжують використовуватись на практиці та формують основу відносин між роботодавцями та найманими працівниками. Але в сучасному інноваційному світі ці методи вже не є такими дієвими, як раніше. Крім того, результативність їх застосування залежить від багатьох чинників, зокрема соціально-економічних відносин у суспільстві, рівня економічного розвитку країни та рівня доходів населення, етапу життєвого циклу підприємства, стратегічних цілей подальшого розвитку. Саме тому підприємства, зорієнтовані на стійкий розвиток, шукають

нових шляхів для підвищення ефективності діяльності персоналу, що в майбутньому забезпечить формування системних конкурентних переваг.

Вчені доводять, що у сучасних умовах основою забезпечення продуктивності праці (у багатовимірному значенні) є система управління, однак лише за рахунок перетворення її на цілісну та збалансовану систему управління людськими ресурсами (HRM), спрямовану на вдосконалення організаційного клімату та формування організаційної культури, на узгодження корпоративних цінностей та суспільних цінностей. І лише за рахунок унікального поєднання вказаних складових для кожної організації може відбуватись формування конкурентних переваг підприємства, які будуть складними для розуміння іншими конкурентами.

Основою визначення умов застосування тих чи інших методів, які були б більш ефективними на тих чи інших підприємствах, є проведення їх порівняльного аналізу в контексті переваг та недоліків (табл. 1).

Таблиця 1.

Характеристика методів управління персоналом

Методи	Зміст	Характеристика	Переваги	Недоліки
Традиційні методи управління персоналом				
Адміністративні методи	Методи, засновані на дисципліні, відповідальності, владі, примусі.	Це методи прямого впливу, що носять директивний, обов'язковий характер. При цьому здійснюється прямий вплив на об'єкт управління; існує обов'язковість виконання адміністративних рішень вищих органів для підлеглих структур; строго визначена відповідальність за невиконання вказівок та розпоряджень.	Оперативне досягнення цілей; не вимагає значних матеріальних витрат.	Пригнічується ініціативність; відсутні стимули; є страх звільнення.

Економічні методи	Мотивація трудової діяльності, що полягає в матеріальному стимулюванні працівників.	Керівництво організації за допомогою різних компонентів оплати праці регулює матеріальну зацікавленість працівників.	Вплив на людей через матеріальні потреби; заохочення прояву ініціативи.	Можлива поява конкуренції в колективі, що призведе до пригніченого клімату.
Соціально-психологічні методи	Спрямування на управління соціально-психологічними відносинами, що складаються в колективі.	Створення сприятливих умов для спільної діяльності трудових колективів; введення системи соціального регулювання; створення обстановки соціально-психологічної зацікавленості у виконанні будь-якої важливої роботи або в досягненні певних цілей, результатів.	Мотивація шляхом задоволення нематеріальних потреб (підвищення статусу, ролі особистості); мінімізація психологічних конфліктів	Відсутність матеріального заохочення.
Інноваційні методи управління персоналом				
Підбір персоналу	Ретельний відбір кандидатів з метою отримання кращих працівників для процвітання підприємства.	Ефективний та послідовний процес найму та відбору сприяє поліпшенню діяльності компанії за міжнародним бізнес-сценарієм, а структурований процес найму визначає найбільш придатних кандидатів	Можливості оцінки сучасного стану кандидата з урахуванням особливостей організації та майбутньої посади.	Економічні витрати, витрати часу.
Оцінка діяльності	Процес встановлення відповідності якісних характеристик персоналу вимогам посади й робочого місця.	Регулярна характеристика керівниками своїх підлеглих з погляду як досягнутих ними результатів, так і того, завдяки чому вони досягнуті і як можуть бути поліпшені.	Активність в інноваційній діяльності, через можливість обговорення своєї роботи з керівництвом.	Займає багато часу.
Управління кар'єрою	Досягнення цілей в галузі кар'єри.	Професійний розвиток працівника, тобто набуття ним потрібної для обіймання бажаної посади кваліфікації через професійне навчання, стажування, підвищення кваліфікації	Мотивовані працівники; зниження плинності кадрів; зацікавленість сферою діяльності підприємства.	Високий рівень конкуренції серед працівників.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

Система винагород	Мотивація працівників шляхом задоволення їх потреб.	Забезпечення фінансової відзнаки, просування та іншого визнання, щоб мотивувати працівників ризикувати, розвивати нові продукти та створювати ідеї.	Зростання задоволеності працею; можливість творчої реалізації та створення новачій.	Економічні витрати.
Навчання	Підвищення рівня кваліфікації персоналу.	Допомагає працівнику здобувати знання, навички та вміння, що сприятимуть інноваціям у сфері продуктів, виробничих процесів та методів управління в повсякденній роботі.	Збільшення продуктивності; зростання потенціалу працівників і всієї організації; скорочення витрат на забезпечення функціонування організації.	Витрати на навчальну літературу/ тренінги.

Джерело: складено авторами

Аналізуючи дані табл. 1, можна з впевненістю сказати, що інноваційні методи управління персоналом є ефективнішими з точки зору порівняння переваг та недоліків. Інноваційні методи управління відповідають важливому сьогодні компетентнісному підходу, який передбачає орієнтацію на навчання персоналу та ретельний відбір кандидатів за критеріям професійності. Для створення покращеного, інноваційного продукту необхідна рушійна сила – інноваційний персонал. Це персонал, який не боїться кидати виклики, бути творчим, створювати нове, пропонувати керівництву своє бачення майбутнього підприємства. Підприємство повинно сприяти цьому різними методами, мотивувати, а не пригнічувати ініціативи.

Зарубіжні підприємства здебільшого орієнтуються на використання інноваційних підходів, оскільки потенціал традиційних підходів вичерпано. Деякі великі компанії України, такі як, наприклад, «Нова Пошта», керуючись

прикладом успішних корпорацій та зрозумівши секрет успіху, виходять на новий рівень результативності діяльності завдяки успішному управлінню персоналом. Тільки розуміння необхідності фінансування розвитку персоналу може вивести компанію на новий рівень. Мотивовані, енергійні та оснащені новим корисним багажем знань працівники приносять, як правило, фінансову вигоду, інноваційний потенціал та процвітання підприємству.

Висновки. Таким чином, людський капітал розглядається як рушійна сила вирішення проблем, пов'язаних з конкурентоздатністю, економічним зростанням, інноваційним потенціалом та ефективністю функціонування будь-якого підприємства. Управління персоналом перетворюється на найважливішу складову системи управління сучасним підприємством, оскільки всі цілі підприємства досягаються за рахунок ідей, підходів, енергії персоналу. Система управління людським капіталом українських підприємств потребує покращення методів роботи і застосування досягнень світової науки та кращого практичного досвіду. Це вимагає кардинальних змін у баченні ролі персоналу в розвитку сучасного підприємства, в розумінні важливості його професійного зростання, що стає стратегічним завданням вже підприємства, а не лише самого працівника.

Список використаних джерел:

1. Назарова Г.В. Порівняльний аналіз політики винаймання персоналу: найкращі світові та українські практики /Г Назарова Бізнес-Інформ.2016.№ 9. С.168.
2. Кононова І.В. Стратегічні орієнтири розвитку національної економіки / Н. І. Верхоглядова, І. В. Кононова

Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29(1). С. 28–32. Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_29\(1\)_8](http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2018_29(1)_8)

3. Касич А.О. Управління конкурентними перевагами підприємства / А.О. Касич, Ж.В. Харькова. Економічний аналіз. 2016. № 2. Т. 25. С. 79–85.

4. Управління персоналом : [підручник] / [В.М. Данюк, А.М. Колот, Г.С. Суков та ін.] за заг. та наук. ред. В.М. Данюка. К.: КНЕУ ; Краматорськ : НКМЗ, 2013.666 с.

5. Стеців С.Р. Формування елементів системи управління змінами на підприємстві Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів Вісник СумДУ. Серія «Економіка», № 4. 2017 С. 155-159

6. Сагалакова Н.О. Економічна діагностика системи управління персоналом підприємства. Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія: Економічні науки. 2018. № 4 (43). Ч. 1. С. 142-146.

ODDÍL 3. PRÁVO

§3.1 ТИПОВІ СЛІДЧІ СИТУАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИДОБУТКУ ДОРОГОЦІННОГО КАМІННЯ ОРГНОГЕННОГО УТВОРЕННЯ (Удовенко Ж.В., Пустовойтова Я.В.)

Вступ. Слідчі ситуації є структурним елементом методики розслідування окремих видів злочинів, оскільки процес розслідування, як відзначається у криміналістичній літературі, має ситуаційний характер. Він залежить від обсягу наявних доказів, поведінки окремих учасників, своєрідності місця, часу, навколишньої обстановки та іншої криміналістичної інформації. Слідча ситуація, як категорія понятійного апарату науки криміналістики, привертає значну увагу вчених і практиків і є криміналістичним вченням.

Виклад основного матеріалу. На думку більшості дослідників, слідча ситуація – це сукупність сформованих на певному етапі умов – стану і обстановки розслідування, сприйнятих, оцінених і використаних слідчим для вирішення тактичних завдань і досягнення загальних (стратегічних) цілей розслідування [1, с. 35; 2, с. 221]. У криміналістичній літературі слідчі ситуації класифікуються за різними підставами. В якості підстав загальних і особливих класифікацій слідчих ситуацій використовуються їх різноманітні ознаки, а також зв'язки між даним об'єктом та іншими системними утвореннями [3].

Основним критерієм загальної класифікації слідчих ситуацій Л.Я. Драпкін вважає їх складність, тому поділяє слідчі ситуації на прості і складні, визначаючи, що залежно від кількості, характеру і змісту формуючих факторів усі складні слідчі ситуації можна диференціювати на п'ять

класифікаційних груп: проблемні, конфліктні, тактичного ризику, організаційно неупорядковані і комбіновані (змішані ситуації) [4, с. 98]. Інша точка зору С. В. Великанова, який визначає такі критерії класифікації слідчих ситуацій у методиці розслідування злочинів: особливості категорії кримінальних справ залежно від специфіки розслідуваних злочинів (клас, група, вид); особливості криміналістичної характеристики певних видів злочинів, що враховуються під час їх розслідуванні; особливості стадії досудового провадження у кримінальних справах [1, с. 86].

Одним із видів класифікації, який має суттєве методичне значення, є поділ слідчих ситуацій на індивідуальні і типові. Перші частіше всього несуть окремий характер, бо дають уяву про стан справ на певний момент і являють собою фрагмент, епізод розслідування. Інші мають загальний характер і є результатом наукового узагальнення слідчої практики. Індивідуальні слідчі ситуації характерні для певного виду злочину, типові – для визначеного, частіше початкового, етапу розслідування різних видів злочинів. Надання типізації слідчих ситуацій дозволяє: висунути найбільш обґрунтовані слідчі версії і визначити (скоригувати) шляхи подальшого ходу розслідування у потрібному для слідчого напрямку; накреслити оптимальний набір слідчих(розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів і цілеспрямовану їх черговість з метою належного розвитку ситуації; звести до мінімуму кількість методичних рішень слідчого [5, с. 13–14]. Знання типових ситуацій дозволяє не лише передбачити їх виникнення у відповідних умовах як закономірних, але й вибирати такі тактичні прийоми, які є найбільш оптимальними [6, с. 107].

Узагальнення різних поглядів науковців дозволяє

зробити висновок, що слідча ситуація – це обстановка, що склалася на визначений момент розслідування злочину, яка включає в себе групи взаємозалежних компонентів: фактичну інформацію; умови проведення слідчої діяльності; психологічні аспекти взаємин учасників слідчої ситуації.

Отже, слідча ситуація як наукова криміналістична категорія має не лише теоретичне, а насамперед прикладне значення для методики розслідування окремих видів злочинів.

Під час розслідування кримінальних правопорушень слідчий здійснює пізнання явищ минулого, оскільки має справу не із самим кримінальним правопорушенням, а з його суспільно небезпечними наслідками. Їх причина та особа злочинця ще має бути встановленими. І тут йому не обійтися без побудови гіпотез, висунутих на основі наявних вихідних даних, тобто криміналістичної версії. На наш погляд, у практичному змісті найбільш оптимальною є синтезована версія, тобто перевірена шляхом проведення практичних дій і розумового моделювання події злочину, оскільки остання без доказів – лише абстрактна модель. Розслідування злочинів як динамічна процесуальна діяльність є процесом переходу від початкових ситуацій інформаційної невизначеності до наступних, пов'язаних з накопиченням обсягу доказів під час розслідування кримінальних проваджень. На кожному етапі досудового розслідування така робота являє собою систему слідчих ситуацій, що постійно видозмінюються [7, с. 71].

Отже, процес висування версій та їх перевірки це складна, тривала процедура, ефективність якої забезпечується спеціальним методом роботи – методом планування. Він представляє собою сукупність розумового процесу, а також технічного складання письмових планів

та допоміжної документації, які є зовнішнім вираженням розумової діяльності слідчого. Процес планування, як і розслідування в цілому, має визначену структуру, складається з ряду взаємопов'язаних елементів, поділ на які носить умовний характер, однак необхідний для упорядкування логічного розумового процесу. Основними елементами планування виділяються: висування версій, встановлення кола обставин, що підлягають доказуванню, інших завдань розслідування, визначення шляхів, засобів, методів розслідування, встановлення термінів і виконавців [8, с. 7].

Отже, розглянемо типові слідчі ситуації та версії незаконного видобутку дорогоцінного каміння органогенного утворення як злочину проти довкілля, пов'язаного з порушенням правил охорони або використання надр. Одним із критеріїв класифікації слідчих ситуацій екологічних злочинів взагалі вважається те, від кого правоохоронні органи отримують повідомлення про факти порушень: правоохоронні органи отримують інформацію про порушення правил охорони навколишнього середовища від відповідних служб екологічного контролю; правоохоронні органи отримують інформацію від громадян, організацій, установ. У першому випадку органи екологічного контролю нерідко мають дані про факти порушень і їх наслідки, зафіксовані за допомогою приладів, а також документально, у ході відомчого розслідування [9, с. 458].

У подібних випадках слідчий висуває версії відносно конкретного об'єкта: джерела забруднення і особи, відповідальної за дотримання відповідних правил; причин порушень, які були допущені; механізму події і її наслідків. Для даної ситуації характерний такий комплекс слідчих (розшукових) дій: огляд місця події, огляд очисних споруд, огляд документів, допит свідків, призначення

судових експертиз, допит потерпілих, допит підозрюваних, слідчий експеримент шляхом перевірки показань на місці.

Відповідно до іншого підходу визначають наступні типові слідчі ситуації: 1) особи, які незаконно займаються забрудненням водойм, землі й атмосферного повітря, затримані на гарячому працівниками правоохоронних органів, громадянами; 2) виявлені сліди злочину (останки від оброблення риби, тварин; знаряддя злочину; сліди забруднення тощо), однак особа злочинця залишається поки невідомою; 3) свідки-очевидці вказують на конкретних осіб, яких вони спостерігали в зв'язку зі здійсненням ними одного з зазначених вище злочинів, або їм відомі обставини збуту риби, м'яса диких тварин, шкурок тощо; 4) має місце факт забруднення водного об'єкту, земельної ділянки, атмосферного повітря; виявлені сліди незаконного заняття рибним промислом, полюванням, однак злочинці поки невідомі і свідки відсутні [10, с. 228].

Під час проведення нами анкетування слідчих з питань методики розслідування незаконного видобутку дорогоцінного каміння органічного утворення було досліджене питання щодо типових слідчих ситуацій, які традиційно найчастіше виникають на початковому етапі розслідування злочинів. До них належать такі. *Перша типова ситуація* – має місце подія екологічного злочину, і особу, яка його вчинила, встановлено. Органи екологічного контролю нерідко мають дані про факти порушень та їх наслідки, що зафіксовані за допомогою приладів, а також документально, у ході відомчого розслідування (60,1%). В подібних випадках слідчий висуває версії щодо конкретного об'єкту і особи, відповідальної за дотримання встановлених правил охорони надр, причин порушень, які були допущені,

механізму події, його наслідків. *Друга типова ситуація* – має місце подія екологічного злочину, і особу, яка його вчинила, не встановлено. Сутність події та її наслідки не завжди очевидні. У цьому випадку висувуються версії про сам характер події, її наслідки, причинний зв'язок між ними, наприклад, чи мало місце забруднення води, атмосферного повітря, що спричинило загибель людей, їх масове захворювання або інші тяжкі наслідки (39,9 %). У цьому разі важливе значення мають перевірені дії слідчого, що складаються з витребування документів (від посадових осіб відповідних об'єктів – можливих джерел забруднення, органів екологічного контролю та ін.), а також з відібрання пояснень у відповідних осіб. У випадках, що не терплять зволікань, можливий огляд місця події до порушення кримінального провадження.

Слід зауважити, що перша типова слідча ситуація є найбільш поширеною у слідчій практиці. У більшості випадків кримінальних проваджень про вчинення злочинів проти довкілля досудове розслідування починається на підставі матеріалів, що надходять від спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів. Щодо незаконного видобутку бурштину, то до числа актуальних і перспективних проблем методики його розслідування слід також віднести проблеми розробки типових слідчих ситуацій, зокрема на початковому етапі розслідування. Розслідування незаконного видобутку бурштину, як й інших злочинів проти довкілля протікає в умовах мінливої обстановки. Перш ніж ухвалити рішення щодо напрямів подальшої роботи, про необхідні засоби, найбільш доцільні методи розслідування, потрібно максимально повно оцінити своєрідність стану розслідування на момент

ухвалення рішення. Таким станом є слідча ситуація.

Слідчі ситуації під час розслідування незаконного видобутку бурштину можна класифікувати: за слідовою картиною – очевидні, неочевидні; за способом вчинення злочину – на спонтанні (одноразові), динамічні; за характером наслідків – на катастрофічні і звичайні; за суб'єктом злочину – на конфліктні і безконфліктні, прості і складні.

Проведене нами дослідження та опрацювання матеріалів слідчої та судової практики свідчить про те, що найчастіше на момент початку досудового розслідування відоме місце злочинного діяння (де настали шкідливі наслідки), тому представляється, що до типових слідчих ситуацій за матеріалами кримінальних проваджень даної категорії можна віднести наступні:

– відомі місце незаконного видобутку бурштину, відповідно місце настання шкідливих наслідків та особа правопорушника, яку затримано на місці вчинення злочину.

– відомі місце незаконного видобутку бурштину та відповідно місце настання шкідливих наслідків, але невідома особа правопорушника (найбільш складна ситуація).

У першій ситуації, повідомлення про незаконний видобуток бурштину надійшло досить оперативно від відповідних служб екологічного контролю або інформація містилась в обґрунтованій заяві від громадян, організацій, установ тощо, або злочин проти довкілля безпосередньо виявлений і досудове розслідування розпочато під час або відразу після того, що трапилося. Основним напрямком розслідування у даній типовій ситуації, є належна фіксація встановлених фактичних даних, висунення та перевірка версій про подію злочину та всіх обставин його вчинення.

У другій ситуації повідомлення про шкідливі наслідки, що настали, надійшло до правоохоронних органів із значним запізненням та не містить відомостей про особу правопорушника. Основним напрямком доказування є встановлення осіб, які вчинили злочин.

Слідчі версії по кожній зі слідчих ситуацій будуть визначатися характером ситуації й особливостями вчиненого злочину. На наш погляд, висунуті версії, під час розслідування даної категорії кримінальних проваджень, мають наступні особливості:

– через відомість справжньої причини порушення правил охорони навколишнього середовища на першому етапі розслідування не виникає відразу кілька взаємовиключних версій, що конкурують між собою;

– формування фактичної бази версій починається до початку розслідування, оскільки є вихідна інформація, отримана в результаті попередньої перевірки працівниками органів екологічного контролю та правоохоронних органів;

– кількість висунутих версій, як правило, обмежена, порівняно з більшістю інших категорій кримінальних проваджень, особливо відносно кола осіб, підозрюваних у вчиненні злочину;

– значна роль належить типовим версіям, що пояснюється впливом об'єктивних факторів на формування способу вчинення злочину, час, місце та інші обставини.

Якщо досудове розслідування розпочато через певний, у тому числі, значний час після злочинної події, на перший план висуваються завдання зі збирання, вивчення, систематизації різних документів, проведення консультацій зі спеціалістами. У зв'язку з тим, що на момент початку розслідування незаконного видобутку

бурштину слідчий має достатню інформацію про злочин, у нього є можливість сформувавши розгорнутий план розслідування. Процес планування, як і розслідування в цілому, має визначену структуру. Він складається з низки взаємопов'язаних елементів, поділ на які носить умовний характер, однак необхідний для упорядкування логічного розумового процесу. Основними елементами планування виділяються: висунення версій, окреслення обставин, які підлягають з'ясуванню, встановлення найбільш доцільних строків проведення необхідних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів [12, с. 181].

Отже, план розслідування незаконного видобутку бурштину повинен включати в себе характерний комплекс слідчих (розшукових) дій таких як: огляд місця події, огляд родовищ, територій природно-заповідного фонду, шахт, кар'єрів, огляд документів; допит свідків; призначення судових експертиз, допит потерпілих, допит підозрюваних, слідчий експеримент.

Загальними питаннями, що вимагають встановлення або уточнення, є дані про особи підозрюваних, свідків. Способами збирання такої інформації служать, насамперед, допити – підозрюваних, свідків, витребування необхідних документів – характеристик, довідок тощо, оперативно-розшукові заходи, спрямовані на одержання особистісних характеристик і умов життя підозрюваних – опитування, наведення довідок, спостереження тощо.

Друга частина плану повинна містити висунуті версії і найбільш ефективні шляхи їхньої перевірки. Як і з інших категорій, питома вага в структурі слідчих (розшукових) дій, під час розслідування незаконного видобутку бурштину приходить на частку допитів. Від їхньої ефективності залежить успіх розслідування, оскільки іноді лише в показаннях, наприклад, свідків відображаються

події, що відбулися. Складність цієї слідчої (розшукової) дії обумовлює необхідність ретельної підготовки слідчого до проведення і складання окремого плану, що містить питання, які підлягають з'ясуванню, перелік осіб, які беруть участь у слідчій (розшуковій) дії, наявність матеріально-технічного забезпечення, види доказів, що можуть бути пред'явлені під час допиту тощо.

Зрозуміло, що обов'язково повинне плануватися проведення й інших слідчих (розшукової) дій (одночасних допитів двох або більше осіб, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання, проведення експертиз тощо), особливо в тих випадках, коли здійснюється активна протидія зацікавлених осіб. Слід зазначити, що планування розслідування є безперервним процесом, а план розслідування може змінюватися шляхом доповнювання в силу появи нових фактичних даних.

Висновки. У підсумку проведеного дослідження можна зробити висновок, що слідча ситуація має велике як теоретичне, так і практичне значення під час розслідування будь-яких видів кримінальних правопорушень, у тому числі «екологічних». Виділення слідчої ситуації дає можливість слідчому висунути найбільш типові версії, обрати ефективний шлях розслідування, що в подальшому дозволить встановити достовірні дані.

Список використаних джерел:

1. Великанов С. В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: дис... кан. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 218 с.
2. Гавло В.К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск: Изд-во Томск. ун –та, 1985. 333 с.

3. Ленко М.О. Види типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених з використанням саморобного вибухового пристрою (за матеріалами СБ України) Право і громадянське суспільство. <http://lclslaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3-2013/item/116-vydy-typovykh-slidchyykh-sytuatsii-pochatkovoho-etapu-rozsliduvannia-terorystychnykh-aktiv-vchynenykh-z-vykorystanniam-samorobnoho-vybukhovoho-prystroiu-za-materialamy-sb-ukrainy-lenko-m-o>

4. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций. Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1987. 168 с.

5. Яблоков Н. П. Следственные ситуации в методике расследования и их оценка. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. Право.* 1983. № 5. С. 11–15.

6. Шепитько В. Ю. Теория криминалистической тактики: монография. Харьков: Гриф, 2002. 256 с.

7. Галаган В. І., Яковенко М. О. Особливості методики рзслідування нерозкритих грабежів та розбоїв минулих років [монографія]. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 256 с.

8. Колесниченко А. Н. Планирование советского предварительного следствия: автореф. дис. ...канд. юрид. наук 12.00.09: Харьков, 20 с.

9. Криминалистика. Криминалистическая тактика и методика расследования преступлений: учебник для юрид. вузов / Под ред. В.Ю. Шепитько. Х.: ООО Одиссей, 2001. 528 с.

10. Криминалистика: учебник / Под ред. Н.И. Порубова. М.: Высш. шк. 1997. 335 с.

11. Лога В. М. Розслідування завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян знищення чи пошкодження об'єктів власності: дис. ... канд. юрид. наук: Київ, 2012. 222 с.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

12. Удовенко Ж. В. Криміналістика: Конспект лекцій:
навчальний посібник / За заг. ред. проф. В. І. Галагана. К.,
2016. 320 с.

§3.2 ДОТРИМАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ НСРД, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ (Хараберюш І.Ф., Лісовий О.О.)

Вступ. Основою для розбудови в Україні демократичної правової держави є виконання усіх вимог угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і приведення законодавства відповідно до визнаних міжнародних стандартів забезпечення реального додержання принципу верховенства права в діяльності правоохоронних органів і критеріїв, побудованих на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод [1]. Такий підхід щодо удосконалення та укріплення правових інституцій не в останню чергу стосується судового контролю проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), пов'язаних із використанням технічних засобів, покликаних забезпечити ефективний та неупереджений збір доказів у кримінальному провадженні, швидке, повне та якісне розслідування кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу. Імплементация у кримінальне процесуальне законодавство України інституту негласних слідчих (розшукових) дій в контексті євроінтеграції потребує впровадження європейських стандартів допустимості обмеження конституційних прав та свобод громадян при скоєнні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, закріплених у ст.ст. 2, 6, 8, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

Аналіз зарубіжного законодавства свідчить, що досвід розширення переліку слідчих дій за рахунок оперативно-розшукових заходів не є новим і застосовується у кримінально-процесуальних законах багатьох країн

Європейського Союзу (Єстонська Республіка, Італійська Республіка, Королівство Бельгія, Литовська Республіка, Сполучене Королівство Велика Британія, Федеративна Республіка Німеччина (ФРН) тощо) та США [3, С. 205].

При цьому особливістю є той факт, що проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, забезпечується положеннями різних нормативно-правових актів законодавства України, що передбачають можливість тимчасового обмеження під час кримінального провадження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених ст.ст. 30, 31, 32 Конституції України. Це обумовлює їх схожість з оперативнотехнічними заходами (далі – ОТЗ), здійснення яких є правом спеціальних служб і підрозділів.

З іншого боку обмеження конституційних прав громадян як юридичне явище зумовлене сутністю судової влади й відповідно до Конституції України здійснюється під час виконання іманентної функції суду поряд з відправленням ним правосуддя (ст.ст. 29-31, 55, 62, 124) – судового контролю. Сам судовий контроль є юрисдикційною діяльністю, спрямованою на перевірку актів органів виконавчої влади (судовий нормоконтроль), надання дозволів на обмеження прав людини або вирішення конфліктів, що виникають між державними органами, які здійснюють процесуальну діяльність, та її учасниками [4, с. 12]

Розглянемо, в чому полягає особливість проведення судового контролю НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, і необхідність дотримання європейських стандартів допустимості обмеження конституційних прав та свобод громадян.

Відповідно до ст. 92 КПК України, збирання доказів щодо встановлення обставин, передбачених ст. 91 КПК,

здійснюється шляхом проведення регламентованих КПК процесуальних дій, до яких відносяться негласні слідчі (розшукові) дії. Чинне законодавство встановило особливий порядок, процедуру кримінального судочинства і, зокрема, досудового провадження, що узгоджується з гарантованими Конституцією правами людини і забезпечує їх ефективний захист. Під час санкціонування проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, слідчий суддя перевіряє подані докази, надає оцінку їх належності, допустимості, достовірності та достатності для прийняття законного та обґрунтованого рішення по суті розглянутого питання про обмеження конституційних прав і свобод людини шляхом проведення НСРД.

З інформаційної точки зору НСРД, пов'язані з використанням технічних засобів, мають на меті за допомогою науково обґрунтованих технічних засобів і прийомів, законно отримувати інформацію про злочинну діяльність однієї чи декількох осіб, а також створювати умови, що сприяють виділенню з усієї сукупності відомостей, які більш повно відображують сутність процесів, що відбуваються. Уточнюючим фактором є те, що НСРД проводяться за допомогою оперативної техніки, яка згідно закону про ОРД є прерогативою оперативних підрозділів [5, с. 85-86; 6, с. 42] і має в основному негласну форму використання. При цьому застосування цієї техніки не повинно суперечити принципам правомірності, суворого цільового застосування, наявності фактичних підстав, етичності та встановленого порядку документального оформлення.

В контексті норм КПК функція оперативної техніки дещо змінилася і являє собою сукупність оперативно-технічних засобів та науково обґрунтованих тактичних прийомів, способів та інформаційних технологій, що

використовуються із суворим дотриманням законності з метою виконання правоохоронними органами завдань оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження [7, с. 67; 8].

Здійснюючи свій внесок у функціонування системи «стримувань і противаг», суд забезпечує професійність і неупередженість у діях сторони обвинувачення під час виконання її представниками передбачених кримінально-процесуальним законом процесуальних функцій.

Важливість судового санкціонування дій і рішень, що обмежують конституційні права та свободи особистості, обумовлена, перш за все, незалежністю судової влади. Суддя не відповідає за розкриття злочинів і якість слідства, він не скований обвинувальною установкою та відомчими інтересами, а тому здатний найкращим чином захистити права громадян. Захист прав і законних інтересів громадян від можливих протизаконних дій, помилок і помилок правоохоронних органів є найважливішим завданням суду. Сенс судового санкціонування вбачається в установленні жорсткого і водночас справедливого бар'єру між діяльністю органів держави щодо викриття злочинців і сферою приватного життя окремих представників суспільства. Завдання судового санкціонування необхідно розглядати крізь призму конституційних норм, що встановлюють пріоритет прав, свобод і законних інтересів людини в системі охоронюваних законом благ, а також обов'язок держави гарантувати права людини, в т.ч. шляхом їх судового захисту.

Тому судовий контроль при проведенні НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, слід розглядати в контексті дотримання європейських стандартів, принципів у сфері захисту конституційних

прав і свобод людини. Адже незалежний суд зобов'язаний діяти відповідно до норм Європейського Союзу, зважаючи на судову практику Європейського Суду (далі – ЄС) та Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [9].

Основоположною засадою захисту конституційних прав і свобод людини у практиці європейських судів виступає принцип «ефективного судового контролю» [10, с. 21; 11, с. 26], що витікає з положень ст. 6 «Право на справедливий суд» та ст. 13 «Право на ефективний засіб юридичного захисту» Конвенції про захист прав людини і основних свобод (далі – Конвенція) [12]. Про широке застосування цього принципу в європейській правовій доктрині свідчить практика ЄС та ЄСПЛ [13; 14], а також підкреслюється в Хартії ЄС про основні права [15], яка відображає загальні положення на основі спільних для держав-членів ЄС традицій.

Значним кроком у регулюванні відносин щодо судового контролю, гарантування й захисту прав людини на Європейському та національному рівнях стало внесення Протоколом Ради Європи № 15 від 24.06.2013 (ратифікованим Україною 05.10.2017), змін до Конвенції. Ст. 1 Протоколу вносить зміни до преамбули Конвенції, закріплюючи принцип субсидіарності, згідно якого сторони-підписанти несуть основну відповідальність за забезпечення прав і свобод, визначених у Конвенції та протоколів до неї, користуються свободою розсуду за умови дотримання наглядової юрисдикції ЄСПЛ [16]. Під категорією субсидіарності відносно конвенційного механізму судового контролю при цьому слід розуміти принцип захисту прав, який визнає першочергову компетенцію та обов'язок держави ефективно захищати своїми внутрішніми правовими засобами передбачені Конвенцією права та свободи людини [17, с. 59].

Функціональна роль зазначеного принципу виходить зі змісту Брайтонської, Інтерлакенської та Ізмірської декларацій, прийнятих на загальноєвропейських конференціях [18; 19; 20], на яких було акцентовано увагу на субсидіарному призначенні наглядового механізму, фундаментальній ролі національних органів законодавчої та судової влади на національному рівні, передбачено поділ відповідальності між державами-сторонами та ЄСПЛ щодо взятих відповідно до Конвенції зобов'язань.

З огляду на непорушність європейських стандартів і принципів у сфері захисту конституційних прав і свобод людини мають будуватися норми національного законодавства, які встановлюють засади судового контролю під час здійснення судочинства. Найбільш важливими в контексті цього дослідження є положення зі здійснення контролю за реалізацією гарантованих Конвенцією прав і основоположних свобод, пов'язанх з реалізацією принципу верховенства права.

Як зазначає А.А. Пухтецька, важливим критерієм верховенства права є ефективний контроль, що передбачає відповідні контрольні процедури та контрольні механізми, які реалізуються судом у цілях запобігання свавіллю органів виконавчої влади [21, с. 37]. Безумовно, ефективний контроль має здійснювати судова влада, адже вона надає найкращі гарантії незалежності, незаангажованості та дотримання відповідної процедури [22].

Особливо слід підкреслити, що для завдань судового контролю важливим є закріплення у кримінальному процесуальному законі, що інформація на виході науково обґрунтованого технічного засобу (матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні), характеризується максимальною об'єктивністю й повнотою, тобто є документом, що

підтверджується практикою і розглядалося в працях багатьох учених [5, с. 87; 23, с. 13; 24, с. 49-51; 25, с. 417-420].

Тому в контексті нашого дослідження суттєве значення має і проблема використання програмного забезпечення як оперативно-технічного засобу, що використовується при проведенні окремих НСРД, наприклад, при знятті інформації з електронних інформаційних систем. Так, сучасні реалії процесу поширення програмного забезпечення в рамках СНД свідчать про те, що в більшості використовується неліцензійне або несертифіковане програмне забезпечення, у тому числі й у діяльності правоохоронних органів. Така обставина може мати досить негативне значення при оцінці судом результатів НСРД, експертизи або огляду техніки з використанням подібного програмного забезпечення, що має бути враховано під час судового контролю за проведенням НСРД, пов'язаним із використанням технічних засобів.

Ми вважаємо важливим аспект ефективного програмно-технічного забезпечення НСРД, який полягає в тому, що НСРД мають проводитись лише з використанням ліцензійних та сертифікованих засобів негласного отримання інформації [26]. На це обов'язково повинен звертати увагу слідчий суддя при наданні ухвали на проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів.

Відправною точкою реалізації вказаних вище принципів у здійсненні судового контролю при проведенні суб'єктами кримінально-процесуального доказування НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, слугує Основний Закон України. Так, ст. 124 Конституції для запобігання прийняттю незаконних рішень та вчиненню неправомірних дій

посадовими особами та органами досудового розслідування покладає на суд обов'язок щодо контролю за законністю дій та рішень органів досудового розслідування та видачу дозволів на проведення процесуальних дій, якщо вони мають примусовий характер і втручаються в охоронювані права та свободи особистості. Згідно ст. 55 Конституції, кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Вітчизняна судова практика показує непоодинокі випадки порушень з боку суб'єктів проведення НСРД, обумовлених, у першу чергу, існуючою неузгодженістю правових норм національного законодавства, що не повною мірою відповідають європейським стандартам судочинства. Тому на національному рівні важливо створити такий механізм судового контролю за отриманням інформації під час проведення НСРД, пов'язаних із використанням технічних засобів, а також її реалізацією, який би гарантував виключну законність вказаної діяльності, враховуючи принцип верховенства права, субсидіарності та ефективного судового контролю.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Редакція від 30.11.2015 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Столітній А., Нестеренко С. Інститут негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: сутність, завдання, суб'єкти проведення // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 4(16). С. 204–213 URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/chasopys/ua/pdf/4-2017/stolitnij.Pdf>.

4. Кондратьєв О.В. Організаційно-правові проблеми судового контролю : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2005. 32 с.

5. Хараберюш І.Ф. Протидія злочинності засобами спеціальної техніки: концептуальний підхід : монографія. Донецьк, 2011. 362 с.

6. Хараберюш І.Ф., Хараберюш О.І. Проблеми використання оперативно-технічних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій у протидії контрабанді. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Д., 2014. №. 4. С. 37-45.

7. Хараберюш І.Ф. Негласні слідчі (розшукові) дії як об'єкт судового контролю // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. 2019. Вип. 18. С. 62-69.

8. Лісовий О.О. Щодо необхідності сертифікації інструментарію негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із використанням технічних засобів // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку», 5-6 березня 2021 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2021. 144 с. С. 112-115.

9. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015 // Офіційний вісник України від 02.06.2015. № 41. Ст. 1267.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

10. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: посібник для суддів. 2 вид. К., 2015. 208 с.

11. Збірник витягів з рішень ЕСПЛ (станом на січень 2018 року) / укл.: Т.І. Фулей, О.М. Кучів. URL: http://www.nsj.gov.ua/files/15174939883бiрник%20рiшень%20ЕСПЛ_30.01.2018%20на%20сайт.pdf

12. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 // Офіційний вісник України від 16.04.1998. 1998. № 13. С. 270.

13. Рішення ЄС від 15.05.1986 у справі № 222/84 «Джонстон проти головного констебля Королівської поліції Ольстера». European Court reports. 1986. P. 01651. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:61984CJ0222:EN:HTML>.

14. Рішення ЄС від 16.11.2004 у справі № C-327/02 «Панайотова та інші проти Міністра зовнішньої торгівлі та інтеграції». European Court reports. 2004. I-11055. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:62002CJ0327&qid=1580601569615&from=EN>.

15. Хартія основних прав Європейського Союзу // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. Т. 6 : Т–Я. 768 с.

16. Про внесення змін до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод : Протокол Ради Європи № 15 від 24.06.2013 (ратифікований Законом України № 2156-VIII від 05.10.2017) // Офіційний вісник України від 10.11.2017. 2017. № 88. С. 21.

17. Macdonald R. The European System of the Protection of Human Rights / R. Macdonald, F. Matscher, H. Petzold. Martinus Nijhoff Publishers, 1993. P. 59-60.

18. Інтерлакенська декларація від 19.02.2010 // Рада Європи, ЄСПЛ. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_a48.

19. Декларація про майбутнє ЄСПЛ від 27.04.2011// Рада Європи, ЄСПЛ. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a49/.
20. Брайтонська декларація, ухв. на Конференції високого рівня держав-учасниць Ради Європи 20.04.2012. URL: <https://europa.eu/europe/coe/1420-brajtonskaya-deklaratsiya-perevod>.
21. Пухтецька, А.А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства // Вісник НАН України. 2010. № 3. С. 33-43.
22. Справа Сільвер та ін. проти Сполученого Королівства (Silver and Others v. the United Kingdom) / Registry of the European Court of Human Rights. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57576>.
23. Артеменко П.П. Місце оперативно-розшукової інформації, одержаної технічними засобами, у системі доказів з кримінальної справи // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України. Львів: ЛІВС при НАВС України, 2000. С. 11-15.
24. Хараберюш І.Ф., Мацюк В.Я., Некрасов В.А., Хараберюш О.І. Використання оперативно-технічних засобів у протидії злочинам, що вчиняються у сфері нових інформаційних технологій: монографія. К.: КНТ, 2007. 196 с.
25. Специальная техника и информационная безопасность: учебник / под ред. В.И. Киришина. М.: Акад. управления МВД России, 2000. Т.1. 783 с.
26. Лісовий О.О. Щодо необхідності сертифікації інструментарію негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із використанням технічних засобів // Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку», 5-6 березня 2021 р. Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2021. С. 112-115.

ODDÍL 4. PSYCHOLOGIE, PEDAGOGIE, VZDĚLÁVÁNÍ, FILOZOFIE A FILOLOGIE

§4.1 CORRECTION OF WHISTLING PRONUNCIATION DISORDERS IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN WITH MENTAL DEVELOPMENT DELAY BY MEANS OF INTERACTIVE SPEECH THERAPY GAMES: THE ORETICAL FUNDAMENTALS (Bocheliuk V.Yo., Panov M.S., Zhadlenko I.O.)

Introduction. A child's speech development is an important component and an indicator of his mental, intellectual and emotional development. Speech disorders affect intellectual and communicative development, destroy the personality and cause social immaturity. The presence of speech disorders in a child can cause difficulties in his adaptation to independent living, limit the scope of activities in the future, negatively affect the intentions, choice of life goals, and thus the realization of potential opportunities as a member of society.

Of particular importance is the speech development of preschool children with mental development delay, because speech disorders can be a significant obstacle to literacy at school. Studies show that speech disorders occur in more than 35% of older preschool children with mental development delay. One of the most common disorders of speech is the sigmatism of whistling sounds. It is clear that without a well-formed pronunciation, children will not be able to gain solid and thorough knowledge of the basics of science during school. Therefore, the correction of pronunciation disorders whistling sounds in preschool children with mental development delay is currently a pressing problem of preschool pedagogy and speech therapy, which led to the choice of our study.

Presenting main material. The problem of overcoming speech disorders in children and the choice of optimal ways of correction is relevant in speech therapy and is of great importance in the context of continuous improvement of the content of correctional education in preschool education. In special pedagogy, in particular in speech therapy, significant progress has been made towards the creation of correctional programs, methods, teaching aids, practical manuals and their implementation in practice to ensure the efficiency and effectiveness of the educational process in preschool institutions of compensatory type. Human development is a complex process of gradual transformation of a biological individual into a social being – the individual. Mental functions and abilities, human behaviors, communication through speech are not given to a child from birth. They are formed in the first years of life under the influence of purposeful upbringing, education and living conditions in society.

Mental development delay is a slowdown in the pace of development, which is expressed in insufficient general stock of knowledge, immaturity of thinking, the predominance of gaming interests, rapid saturation of intellectual activity.

There are many reasons for mental development delay, including:

- heredity;
- adverse conditions of upbringing;
- long-term illnesses in early childhood, which exhaust the baby;
- dysfunction of the brain associated with its damage during fetal development due to pathology of childbirth, trauma, etc.

Typical signs of mental development delay of an early age child are:

- underdeveloped speech functions – lack of phrasal speech, limited vocabulary, grammar, incorrect

pronunciation, difficulty reproducing speech;

- not formed self-care skills – the child cannot dress themselves, untidy, cannot use a spoon, napkin, etc;

- low level of development and pace of development of game activity – primitiveness and monotony of game actions;

- immature motor functions – manifested in the underdevelopment of general and fine motor skills;

- negative manifestations of behavior.

For a preschool child with mental development delay are characterized by:

- underdevelopment of play activities – the child does not accept the proposed game role, does not follow the rules of the game, prefers mobile games. In the process of story-role play, such a child acts with the play material stereotypically, shrinks with difficulty in performing certain roles;

- insufficient cognitive activity, rapid fatigue, exhaustion, which seriously hamper the effectiveness of development and learning of the child. Rapid fatigue leads to a decrease in efficiency, which negatively affects the acquisition of knowledge;

- inability to generalize and integrity of perception, which reduces the effectiveness of productive activities, including drawing and construction;

- underdevelopment of the emotional and volitional sphere, which leads to negative manifestations in behavior. A child does not understand how to treat adults, can be obsessive. It is difficult for such a child to follow the rules of behavior in a group, maintain relationships with peers and so on [3].

The period of speech development of children from 1 to 6 years is considered sensitive, namely particularly sensitive to the perception of speech of people around them, and to the influence of various factors of external and internal environment. It is during this period that children can be

especially productive in mastering oral speech, if the child is in good health and has a favorable speech environment. If in the sensitive period of speech development the child's body is exposed to certain harmful factors, the natural process of sound speech is disrupted.

Disturbance of sound pronunciation should be understood as persistent individual deviations from the norm in the pronunciation of sounds, which are due to specific reasons and which require special speech therapy. One of the most common defects of sound pronunciation is the sigmatism of whistling sounds. At the age of 3 to 5 years, a child with typical development, masters the correct pronunciation of whistling sounds. However, from the age of 5, pronunciation deficiencies cease to be physiologically conditioned and acquire the character of a pathological phenomenon. The causes of speech disorders are divided into external and internal and distinguish organic, functional, socio-psychological and psychoneurological causes. The reasons for the pronunciation of whistling sounds are given below.

The internal causes of wheezing disorders are related to the following issues:

- diseases of the mother during pregnancy (cardiovascular diseases, liver, kidney, respiratory diseases, diabetes, hypotension, hypertension);
- mother's allergies;
- transfer of blood transfusion;
- toxicosis, regardless of the duration of pregnancy;
- immunological incompatibility of blood of mother and fetus;
- various obstetric pathology (narrow pelvis, prolonged or rapid childbirth, premature ejaculation, multiple pregnancy, polyhydramnios, placental insufficiency);
- smoking during pregnancy, drinking alcohol;

- short interval between two pregnancies (less than 1 year);
- anomalies in the structure of the skeleton (violation of the mother's posture);
- pregnancy before reaching 18 years of age or after 40 years;
- mental stress [1].

External causes of whistling disorders include:

- diseases in the first years of a child's life (infectious and viral diseases, meningoencephalitis, early long-term gastrointestinal disorders);
- skull injuries accompanied by concussion;
- unfavorable social and living conditions that lead to microsocial pedagogical neglect, autonomic dysfunction, disorders of the emotional and volitional sphere and the deficit of speech development;
- mental trauma;
- general physical weakness.

The functional reasons include the action of which does not change the structure of the speech apparatus, but only disrupts its normal functioning (function). Such reasons may include various stressful situations, frequent and long-term illnesses of a child at an early age, which have a debilitating effect on his nervous system and the body as whole, improper methods of re-education of left-handed children, unfavorable (verbally) social environment.

Socio-psychological reasons related to the wrong educational approach to the child (lack of emotionally positive environment; children's inheritance of incorrect adult speech; lack of attention to the child's speech or excessive demands on it; bilingualism or multilingualism in the family, etc.). Therefore, the role of the speech environment and communication is significant, and their lack may be one of the

main reasons for disrupting the formation of correct speech. Speech develops by imitation, so disorders can be based on the effect of imitation.

Psychoneurological causes include mental retardation, memory impairment, attention and other disorders of mental function.

Organic causes include underdevelopment and brain damage in utero, at birth or after birth, as well as various organic disorders of the peripheral speech system. Deviation from the norm in the structure of the organs of articulation is a deviation from the norm in the structure of the jaws, teeth, lips, tongue.

The most common defect in the structure of the dental system is malocclusion. Bite – the relative position of the dentition. With a normal bite, the dentition is located so that each upper tooth is in contact with the two lower, the front teeth of the upper jaw overlap the lower by 1.5-2 mm. The dental arch of the upper jaw is much longer and wider than the lower, as the upper teeth are inclined forward and outward, and the lower back and inward. Anomalies of occlusion are most common in physically weak children, and in boys, they are much more common than in girls [2].

Speech disorders in children can be manifested in the absence, distortion, or replacement of sounds. The absence of sound in speech can be expressed in its loss. Distortion of sound is expressed in the fact that instead of the correct pronunciation of a sound that is not in the phonetic system of the native language. Sound substitutions are expressed in the replacement of other sounds available in the phonetic system of language. Sound substitutions can be as follows:

- replacement of sounds that are the same in the way of formation and different in articulation;
- replacement of sounds identical in place of formation and different in method of formation;

- replacement of sounds that are the same in the way of formation and different with the participation of articulatory organs;

- replacement of sounds identical in method and place of formation, but different with the participation of voice (replacement of ringing sounds with deaf ones);

- replacement of sounds identical in the way of formation and in the active organ of articulation, but different in terms of hardness and softness [1].

Game – the central activity of the child, filled with meaning and significance for it. Game is a necessary component of the healthy development of preschool children. It occupies an important place in the system of speech development of preschoolers. During the game, children have the opportunity to act; specific actions determine the speech activity of the preschooler and at the same time guide the development of the game. This is a transitional, intermediate link between the complete dependence of speech on things and substantive actions and freedom of speech.

Attempts to use a computer in the work of a speech therapist have been going on for a long time. What can be visualized in such a physically complex phenomenon as human speech? (Of course, this is expressive speech). Clarity, expressiveness, intelligibility, tempo, intonation, speed – these characteristics of speech are directly embodied in physical phenomena and are not subject to objective measurement. If we consider a personal computer as a universal measuring device, and it has all the means to do so, then we can talk about the most successful technical solution for speech visualization. Thus, intelligibility, expressiveness, intelligibility of speech is based on a person's ability to produce and combine phonemic chains of sounds, accepted and commonly used in a particular language environment. The phoneme or sound of speech in a

single isolated version has at least three objective characteristics directly related to the physics of sound: the amplitude or volume at which the sound is pronounced, the frequency spectrum or timbre present in the sound, and the duration; that is, the time during which this sound was uttered.

The latter reflect more global spaces of speech, such as utterances or phrases. At the same time, they can also be objectively measurable in terms of the speed of pronunciation of individual words per minute or increase / decrease in intonation range. Moreover, these are probably all the most significant characteristics of speech as a physical phenomenon. All these characteristics of speech can be successfully used to create visual support for various developmental exercises and live speech, which is implemented in the above developments in the form of game and development modules aimed at correcting certain speech problems. However, speech disorders are so diverse and methodological approaches so diverse that it is unlikely that any universal method could be identified that could form the basis of an automated, computerized approach to the correction of speech disorders. That is why all the developments can be considered as auxiliary means of speech therapy, and most of these tools are quite unique and extremely effective. In the hands of a specialist who works creatively, they are able to accelerate several times the formation and correction of the necessary components of speech. The use of technical means in the work of a speech therapist cannot be crucial, because the main product of this work is based on the subjective feelings of the child.

Technical means for the work of a speech therapist are constantly improving. Modern development of computer technology has led to the fact that the personal computer is becoming an indispensable assistant for the specialist. In addition, for the child it becomes not only entertainment, but

also a tool for learning about the world around. To video automate the evoked and delivered sound, the techniques of displayed repetition, independent naming of words according to the picture, useful creative video exercises for finding words with a given sound and free transition to spontaneous speech are used. In video automation, as a rule, take one sound, but it is possible to enter two sounds, if they are articulatory opposites. Video automation (primary) of the evoked sound occurs in various forms of reflected pronunciation: in syllables, words, phrases, sentences. Reflected speech is the re-pronunciation of words or sentences after someone. At the stage of primary video automation, both the speech therapist and the child require accentuated (intentionally emphasized) pronunciation of the evoked sound.

Video automation of the evoked sound as a transition to independent pronunciation can occur in various forms of memorized speech, namely: pure speech, riddles-rhymes, poems, fairy tales and stories. Memorized speech involves literal repetition, without deviations from the sample, and the necessary accentuated pronunciation of the evoked sound by both adults and children.

Further, video automation can be performed without accentuated pronunciation of the called sound. Sometimes-useful video games-exercises to correct the wrong pronunciation, which deliberately suggested the speech therapist in words, phrases and sentences. Before exercising, the child should be warned that the adult would speak both correctly and incorrectly. Without such an attitude, it is psychologically difficult for a child to perceive and correct the mistakes of an adult. Video automation of the called sound can take place in various forms of accelerated speech in phrases, colloquialisms. Accelerated pace of speech therapy games-exercises is an important means of video automation of the

correct pronunciation of the evoked sound. In addition, during the accelerated pronunciation of the text, the evoked sound becomes not accentuated, but normal for the hearing of those around, and articulation becomes natural and comfortable for the child.

Video automation of the evoked sound can take place in various forms of independent pronunciation when naming objects, objects, actions, composing sentences, describing situations, translating texts, composing stories, dialogues on a given topic, etc. Only after the automation of sound in independent speech correction of sound pronunciation can be considered complete. The stage of video differentiation of sounds is used in cases when two or more sounds are mixed. Such speech therapy work is carried out during the correction of the pronunciation of each individual speech sound. The purpose of video differentiation is to teach speech therapists to distinguish mixed sounds and use them correctly in their own speech, to develop auditory perception and video differentiation of sounds.

The content of the work consists in gradual, sequential video differentiation of mixed sounds according to motor and acoustic features:

- video differentiation of isolated sounds;
- video differentiation of words with these sounds;
- video differentiation of words with given sounds in a sentence;
- video differentiation in patten, pure speech, poetry;
- video differentiation in coherent speech.

Interactive learning is learning immersed in communication, dialogue learning, which belongs to pedagogical technologies based on the effectiveness of correctional work and the organization of the educational process through speech therapy classes. Interactive learning is

a specific form of organization of educational activities, the purpose of which is to provide favorable conditions under which each child would feel their success.

The use of the game-competition in speech therapy classes as an interactive method makes it possible to learn in a relaxed way, combining speech play with other correctional methods aimed at overcoming speech defects. Thanks to the game forms of classes, it is possible to attract passive students to systematic speech work, to allow the student to feel success, to believe in their own strength.

The computer in the work of a speech therapist can provide the following benefits:

- having interesting feedback for the child
- quick establishment of emotional contact with the child;
- selection, dosage and control of information (as opposed to watching television programs);
- selection and production of various high-quality didactic material.

Working with a computer for speech therapy classes is included in doses, to solve certain problems. The structure and methodology of the speech therapy lesson is not violated. Only some games and exercises are replaced. Speech therapy influence is a pedagogical process in which the tasks of corrective learning and education are implemented. These tasks are solved with the help of the game. The tasks of speech therapy games are determined by the purpose of educational and upbringing influence on the part of an adult. These can be the following tasks: development of speech communication, development of articulatory apparatus, coherent speech, consolidation of sound pronunciation, clarification and expansion of vocabulary, etc. The presence of a task (or several tasks) emphasizes the focus of the educational content of the game on the processes of cognitive activity of children.

During the game, the child's attention is focused on the development of play activities, and enthusiasm for the game situation allows you to spontaneously solve the problem of corrective learning and education. Play activities can be varied: children imitate the voices of birds and animals, intonationally reproduce speech, compete, compare, search, guess, guess, buy and treat so on. Speech therapy game has a specific result, such as guessing riddles, playing games and tasks, which is perceived by the child as a success from which the child enjoys.

Conclusions. Because of theoretical analysis of correction of whistling pronunciation disorders in older preschool children with mental development delay by means of interactive speech therapy games, it is possible to draw conclusions. Mastering the phonetic system of speech occurs in ontogenesis according to certain age periods, and their timely occurrence ensures the further formation of correct pronunciation. If in the sensitive period of speech development the child's body is affected by certain harmful factors, the normal process of sound speech is disrupted. All the causes of speech disorders can be divided into external and internal, while identifying organic, functional, socio-psychological and psychoneurological causes. Various interactive speech therapy games are used to correct the pronunciation disorders of whistling sounds in older preschool children with mental development delay.

References:

1. Erickson L., Thiessen E. Statistical learning of language: theory, validity, and predictions of a statistical learning account of language acquisition. *Developmental Review*. 2015. 37. P. 66 – 108.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

2. Lohvansuu K., Hämäläinen J., Ervast L., Lyytinen H., Leppänen P. Longitudinal interactions between brain and cognitive measures on reading development from 6 months to 14 years. *Neuropsychologia*. 2018. 108. P. 6 – 12.

3. Zambrana I., Pons F., Eadie P., Ystrom E. Trajectories of language delay from age 3 to 5: persistence, recovery and late onset. *International Journal of Language & Communication Disorders*. 2014. 49(3). P. 304 – 316.

§4.2 ДОСТУПНОСТЬ ИНФОРМАЦИИ ДЛЯ ЛИЦ С НАРУШЕНИЯМИ ЗРЕНИЯ И СЛУХА: ОПЫТ УКРАИНЫ (Афузова А.В., Войтюк Ю.А., Серпутько А.П., Горлачев А.С.)

Вступление. Ориентация Украины на интеграцию в Европейский Союз (ЕС) предусматривает ратификацию его целей и ценностей украинским государством. Одной из важных целей ЕС является борьба с социальной изоляцией и дискриминацией, что отображается в таких европейских ценностях, как: человеческое достоинство, равенство, права человека [13]. Вместе с тем, одним из приоритетных принципов Конвенции ООН о правах лиц с инвалидностью является равенство возможностей и доступность, предполагающих не столько доступ к физической и социальной среде, сколько создание в обществе условий для уважения различий и обеспечения полноценного участия всех социальных групп в жизни общества на равных условиях, а также возможность людей с инвалидностью жить независимой жизнью и активно участвовать во всех сферах социальной жизни, что обеспечивается, в том числе, и одинаковым доступом таких лиц к информации и средствам коммуникации, включая информационные технологии и системы [6, с. 95].

В этом ключе на протяжении 2021 года реализовывался международный проект «Accessibility across borders. Development of information accessibility for the deaf and blind persons» (International Visegrad Fund's Visegrad+, №22020043), который объединил страны Вышеградской группы и страны Восточного партнерства. Нашей целью является изложение результатов исследования проблемы доступности информации для лиц с нарушениями слуха и зрения в Украине, которое проводилось в рамках этого проекта.

Изложение основного материала. Объективные аналитические данные, представленные государственными учреждениями Украины, в нашей статье датируются 2019-2020 гг., поскольку пандемия, вызванная Covid-19, не способствовала сбору достоверной информации вследствие карантина в Украине в 2020-2021 гг. На сегодня в Украине озвучиваются разные цифры относительно численности населения, имеющего нарушения слуха или зрения. Расхождения в количественных данных зависят от качественного наполнения группы, которая подлежит статистическому исследованию. В подавляющем большинстве случаев указывается на наличие в Украине более 100000 человек с нарушениями слуха. По данным Украинского общества слепых (УТОС) в Украине проживает более 70000 людей с нарушениями зрения. Такое количество людей с нарушениями слуха и зрения подчеркивает актуальность проблемы доступности информации для этих граждан в Украине, поскольку доступ к информации является одним из важных показателей уровня качества жизни каждого члена общества.

В Законе Украины «О ратификации Конвенции ООН о правах лиц с инвалидностью и Факультативного протокола к ней» с изменениями и дополнениями, внесенными Законом Украины от 7 сентября 2016 г. № 1490 VIII, в статье 21 речь идет о принятии и содействии использованию в официальных отношениях жестовых языков, алфавита Брайля, усилительных и альтернативных способов общения и других доступных способов, методов и форматов общения по выбору лиц с инвалидностью, а также признание и поощрение использования жестовых языков. В статье 24 об образовании в пункте 3 указывается, что «государства-участники предоставляют

лицам с инвалидностью возможность усваивать жизненные и социальные навыки, чтобы облегчить их полное и равное участие в процессе образования и как членов местного сообщества. Государства-участники принимают в этом направлении надлежащие меры, в частности: а) способствуют усвоению алфавита Брайля, альтернативных шрифтов, усилительных и альтернативных методов, способов и форматов общения, а также навыков ориентации и мобильности и способствуют поддержке со стороны сверстников и наставничеству; б) способствуют усвоению жестовой речи и поощрению языковой самобытности глухих; с) обеспечивают, чтобы обучение лиц, в том числе детей, являющихся слепыми, глухими или слепоглухими, осуществлялось с помощью наиболее подходящих для лица с инвалидностью языков, методов и способов общения и в обстановке, максимально способствующей усвоению знаний и социальному развитию». В пункте 4 этой же статьи отмечается, что «чтобы содействовать обеспечению реализации этого права, государства-участники принимают надлежащие меры для привлечения к работе учителей, в том числе и учителей с инвалидностью, владеющих жестовым языком и (или) алфавитом Брайля, и для обучения специалистов и персонала, работающих на всех уровнях системы образования. Такое обучение включает образование в вопросах инвалидности и использования подходящих усилительных и альтернативных методов, способов и форматов общения, учебных методик и материалов для оказания поддержки лицам с инвалидностью» [5].

Рассматривая обучение как доступ к социокультурному опыту человечества, следует обозначить, что на начало 2020-2021 учебного года в Украине функционировало 5 специальных школ для

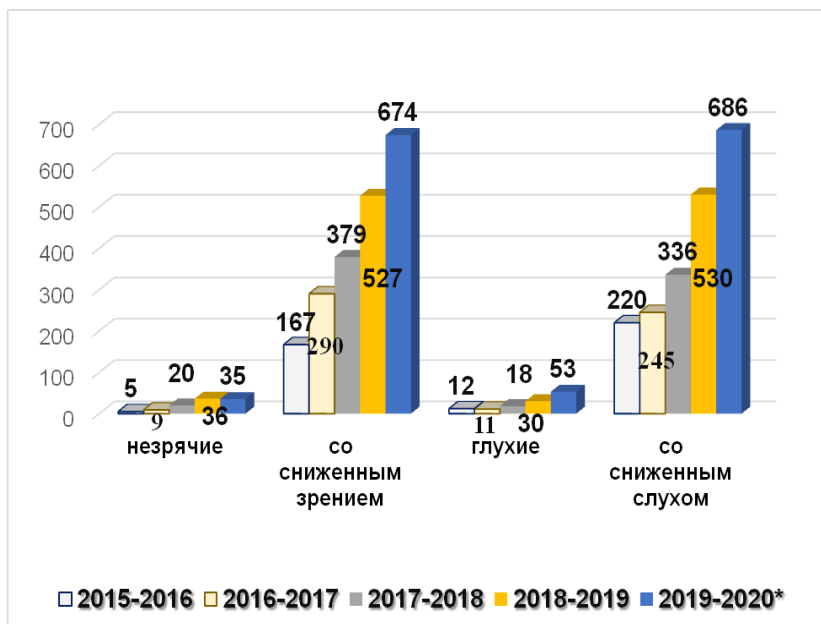

слепых детей, в которых обучалось 605 учеников; 23 специальные школы для детей со сниженным зрением, в которых обучалось 3705 учеников; 23 специальные школы для глухих детей, в которых обучалось 2678 учеников; 16 специальных школ для детей со сниженным слухом, в которых обучалось 1845 учеников [1]. Вместе с тем, реформирование образовательной системы Украины в направлении инклюзии сопровождалось рядом значимых событий, которые отразились на государственном уровне ратификацией ряда международных законодательно-нормативных актов. Так, в декабре 2009 года Украина ратифицировала основной международный документ в сфере обеспечения прав детей в соответствии с мировыми стандартами образования, социальной защиты и здравоохранения – Конвенцию ООН о правах лиц с инвалидностью. С тех пор с каждым годом в Украине дополняется нормативно-правовая база, которая регламентирует организацию инклюзивного образования. Наиболее разработаны положения, касающиеся организации инклюзивного образования в учреждениях общего среднего образования. С 2019 года вступили в силу постановления Кабинета Министров Украины об утверждении Порядка организации инклюзивного обучения в учреждениях дошкольного, высшего, профессионального (профессионально-технического) и внешкольного образования [7].

Наблюдая статистику с 2015 года, можно констатировать увеличение численности учащихся с нарушениями зрения и слуха в инклюзивных классах (рис. 1.) [2].

* по данным неофициальной статистики

Рис. 1. Динамика количества учащихся с нарушениями слуха и зрения в общеобразовательных школах (2015-2020 гг.).

В сфере высшего образования в Украине абитуриенты с нарушениями слуха и зрения, как лица с особыми образовательными потребностями, имеют право на обеспечение особых условий при проведении внешнего независимого оценивания (ВНО), единого вступительного экзамена (ЕВЭ) и единого профессионального вступительного экзамена (ЕПВЭ). Так, при наличии заболевания или патологического состояния, или невозможности обеспечения соответствующих условий, вместо ВНО, ЕВЭ и ЕПВЭ, абитуриенты с особыми образовательными потребностями могут рассчитывать на

вступительные испытания в форме экзаменов непосредственно в учебных заведениях. Для лиц с нарушениями зрения ВНО организовывается с использованием заданий по украинскому языку и литературе, математике, истории Украины и биологии, напечатанных рельефно-точечным шрифтом Брайля [3]. Одними из ведущих учреждений высшего образования в Украине, в которых обучаются студенты с нарушениями слуха и зрения, являются Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Открытый международный университет развития человека «Украина», Каменец-Подольский государственный институт.

Остро в Украине стоит проблема обеспечения права лиц с нарушениями слуха на коммуникацию с помощью мимико-жестовой речи. В этом контексте мы считаем уместным затронуть такое понятие, как «культура глухих» – культурно-языковое меньшинство, воспринимающее мир с уникальной точки зрения. Как отмечают сами взрослые с глухотой (как в Украине, так и в Молдове, Словакии, Америке), они имеют право отстаивать собственную аутохтонность, право на жестовый язык, поскольку нарушение слуха, значительно усложняющее или исключаящее использование вербальной коммуникации, способствует их консолидации: «глухие люди имеют более значимую и целенаправленную связь, потому что они не слышат», «когда ты глух, ты видишь мир иначе. Вы по-другому общаетесь. Вы ищете других глухих, потому что они понимают вас» [15].

Современная сурдопедагогическая наука признает мимико-жестовую речь как ведущее средство межличностного общения лиц с нарушениями слуха, но в образовательном процессе базируется на основе усвоения

и владения всеми доступными глухим и слабослышащим формами вербального и невербального общения: словесная (устная и письменная) речь, дактильная и мимико-жестовая речь, на первый план все же ставя словесное общение. Научно доказана (что поддерживается и нами) эффективность коммуникативно-деятельностной системы обучения детей с глухотой, согласно которой речевая деятельность глухих формируется в условиях специально организованной практики речевого общения и имеет целью ввести таких детей в языковую действительность, в содержательный мир языка, создав условия для разностороннего личностного развития, социальной адаптации и привлечения к современной культуре (Р. Боскис, А. Горлачев, А. Зикеев, К. Коровин, Ф. Рау, Л. Фомичева, М. Шермет и другие). Но многие активисты из числа людей с глухотой считают, что изучение языка и когнитивное развитие с помощью жестовой речи является основным правом человека с нарушением слуха, которое следует защищать, и что выбор кохлеарных имплантатов препятствует семьям учить жестовый язык и принять культуру глухих. Они считают, что «чрезмерное увлечение» общества обучением детей с глухотой устной речи (аудизм) ухудшает навыки владения жестовым языком и мешают глухому человеку развивать речь и навыки слушания [15].

В законодательстве Украины проблема мимико-жестовой речи и сурдоперевода упоминается в различных законах, постановлениях и распоряжениях правительства, в частности в Законе Украины «Об основах социальной защиты лиц с инвалидностью в Украине» указано, что «жестовый язык как язык лиц с нарушениями слуха является средством общения и обучения и защищается государством. Органы государственной власти и органы

местного самоуправления: способствуют распространению жестового языка и поощрению языковой самобытности лиц с нарушениями слуха; гарантируют сохранение, изучение и всестороннее развитие жестового языка, его использования как средства воспитания, обучения, преподавания, общения и творчества; обеспечивают возможность коммуникации лиц с инвалидностью с нарушениями слуха в органах, заведениях и учреждениях социальной защиты населения, правоохранительных органах, органах пожарной безопасности, аварийно-спасательных службах, учреждениях здравоохранения, учебных заведениях и т.д.; способствуют оказанию услуг переводчиков жестового языка гражданам Украины с нарушениями слуха, которые пользуются жестовой речью; создают условия для научного изучения жестового языка; способствуют использованию жестового языка в официальных отношениях. Телерадиоорганизации (независимо от формы собственности и ведомственного подчинения) обеспечивают субтитрование или перевод на жестовый язык официальных сообщений, кино-, видеофильмов, передач и программ в порядке и на условиях, определенных Кабинетом Министров Украины» (Статья 23 в редакции Закона № 1773-IV от 15.06.2004, № 4213-VI от 22.12.2011) [4]. Также на рассмотрение Верховного Совета Украины в 2019 году передан законопроект «Об украинском жестовом языке», который до сих пор не принят. В данном законопроекте предусматривается урегулирование статуса украинского жестового языка, а также он призван определить статус, основы и порядок применения украинского жестового языка в Украине, обеспечить создание необходимых условий, которые дают жестоязычным лицам возможность наравне с другими реализовывать все права и

основополагающие свободы человека и гражданина в политической, экономической, а также социальной, культурной или любой другой сфере [10].

С первой половины прошлого века подготовкой сурдопереводчиков (переводчиков-дактилологов), в первую очередь для обеспечения собственных нужд, занималось Украинское общество глухих (УТОГ). Согласно пп. 2.3 (е) Устава общественной организации «Всеукраинская организация лиц с инвалидностью по слуху «Украинское общество глухих» (далее – Устав УТОГ), обеспечение правовой и социальной защищенности лиц с нарушениями слуха осуществляется на основе организации работы по подготовке переводчиков жестового языка и повышения их квалификации. Украинское общество глухих обеспечивает предоставление членам УТОГ услуг по жестозычному переводу с целью повышения для них полноты, качества и доступности услуг в юридической, медицинской, бытовой и других сферах, на условиях, определенных в соответствующих сделках (положениях, инструкциях и т.п.), в том числе дистанционно путем применения информационно-коммуникационных технологий и систем (пп. 4.2. Устава УТОГ). Украинское общество глухих обеспечивает использование и развитие украинского языка жестов во всех сферах общественной жизни, всячески способствуя исследованию, изучению и обучению жестовому языку (пп. 4.3. Устава УТОГ). Украинское общество глухих осуществляет организацию подготовки и повышения квалификации переводчиков украинского языка жестов, проведения их аттестации с целью всестороннего комплексного оценивания жестовой и словесной коммуникативных компетенций, выдает соответствующие документы, которые удостоверяют

уровень профессиональной компетенции переводчика жестового языка, а также обеспечивает функционирование реестра переводчиков украинского языка жестов (пп. 4.4. Устава УТОГ) [11].

По состоянию на 15 апреля 2021 года в Украине Украинским обществом глухих зарегистрировано 220 официальных переводчиков жестового языка [12]. Эти лица имеют серийное удостоверение переводчика жестового языка, выданное Центральной аттестационной комиссией УТОГ на срок не более пяти лет. Присвоение подобного удостоверения регламентируется Положением об удостоверении переводчика жестового языка (переводчика-дактилолога), утвержденным постановлением президиума ЦП УТОГ от 21 января 2017 №17 / 2017 [8]. Среди всех официально зарегистрированных переводчиков жестового языка лишь 57% из них (126 специалистам) предоставлено право оказания услуг в юридической сфере [12].

Также недавно созданная Всеукраинская ассоциация переводчиков жестового языка и людей с инвалидностью начала проводить аналогичные курсы повышения квалификации переводчиков жестового языка (180 академических часов).

Услуги сурдоперевода в Украине обеспечивают как государственные, так и общественные организации. Например, государством создан в соответствии со статьей 9 Конвенции о правах лиц с инвалидностью правительственный контактный центр, предоставляющий возможность гражданам с нарушениями слуха обращаться на правительственную «горячую линию» 1545 с предложениями, замечаниями, заявлениями, ходатайствами, жалобами, адресованными органам исполнительной власти с помощью Skype-связи. Также общественной организацией УТОГ создана Всеукраинская

программа «Сервис УТОГ» – услуга перевода жестовой речью, где через коммуникационную систему Skype, благодаря бесплатным видеоконференциям, лица с нарушениями слуха могут воспользоваться онлайн-помощью сурдопереводчиков.

Сейчас в Украине отсутствует профессиональная подготовка переводчиков жестового языка на государственном уровне (в учебных заведениях). Продолжаются переговоры между факультетом специального и инклюзивного образования Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова и Министерством образования и науки Украины о создании на базе Университета Научно-исследовательского центра «Центр изучения проблем глухоты» с целью профессиональной подготовки сурдопереводчиков для потребностей в различных сферах деятельности общин Украины (на уровне образовательно-профессиональной степени младшего бакалавра).

Что касается такой сферы жизнедеятельности человека как телевидение, то в последнее время государственные институты делают все возможное, чтобы обеспечить лицам с нарушениями слуха доступ к информации (в частности, к новостям, информационным и общественно-политическим передачам, телефильмам, мультфильмам и т.д.) через сурдоперевод и субтитрование медиапродукта. Согласно государственной политике, на всех телеканалах Украины должны работать сурдопереводчики, обеспечивая равные права в получении информации лицами с нарушениями слуха. Так, в 2011 году в Верховный Совет Украины был представлен Проект Закона Украины «О внесении изменений в статьи 43 и 49 Закона Украины «О телевидении и радиовещании», согласно которому предусматривается, что все

государственные и коммунальные телерадиоорганизации (в сфере телевидения) обязаны сопровождать информационное вещание в части телевизионных новостей сурдопереводом или субтитрованием [9], но на сегодняшний день он остается отклоненным. На ведущих телеканалах Украины данное требование законодательства обеспечено в значительной степени, на региональных – ситуация менее привлекательная.

Но положительные изменения в вопросе обеспечения информационного контента на телевидении сурдопереводом или субтитрованием с каждым годом все же происходят. Так, например, почти весь медийный продукт на каждый день на телеканале «Прямой» сопровождается сурдопереводом, обеспечивающимся высококвалифицированными сурдопереводчиками с многолетним опытом работы. На этом же телеканале транслируются новости для общества лиц с нарушениями слуха, когда сам сурдопереводчик одновременно является и ведущим теленовостей и сурдопереводчиком. На телеканале «1+1» сурдоперевод новостей происходит параллельно с выпуском на интернет-странице, где сам сурдопереводчик для удобства восприятия лицами с нарушениями слуха размещается на половине экрана. Таким образом, значительная часть информационного контента на украинском телевидении, в частности по сопровождению сурдоперевода ежедневных выпусков новостей, постоянно увеличивается и обеспечивается высококвалифицированными сурдопереводчиками.

Среди положительного опыта Украины в сфере доступности информации для граждан с нарушениями зрения и слуха следует отметить инициативу ОО «Борьба за права» *Доступное кино*, целью которой является обеспечение доступности видеоконтента (фильмы,

сериалы, мультфильмы) для незрячих и неслышащих людей посредством создания звукоописания и адаптированных субтитров с размещением их на мобильных платформах Earcatch и Subcatch, благодаря чему доступное кино люди с инвалидностью могут смотреть во всех кинотеатрах, дома или на фестивалях, имея только собственный телефон и наушники к нему.

Положительным примером практик создания доступных фильмов может быть работа группы аудиодескрипторов, подготовленных по международному проекту «Развитие и популяризация техник аудиодескрипции фильмов в странах Восточного партнерства» (2019 г., 2021 г.) при участии Украинского международного института слепых. Аудиодескрипторы, выпускники и студенты кафедры офтальмопедагогике и офтальмопсихологии факультета специального и инклюзивного образования Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова, эффективно работали непосредственно в рамках Международного кинофестиваля «Молодость». Были подготовлены тифлокомментарии и осуществлены демонстрации конкурсных полнометражных художественных фильмов «Сторожевая застава» («Сторожева застава»), «Я работаю на кладбище» («Я працюю на цвинтарі»), документального фильма «В радости и только в радости» («В радості і тільки в радості») и др. Демонстрация фильмов с тифлокомментариями во время фестивалей имеет такую специфику, что фильм «выводится» в зрительный зал не отдельной звуковой дорожкой, а в общем контексте озвученной сюжетной линии голосом диктора.

Наш небольшой опыт показал, что качество тифлокомментария существенным образом зависит от

профессиональной подготовки аудиодескриптора. Теоретические знания и практическая подготовка тифлопедагога дает возможность глубже понимать особенности формирования образов окружающего мира незрячими.

Также необходимо отметить в контексте положительного опыта Украины в сфере доступности информации для граждан с нарушениями зрения, что до конца октября 2021 года длился проект «Доступный театр: аудиоописание спектаклей для незрячих и слабовидящих зрителей», который реализовывался при поддержке Украинского культурного фонда. Создатели этой инициативы стремились сделать искусство безбарьерным, обеспечить доступ к перформативному и сценическому искусству для людей с нарушением зрения. Люди с инвалидностью могут почувствовать атмосферу и другие тонкости спектакля благодаря использованию тифлокомментария. Также планировалось организовывать экскурсии на ощупь за кулисы театров и разработать рекомендации для театров, чтобы они и в дальнейшем могли приглашать на свои спектакли незрячих и слабовидящих зрителей. Поддержали вышеупомянутый проект такие столичные театры, как Киевский академический театр на Печерске; Киевский национальный академический молодой театр; Киевский муниципальный академический театр оперы и балета для детей и юношества. Там провели 12 инклюзивных показов шести постановок. Некоторые государственные и муниципальные украинские музеи стараются делать свои экспозиции, фонды и сайты доступными для людей с нарушениями зрения и слуха (например, Педагогический музей Украины, музей Голодомора, Национальный музей имени Тараса Шевченко и т.д.). Но хотелось бы отметить,

что перечисленные выше инициативы и позитивные практики по адаптации визуального контента для людей с нарушениями зрения исходят преимущественно от людей с инвалидностью, общественности, обеспокоенной вопросами доступности, на волонтерских основаниях, либо с привлечением средств национальных или международных грантов, не имея четкой государственной законодательной поддержки.

Выводы. На сегодня законодательная база Украины по организации инклюзивного образования для лиц с особыми образовательными потребностями, к которым относятся и учащиеся с нарушениями слуха и зрения, постоянно совершенствуется. Но на практическом уровне остаются нерешенные проблемы – ограниченность материально-технической базы общеобразовательных школ, недостаток соответствующих специалистов (педагогов/ассистентов учителя, владеющих шрифтом Брайля, жестовым языком; специалистов медицинского профиля для комплексного сопровождения таких учащихся в ходе образовательного процесса и т.п.), неготовность субъектов инклюзивного образовательного процесса к взаимодействию.

Социализация и интеграция лиц с нарушениями слуха в окружающий социум посредством обеспечения доступности информации для них средствами мимико-жестовой речи и сурдоперевода обеспечивается постоянными государственными и общественными инициативами на национальном уровне. Соответственно, наблюдается положительное и достаточно существенное развитие нормативной документации по разностороннему обеспечению и включению лиц с нарушением слуха в общество как граждан современного европейского государства. Тем не менее, остается проблема подготовки

переводчиков жестового языка на государственном уровне и ограниченные возможности предоставления услуг жестового перевода всем, кто в этом нуждается, из-за недостаточного количества высокопрофессиональных переводчиков.

Как уже отмечалось ранее, сфера инклюзивного образования, в том числе и создания в ней условий информационной доступности для лиц с нарушениями зрения, достаточно полно представлена в структуре национального образовательного законодательства Украины, направленного на исполнение ключевых требований ратифицированной Украиной Конвенции ООН о правах лиц с инвалидностью. К сожалению, немного иначе обстоит ситуация с законодательной базой и в целом государственной поддержкой информационной доступности для лиц с нарушениями зрения в сферах культуры, искусства, обслуживания и т.д. Предварительный анализ показывает, что именно эти сферы, после образовательной сферы, наиболее затребованы людьми с инвалидностью, и с нарушениями зрения в том числе, но наименее им доступны в связи с их превалирующей визуализацией. Вопросы информационной доступности в сфере искусства, культуры и обслуживания в Украине наиболее поддерживаются общественными организациями людей с инвалидностью по зрению преимущественно на средства негосударственных и международных грантодателей, но наименее защищены государством на законодательном уровне. Сегодня незрячие и слабовидящие люди должны иметь гарантированное право получить доступную услугу, посмотреть фильм или прочесть книгу в доступном формате. Для реализации этих прав законодательно должны быть урегулированы, к примеру, такие нормы,

чтобы все фильмы и сериалы, которые выходят в национальный прокат, сопровождалось аудиоописанием визуального контента, которыми, при необходимости, могли бы воспользоваться люди с нарушениями зрения, и субтитрами для лиц с нарушением слуха.

В связи с вариациями в дискурсах по социальной инклюзии, можно утверждать, что социальная изоляция (в т.ч. обусловленная отсутствием доступа к информации) трансформируется в культурный феномен, исключение становится социальным статусом [14, с. 10]. Если не будут устранены коренные причины структурной изоляции и дискриминации, будет сложно поддерживать устойчивый инклюзивный рост и повышение качества жизни в обществе, которое стремится к устойчивому развитию.

Список использованных источников:

1. Відомості про заклади спеціальної освіти на початок 2020-2021 навчального року. *URL:* https://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/6_D-9.pdf
2. Впровадження інклюзивної освіти в Україні. *URL:* <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/konferenciyi/serpneva-konferenciya-2019/sekciya-inklyuziya>
3. Вступ осіб з ООП до закладів вищої освіти. *URL:* <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/vstup-osib-z-oop-do-zakladiv-vishoyi-osviti>
4. Закон України «Про основи соціального захисту осіб з інвалідністю в Україні». *URL:* https://ips.ligazakon.net/document/view/T087500?ed=2020_12_02
5. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї». *URL:* <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1767-17#Text>

6. Нічого для нас без нас: Посібник з інклюзивного прийняття рішень для громадських організацій людей з інвалідністю / упоряд. Азін В.О. та ін. Київ : Ленвіт, 2015. 96 с.

7. Нормативні документи. URL: <https://deponms.carpathia.gov.ua/inkliuzivna-osvita/npb>

8. Про посвідчення перекладача жестової мови. URL: <https://utog.org/documents/polozhennia-pro-posvidchennia-perekladacha-zhestovoi-movi>

9. Проект Закону України «Про внесення змін до статей 43 та 49 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» від 11.03.2011 р. № 8214. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF6C600V.html

10. Проект Закону України «Про українську жестову мову» від 29.10.2019 р. № 2340. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=67223

11. Публічне обговорення проекту статуту Українського товариства глухих. URL: <https://utog.org/vazhliva-informacziya/rozpochinaemo-publichne-obgovorennia-proektu-statutu-ukrainskogo-tovaristva-gluhih>

12. Реєстр перекладачів. URL: <https://utog.org/perekladachi/reestr-perekladachiv>

13. Aims and values. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en

14. Allman D. The Sociology of Social Inclusion. SAGE Open. January, 2013. doi: 10.1177/2158244012471957

15. The importance of Deaf culture. URL: <https://www.healthyhearing.com/report/52285-The-importance-of-deaf-culture>

§4.3 ГУМАНІСТИЧНИЙ СВИТОГЛЯД МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ (Бондар Г.О.)

Вступ. Сьогодні особливо актуальним стає формування нового, відповідного часу світогляду, в основі якого лежить цінність будь-якої людської особистості.

Кожна епоха розставляє свої специфічні акценти у філософсько-педагогічному баченні світогляду, що відображає дух часу, позначає проблеми настрою соціуму в цілому, і його мислителів та педагогів зокрема.

Синтезувавши знання з педагогіки, психології, філософії, соціології та інших наук, ми можемо зазначити, що система поглядів, переконань та ідеалів особистості, що орієнтована на визнання людини як найвищої цінності, пізнання і вдосконалення себе й оточення у відповідності до законів матеріального і духовного світу входить до поняття «гуманістичний світогляд».

Виклад основного матеріалу. Гуманістичний світогляд повинен стати підґрунтям для виховання громадян, у яких органічно перепліталися б гуманістичні риси – милосердя, толерантність до тих, хто має інші переконання, віру, світогляд та він повинен допомогти у життєвому самовизначенні, етичному, цивільному і професійному становленні та у самореалізації особистості.

Адже у гуманістичній сфері закладаються і реалізуються елітарність суспільства, формується патріотичний інтелект, відданість ідеалам справедливості, гуманності, бажання служити власному народові, Батьківщині. Тут плекається дух свободи, чесності, правди. Ідеї гуманізму допомагають людині в боротьбі за гідне життя, вселяють надію на майбутнє, тянуть до нових вершин розвитку. Він не передбачає ніякої політичної чи ідеологічної війни нікого ні з ким, тому що поважає усі

погляди, крім людиноненависницьких [1].

Отже, виходячи з вищезазначеного, гуманізм пропонує людям такі методи мислення і практики, які допомагають найкращим чином розвинути можливості людей, розпорядитися тим, що є у кожного з нас. Перший, найнадійніший і доступніший метод – створювати самого себе, якомога повніше акумулюючи в собі загальнолюдські цінності, підвищуючи тим самим свою життєстійкість, продуктивність, творчу віддачу, а також культивувати в собі, за висловом англійського просвітителя Шефтсбері, своє краще Я. На цьому шляху досягнення не примусять себе чекати [2, С. 11].

У широкому сенсі гуманізм визначається саме як світогляд, що включає всі вищі загальнолюдські цінності, вироблені людством у ході свого розвитку: людинолюбство, справедливість і свободу, рівність і братерство, толерантність, гідність, доброзичливість, чуйність, співчуття; визнання цінності людини як особистості, її права на вільний розвиток і прояв своїх здібностей, затвердження добробуту людини як критерію оцінювання суспільства. Він стає фільтром, через який людина пропускає весь зміст свого внутрішнього світу, тим самим очищуючи його і наповнюючи світлом людяності. Володіння цим знанням повинно допомогти людині стати мудрішою, зрозуміти своє місце в світі та навчитися узгоджувати свої дії з законами суспільства, в якому вона живе [2, С. 121–150].

Перша і найголовніша відмінність гуманізму від усіх інших світоглядів полягає в тому, що він обов'язково припускає акт рефлексії, самосвідомості, вільного, розумного і критичного ухвалення людиною своєї людяності разом з накопиченими нею знаннями і досвідом.

Отже, гуманізм як світоглядна універсалія пропонує

людству цінності, які поступово утворили фундамент сучасних демократій, міжнародного права, рухів за права людини і охорону навколишнього середовища.

Він також визначає мету, сутність, зміст та цінність життя людини; проголошує право людини на щастя, розвиток та виявлення своїх позитивних рис, на вільну і відповідальну участь у житті світу і суспільства. Задоволення її потреб та інтересів має бути кінцевою метою суспільства.

Проблему світогляду особистості розглядає не лише педагогіка, аналізуючи форми, методи і шляхи його формування у навчальному та виховному процесах. Інша наука – психологія – визначає місце світогляду як внутрішньо стабілізаційного чинника людської діяльності в структурі особистості; психологічні закономірності формування світогляду на рівні різних вікових категорій. Особливістю філософського знання є його світоглядний характер. Філософія веде людину до найзагальнішого усвідомлення навколишнього світу, свого місця в ньому, свого ставлення до світу і до самого себе, своїх намірів і шляхів їх реалізації [3].

Історія людства на землі показує, що світогляд – різнорівневе духовне утворення, що органічно поєднало бачення світу, життєвий досвід, різноманітні пересуди, а також наукові, художні й політичні погляди. «У загальному значенні – особлива форма свідомості людини, що розкриває її погляди на навколишній світ та місце її в цьому світі. У широкому сенсі – сукупність міфологічних, філософських, природознавчих, суспільствознавчих, етичних, естетичних, релігійних поглядів на світ. У вузькому значенні – це філософське світобачення» [4, С. 296–297].

Світогляд – це знання і оцінка людиною світу і самої себе, це своєрідна інтеграційна цілісність знання і цінностей,

розуму і відчуттів, інтелекту і дії. Світогляд можна розглядати і як систему настанов, уявлень, оцінок, що допомагає людині бачити, розуміти світ, а також допомагає з визначенням своєї життєвої позиції в ньому. Пізнавальні, ціннісні і мотиваційно-діяльнісні установки людської життєдіяльності інтегруються саме у світогляді [5; 6].

«Філософський енциклопедичний словник» Е. Губського дає таке пояснення цього поняття: (згідно з М. Шелером), світогляд – «той, що управляє всією культурою чи одною особистістю від селекції і ділення, в якому він (світогляд) фактично вбирає саму суть фізичних, психічних, ідеальних речей незалежно від того, як відбувається їх усвідомлення, і навіть чи приходить це усвідомлення взагалі» [7, С. 271].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка поняття «світогляд» трактується як форма суспільної свідомості людини, через яку вона сприймає, осмислює та оцінює навколишню дійсність як світ свого буття й діяльності, визначає і сприймає своє місце й призначення в ньому. Предмет світогляду розглядає взаємовідношення між людиною і світом. Об'єкт світогляду – цілісний образ світу [8].

«Короткий педагогічний словник пропагандиста» висвітлює це поняття як цілісну стійку систему поглядів на світ і закономірності його розвитку, на явища і процеси природи і суспільства, що глибоко діють на життя і діяльність кожної людини [9].

Незважаючи на наявність низки трактувань поняття «світогляд», аналіз робіт виявив загальні позиції в його розумінні: системний характер відчуттів, ідей, принципів; їх відносно висока стійкість і статичність; регулятивна функція щодо людської діяльності.

Ми можемо визначити світогляд як ядро духовного

світу особистості, як сукупність основних переконань щодо природи, особистого і суспільного життя; переконань, які відіграють інтеграційну роль у поведінці, в спільній практичній діяльності людей; як програму дій людини (що треба робити, до чого прагнути) і обґрунтування цієї програми (чому саме ці завдання найбільш важливі). Це світовідчужання; світосприймання; світобачення, що пов'язане з науковою і філософською картиною світу і припускає освоєння певної системи законів, знань і принципів, багатовікового духовного досвіду всього людства, коли людина підходить до світу з позицій розуму, діє, спираючись на логіку, обґрунтовувавши свої висновки і твердження.

Структура світогляду досить різноманітна.

Дослідженням структури світогляду займалися І. Бех, Н. Ганнусенко, К. Чорна, Р. Арцишевський, Л. Губерський, І. Харламов, Н. Мойсеюк, В. Сагатовський [10; 11; 4; 12; 13; 14].

Педагоги і філософи включали в структуру світогляду:

- уявлення про людину як про найвищу цінність, що є носієм всієї системи цінностей і її добробут є мірою всіх речей;
- уявлення про людину як про особистість, що володіє правом на інтелектуальну і економічну свободу, моральну автономію, соціальну суверенність;
- потребу людини в свободі, відвертості, здатності до вільного самовираження в світі;
- засвоєння загальнолюдських норм гуманістичної моралі і їх конкретного змісту (доброти, взаєморозуміння, милосердя, співчуття, толерантності і ін.) та культивування гуманності як важливої особистісної якості;
- планетарну свідомість, глобалізм, повагу до прав людини, незалежно від її расової, релігійної, національної і

соціальної приналежності;

- прагнення людини до самоорганізації, самовіддачі;

- гуманні відносини між людьми, що дозволяють їм зберігати людську гідність, реалізовувати власний особистісний потенціал, не порушуючи при цьому інтересів іншої людини;

- філософсько-світоглядну орієнтацію особистості в розумінні сенсу життя, свого місця в світі; своєї унікальності і цінності.

Якщо розглядати світогляд, на думку Л. Губерського і І. Харламова, із точки зору зміни його змісту в процесі практичного освоєння світу і його теоретичного усвідомлення, то основними структурними елементами постають: знання, погляди, переконання, воля та ідеали [12, С. 472].

Отже, враховуючи все зазначене вище, ми можемо зробити висновок, що гуманістичний світогляд – діяльність, учення, соціальний інститут, а також вчинки, що прославляють людину та сприяють її щастю, свободі, справедливості. Це своєрідна призма, духовний погляд на світ та ставлення до нього.

Сьогодні гуманістичний світогляд є чи не найактуальнішим саме для педагога. Таким чином, під світоглядом особистості фахівця ми розумітимемо систему його знань про світ і про своє місце на цьому світі, виражену в переконаннях щодо суті природного і соціального буття, своєї майбутньої професійної діяльності.

Усі елементи світогляду майбутнього учителя неодмінно опосередковуються його особистим досвідом, набуваючи при цьому певного емоційного та професійного забарвлення і перетворюючись на персональну установку, що регулює його пізнавальну і фахову діяльність, зумовлює життєву позицію [15].

Суспільство потребує вчителя, який буде активним суб'єктом педагогічного процесу, здатним до адаптації та ефективної діяльності в сучасному освітньому середовищі. Формування гуманістичного світогляду можна зіставити з набуттям певних професійних знань, спрямованих на розуміння і тлумачення поведінки людини, її духовного життя, світу людської культури.

Сьогодні, в умовах зміни сталих цінностей, як ніколи важливим є акцентування уваги на формування гуманістичного світогляду майбутнього вчителя, здатного керувати гармонійним розвитком особистості школяра та формувати у дітей загальнолюдські, національні ідеали і духовні цінності.

Визначено, що удосконалення світосприйняття й подальшої професійної самореалізації майбутнього вчителя на гуманістичних засадах відбувається під впливом різних чинників, а саме: змісту гуманітарних (зокрема філологічних) навчальних дисциплін, стилю спілкування з оточуючими, досвіду виходу з проблемних ситуацій, що виникають у процесі здобуття фахової підготовки.

При підготовці такого вчителя філологічні дисципліни визначають духовно-ціннісну спрямованість усіх сторін особистості майбутнього вчителя, його гуманістичного світогляду. Проблемний характер, допущення поліваріантних відповідей, вимога критичності, логічності, послідовності, творчості роблять філологічні дисципліни незамінним інструментом для вироблення навичок недогматичного, контекстуального, чіткого і доказового мислення, інструментом формування світогляду.

Завдання філологічних дисциплін у процесі формування гуманістичного світогляду – допомогти

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

співвіднести, погодити різні світоглядні рівні індивідуальної свідомості, подолати розірваність і еклектичність знань, уявлень, ціннісних орієнтирів. Знання з філологічних дисциплін повинні стати базою для цілісної системи наук про милосердя до всього живого, про олюднення всього відчуженого і, особливо, про гуманізацію соціуму. Саме філологічні дисципліни сприяють глибшому розумінню важливих аспектів духовної культури, формуванню гуманістичних поглядів на світ, допомагають розвинути чуттєву сферу майбутнього педагога.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та власний педагогічний досвід дали нам змогу виділити якісні характеристики гуманістичного світогляду майбутнього учителя:

- життєвий оптимізм (відчуття впевненості в потенційних силах свого народу і людства, готовність докладати власні зусилля в подоланні кризових явищ, протидії екологічній катастрофі тощо);
- відчуття своєї відповідальності за майбутнє країни;
- толерантність (активного намагання зрозуміти аргументи опонента та знайти «точки примирення»);
- педагогічний оптимізм (віра в потенційні сили учня та можливості педагогічної науки);
- установка на «завтрашню радість» вихованця, на досягнення ним значного успіху в тих видах діяльності, до яких він має природний потяг.

Саме ці якісні характеристики обрані нами тому, що кожна з них спрямована на особистість майбутнього учителя, за допомогою яких він виражає своє ставлення до оточуючого його природного і соціального середовища. При цьому його ставлення включає не тільки оцінювання

світу як об'єктивної реальності, але і оцінювання дійсності, зв'язків з іншими людьми.

На нашу думку, наявність у світогляді майбутнього учителя таких якісних характеристик, як життєвий оптимізм; відчуття своєї відповідальності за майбутнє країни; толерантності; педагогічного оптимізму; установки на «завтрашню радість» вихованця, на досягнення ним значного успіху в тих видах діяльності, до яких він має природний потяг, що дають йому можливість і здатність самостійно, незалежно будувати свою долю, відносини зі світом, реалізовувати своє життєве призначення, здійснюючи власний, індивідуальний вибір, тобто мислити, діяти, здійснювати вчинки, виходячи з власних мотивів, інтересів і цілей, може свідчити про сформованість саме гуманістичного світогляду.

Виховання в системі вищої освіти розглядають як цілеспрямовану діяльність, орієнтовану на створення умов для формування гуманістичного світогляду у студентів.

Процес формування світогляду вивчали І. Бургун, Л. Корміна, Л. Потапюк (в учнів підліткового та юнацького віку, у навчально-виховному процесі сучасної школи), О. Артюхова, М. Ратко (у старшокласників засобами художньої літератури), С. Дорогань (у майбутнього вчителя засобами української літератури). Окремі аспекти проблеми формування гуманістичного світогляду висвітлені в роботах Н. Ганнусенко, А. Решетніченко, В. Сластьоніна, К. Чорної, М. Клепар, Г. Усачової.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що значна частина робіт вітчизняних дослідників присвячена формуванню світогляду засобами різних навчальних дисциплін. Проте проблема формування гуманістичного світогляду студентів у процесі вивчення філологічних

дисциплін у вищій школі, і зокрема в педагогічному ВНЗ, у дослідженнях останніх років не була предметом спеціального вивчення.

Філологічні дисципліни сприятимуть глибшому розумінню важливих аспектів духовної культури, розвитку гуманістичних поглядів на світ та чуттєвої сфери майбутнього вчителя. Засвоєння вітчизняної та світової духовної культури (науки, літератури, мистецтва), різних моральних, естетичних, правових, політичних та інших поглядів на сучасний світ та місце людини в цьому світі є тими факторами, які можуть сприяти формуванню у майбутніх учителів гуманістичного світогляду, тобто допомогти сформувати власну світоглядну позицію, зрозуміти призначення людини і сенс її життя.

На основі вивчення й узагальнення теоретичних та практичних аспектів при формуванні гуманістичного світогляду майбутніх учителів у процесі вивчення філологічних дисциплін виявлено протиріччя між: потребою суспільства в учителіві з гуманістичним світоглядом та низьким рівнем гуманістичного світогляду студентів – майбутніх учителів; необхідністю формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів у процесі вивчення філологічних дисциплін та недостатньою обґрунтованістю організаційно-педагогічних умов даного процесу; теорією і практикою формування гуманістичного світогляду студента.

Світоглядна тема знайшла своє віддзеркалення і в дисертаційних психолого-педагогічних дослідженнях. Їх аналіз показав, що в них порушуються проблеми, суміжні з проблемою формування гуманістичного світогляду у процесі вивчення філологічних дисциплін.

Світоглядній орієнтації майбутнього учителя, ціннісно-смысловим структурам його особистості, формам,

методам, засобам, що впливають на формування світогляду вчителя, приділяється увага в роботах С. Дорогань «Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами української літератури»; К. Васильковської «Формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-історичних дисциплін»; І. Слоневської «Формування фундаментальних цінностей майбутнього педагога засобами зарубіжної літератури»; В. Ковальчук «Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя»; Н. Савчак «Підготовка майбутніх учителів англійської мови до гуманістичного виховання учнів».

Цілком справедливо зауважує С. Дорогань, що молодий учитель сьогодні нерідко не має власної осмисленої, сталої, переконаної світоглядної позиції, плутається в лабіринті сучасних світоглядних орієнтацій, стає об'єктом маніпуляцій з боку пронириливих політиків, засобом трансформації суперечливих цінностей в учнівське і студентське середовище [16].

Учитель, на думку В. Ковальчук, не лише формує знання учнів в екологічному, політичному, правово-економічному, культурно-освітньому суспільному середовищі, а й навчає їх визначати проблеми, що належать до ціннісної площини, формувати об'єктивну самооцінку власної пізнавальної діяльності та суспільних ситуацій, висловлювати та обстоювати власну думку. Цей процес можна регулювати шляхом упровадження активних форм і методів навчання, психологічного супроводу навчання студентів у педагогічному ВНЗ, розробки та впровадження спецкурсів за вибором студента [17].

Не можна не погодитися і з Н. Савчак, що зміст підготовки майбутніх учителів іноземної мови до гуманістичного виховання учнів передбачає розробку

теоретичних основ формування гуманістичних якостей особистості; введення в навчальні плани і програми матеріалу, який відображає гуманістичні традиції і досягнення українського народу. Реалізація такого змісту включає використання форм роботи: наукові диспути з проблем гуманістичного виховання учнів; організації пізнавальної діяльності студентів через відвідини краєзнавчих музеїв і власної участі в різних гуртках народної творчості за бажанням; науково-пошукову роботу, що стосується питань вивчення визвольного руху; святкування ювілейних дат нашої держави, необхідність використання гімну і прапора в гуманістичному вихованні учнів [18].

У свою чергу в роботі І. Слоневської підкреслюється необхідність посилення аксіологічного аспекту курсу зарубіжної літератури, що виступає важливим соціальним завданням, адекватним вимогам сучасної освіти. Оскільки принцип гуманістичної спрямованості передбачає, що абсолютною домінантою змісту літературної освіти є людина як найвища соціальна цінність, то програмовими мають бути твори, які викликають повагу і співчуття до людини, захоплення нею. Відповідно функція зарубіжної літератури – формування нових орієнтирів, адекватних вимогам соціального буття, корекція особистісних поглядів, установок, цінностей, мотивів та ідеалів, що виходять із принципу гуманістичної спрямованості [19].

Педагогічні проблеми формування світогляду школярів в навчальній та суспільній діяльності досліджуються у дисертаційних роботах: М. Ратко «Виховання у старшокласників світоглядних уявлень у процесі освоєння цінностей української художньої культури»; О. Артюхової «Формування художнього світогляду старшокласників у навчально-виховному

процесі загальноосвітньої школи»; І. Бургун «Формування наукового світогляду учнів основної школи у навчанні фізики»; Л. Потапюк «Формування світогляду учнів підліткового та юнацького віку у навчально-виховному процесі сучасної школи»; В. Демиденко «Формування світоглядних уявлень підлітків засобами мистецтва»; **О. Шаповал «Формування світоглядної культури старшокласників у процесі засвоєння знань про людину і суспільство»**; Л. Корміної «Формування світоглядних знань підлітків у процесі навчально-пізнавальної діяльності».

Конкретизовано світоглядну систему мистецтва у дослідженні М. Ратко «Виховання у старшокласників світоглядних уявлень у процесі освоєння цінностей української художньої культури». В її ядро входить концепт «естетично досконале» як центральне системотвірне начало та категорія гармонії; перший ближній концентрат складають категорії прекрасне, піднесене, трагічне, комічне, гра як різні модуси об'єктивації естетично досконалого [20].

У дослідженні **А. Шаповал «Формування світоглядної культури старшокласників у процесі засвоєння знань про людину і суспільство»** виявлено необхідність об'єднання отримуваних у процесі навчання знань, фокусування їх на свідомість учнів, перетворення у їхні переконання, що відповідно слугуватиме формуванню цілісних світоглядних знань особистості, її світоглядної культури [21].

У дисертаційному дослідженні В. Демиденко «Формування світоглядних уявлень підлітків засобами мистецтва» удосконалено визначення місця світоглядних уявлень у структурі світогляду особистості. Світоглядні уявлення, що розглядаються як комплексне утворення

узагальнених, синтезованих, особистісно інтерпретованих знань про світ, відчуттів, сприймань світу, не тотожні світогляду (вони не стійкі, легко піддаються впливу, це результат і процес водночас), але складають його основу і вихідний матеріал для переконань, ідеалів, принципів поведінки [22].

Не можна не погодитися і з твердженням Л. Корміної (дисертаційне дослідження «Формування світоглядних знань підлітків у процесі навчально-пізнавальної діяльності»), що посилити світоглядно-виховну орієнтацію уроку дозволить:

- вицнення стрижневих понять світоглядних знань у змісті уроку;

- чітке визначення світоглядних можливостей змісту конкретного навчального матеріалу;

- системне та постійне здійснення світоглядно-виховних завдань у навчальному процесі [23].

Вивчення світогляду в контекстах сучасності і майбутнього розвитку суспільства проводилося в дисертаційних дослідженнях А. Бойко «Світоглядні орієнтації пострадянської людини (соціально-філософський аналіз)»; Д. Квятковського «Соціально-гуманістичні ідеали української молоді в трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аспект)».

Можна погодитися з А. Бойко (дисертаційне дослідження «Світоглядні орієнтації пострадянської людини (соціально-філософський аналіз)»), що світоглядні орієнтації особистості становлять смислову конструкцію, зумовлену інтересами, потребами, бажаннями, цілями людини. Особливості світоглядних конструкцій формуються під впливом об'єктивних (економіка, ідеологія, держава та ін.) і суб'єктивних чинників. Серед суб'єктивних чинників, що детермінують формування

світоглядних орієнтацій, особливе місце посідає воля. Вона також зумовлена об'єктивними і суб'єктивними можливостями особистості. Суб'єктивні можливості індивіда, що збігаються з його здібностями, з його різноманітними особистісними якостями, виступають лише вихідними умовами світоглядної волі. Головним із них є уміння адекватно розуміти і висловлювати власні інтереси й прагнення, формулювати цілі життєдіяльності, розробляти програми їх здійснення, здатність орієнтуватися в ситуаціях і приймати ефективні рішення [24].

У дисертаційній роботі Д. Квятковського «Соціально-гуманістичні ідеали української молоді в трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аспект)» вивчено гостроактуальну проблему соціально-гуманістичних ідеалів, яка виражається в невідповідності нинішніх вищих ідеалів, що функціонують у сучасній суспільній свідомості, морально-аксіологічним вимогам подальшого духовно-культурного розвитку українського соціуму [25].

Тема формування гуманістичного світогляду знайшла своє віддзеркалення в дисертаційних дослідженнях М. Клепар «Формування гуманістичної світоглядної позиції майбутніх учителів засобами народно-пісенної творчості» [26]; Г. Усачової «Розвиток основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання».

Зокрема, у дисертаційному дослідженні Г. Усачової доведено, що вихідним при виробленні методики розвитку основ гуманістичного світогляду молодших школярів є звернення до культурно-історичних традицій українського народу, врахування їх діалектичної єдності із загальнолюдською культурою, врахування досвіду

народної педагогіки, її морально-етичних цінностей, трансформованих у зміст, методи і форми виховного впливу на дітей [27].

Для цих досліджень характерна розрізненість, спрямованість на емпіричне узагальнення досвіду без створення цілісної концепції формування і розвитку гуманістичного світогляду, що не забезпечує необхідних умов для підготовки нового покоління вчителів, які володіють високим рівнем сформованості гуманістичного світогляду.

Серед зарубіжних робіт останніх років, в яких дається аналіз феномену гуманізму, гуманізму як світогляду, потрібно відмітити навчальний посібник з гуманістичного світогляду і основ реалістичного ставлення до дійсності І. Борзенко, В. Кувакіна, Г. Кудішиної «Основи сучасного гуманізму». Гуманізм, на думку цих авторів, – це світогляд, у центр якого поставлена ідея людини як вищої цінності у ряді всіх мислимих духовних цінностей. Не усвідомивши і не оцінивши себе, людина не може пізнати і гідно оцінити і все інше [2, С. 181–228].

Програмними документами, на основі яких гуманісти будують свою діяльність, виступають декларації, хартії і маніфести, серед яких «Гуманістичний маніфест-I» (1933), «Гуманістичний маніфест-II» (1973), «Декларація світського гуманізму»(1980) і «Гуманістичний маніфест-2000» (1999) [28, С. 297; 29, С. 44].

Джерелами дослідження стали і педагогічні твори, пов'язані з проблемою формування гуманістичного світогляду, що належать різним громадським діячам, ученим, педагогам різних країн та написані в різні історичні періоди; матеріали з теорії педагогіки і виховної практики, опубліковані в педагогічних газетах та журналах «Освіта», «Педагогічна газета», «Гуманізація освіти»,

«Школа», «Іноземна мова в школі», «Іноземна мова у вищій школі», «Вища школа», «Філологічні науки», «Педагогіка».

Висновки. Узагальнюючи зазначене вище можна зробити висновок, що зростання інтересу учених до проблеми формування гуманістичного світогляду є очевидним. Хоча у всіх зазначених роботах особливості процесу формування цієї проблеми висвітлюються у загальних рисах. Вони написані на основі конкретного матеріалу, тому у них не вистачає широких теоретичних узагальнень, що розглядають особливості прояву формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів у процесі вивчення філологічних дисциплін.

Отже, ступінь повноти і всебічності осмислення та розроблення проблеми формування гуманістичного світогляду залишається незадовільним. Бракує науково-методичних досліджень у напрямі формування гуманістичного світогляду майбутніх учителів у процесі вивчення філологічних дисциплін.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розкриття поставленої проблеми. Перспективи подальшої роботи вбачаємо у більш глибокому вивченні можливостей педагогічної практики у процесі формування гуманістичного світогляду; в удосконаленні діагностичних методик, спрямованих на виявлення рівня сформованості гуманістичного світогляду; у вивченні зарубіжного досвіду розв'язання означеної проблеми.

Список використаних джерел:

1.Рахманин В. С. Образование и гуманизм. *Вестник Воронежского государственного университета*. Воронеж, 1998. Вып.1. С. 88–100.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

2. Борзенко И. М. Основы современного гуманизма : учебное пособие. М. : Российское гуманистическое общество, 2002. 350 с.

3. Абрамова Н. Т. Мировоззрение и естественно-научное познание : монография. К. : Научная мысль, 1983. 326 с.

4. Людина і світ : підручник / уклад. Губерський Л.В., Кремень В.Г., Приятельчук А.О. та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. К. : Т-во „Знання”, КОО, 2001. 349 с.

5. Макутон П. Я. Світоглядні ідеали і цінності, їх місце і роль в культурі. *Актуальні проблеми духовності* : збірник наукових праць. Кривий Ріг : І.В.І., 2002. С. 19–29.

6. Некрасов А. Живые мысли : мировоззрение определяет судьбу. Краснодар, 2002. 367 с.

7. Философский энциклопедический словарь / состав. Губский Е.Ф., Кораблева Г. В., Лутченко В. А. М. : Инфра-М, 1997. 576 с.

8. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

9. Краткий педагогический словарь пропагандиста / уклад. Колмакова М.Н., Суворов В.С. и др. М. : Политиздат, 1988. 368 с.

10. Бех І. Д. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. До факультативного курсу “Основи гуманістичної моралі”. *Шкільний світ* / І.Д. Бех, Н.І. Ганнусенко, К.І. Чорна, 2005. № 45. С 4–11.

11. Арцишевский Р. А. Мировоззрение: сущность, специфика, развитие : монография. Львов : Вища школа, Изд-во при Львов. ун-тите “Вища школа”, 1986. 197 с.

12. Харламов И. Ф. Педагогика : учебник. Мн. : Універсітэцкае, 2000. 560 с.

13. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібн. К : КДНК, 2001. 608 с.

14. Сагатовский В. Н. Системный подход к классификации ценностей. *Научные исследования и человеческие потребности; ВНИИ системных исследований*. Москва, 1979. 119 с.

15. Пащенко Д. І. Формування гуманістичного світогляду вчителя. *Удосконалення навчально-виховного процесу як засіб розвитку творчої особистості вчителя та учнів* : зб. тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (26-27 жовтня 2000). Умань, 2000. С. 14–16.

16. Дорогань С. О. Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами української літератури : автореф. дис... канд. філос. наук : 09.00.03. К., 2005. 20 с.

17. Ковальчук В. Ю. Модернізація професійної та світоглядно-методологічної підготовки сучасного вчителя : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04. К., 2006. 402 с.

18. Савчак Н. В. Підготовка майбутніх вчителів англійської мови до гуманістичного виховання учнів : дис... канд. пед. наук : 13.00.07. Луцьк, 2000. 168 с.

19. Слоневська І. Б. Формування фундаментальних цінностей майбутнього педагога засобами зарубіжної літератури : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. К., 2002. 28 с.

20. Ратко М. В. Виховання у старшокласників світоглядних уявлень в процесі освоєння цінностей української художньої культури : дис... канд. пед. наук : 13.00.07. К., 2006. 327 с.

21. Шаповал О. А. Формування світоглядної культури старшокласників у процесі засвоєння знань про людину і суспільство : дис... канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, 1999. 209 с.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

22. Демиденко В. В. Формування світоглядних уявлень підлітків засобами мистецтва : дис... канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2003. 196 с.

23. Корміна Л. І. Формування світоглядних знань підлітків у процесі навчально-пізнавальної діяльності : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.01. Луцьк, 1998. 190 с.

24. Бойко А. І. Світоглядні орієнтації пострадянської людини (соціально-філософський аналіз) : дис... канд. філос. наук : 09.00.03. О., 2002. 180 с.

25. Квятковський Д. О. Соціально-гуманістичні ідеали української молоді в трансформаційному суспільстві (соціально-філософський аспект) : дис... канд. філос. наук : 09.00.03. О., 2008. 182 с.

26. Клепар М. В. Формування гуманістичної світоглядної позиції майбутніх учителів засобами народно-пісенної творчості: дис...канд. пед. наук: 13.00.01. К., 1993. 137 с.

27. Усачова Г. М. Розвиток основ гуманістичного світогляду молодших школярів засобами українського національного виховання : дис... канд. пед. наук : 13.00.06. К., 2006. 180 с.

28. Humanism unmasked as defined by John Dewey, The Father of modern education. *The World's Oldest False Religion, Humanist Manifesto I and II, Encyclopedia Britannica*. 1952. Vol. 7. P. 297.

29. Kurtz, P. Humanist manifesto: A call for a new planetary humanism. New York : Prometheus Books, 2000. P. 44.

§4.4 ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ
ПРАЦІВНИКІВ ДИПЛОМАТИЧНОЇ СФЕРИ
(Бондарчук О.Ю.)

Вступ. Суттєві зміни на міжнародній політичній арені ХХІ століття провокують не лише економічні, політичні, соціальні кризи, а й роблять виклик державам у пошуку шляхів модернізації дипломатичної сфери, удосконалення системи навчання та підготовки працівників дипломатичної служби. Особливо актуальною зазначена тема є у країнах, що розвиваються та прагнуть посісти гідне місце на світовій арені. На сучасному етапі розвитку дипломатичної професійної галузі принципового значення набуває людський фактор, а питання щодо майбутнього розвитку цієї професії є темою дискусій спеціалістів із правової, політологічної, філологічної, інформаційної, психологічної та інших сфер діяльності.

Специфіку підготовки працівників дипломатичної галузі досліджували Ж. Камбон, Р. Зеллет, Т.Зонова, В. Матвеев, Е. Сатоу, Л. Лойко, Г. Міхалькевіч, А. Шарапов та інші, які у своїх працях обґрунтували ключові питання дипломатичної служби й протоколу, та надали практичні рекомендації працівникам даної професії. Для психологічної науки тема підготовки майбутніх дипломатів є недостатньо вивченою та базується на практичних і теоретичних здобутках вчених із питань: професійної підготовки особистості (Л. Подоляк, В. Юрченко, З. Карпенко, М. Євтух, Н. Шевченко, Е. Помиткін та ін.), психологічного розвитку та становлення майбутнього професіонала (Л. Орбан, І. Вітенко та ін.), психологічного забезпечення професійної діяльності (Т. Габай, О. Столяренко, Л. Захарова та ін.).

Важливим аспектом професійного становлення

дипломатичних кадрів є врахування індивідуальних психологічних факторів особистості: особливостей пізнавальних процесів, мотиваційно-поведінкової та емоційно-вольової складових, психічних властивостей і т. ін., що є запорукою успішної підготовки спеціалістів до діяльності у сфері міжнародних відносин.

Виклад основного матеріалу. Процес підготовки працівників дипломатичної сфери у сучасних умовах геополітичних реалій вимагає від особистості майбутнього фахівця не лише наявність знань історії, політики, економіки, культури, соціальної психології, а й відповідність вимогам часу та тенденціям, що відбуваються у трансформаційному суспільстві сьогодення.

Професійне становлення, на думку С. Максименка, розпочинається з освоєння функціонального змісту професійної діяльності, під час якого індивід приймає на себе професійну роль. Важливого значення у цьому процесі відіграють професійні знання, уміння та навички, розвиток професійного мислення та формування особистісного потенціалу майбутнього дипломата.

Н. Волянчук зазначала, що процес професійного становлення особистості характеризується динамічним формуванням комплексу професійно важливих якостей, а майбутній фахівець повинен безперешкодно використовувати отриманні знання та вміння у своїй практичній роботі [1].

Професійне становлення працівника дипломатичної сфери є процесом саморозвитку людини, що, як зазначав В. Орлов, визначається: перетворенням сформованих професійних якостей; розвитком професійної культури; відображенням у свідомості суб'єкта власного об'єктивно-реального розвитку особистісних професійних якостей; рухом до розв'язання суперечності між усвідомленням власного Я-студента, що здобуває фах та Я-фахівцем [6].

Успішний професійний розвиток майбутнього дипломата залежить від його професійно-ціннісної та мотиваційної складових під час обрання фаху, а також, від особистісної Я-концепції та самооцінки. Професійна Я-концепція майбутнього фахівця дипломатичної сфери, на думку А. Реана, – це проекція уявлень особистості про себе як майбутнього професіонала, що складається з: «Я-реального», «Я-ідеального», «Я-дзеркального» образів та власної професійної оцінки [11].

Під час навчання у ВНЗ фахівці дипломатичної сфери проходять декілька стадій професійного становлення особистості, а саме: стадію адаптації, інтенсифікації та ідентифікації (див. Табл. 1). [3]

Таблиця 1

Етапи професійного становлення студента-дипломата під час навчальної діяльності

Етап професійного становлення	Особливості	Психологічний критерій успішності проходження етапу
Адаптація	Адаптація до умов та змісту професійно-освітнього процесу, засвоєння навчально-пізнавальної діяльності, нова соціальна роль (студента), прагнення до саморозвитку, високий рівень працездатності.	Адаптація до навчально-пізнавального середовища, позитивно сформований стиль життєдіяльності, особистісне самовизначення, успішне виконання нової соціальної ролі.
Інтенсифікація	Розвиток загальних та спеціальних здібностей, емоційно-вольова регуляція, самостійність, формування відповідальності за себе, свої дії як майбутнього фахівця.	Інтенсивний інтелектуальний та особистісний розвиток, соціальна ідентичність, самоосвіта, готовність до завершення професійно-навчальної діяльності.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

Ідентифікація	Перехід від навчальної діяльності до праці, подальша професіоналізація, професійний саморозвиток, нова соціальна роль та професійний статус.	Позитивна об'єктивна та суб'єктивна єдність з професією, професійною групою, прийняття на себе нової соціальної ролі (колеги, дипломата), успішне виконання фахової діяльності.
---------------	--	---

Професійне становлення працівників дипломатичної сфери у вищому навчальному закладі передбачає формування у студентів: активної позиції щодо особистісного розвитку та саморегуляції; позитивного ставлення до навчально-пізнавальної діяльності; здатності до планування та прогнозування свого професійного становлення; усвідомлення своїх особистісно-професійних можливостей; готовності розвивати професійно важливі якості та уміння; мобілізації особистісного потенціалу заради досягнення професійних цілей.

Важливого значення у професійній підготовці спеціалістів дипломатичної сфери набуває фактор особистісно-зорієнтованої освіти, який слугує підґрунтям для розвитку професійно важливих якостей студента, враховуючи його індивідуально-психологічний розвиток. Саме така форма навчання найкраще сприяє професійному самоствердженню й особистісному зростанню майбутнього фахівця, його професійному самовизначенню та стане поштовхом до нових звершень у процесі інтеграції до професійного середовища [8].

Специфіка діяльності працівника дипломатичної сфери зумовлює відповідний зміст, форми та методи його професійної підготовки. Робота дипломата втілює у собі поєднання процесу переговорів та урегулювання міжнародних конфліктів із миротворчою місією, вирішення нагальних питань, які виникають у міжнародній

політиці тощо. Окрім цього, він представляє інтереси держави на зовнішньополітичній арені світу, послуговуючись наказами та розпорядженнями як безпосередньо керівництва держави, так і Міністерства закордонних справ, зокрема. В.Панок [7], Р. Додельцев [2], Л. Лойко [5], G. Pigman [14] та інші зазначали, що зміст підготовки фахових спеціалістів, зокрема й дипломатів, повинен містити в собі наступні етапи:

ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП

Теоретико-пізнавальна підготовка: вивчення загальних теоретичних основ дипломатичної діяльності, дипломатичного етикету та протоколів, ведення міжнародних переговорів тощо.

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ ЕТАП

Формування у студентів дипломатичного фаху професійно-значущих умінь за допомогою активних методів навчання (ділові ігри, ігрове проєктування, рішення ситуативних завдань і т. ін.).

ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНИЙ ЕТАП

Критичне осмислення своєї майбутньої дипломатичної діяльності, пошук нових можливостей у професійній роботі завдяки формуванню системи професійної компетентності, вдосконалення професійних знань та обмін набутим досвідом через участь у різних науково-практичних заходах: тематичні лекції, семінари, симпозіуми тощо.

Важливим аспектом підготовки працівників дипломатичної сфери є забезпечення готовності студентів до професійної діяльності, що включає в себе [4; 10; 12]:

1) наявність особистісного потенціалу – психофізіологічні та психологічні якості, які необхідні для виконання майбутньої роботи;

2) психологічна готовність до дипломатичної діяльності, яка передбачає наявність системи знань, умінь та навичок, професійно важливих якостей особистості, розвинених світоглядних уявлень та переконань, соціальну зрілість, умотивованість, високо розвинену інтелектуальну та емоційно-вольову сфери;

3) прогностична компетентність майбутнього дипломата – вміння об'єктивно аналізувати ситуації, задачі та події, розробляти оптимальний план дій, особисту стратегію поведінки та стратегію політичної поведінки держави відповідно до передбачуваних результатів, здійснювати прогноз можливих наслідків розвитку подій та швидко приймати оптимально правильні рішення тут і тепер;

4) розвинена емоційно-вольова стійкість майбутнього працівника дипломатичної сфери, що характеризується майстерністю ефективно вирішувати професійні завдання у ситуаціях, що пов'язані з високим ступенем ризику, успішно переживати емоційні напруження, стани тривоги, приховувати власні хвилювання, адекватно діяти в умовах дефіциту часу та непередбачуваних складних обставинах;

5) психологічна, професійна та соціальна надійність, що знаходять своє втілення в якості та продуктивності дипломатичної діяльності, стійкості до перешкод та витривалості особистості.

Вище зазначені рівні психологічних якостей та характеристик майбутніх працівників дипломатичної служби мають забезпечити оптимальну ефективність під час їхньої трудової діяльності. Окрім цього, формування та становлення особистості фахівця є основною

передумовою, що визначає психологічні засади процесу професійної підготовки та дозволяє окреслити притаманні для даного виду діяльності особистісні та професійні якості, знання та вміння дипломата.

Спеціалісти з різних сфер діяльності висувають різноманітні погляди стосовно того, що є важливішим для дипломата – володіння певними професійними знаннями та вміннями чи наявність певних якостей особистості. Це питання є одним із ключових і для психологічної науки, особливо у тих випадках, коли мова йде про ефективність професійної діяльності майбутнього фахівця. Деякі експерти вважають, що успіх роботи дипломата залежить від його обізнаності в культурно-релігійних, економічних та суспільно-політичних особливостях країн, інші ж схиляються до думки, що вміння вправно володіти прийомами й навичками ведення дипломатичних переговорів, ефективно використовувати різноманітні політичні стратегії й тактики є запорукою професійного успіху, при цьому особистісні якості працівника дипломатичної сфери є вторинним елементом його професіоналізму.

Однак, традиційний підхід до навчання, де знання є запорукою блискучої професійної самореалізації, є малоефективним. На сьогодні важливою умовою успішної професійної діяльності молодого фахівця виступають індивідуально-особистісні характеристики. Вагомого значення у професійній підготовці працівників дипломатичної сфери набувають особливості прояву властивостей нервової системи, сприйняття, пам'ять, мислення, гнучкість когнітивного контролю, висока адаптивність, стресостійкість, емпатія, високо розвинені комунікативні якості, самоконтроль тощо [2].

Професійна підготовка дипломатів повинна здійснюватися з урахуванням вимог, які висуваються до

майбутнього професіонала, переліку першочергових функцій фахівця, що складають зміст професіограми та якостей, які визначаються моделлю майбутнього працівника. Врахувавши вище зазначені умови, Американською психологічною асоціацією було розроблено та презентовано модель мережі O*NET, в якій висвітлено компоненти професії та зовнішні й внутрішні чинники, що можуть здійснювати вплив на працівника [15] (див. Табл. 2).

Таблиця 2

Модель мережі O*NET Американської психологічної асоціації

Вимоги до працівника	Характеристики працівника	Характеристики професії	Вимоги до досвіду	Професійні вимоги	Професійні специфічні вимоги
Базові вміння й навички	Здібності, індивідуальні властивості	Інформація про ринок праці	Професійна підготовка	Типова трудова діяльність	Професійні знання, уміння; технічне оснащення
Крос-функціональні навички, компетенції	Професійні цінності, інтереси, якості	Професійні перспективи	Досвід роботи	Умови праці	Професійні навички
Знання, освіта, професійна обізнаність, компетентність	Професійний стиль	Оплата праці	Ліцензія	Організаційний контекст	Професійні задачі, ситуації, обов'язки, професійна культура

Використання даної моделі у професійній підготовці майбутніх працівників дипломатичної сфери дозволить студентам здійснити якісний аналіз особистісного потенціалу та отримати більш змістовніші уявлення про свою майбутню професію.

Успішне опанування майбутньої професійної діяльності

студентами, на думку В. Гребньової, С. Кусакіної та інших, залежить від рівня розвитку особистісних складових:

- мотиваційна складова, що характеризується бажанням вчитися, бути студентом та виконувати обов'язки відповідно до нової соціальної ролі;

- інтелектуальна – наявність інтелектуального розвитку та необхідних знань, умінь;

- вольова, втілюється у навичках самоорганізації, умінні слухати, внутрішній пізнавальній активності і т. ін.;

- моторно-організаційна складова відзначається навичками роботи з текстом, швидким переключенням уваги тощо;

- професійна, що характеризується наявністю знань про професію та свою професійну діяльність, бажанням удосконалювати свою фахову компетентність та професійно розвиватися.

Аналіз літературних джерел із проблеми психологічної підготовки працівників дипломатичної галузі дав змогу виділити професійно важливі особистісні якості дипломата [5; 13; 14]:

– високий рівень толерантності, гнучкості, врахування відмінних від власних поглядів та суджень;

– знання міжкультурної комунікації та високий рівень комунікативної компетентності;

– сприйнятливість, уміння створювати атмосферу емоційного комфорту;

– високий рівень інтелектуального розвитку, мультиосвіченість, інтерес до глобальних проблем, вміння визначати цілі діяльності;

– урівноваженість, терпимість, висока саморегуляція, стресостійкість;

– адекватна самооцінка, впевненість у власних силах, цілеспрямованість;

–проникливість, уважність до психологічних особливостей оточуючих;

–управлінські навички, вміння працювати в команді.

Професійному та особистісному розвитку студента дипломатичної спеціальності властиве взаємне підпорядкування, що відображається на формуванні та розвитку професійно важливих якостей [10]:

–потенційно-особистісні – це якості та особистісний потенціал, що слугують основою для опанування професії дипломата та успішного професійного розвитку;

–базові професійні якості, що відповідають вимогам обраної діяльності;

–спеціальні професійно важливі якості, що формують образ «Я-ідеальний дипломат», залежать від специфіки роботи та можуть зазнавати змін упродовж професійної діяльності.

Серед важливих якостей працівника дипломатичної сфери є й такі, що поєднують у собі як особистісне, так і професійне. Сюди насамперед можна віднести комунікативну компетентність, під якою розуміють сукупність умінь та навичок (вербальних та невербальних), що слугують необхідною умовою ефективного спілкування.

На сучасному етапі розвитку дипломатії, професіоналізм фахівця означеної галузі насамперед залежить від його комунікативних навичок, умінь встановлювати та підтримувати довірливі ділові відносини, ефективно спілкуватися з представниками інших країн тощо. Основу такої дипломатичної комунікативної компетентності складають соціальний та емоційний інтелект особистості, що дозволяють розуміти поведінку оточуючих, із легкістю розпізнавати та розуміти емоції співбесідників.

Із комунікативною компетентністю тісно пов'язана мовленнєва компетентність майбутнього дипломата, що

знаходить своє відображення у культурі мовленнєвого спілкування. Вона є комплексним системним утворенням особистості, що здобуває професію, та складовою поведінкової культури спілкування, що реалізується за допомогою мовленнєвих засобів. Культура мовленнєвого спілкування працівника дипломатичної сфери формується і розвивається під час опанування професійних знань, навичок комунікативно-мовленнєвого спілкування та вміння швидко та чітко формулювати професійні висловлювання [9].

Важливого значення на шляху професійного становлення особистості набувають її професійне самовдосконалення, професійна мотивація та здатність до професійної рефлексії, що можуть успішно формуватися в процесі професійної підготовки дипломата.

Висновки. Підготовка працівників дипломатичної сфери є складним багатоаспектним процесом, що складається з професійного становлення та готовності до виконання професійної діяльності, а також індивідуально-психологічних особливостей студента. Психологічна готовність до роботи у дипломатичній галузі характеризується наявністю у майбутнього працівника професійно важливих якостей, системи знань та умінь, високого рівня емоційно-вольової стійкості, розвинутих комунікативних навичок, прагнення до саморозвитку тощо.

Список використаних джерел:

1. Волянюк Н. Ю. (2003). Профессиональное развитие субъекта деятельности. *Физическое воспитание студентов творческих специальностей* / за ред.. С. С. Ермакова. Харьков, 2003. С. 37–47.

2. Додольцев Р.Ф. Практическая психология для дипломатов. Москва, МГИМО, 2011. 508 с.
3. Зеер Э., Сыманюк Э. Кризисы профессионального становления личности. *Психологический журнал*. 1997. № 6. С. 35–44.
4. Корольчук М. С., Крайнюк В. М. Теорія і практика професійного психологічного відбору. Київ, 2006. 532 с.
5. Лойко Л.В. Основы дипломатии. Дипломатическая служба. Минск : БГУ, 2008. 206 с.
6. Орлов В. Ф. Професійне становлення вчителів мистецьких дисциплін : монографія. Київ : Наукова думка, 2003. 262 с.
7. Основы практичної психології (3-е вид.) /за ред.. В.Г.Панок. Київ : Либідь, 2006. 536 с.
8. Подмазин С. И. Личностно-ориентированное образование: социально-философское исследование. Запорожье : Просвіта, 2000. 320 с.
9. Приходько Ю. О. Практична психологія: введення у професію (2-ге вид.). Київ: Каравела, 2010. 232 с.
10. Психологія праці та професійної підготовки особистості / за ред. П.С. Перепелиця, В.В. Рибалко. Хмельницький : ТУП, 2001. 330 с.
11. Реан А. А., Кудашев А. Р., Баранов А. А. Психология адаптации личности. Анализ, теория, практика. Санкт-Петербург: прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. 479 с.
12. Самоукина Н. В. Психология профессиональной деятельности. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 224 с.
13. Щекин Г. В. Организация и психология управления персоналом. Киев: МАУП, 2002. 832 с.
14. Pigman G. Contemporary Diplomacy. Malden: Polity, 2010. 288 p.

15. Peterson N.G., Mumford M.D., Borman W.C., Jeanneret P.R., Flieshman E.A., Champion M.A., ... Dye D.M. O*NET Concept Model: Structural Considerations in Describing Jobs. An occupation Information for the 21st Century: Understanding Work Using the Occupational Information Network Implication for Research and Practice. *Personnel Psychology*. 2001. № 54(2), P. 451–492. DOI: 10.1111 / j.1744-6570.2001.tb00100.x

§4.5 ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЛЯ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ СЬОГОДЕННЯ (Калічак Ю.Л.)

Вступ. Дошкільне дитинство – найважливіший період життя людини, час формування фундаменту особистості, опанування системи моральних еталонів та особливого сприйняття здійснюваних виховних впливів.

Особистість педагога закладу дошкільної освіти завжди хвилювала суспільство. Більшість дітей дошкільного віку відвідують дитячі садки, і батьки беззастережно довіряють вихователям, довіряючи їм своїх малюків.

У наш час вихователь закладу дошкільної освіти – людина, з котрою діти комунікують частіше, ніж із власними батьками. Сучасний вихователь – фахівець-професіонал, котрий знається на різноманітті розмаїтих програм і методичних розробок. Одночасно це і хороший психолог, здатний вникнути в складну систему взаємовідносин дітей та їхніх батьків, чуйний колега, що вміє працювати в колективі односторонців. Постійна самоосвіта, пошук нових шляхів і методів роботи з дітьми, вміння використовувати вже напрацьовані здобутки та кращі зразки педагогічного досвіду – ось зразок сучасного вихователя.

П. Ф. Лесгафт підкреслював, що має бути сувора відповідність слів і справ при поводженні з дитиною. «Необхідно твердо пам'ятати, що на дитину головним чином впливає справа, а не слово; він настільки реальний, що все у нього складається внаслідок вчинків, котрі дитина бачить...» [12, с. 105].

Вихователь повинен бути яскравою особистістю, відповідати ідеалу, котрого чекає від нього дитина, тобто

мати професійну та особистісну моральність, а з іншого боку, він повинен опанувати необхідні професійні якості та педагогічну компетентність, щоб впливати на саморозвиток дітей.

Робота в закладі дошкільної освіти вимагає незвичайної самовіддачі. Жити інтересами дітей, реагувати на всі зміни, що відбуваються з ними, дбати про те, щоб вони розвивалися гармонійно і всебічно, важко і приємно одночасно.

Вихователь зобов'язаний вміти знайти індивідуальний диференційований підхід до кожної дитини, створити у неї відчуття, що в закладі дошкільної освіти комфортно та зручно. При цьому важливо, щоб кожен малюк відчував: він потрібен, його проблемами, турботами, досягненнями та успіхами цікавляться. І вихователь повинен бути тією людиною, з котрою малюк захоче поділитися власними радістю чи горем. Хороший вихователь вміє радіє перемогам вихованців, навіть найменшим і незначним.

Акуратність, охайність і дотримання всіх правил особистої гігієни – надзвичайно важливі якості для вихователя. Йому дуже важливо стежити за своїм одягом, зовнішністю, адже він є взірцем для малюків.

Вимоги до педагогів сьогодні надзвичайно серйозні: це знання методичних основ педагогічної діяльності та психологічних основ вікової педагогіки, знання та вміння керувати сучасними інформаційно-комунікативними технологіями (комп'ютер, магнітні дошки, мультимедійний програвач, відеопроєктор). Сучасний вихователь повинен вміти керувати усіма технічними засобами навчання дітей дошкільного віку, адже по-іншому не можливо – такими є нові жорсткі вимоги сьогодення, котрі безапеляційно диктують свої правила.

Головна якість сучасного вихователя – вміння дарувати дітям любов і ласку. Новими здібностями вихователя стали мобільність, уміння йти в ногу з часом, дотримуватися сучасних традицій у вихованні та навчанні дітей. Велику увагу сучасний вихователь приділяє самоосвіті. Він змінюється разом із мінливим світом і повинен йому відповідати.

Не кожна людина, котра здобула професію вихователя, може стати успішним вихователем і результативно працювати на цій посаді. Необхідно так любити роботу з дітьми, щоб йти до дитячого садка з гарним настроєм та бажанням нести дітям нове та неодмінно позитивне. При цьому постійно треба мати життєрадісний і веселий характер, уміння не сердитися на дитину, уникати монотонності, нудьги, буденності. Діти оптимістичні за натурою і цінують якості у своєму наставнику, котрий є для них зразком для наслідування. Однак завжди треба пам'ятати, що жодна методика чи найуспішніша технологія не замінить чуйного серця вихователя.

Виклад основного матеріалу. На підставі вдумливого опрацювання та осмислення праць видатних представників психолого-педагогічної думки й детального аналізу історичного розвитку дошкільного виховання, на початку ХХ століття в Україні було створено концепцію українського дошкілля. Її основний зміст викладено у праці, виданій у 1926 році в Празі під назвою “Дошкільне виховання” [10].

Основними положеннями концепції вважаємо такі:

- 1) врахування ролі інстинктів у вихованні дітей;
- 2) виховання “змислів”, тобто сенсомоторної культури;
- 3) залучення дітей до посильної праці;

- 4) навчання рідної мови з раннього дитинства з використанням скарбниці народного фольклору;
- 5) необхідність вивчення й усвідомлення вихователем особливостей фізичного і розумового розвитку дошкільників;
- 6) організація нових типів дошкільних установ.

Ключовим моментом концепції є своєрідний погляд на розвиток інстинктів у дошкільному віці, котрий розглядається як “психологічний прояв, що здійснює цілі, не розуміючи їх й не передугадаючи” [1, с. 28]. Вони спрямовані на задоволення потреб усього організму дитини. Всі прояви свідомого життя беруть початок з інстинктивних дій. Власне, на них ґрунтується все психічне, інтелектуальне, емоційне й вольове життя людини, бо саме в цьому віці інстинкт безапеляційно домінує. Необхідним є розвиток тих чи інших інстинктів, коли вони ще не контролюються свідомістю та волею. З них виокремлюють основні інстинкти, що яскраво виявляються в дошкільників, а саме: самоохорони, пристосування, творчості, соціальний, батьківський, моральний, а також другорядні – колекціонування, будівничий, естетичний і драматичний. Лише відсутність будь-якого примусу з боку вихователя та потяг до самовдосконалення дитини спричинять розвиток її внутрішнього світу й інстинктів, сприятимуть удосконаленню творчих і вольових проявів психіки дитини.

Не менш важливим є виховання “зміслів”, вміння адекватно сприймати навколишній світ за допомогою органів дотику, слуху, зору, смаку, нюху. Це веде до фізичного й духовного зміцнення дитини. Вже з перших днів її життя педагог радив захищати органи чуттів від сильних зовнішніх впливів. Ґрунтуючись на положеннях

М. Монтессорі, рекомендується звертати увагу на розвиток “зміслів” дитини вже з раннього віку, розвивати навички тактильного, візуального й вербального сприймання навколишньої дійсності, що викликатиме відповідну реакцію, котра унеможливить помилкові враження в майбутньому. Систематична зміна позитивних і негативних відчуттів під пильною увагою вихователя дасть змогу сформувати основи сенсомоторної культури дошкільників [1, с. 36].

Намагання дитини “обмацати” будь-яку річ пояснюється її бажанням відчутти відмінності між предметами, а також початком створення у дитини примітивної свідомості.

Завдяки зоровому аналізатору виробляється ставлення дошкільників до оточуючих речей, що безпосередньо впливає на стан нервової системи. Особливо важливим є внутрішнє облаштування помешкання, де діти переважно проводять увесь свій час. Воно повинно бути просторим і світлим. Не бажаною є різка зміна освітленості приміщення. Особливої уваги потребує добір матеріалу для занять дітей. На перше місце у вихованні зорових відчуттів виходить ознайомлення дітей з формою, а вже потім – з кольором. Поєднання дотику, м’язевої роботи й зору підсилює дитяче задоволення від ознайомлення з оточенням, позитивно впливає на психічний стан дитини. Завдяки різним комбінаціям відчуттів у неї формуються свідомість, сила й повнота уявлень. Виховання відповідних “зміслів” веде до накопичення знань про світ речей, створення нових образів, настроїв, ідей [1, с. 39].

Важливим органом чуттів дитини дошкільного віку небезпідставно вважається слух. Різкі зовнішні звуки бентежать дитину, породжують нічим не пояснюваний

страх. Від правильного розвитку слуху залежать у подальшому житті ясність думки, правильність вимови. Спираючись на думки академіка В. Бехтерева, можна впевнено стверджувати, що вкрай необхідно якнайшвидше оточувати немовля мелодійними звуками – це спів, музика, звучання невеликих металевих дзвоників, прикріплених до колиски. Згодом бажано ознайомлювати дитину зі звуками музичних інструментів, зокрема скрипки, піаніно, особливо кобзи. Розглядаючи вплив музики на дошкільників, можна впевнено стверджувати, що вона “утворює ґрунт не тільки для радісного, спокійного настрою, для розвитку творчих здібностей, але призводить до облагородження дитини, до виховання моральних стосунків” [1, с. 45] .

Основною педагогічною цінністю музичних творів беззпідставно вважається гармонійне поєднання звуків у ритм, за допомогою якого можна керувати поведінкою дітей. Ритмічна музика сприяє формуванню координації рухів, їх пластичності, а також розумінню краси в них. У роботі з дітьми можна успішно використовувати швидкі й веселі мелодії, а не повільні й сумні, вчити розпізнавати звуки окремих інструментів, настрої музичних творів, знаходити в них зміст чи образ. З цією ж метою бажаним є поєднання музики з хоровим співом дітей, переглядом ілюстрацій до казок. Стосовно репертуару для занять співом і музикою у роботі з дітьми дошкільного віку можна сміливо використовувати високомистецький матеріал та оточувати їх українською народною піснею. При цьому необхідно дотримуватися вікової періодизації й чіткої послідовності у використанні пісенного матеріалу.

Улюбленою забавою дітей беззпідставно вважаються “лекції тиші” (за М. Монтесорі), упродовж яких дошкільники мають змогу пізнавати звуки, які є менш

помітними в повсякденному житті. Під час цих занять дитина не лише відпочиває, а й у неї розвивається увага, напружується й удосконалюється слух, вміння керувати власними рухами.

За допомогою власного голосу дитина задовільняє своє інстинктивне прагнення до переймань. Мова ж матері з перших днів життя стає імпульсом, що згодом перетворюється в могутню силу, яка зберігає та розвиває мову рідного народу. “Мова то ж є також музика, то є душевний ритм; голосом висловлюється переживання людини, її горе, радість, сум і біль”, – констатуємо розповсюджені та справедливі думки знаних науковців, звертаючи увагу на залежність розвитку мови від розвитку слуху [1, с. 47].

Наголошуючи на необхідності розвивати відчуття нюху, аналіз концепції дозволяє стверджувати той факт, що чутливість дитини більшою мірою збуджують приємні запахи. Діти, які живуть у горах, серед садків або ж проводять багато часу серед природи – в полі, в лісі чи просто на свіжому повітрі, краще сприймають і розрізняють різноманітні запахи. Завдання педагога – сприяти систематичному перебуванню дітей на лоні природи, а також привчати їх дотримуватися елементарних вимог особистої гігієни.

У правильному харчуванні великого значення набуває смак. Кожна дитина володіє вродженими смаковими уподобаннями, тобто не сприймає певних смакових якостей продуктів чи страв. У цьому випадку недоречним з боку дорослих є застосування будь-яких форм примусу. Урізноманітнення раціону, повна свобода у виборі їжі дитиною допоможе вирішити цю проблему [2, с. 27].

Необхідно загартовувати дітей уже в дошкільному віці [1 с. 53]. Кращому пристосуванню до холоду, за його

переконанням, сприятиме перебування дітей на повітрі, незалежно від пори року, легкий одяг, помірна температура в приміщенні. Відтак у дошкільників виробляється здатність організму адаптуватися до несприятливих кліматичних умов та їх змін, опиратися простудним захворюванням; діти стають більш жвавими й активними. Цьому сприятиме також ходіння босоніж, вмивання прохолодною водою, використання повітряних ванн. Отож вода й повітря є необхідними чинниками формування термічних відчуттів, а також нормального фізичного розвитку організму дошкільника.

Процес виховання “зміслів” необхідно започатковувати вже в дошкільному віці, оскільки надалі це буде робити складніше. Людина з вадами органів чуттів майже не помічає краси в природі, мистецтві, сприймає світ грубим, а часом і жорстоким, що, в свою чергу, позначається на її взаєминах з оточуючими. “Добре розвинені змісли ще з дитинства допоможуть побачити й відчутти численні джерела естетичної насолоди” [2, с. 28].

Дієвим засобом розумового розвитку дітей дошкільного віку вважаються “речові лекції”. Їх завдання – дати відповіді на численні дитячі запитання, задовільнити безмежну цікавість, викликати активізацію всіх органів чуттів з метою засвоєння дітьми фізичних властивостей оточуючих предметів (форми, кольору та ін.). Результатом таких занять мали б стати дитячі асоціації, порівняння, пошук спільних ознак речей [1, с. 170].

Головним об’єктом “речових лекцій” є природа – основа всіх впливів на людину, а тому їх зміст слід планувати під час мандрівок у різні пори року. При цьому необхідно вибирати одну тему, навколо якої проводити розповіді, розмови, читання, малювання, драматизацію, поєднуючи їх з конкретним побаченням дітьми матеріалом.

Такий спосіб організації навчально-виховного процесу в дитячих дошкільних закладах учений називав методом “центральної ідеї”. Прикладами його застосування можуть бути заняття за темами: “Жнива”, “Весняні квіти”, “Город восени”, розраховані на кілька днів. Відстоюючи доцільність використання цього методу в дошкільній практиці, можна однозначно підкреслити його позитивні риси:

а) завдяки поєднанню різних навчально-виховних засобів він забезпечує відносно тривалішу концентрацію нестійкої уваги малюків;

б) на основі всебічного вивчення різноманітних предметів, явищ навколишнього середовища розвиває дитячу творчість;

в) сприяє більш швидкому введенню дітей у життя природи, їх соціалізації;

г) ініціює створення схеми: розмови, бесіди з використанням наочності – відчуття, враження, думки – праця, творчість [2, с. 89].

Поряд з рухливими іграми та забавами величезне виховне значення має використання дитячих іграшок, які є не тільки придатним матеріалом для вивчення дорослими особливостей розвитку дітей з перших днів життя, але й зручним засобом розвитку сенсорних систем. “Забавки” чи “цяцьки”, виготовлені малюками власноручно є безпосереднім проявом їхньої волі, характеру, уяви, фантазії.

За власними спостереженнями педагога, дитину цікавлять ті іграшки, в яких можна виявити свої індивідуальні риси. Тому створені своїми руками “забавки” приваблюють дошкільників більше, ніж придбані дорослими. Задля забезпечення очікуваного виховного впливу іграшки повинні задовільняти такі

вимоги: а) відповідати віковому періоду дитини своїми фізичними показниками (вага, розмір, колір та ін.); б) активізувати її творчу уяву, при цьому це можуть бути навіть прості речі з оточення чи “викидний” (вторинний, використаний) матеріал; в) мати художню вартість; г) бути простими за будовою; д) викликати інтерес у дітей; ж) враховувати вимоги дитячої психології, особливо іграшки, виготовлені на виробництві [2, с. 43].

Найкращою сировиною для виготовлення іграшок педагог вважав дерево (ялина, верба). До переліку необхідних предметів дитячих забав у закладах дошкільної освіти рекомендується вносити дерев’яні кубики, цеглини, гриби, яйця, а також м’ячі, скакалки, обручі, ляльки та подібного характеру викидний матеріал.

Дитяча праця займає чільне місце в концепції українського дошкільця. Вона розглядається у взаємозв’язку із забавою дошкільників, адже вони “мають багато спільного й часто буває, що забава дитини є її працею, самою серйозною її діяльністю й навпаки” [1, с. 84]. Проте необхідно чітко розмежовував ці два види дитячої діяльності з огляду на їх мету. Дитяча праця “характеризується досягненнями, прагненням через неї до конкретно поставленої мети, здійснення якої може бути лише тоді, коли пройдено певний шлях роботи” [2, с. 43], а в забаві метою є сам процес її проведення.

Загальновідомими вважаються три види дитячої праці: а) спрямовану на обслуговування потреб забави; б) ручну; в) господарську. Ознакою першої є, за його словами, застосування дітьми фізичної сили для подолання під час забав усіляких труднощів і перешкод (копання ямок, будування фортець і ін.). Педагог вважав, що ручні роботи є найважливішим видом дитячої праці, бо невтомні, неспокійні рученята дітей є найліпшим спільником

вихователя в його діяльності. Не існує жодних сумнівів у існуванні тісного органічного зв'язку між рухами рукою й діяльністю головного мозку, і можна впевнено стверджувати неможливість всебічного інтелектуального розвитку без активної допомоги рук як органів праці. Ручна праця у взаємозв'язку з іншими формами м'язевої діяльності зумовлює гармонійний розвиток організму дитини, а її відсутність є причиною негативних наслідків у фізичному й інтелектуальному розвитку дітей.

Аналізуючи складні та надзвичайно різноманітні психофізіологічні процеси у дитячому організмі, приходимо до висновку, що “бездіяльність м'язів спричиняє атрофію нервових шляхів людського організму, а мозок не досягає свого повного розвитку” [1, с 87]. В цьому випадку варто йти шляхом активізації діяльності дітей, насамперед за допомогою рухливих вправ та ручної праці, цілком погоджуючись з автором ідеї трудового виховання Г. Кершенштейнером у тому, щоби “фізичний розвиток дитини з найранішого часу йшов поруч розумового і навіть попереджуючи останній” [2, с. 44]. Ручна праця є чи не найголовнішим фактором розвитку інстинктів, реалізації прагнення дитини до самостійності, розвитку дитячої уваги й волі, першочерговою ланкою фізичної активності, яка пов'язана з психічним і розумовим розвитком, але лише тоді, коли її “поставлено на шлях доцільності й свободи без обтяження, навантаження, накидування й примусу з боку виховника” [1, с. 86]. Лише за цієї умови ручна праця може приносити нові знання, збудити в дитячій душі природну творчість, сприяти вільному й гармонійному розвитку індивідуальності.

Недосвідчених вихователів потрібно застерегти від перетворення праці з прояву творчих сил у механічну з безліччю шаблонів і зразків. У самому процесі праці

дитині слід створювати умови для широкого використання фантазії, творчості, волі, розуму, що підсилить очікуваний виховний вплив. Вчений радив відмовитися від праці утилітарного характеру, яка перетворить дитину в “ремісника”. Завданням у проведенні ручної праці вважається розвиток координації рухів, уяви й фантазії, підпорядкування органів тіла волі, а не обов’язкове удосконалення точності обробки та довершеності виконання відповідних операцій, що призведе до нервового перенапруження ще слабкого дитячого організму. Необхідно прислухатися до думки відомого свого часу педолога Е. Кілпатрика щодо шкідливості надмірної спеціалізації дитячої праці у дошкільному віці, бо вона повинна мати простий характер, адже непосильні, недоступні завдання позбавляють дитину впевненості у власних силах та здібностях [1, с. 38].

Дитина власноручно шукає праці, за допомогою якої намагається задовольнити свою природну активність, постійне прагнення до виконання рухових дій та вгамувати власну цікавість, тобто вона виконує інстинктивні дії. Саме тому дошкільник переставляє, переносить, складає, пересуває різні речі, саме тому допомога дорослих у такій діяльності може викликати у нього як схвалення, так і протест чи просто ігнорування.

За тривалими спостереженнями, праця у віці від 2 до 4 років сприяє розвитку координації рухів, творчості, самодіяльності, свідомості, знайомству з елементами природи, а також поширює “духовні придбання на власнім досвіді”, але вона не повинна бути одноманітною, довготривалою аж до втрати інтересу дитиною, а має бути пов’язаною зі спогляданням неповторної краси рідної природи. У цьому віковому періоді з’являються початки колективної праці, формується любов до людей, до

батьківщини, розвивається почуття соціального обов'язку, патріотизму.

Величезне значення має правильний добір матеріалу для праці, котрій можна класифікувати за такими ознаками: а) матеріал для виробів ляльки; б) кубики та інші дерев'яні форми; в) дари природи; г) дерево; д) папір; е) “викидний” матеріал. Небезпідставно рекомендується спонукати дітей до створення ляльок власними руками, вкладаючи в них свої силу, знання, енергію, переживання. Через дерев'яні кубики, бруски, цеглини діти виявляють творчість у будівництві, знайомляться з розмірами, кольорами, порівнюють форми й величину. Для ширшого вияву дитячої фантазії необхідно, щоб ці форми були взаємопов'язаними. У праці з дерев'яними формами необхідно відкидати шаблони, дати дитині свободу й самостійність у діях. “Треба вже зовсім забути той шлях, яким було пішли так звані фребелічки – використовуючи матеріал для виховання дисципліни, уваги, доводячи як працю, так і забаву до автоматизації, що противна є всім законам психології” [1, с. 93]. Найбільш доступним та улюбленим матеріалом для дитячої праці є глина, за допомогою котрої можна ілюструвати оповідання, казки, розмови, знайомити з рідною історією та географією.

Глину можна використовувати в дитячому садку якнайчастіше. Завдяки її пластичності дитина, починаючи від простих форм (кульки, цеглини), досягає певних навичок і створює образи овочів, фруктів, тварин, людей. При ліпленні не слід вимагати надмірної охайності, закінченості роботи. Отже, глина є одним з найкращих виразників дитячої самодіяльності, переживань, емоцій, фантазії, творчості.

Пісок, як надзвичайно значимий матеріал, дає найширший простір уяві дитини. Легкий і зручний у

користуванні, він є бажаним матеріалом в дошкільних закладах не лише як засіб розвитку окремих “зміслів”. У поєднанні з іншими матеріалами (гілки, трава, камінці, папір, картон) пісок є чудовою сировиною для ілюстрації казок, оповідань, вражень з мандрівок. Надаючи йому певних форм, діти можуть створювати цілі краєвиди. Важливо пам’ятати, що зберігати пісок потрібно у спеціальному ящику з низькими бортами в помешканні дитячого садка, що уможливить ручну працю дітей упродовж цілого року.

Наприкінці другого періоду дошкільного віку поруч зі знаряддями праці (пилка, обценьки та ін.) слід використовувати дерево й кору, гілки для плетіння, папір для вирізання, з яких діти можуть виробляти окремі речі (полички, рамки, скриньки та ін.). Примітивне столярство може бути не лише проявом інстинкту переймання й пристосування, але й важливим засобом трудового виховання дошкільників. За допомогою паперу дітей слід знайомити з формою, пропонуючи їм витинати різні фігури – ілюстрації до казок, оповідань, а згодом і більш складні з численними деталями (дерева, квіти, фрукти та ін.).

Важливу роль у трудовому вихованні дошкільників відіграє “викидний” матеріал – коробочки, склянки, гудзики, обгортки та ін., призначений для колекціонування, конструювання, і який під впливом творчої фантазії дитини перетворюється в певні речі, предмети. Його педагогічна цінність його в тому, що він задовільняє “головні дитячі вимоги щодо творчості, до активності, даючи широке поле для дитячого винаходу, фантазії, зручності, орієнтації”, розвиває бережливість, практичність [2, с. 52]. Існує кілька причин на користь використання “викидного” матеріалу в дитячій праці. По-

перше, він є яскравим проявом інстинкту колекціонування, а тому здавна діти захоплювались його збиранням і створенням з нього різних предметів, що вимагає включення свідомості. По-друге, праця з цим матеріалом не призводить до автоматизму і чисто механічної роботи. По-третє, він є доступним для усіх без винятку дітей, незалежно від рівня достатку їх батьків. По-четверте, різноманітність “викидного” матеріалу сприяє розвитку окремих “зміслів” (зору, дотику) у дітей, знайомить їх з поняттям пропорції.

Шиття та вишивку можна рекомендувати для занять із ручної праці з дітьми старшого дошкільного віку (6 – 7 років).

Обслуговуючу працю потрібно проводити на свіжому повітрі незалежно від пори року, при цьому для естетичного та соціального виховання має важливе значення спільна праця дошкільників – прибирання, оздоблення інтер'єру дитячого садка. Під час колективної праці діти засвоюють певні обов'язки, у них виховується відповідальність, формуються взаємовідносини окремого дошкільника й колективу. При цьому виховання й догляд за дітьми дорослі повинні спрямовувати в русло вироблення поваги в дошкільників як до громадської думки (позитивні чи негативні оцінки їх діяльності), так і до своєї особистості. Такий взаємозв'язок закладає підґрунтя майбутнього соціального життя.

Соціальне значення колективної праці полягає в тому, що під час її проведення найкраще врегульовуються взаємини дитини й колективу, засвоюються певні обов'язки, виховується почуття відповідальності. А спостереження за такою діяльністю дозволяє дорослим зрозуміти дитячі потреби, інтереси, відчуття й переживання, тобто усе її єство. З таким розумінням

вихователі зможуть ефективніше використати дитячу працю для вирішення педагогічних завдань, які полягають не в “формі безконечних балачок, пояснень, показувань різних зразків зі стурбованим виглядом, а у активній, спокійній, спільній праці з дітьми, яка об’єднала б непомітно виховника з дітьми” [1, с. 110]. Роль вихователя під час дитячої праці полягає не у його пасивності, настирливому зовнішньому втручанні чи перешкоджанні самодіяльності дитини, порушенні її волі, а у співпраці, причому лише тоді, коли цього потребує сама дитина, не маючи можливості самостійно здійснити власний задум.

Зрештою, кожен вихователь повинен усвідомлювати “наслідки ручної праці, що розвивають: 1) хист до ручної праці; 2) звичку з радістю і приємністю віддаватися роботі; 3) ґрунт любови до праці, до свідомої працьовитости; 4) добровільну дисципліну; 5) активно – самостійну увагу; 6) силу волі й упертість в досягненні мети; 7) самодіяльність; 8) індивідуальну творчість; 9) здоровий розум; 10) підготовленість до ремесел; 11) звичку й потребу у праці; 12) відкриття шляху до щастя в житті. Все це є ті же тендітні паростки, що повинні розвинутися в вільне трудове життя” [1, с. 113].

Малювання є особливою формою дитячої праці, “мистецтвом, що ґрунтується на естетичних та творчих інстинктах ще в часи дошкільного життя дитини” [2, с. 57], а також відіграє значиму психологічну вартість у виховання. Він відзначав три основні напрямки у малюванні: 1) копіювання, 2) ілюстрування, 3) вільне малювання. Через зображення на папері дитина демонструє свою фантазію, увагу, здатність спостерігати навколишній світ. Вже в чотирирічному віці діти за допомогою певних символів виражають свої ідеї. Підкреслимо зацікавлення експериментальної психології

вільним малюванням, котре дає змогу спостерігати за особливостями індивідуальних нахилів дітей. Вільне малювання є найкращим засобом розвитку творчості, самовираження дошкільника. З огляду на це забезпечення максимальної самодіяльності дитини для вияву нею власних думок вважається одним з основних методів трудового виховання.

У розглянутій концепції дошкільного виховання наголошується на вивченні рідної мови як першочерговому завданні, а опанування з раннього віку скарбницею народного фольклору вважається важливим чинником початкового етапу становлення майбутніх громадян України. Серед провідних напрямів становлення й розвитку мовлення дітей виділяють такі: слухання гарної й легкої мови рідної поезії, прози, спонукання до мовної творчості. Враховуючи фізіологічні механізми мовленнєвого розвитку дітей, можна впевнено виокремити його окремі етапи: “1) самий вигук без повноокреслених голосівок, 2) з’являються певні голосівки й навіть з деякою мелодійністю, 3) щось губами ляпа, 4) вимовляє звуки губами, горлом, носом, 5) зубні звуки, 6) перші слова” [1, с. 135].

Перші з членороздільних звуків, котрі вимовляє дитина, за спостереженнями вчених, з’являються у формі дитячого лепету, котрий вважається “швидше початком співу й музики, ніж початком членороздільної мови”. Саме ці перші етапи розвитку мовлення вчені називають підготовчою вправою до розвитку мови. Наголошуючи на значенні звуконаслідування у формуванні дитячого мовлення, потрібно вимагати від вихователів чіткої й виразної вимови слів, що сприятиме попередженню дефектів мовлення у дітей; вважається неприпустимою практика повторювання дорослими дитячих слів, утворених внаслідок спрощення або скорочення чи й

перекручення їх звучання, особливо тоді, коли діти, створюючи свою оригінальну мову, змінюють у словах голосні, пропускають звуки “Л” та “Р”.

Спіраючись на думки відомого на той час європейській освітній системі англійського дослідника психології дитинства Д. Селлі, концепція українського довілля небезпідставно стверджує, що вже двадцятимісячні діти починають складати короткі речення, і тому надзвичайно важливим є ще одне завдання: свідомо й відповідально, за допомогою власного прикладу, “давати зразки рідної мови, в яких була б ясність, правильність і твердість вимови” [2, с. 71], допомагати дитині в цій важкій розумовій праці, яка за складністю схожа з вивченням студентами східних мов. Наголошуючи на соціальному значенні розвитку мовлення дітей, за допомогою якого здійснюється соціальна функція людини, мовлення формує також думку дитини, ініціює розвиток загальної культури, допомагає зв’язку з соціумом, “відкриває браму й готує до розвитку вже в шкільному віці” [1, с. 141]. Погоджуючись із видатним педагогом Дж. Дьюї можна сформулювати рекомендацію щодо проведення якомога більшої кількості бесід з дітьми, викликати їх на вільну, безпосередню розмову з вправліннями в тих граматичних формах слів, котрі не варто відразу виправляти, а доцільно дати можливість дошкільнику самостійно тренуватися й удосконалюватися. Відтак основний наголос здійснюється на певній самостійності дитини не лише в засвоєнні мови, а й в усуненні окремих вад у мовленні й уникненні ускладнень.

Серед провідних чинників впливу на розвиток мовлення дітей концепція, услід за Е. Кілпатриком, виокремлював інстинкти виявлення особистісних рис, переймання, або наслідування, гри і соціальний, що є

свідченням психофізичної спрямованості його концепції дошкільного виховання. Інстинкти виявлення і переймання зумовлюють засвоєння мови від оточуючого середовища; впродовж перших дитячих ігор спостерігається вимова окремих звуків ще задовго до того, як дошкільник починає говорити; водночас мовлення допомагає дитині приєднатися до загалу, тобто увійти до соціального життя, у чому і виявляється соціальний інстинкт.

Основними причинами появи дефектів у мовленні дітей є байдуже і неуважне ставлення вихователів до розвитку мовлення дошкільників, захворювання нервової системи, негативний вплив неправильного мовного оточення або чужої мови на початкових етапах мовлення: “Дитина, що чує погану мову – (неправильна мова, чужа для дорослих, московська, польська в нас – та інші) засвоює собі ці дефекти, від яких пізніш вже визволяється з величезними труднощами й то при певному зусиллю й увазі щодо виправлення вимови”, – писав учений. Як наслідок, дефекти мови негативно впливають на подальший інтелектуальний та духовний розвиток дошкільників [2, с. 83]. У пошуках шляхів їх виправлення звертається увага на систему М. Монтесорі, котра в першій третині ХХ століття була однією з найпрогресивніших. Поділяючи погляди італійського педагога на доцільність добору засобів корекції мовлення дітей із скарбниці сенсомоторних вправ, можна радити лікувати заїкування заняттями зі співу, забезпеченням спокою дитини, “вправами тиші”, лекціями чіткої і виразної вимови, які включали б невелику кількість назв предметів навколишнього середовища, а також “гімнастикою мови”, в яку повинні входити дихальні вправи та на правильність вимови. Комплекс усіх вказаних заходів має забезпечити не лише вдосконалення

мовленнєвого розвитку дітей, але й сприятиме їх загальному здоровому розвитку.

Серед провідних методів розвитку мовлення дошкільників виокремлюють слухання оповідань, їх драматизацію, проведення бесід і “речових лекцій”. На його думку, оповідання не лише знайомлять дитину з найкращими зразками художньої мови, але й ініціюють зміцнення дитячої уваги, розвиток словесної творчості, а також сприяють естетичному, трудовому й моральному вихованню. Лише за умови бережливого ставлення вихователя до мови, розуміння її художньої краси, вміння бути добрим оповідачем у дітей можна викликати любов до рідного слова: у розповідях за творами дітей потрібно вчити відтворювати вирази, схожі за стилем до художнього зразка, формувати образне мислення й на цій підставі створювати нові уявлення та стимулювати емоції, вчити дітей культури їх вираження [2, с. 75].

Наголошуючи на необхідності постійного розвитку природних нахилів і талантів, необхідно звертати увагу на драматизацію як прояв драматичного інстинкту, котра є необхідною складовою естетичного розвитку дошкільників, певним відображенням дитячих спостережень за навколишнім середовищем, побутом рідного народу. Розглядаючи драматизацію як поштовх до розвитку творчих здібностей у дітей, можна вважати за доцільне спонукати дітей використовувати під час драматизації національні танці, які своєю красою, пластичністю, ритмом демонструють психологію українського народу з його боротьбою, радістю, смутком; водночас під час драматизації того чи іншого твору в дітей виробляються інтонація, правильна вимова слів, вдосконалюється словотворення.

Водночас потрібно уникати збудження в дітей сильних нервових потрясінь, моментів, що

викликають жорстокість, смуток, негативні переживання.

Чимало роздумів викликав на початку століття брак книжок, видрукованих для молоді рідною мовою, зокрема для дітей дошкільного віку. Засмучувала педагогічна цінність текстів, недостатня образність мови, через що важливо постійно тримати книгодрукування для дітей у полі зору.

Потрібно домагатися відчутного збільшення кількості й тиражів дитячих книжок, написаних українською мовою, активно пропагувати збирання народних ігор та забав, пісень, щедрівок, колядок, загадок, приказок, а також оповідань, п'єс, віршів для дітей.

Не можна оминати мовчанням дискусію про доцільність використання казок у вихованні дітей молодшого віку. Багаторічні дослідження пізнавально-виховної цінності казки дозволяють дійти висновку, що доцільніше в роботі з дошкільниками вживати тексти з реальними і правдивими, а не з фантастичними сюжетами. Відтак потрібно не використовувати казки “з занадто розвиненою, грубою, підчас занадто жахливою фантазією, а по-друге, казки по своєму змісту неохайні й недбалі по своїй будові, й зрештою казки, в яких моралізаторські моменти займають занадто поважне місце” [1, с. 154]. Сприйняття казок дітьми різного віку дещо відмінне, отож весь казковий матеріал потребує чіткої вікової диференціації.

Окреслюючи такі особливості сприймання дітьми казкових творів, як відчуття захоплення не лише від змісту тексту, а й влучних слів, загалом мови казки, розгортання подій, можна констатувати той факт, що народні казки є одним із найбагатших матеріалів для дитячих оповідань, а, отже, для розвитку їх мовлення. “Слова іноді самі западають у голову дитини, робляться тими крилатими

музичними словами, що надовго лишаються в її пам'яті" [1, с. 158].

Найкраще відповідають цій меті казки “Ріпка”, “Лисичка-сестричка і вовк-панібрат”, “Івасик-Телесик”, “Котик та півник”, “Рукавичка”, які “мають своє позитивне значення в розвитку чепурної, ясної мови...” [2, с. 80]. Виробленню правильної інтонації, вимови слів, словотворенню дошкільників сприяє драматизація, про що педагог писав так: “Головне голос, слово й рухи дітей. Це робить уже бажаний ґрунт для розвитку загально-духового розвитку мови” [1, с. 160].

Однією з найважливіших складових концепції дошкільного виховання є фізичне виховання. Задля усвідомлення правильного перебігу цього важливого процесу вихователям необхідно знати особливості фізичного розвитку дитини. Ще під час вагітності жінки формується здоров'я майбутньої дитини. Причини вад чи відхилень у фізичному й психічному розвитку новонароджених педагог вбачав у негативному впливі зовнішнього середовища під час вагітності. Найважливішим періодом вагітності є перші місяці, упродовж яких недоїдання, перевтома, різного роду запальні процеси, фізичні хвороби матері, а також “тяжкі душевні переживання, афекти” можуть спричинити небажані наслідки для здоров'я майбутньої дитини. Негативно позначаються на життєдіяльності немовлят також екстремальні соціальні явища: війни, революції, заворушення [1, с. 4]. З метою запобігання зростанню дитячої смертності справедливою є проблема необхідності організації та поширення заходів щодо охорони материнства шляхом створення відповідних умов для нормального фізичного й психічного розвитку дітей ще в ембріональному періоді.

Упродовж першого року життя дитини відбуваються найінтенсивніші зміни кількісних показників її фізичного стану. Цей ріст залежить від різноманітних факторів, серед яких педагог виокремлював основні: географічне положення місцевості, якість харчування, професії батьків, їх загальний фізичний стан, спадкові та індивідуальні особливості. Особливе місце займають гігієнічні умови, які мають, перш за все, практичне значення у вихованні дошкільників. Негативними чинниками загального розвитку дитини є недостатньо великі розміри помешкання, тривале перебування в кімнаті, особливо коли в ній проживає багато осіб, постійна відсутність свіжого повітря [2, с. 4].

На фізичний розвиток дитини впливає зміна пори року. За спостереженнями вчених, весною, на початку літа та взимку ріст дошкільників уповільнюється [1, с. 6]. Поряд з температурними особливостями енергія росту залежить і від роду їх занять. Наприклад, якщо діти займаються влітку ручною працею, у них зміни в рості виявляються в меншій мірі.

Важливим критерієм фізичного розвитку небезпідставно вважається збільшення розмірів грудної клітки. Нормальний ріст її – ознака здоров'я дитини. Співвідношення розміру грудної клітки і половини зросту дошкільника є певним показником його фізичного розвитку [2, с. 5]. Перший показник повинен бути завжди більшим за другий. Для шестирічок існують контрольні цифри співвідношення розмірів окремих частин тіла і величини зросту, які необхідно враховувати для вибору меблів у дитячому садку. Ось ці дані: висота голови – 16%, довжина шиї – 5%, тулубу – 30%, нижніх кінцівок – 49%, верхніх кінцівок – 44% [1, с. 8].

Вага тіла, котра є важливим свідченням фізичного

розвитку дитини, залежить від умов життя, характеру виховання, спадкових та індивідуальних особливостей дошкільників і правильного харчування. У таблиці середніх показників ваги дітей від народження до семирічного віку знаходимо наступні цифри (у грамах): вага новонародженого – 3250 – 3450; у кінці першого року – 9500 – 10000; другого – 12000; третього – 14450; четвертого – 16120; п'ятого – 17360; шостого – 17930; сьомого – 29990 [2, с . 6]. Суттєве збільшення ваги тіла дитини відбувається восени й взимку, а основні причини відхилень цього показника – постійне недоїдання матері й дитини, невчасне проведення догодовування й самостійного харчування, погані санітарні умови. З огляду на доцільно прислухатися до поради щодо раціонального харчування дошкільників з боку дієтологів. Молочні продукти, а насамперед коров'яче молоко, можуть вживатися дитиною вже з сьомого місяця життя. Спочатку один раз в день, розведене на половину з водою. Далі можна використовувати сухе молоко, юшку, яйця, зварені вкруту. Вживання молока слід поступово зменшувати, а час між годуваннями повільно збільшувати. Великої шкоди завдає здоров'ю дитини переїдання, особливо коли годування грудьми проводиться лише для заспокоєння дитини, яка плаче. Достатнім педагог вважав п'ятиразове годування дитини в кінці грудного віку, надалі ж слід переходити на чотириразовий прийом їжі.

Щодо дитячого раціону, то його треба постійно урізноманітнювати його соками з овочів і фруктів, пюре, юшками, кашами. Небажаним для дитини є вживання їжі, яка містить надмірну кількість жирів і вуглеводів, а також кави й чаю. М'ясо слід споживати лише з кінця другого року життя. Взагалі ж питання правильного й збалансованого харчування в дошкільному віці є

надзвичайно важливим через його вплив не лише на фізичний, але й на інтелектуальний розвиток. Відтак він висував вимогу до роботи садків – проведення гарячих сніданків, а при роботі упродовж цілого дня – щонайменше чотириразового харчування дітей з таким розпорядком: о 9 год. – сніданок, о 13 год. – обід, о 17 год. – підвечірок, о 19 год. – вечеря. Перевага повинна надаватися продуктам рослинного походження. Середньодобова норма за калорійністю їжі для дошкільників становить приблизно 1500 калорій, хоча для кожної дитини вона може бути індивідуальною. При цьому слід дотримуватися норм стосовно кількості білків, жирів та вуглеводів у їжі, яка виражається в співвідношенні 220–40–60 грам на добу. Білки ж, як основний будівельний матеріал дитячого організму, необхідно вживати у відповідній пропорції на один кілограм ваги [1, с. 19].

Приєм їжі як удома, так і в дошкільних закладах має супроводжуватись двома умовами: вільною розмовою дітей і наявністю особистої посуду, окремої для кожної дитини, що сприятиме профілактиці хвороб і розвитку самостійності.

Концепція українського дошкільця загалом демонструє негативне ставлення до використання в дошкільному віці різноманітних штучних сумішей, натомість підкреслює особливу цінність коров'ячого й козячого молока, а також вівсяної каші.

Як одну з умов правильного фізичного розвитку дитини розглядається її одяг. Для немовлят бажаним є легке сповивання, при якому дитина може вільно рухати руками. Упродовж дня її слід часто розповивати, особливо влітку для кращого доступу повітря й можливості рухатися. З матеріалів для одягу дитини вважається за потрібне використовувати сорочки з вовни чи тонкого полотна до тіла, а поверх цього – фланель.

Заколисунання є шкідливим для немовлят, оскільки воно негативно впливає на кровообіг, а також з кожним наступним разом дитина вимагає збільшення його тривалості. Замість колиски рекомендується окреме ліжко відповідних розмірів або звичайний плетений кошик, який краще пропускає повітря і є зручним для прибирання [1, с. 22].

Важливою передумовою здорового розвитку дитини є часте перебування на свіжому повітрі, починаючи з кількох хвилин на першому тижні життя, і використання сонячних ванн.

У процесі фізичного виховання вирішуються наступні завдання: виховання волі, дисципліни, ініціативи, самостійності дитини, поваги до товаришів, розвиток основних фізичних якостей; формування життєво необхідних умінь і навичок, а також прищеплення елементарних санітарно-гігієнічних норм.

Основним засобом фізичного виховання дошкільників у концепції українського дошкільля є рухливі ігри та забави. В ній з наукових позицій проаналізовано психологічні й фізіологічні причини їх виникнення, а також їх педагогічну вартість; з метою збільшення ефективності занять розглядаються відомі класифікації ігор, а також аетодика їх проведення з дітьми [3, с. 3]. Дитячі рухливі забави є “першою школою дитини, першим щаблем до праці, першим кроком входження дитини до життя суспільства” [3, с. 2].

Особливо детально окреслено механізм м’язевої роботи [3, с. 3], який супроводжує рухову активність дитини. Він здійснюється наступним чином: органи “зміслів”, тобто чуттів, сприймають сигнали, що надходять ззовні, передають їх до нервової системи, виробляють варіант відповіді й за посередництвом м’язів реагують на цей зовнішній вплив, але при умові

відсутності внутрішнього гальмування. У принципі таке твердження збігається з теорією утворення тимчасових нервових зв'язків (умовних рефлексів) І. Павлова.

Мимовільні рухи пояснюються “скупченням потенціальної енергії” в стані спокою, проте поштовхом для них є “чи то змістова акція чи інтелектуальна”. Порівнюючи різні відчуття, дитина тренує волю, яка згодом стає “духовою ознакою рухів”. А далі дитина вчиться розуміти речі та власні дії відповідно до них через витрати своєї м'язової енергії й чуттєвого сприймання. Через постійну активізацію відповідних центрів головного мозку з часом до дитини приходить осмислення рухових дій, які при дуже частому повторенні можуть виникати вже поза свідомістю (наприклад, рівновага) [2, 27].

М'язева діяльність робить виразнішими прояви “зміслів”, сприяє пристосуванню та орієнтуванню серед оточення, знайомить із простором. Вже в колисці, протягуючи руки до іграшки, дитина намагається осягнути поняття простору, а схопивши її, немовля відчуває задоволення й заспокоєння, починає досліджувати форму. Саме у цей час, а також тоді, коли вона починає ходити, бігати, гратись самостійно, необхідно “давати повну волю тим проявам, цьому першому вияву самодіяльності, саморозвитку дитини” [1, с. 57].

Участь дорослих повинна полягати в усуненні зовнішніх умов, котрі могли б перешкодити цій руховій діяльності, та попередженні травм, але ні в якому разі не в обмеженні її. На підтвердження своїх думок можна навести тезу Ж. Ж. Руссо про те, що нерухомість і примус у рухах дитячих органів негативно впливають на кровообіг і ведуть тільки до спотворення тіла, яке саме формується, а коли першими відчуттями дитини є біль і муки внаслідок тугого повивання, то це лише пригнічує її вдачу й

темперамент і є причиною фізичного каліцтва.

Дитина має природний нахил до рухів, яких вимагає саме її єство, а тому у вихованні потрібно надавати максимум свободи й простору. Адже завдяки руховій діяльності вона набуває досвіду, розвиває самодіяльність, тим самим формується її сприймання, відбувається нормальний розвиток. Прикладені фізичні зусилля й здійснення рухових дій підвищують настрій, вселяють упевненість і бажання удосконалюватись. Обмеження й пригнічення дитячої рухливості негативно відображається на психічному стані дитини, бо кожен з органів чуттів пов'язаний з м'язевою діяльністю, яка викликає сплеск позитивних емоцій. “Отже, для нормального розвитку дитини стає конче потрібним разом з вихованням зміслів і певний розвиток активності дитини шляхом розвитку рухливості, йдучи на зустріч задоволення природних потреб її” [1, с. 48]. Вільний прояв рухової діяльності зміцнює ще не сформовану нервову систему. Тому неприпустимими є кари, погрози, залякування, вигуки, накази дорослих, спрямовані на обмеження рухової активності дитини. Дитина, позбавлена можливості постійно розширювати власний руховий досвід, приречена у подальшому житті на “пригніченість, заляканість, млявість, у майбутньому й відсталість” [1, с. 61].

Першопричиною виникнення рухової активності є ситуація “тимчасової стихії”, котра є своєрідним виходом накопиченої енергії, а також показником нормального фізичного розвитку дитини. “Коли дитина не бігає, не бавиться, не проявляє себе рухливо – значить в її організмі щось порушено, є щось ненормальне, якась хиба в її рості” [5, с. 3].

Вихователям необхідно уважно стежити за ходом забави, разом з дітьми брати в ній участь, подавати

приклад виконання незнайомих дій. Педагог повинен попереджувати неправильну техніку виконання рухових дій, шкідливі звички в спілкуванні дітей, стежити за дотриманням естетичності та пластичності у їх рухах; за допомогою вказівок керувати процесом забав, але лише в окремих випадках. Особливо це стосується технічно складних рухових дій, наприклад, ритмічної гімнастики, яка за допомогою музичного ритму вчить дитину керувати власним тілом і його частинами, зміцнює окремі групи м'язів. Забави слід обов'язково диференціювати відповідно до віку дітей, що зумовлене віковими особливостями протікання психічних процесів дошкільників. Те ж саме можна спостерігати і в системах Ф. Фребеля та М. Монтессорі. Можна рекомендувати забави для дітей 3-4 років з обов'язковою участю у рухових діях усіх гравців, наголошуючи, що втрата дітьми інтересу, захоплення, а також їх пустощі є ознакою неправильного вибору забави вихователем.

Забави потрібно, за найпершої можливості, пристосовувати до пори року. Вони повинні мати певне розумове навантаження, спонукаючи дітей помічати певні явища, відмінності та зміни в природі. Йдучи в доборі ігор від простих до складних, вихователь повинен поступово вводити дітей до "храму краси природи", формувати естетичний смак, підводити до розуміння забав рідного народу, як наприклад, веснянок чи гагілок, в яких "природа удушевляється, де квіти промовляють і сполучуються з життям і увою дітей" [1, с. 72].

Для досягнення бажаного виховного впливу ігор умовно поділяють дошкільників на дві великі групи відповідно до типу темпераменту, душевних нахилів і ступеня розвитку соціального інстинкту. До першої групи відносять дітей, які є жвавими лише в компанії з

ровесниками, до другої – тих, які люблять бавитись на самоті й байдужі до інших. На цій підставі висувається завдання перед вихователями – сприяти розвитку “соціального почуття, солідарності”, а поряд з цим – виявляти повагу до права дитини залишатися інколи на самоті зі своїми думками й улюбленими речами. Саме тому вихователям потрібно проводити забави й ігри з ініціативи самих дітей, без нав’язування, що зменшує очікуваний педагогічний ефект: керівництво повинно бути непомітним, а керівник – рівноправним членом дитячого колективу. Спостереження та студіювання душевних і фізичних особливостей кожної дитини, на думку педагога, вкажуть вихователів шлях до вдосконалення навчально-виховного процесу, в якому на першому місці завжди повинен стояти гармонійний розвиток дитини.

Ідею вільного виховання концепція українського дошкілля вважає справою майбутнього. “Ідеал майбутнього є такий устрій, при якому було би найменше примусу й усяка праця була би побуджуєма внутрішнім стремлінням кожного члена суспільства та представлялася би приємністю й задоволенням. Це б то була би також приємною забавою людства. Для досягнення цього ідеалу мусить стреміти кожний виховник у наші дні, вкладаючи своєю працею з дітьми в забави певну й головну цеглину у будівлю великого, світлого, трудового, вільного життя...” [2, с. 89].

Важливою складовою концепції дошкільного виховання виступає ідея необхідності організації нових типів закладів дошкільної освіти з урахуванням передового світового досвіду.

Різноманітні типи закладів дошкільної освіти повинні враховувати, насамперед, вік дітей і соціальні умови, серед яких виокремлюють важке матеріальне становище

найбідніших прошарків суспільства, особливо селян; постійну зайнятість працею батьків; брак часу, відведеного ними на виховання дітей; відсутність розуміння батьками правильного перебігу цього процесу і т. ін. За умов існування українського національного дошкілля доцільно створювати такі види дитячих установ: притулок для немовлят (ясла), дитячий садок, захоронок – денний і цілодобовий, дитячий майдан, дитячу колонію, дитячий музей [1, с. 183].

Притулки для немовлят (ясла) потрібні для дітей віком до трьох років, які можуть перебувати в них як постійно, так і залежно від зайнятості батьків. Головне завдання ясел, за концепцією українського дошкілля – здорове фізичне виховання немовляти, догляд і забезпечення головних умов здорового життя дитини з обов'язковим щоденним дотриманням відповідних санітарно-гігієнічних вимог.

Найпоширеніший тип дошкільних закладів – дитячі садки – потрібно влаштовувати для дітей 3-7 років. Вони повинні функціонувати з 8 до 12 години та з 15 до 17 години влітку, а також від 9 до 14 години взимку. Обов'язковими складовими режиму дня дитячого садка мають бути гарячі сніданки й відпочинок дошкільників у спеціально обладнаних кімнатах – спальнях із ліжками, пристосованими до дитячого віку.

Детальні рекомендації щодо організації дитячих захоронок знаходимо ще в 1919 році у статті “Що таке дитячі захоронки”, котру опублікував кам'янець-подільський журнал “Село”: “Збираються діти до школи, яка влітку вільна, чи до найнятої хати і там проводять свій день під доглядом досвідчених людей, які люблять дітей і які змогли б і погратись, і чимось зайнятись, і чомусь повчити, і нагодувати в свій час; в більшості ці люди

бувають з підготовкою до більш правильного заняття з дітьми та поводження з ними, а в допомогу цим людям (керівницям) запрошується ще нянька чи помішниця” [6, с. 6]. Отож денні захоронки мають на меті дати добрий догляд і відповідне виховання дошкільникам тоді, коли батьки працюють. Добовий захоронок (захисток) створюється для дітей – сиріт, дітей, у яких дуже бідні батьки, які змушені весь час працювати й не мають змоги не лише доглядати, а й утримувати їх. Влітку такі установи переміщуються з міст у села і з них створюються дитячі колонії, куди можна приймати дітей з інших дошкільних закладів.

Дитячий майдан влаштовують переважно влітку й там, де ще немає можливості організувати дитячий садок, особливо в містах, у селі ж його функції може виконувати денний захоронок. Діти, що перебувають у цій установі, займаються переважно на свіжому повітрі, на спеціально обладнаному майданчику. Згодом дитячий майдан можна перетворити у постійно діючий дитячий садок.

Дитячий музей рекомендовано упорядковувати самим дітям. Вони можуть збирати необхідний матеріал під час мандрівок, створювати власними руками окремі експонати під час занять ручною працею.

При зарахуванні до дитячих дошкільних установ варто проводити опитування батьків і дітей з метою знайомства з вихованцем та його оточенням. Воно повинно проводитися на основі трьох анкет, які охоплюють такі теми: а) дитина у віці немовляти; б) дитина перед вступом у дитячий заклад; в) інформація про батьків [1; 7-11].

Своєрідним об’єднанням окремих установ повинна стати “Дитяча хата”, при якій існували б окремі інституції для вихователів і батьків, а саме: центральний музей, експериментальна лабораторія, постійно діюча виставка педагогічної літератури, склад приладів, обладнання для

відповідного облаштування помешкань дитячих дошкільних закладів.

В умовах економічної скрути, недостатності фінансування з боку держави, недостатньої матеріальної допомоги з боку місцевої влади можна запропонувати певні заходи, котрі б допомогли здобувати необхідні кошти для нормальної діяльності закладів дошкільної освіти, адже прекрасно розуміючи, що “шлях до ліпшого життя лежить через нашу рідну школу”, різноманітні українські установи, організації, товариства, а також суспільство загалом можна небезрезультатно закликати уважно ставитися до питання фінансової підтримки виховних закладів для наймолодших громадян.

Таким чином, орієнтуючись на ідеї засновників дошкільного виховання Заходу (М. Монтесорі, Й. Г. Песталоцці, Ф. Фребеля, С. Холла), а також спираючись на досягнення тогочасної педології та психології і враховуючи багатовікові традиції національного виховання, на початку ХХ століття було сформульовано струнку, логічну, послідовну концепцію дошкільного виховання. Її метою було виховання гармонійно розвиненої особистості дошкільника, національно свідомого громадянина. Особливий акцент здійснювався на урахуванні і правильному розумінні перебігу процесу психофізичного розвитку впродовж навчання і виховання дітей дошкільного віку. Концепцію передбачала урахування наступних принципів:

1. Забезпечення умов вільного розвитку дитини, на основі використання й розвитку її природних схильностей і задатків. Дитину слід привчати до розпорядку дня, вміло плануючи її ігру та навчально-виховну діяльність.

2. Звернення особливої уваги на правильне й систематичне виховання органів чуттів. Цей процес

учений тісно пов'язував з розвитком рухових дій дошкільників; їх вміле поєднання повинно забезпечити правильне формування психіки дитини.

3. Наявність відповідного фізичного догляду за тілом дитини, добре продуманої системи фізичного виховання, яка забезпечувала б правильний розвиток основних рухових умінь та навичок (система рухливих ігор та забав рідного народу, фізичних вправ і ручної праці), що сприятиме формуванню особистості з урахуванням особливостей її нервово-психічної організації.

4. Організація відповідних типів дошкільних установ для дітей з родин різного матеріального забезпечення.

5. Обов'язкове навчання рідної мови з раннього дитинства з використанням багатої фольклорної скарбниці українського народу.

Висновки. У 20-их роках ХХ століття було створено струнку, логічну, науково обґрунтовану концепцію українського дошкільця, яка була згодом була успішно апробована на Харківщині, Поділлі, Волині. Провідними положеннями концепції, які характеризують її як соціально важливу, дієву й актуальну навіть для сьогодення, є: а) врахування у процесі виховання важливої ролі інстинктів – самоохорони, пристосування, творчості, соціальних, батьківських, моральних, естетичних, драматичних, а також будівництва й колекціонування, які є підґрунтям психічного, інтелектуального, емоційного та вольового розвитку дитини; б) формування сенсомоторної культури дошкільників засобами мелодійних звуків (музика, спів), форми, кольору та ін.; в) залучення дітей до посильної праці, найкращим матеріалом для якої є дерево, папір, глина, пісок, “викидний” матеріал; г) навчання рідної мови з раннього дитинства, широке використання усної народної творчості (казки, оповідання та ін.); д)

грунтовне вивчення дорослими анатомії, фізіології задля забезпечення правильного фізичного й розумового розвитку дитини; е) створення нових типів дошкільних установ (ясла, захоронки, дитячі садки, майдани, колонії, музеї).

Концепція вже тоді ґрунтувалася на таких педагогічних принципах: самодіяльності, природовідповідності, матеріалістичного сенсуалізму, взаємозв'язку освітнього процесу у закладах дошкільної освіти з вихованням у родині.

Список використаних джерел:

1. Животко А. Дошкільне виховання. Лекції, читані в Укр. Вищому Педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі в 1923/24 р. Прага: Сіяч, 1926. 200 с.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України у Києві, ф. 3560, оп. 1, спр. 34, арк. 1 – 200.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України у Києві, ф. 3560, оп. 1, спр. 36, арк. 1 – 46.
4. Животко А. Будемо бавитися. (Збірка забав для дітей). Ужгород: УНІО, 1926. 38с.
5. Державний архів Тернопільської області (далі ДАТО), ф. 348 (Товариства “Просвіта”), оп. 1, спр. 15, арк. 1 – 56.
6. Животко А. Що таке дитячі захоронки. *Село*. Кам'янець на Поділлі. 1919. № 8. С. 5 – 7.
7. Животко А. До історії українського радикального часопису “Народ”. (На підставі листування М. Драгоманова з М. Павликом та І. Франком). Прага, 1931 36 с.

8. Животко А. Досвітній вогник. (Пам'яти Л. Українки). *Земське Діло*. Харків. 1918. Ч. 313. С. 2 – 3.
9. Животко А. До селянського з'їзду. Життя Поділля. Кам'янець на Поділля. 1919. Ч. 76. С. 2.
10. Животко А. Дошкільне виховання. Лекції, читані в Укр. Вищому Педагогічному інституті ім. М. Драгоманова у Празі в 1923/24р. Прага: Сіяч, 1926. 200 с.
11. Животко А. Дошкільне виховання в его історичнім розвитку. Ужгород: УНІО, 1926.
12. Лесгафт П. Ф. Семейное воспитание ребенка: монография. Москва: Педагогика, 1991. 174 с.

§4.6 ПСИХОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ (Кондрацька Г.Д.)

Вступ. Зміни можна побачити у сучасній системі освіти України, вони спрямовані на підвищення якості, особистісний і професійний розвиток суб'єктів освіти. Однією з основних тенденцій є висунення на перший план питань психолого-педагогічного супроводу освітнього процесу, інтегрованим показником якого виступає якість підготовки випускника закладів вищої освіти. Сьогодення вимагає від молодого фахівця сформованої компетентності та здатності адаптуватися до швидкозмінних умов професійної діяльності, спрямованості на самоосвіту, орієнтуватися в новій, деколи наповненій суперечностями інформації. Розв'язання таких актуальних завдань освіти неможливе без достатньо стійкої мотивації до вибору професійної діяльності.

У психолого-педагогічній теорії та практиці використовується багато понять для характеристики педагогічної діяльності, а саме професійна компетентність, педагогічна майстерність, професіоналізм. Формування особистості проходить складний шлях розвитку і професійного становлення в сучасних викликах суспільства. За теорією інтелекту Жана Піаже інтелект людини проходить у своєму розвитку кілька основних стадій. Когнітивний розвиток людини залежить всіх видів розумових процесів, таких як сприйняття, мислення, пам'ять, уява та увага. Сьогодні в час пандемії змінюються процеси сприйняття способу життя людини. Наківці стараються підтримати професійну активність людини. Публікації, у яких розглянуто розв'язання даної проблеми

дають підстави стверджувати, що проблема професійного навчання є актуальною у багатьох провідних країнах світу: Франції, Швеції, Англії, Шотландії, США. Якість професійної освіти характеризується її сутнісним змістом та способами професійної діяльності педагога. Пошук шляхів розв'язання проблем професійного становлення молодого покоління турбує наше суспільство.

Ця проблема розглядається вченими та дослідниками як закордонними (Жан Піаже, Зігмунд Фрейд інші) та вітчизняними (Зубалій М., Холодний О., Долинний Ю., Мусхаріна Ю., Хома Т., Щербан А., та ін.). Вони довели, що важливою умовою досягнення успіху в будь-якій діяльності вважається спеціалізація працівника, що тільки сприяє розвитку науки, культури, але й відповідає за розвиток здібностей та задатків людини. У руслі цієї тенденції диференціація та індивідуалізація навчання виступає основним організаційним принципом освіти як закордоном, так і в Україні впродовж багатьох десятиліть.

Долинний Ю. пропонує особистісно-орієнтований методологічний підхід до поетапної роботи студентів та особистісний напрямок навчання, який ґрунтується на важливій закономірності пізнавальної діяльності майбутнього фахівця з фізичного виховання і спорту, а знання виступають результатом самостійної розумової праці студента. Завдяки особистісно-орієнтованого підходу студенти застосовують активну навчально-пізнавальну діяльність, спрямовану на оволодіння знаннями щодо особистісно-орієнтованого використання фізкультурно-оздоровчих технологій.

Абдуллаєв А. огли, Ребар І. вважають, що посилення гуманістичної спрямованості освіти неминуче призводить до підвищення значущості психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців фізичної

культури і спорту в закладах вищої освіти, так як тільки в цьому випадку забезпечується справжнє реформування системи фізкультурної освіти, її переходу до нової, особистісно-орієнтованої парадигми.

Психолого-педагогічну компетентність як основу становлення сучасного педагога розглядається багатьма науковцями (Воскобойник Т., Моторна Л., Чепелюк А.) вони трактують поняття "компетентність" як сукупність професійних і особистісних якостей людини, що забезпечує ефективне виконання роботи. Науковці визначають такі компоненти професійної компетенції педагогів: спеціальна, методична, психолого-педагогічна, педагогічна, та диференційно-педагогічна компетентності, рефлексія педагогічної діяльності. Вважають, що професійна компетентність викладача є інтегрованим і комплексним явищем, яке поєднує в собі професійно важливі та особистісні якості особистості (знання, вміння та навички, показники загальної культури), прагнення до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, творче та відповідальне ставлення до своєї справи. Однак в час пандемії саме психологічна компетентність педагога визначає принципи та підходи в організації освітнього процесу сучасної молоді.

Зважаючи на значну увагу педагогів, психологів, філософів, науковців до означеної проблеми все ж окремі її кардинальні питання залишаються поки що нерозв'язаними. В теорії та практиці де достатньо досліджувалася проблема психологічної компетентності вчителів фізичної культури організації рухової активності населення в умовах пандемії.

В теоретико-методологічній науці визначено основні педагогічні та психологічні підходи до оцінки професійної компетентності педагога (аксіологічний,

діяльнісний, особистісно-орієнтований, творчий, етнопедагогічний, технологічний, інтегративний, компетентнісний), діагностичні принципи визначення професіоналізму в обраній галузі знань, рівні якості й основні компоненти педагогічної компетентності майбутнього фахівця.

Теоретичний аналіз наукових джерел уможливив узагальнення значного досвіду теорії та практики професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту у вищій школі, зокрема таких аспектів: поняття підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту; якість та кількість знань для ефективної організації рухової активності населення в нестандартних умовах; методики професійної підготовки, необхідність використання глибоких психолого-педагогічних та науково-технічних засобів для їх реалізації [9]; принцип неперервності професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту [7]; фізичне виховання різних верств населення [6].

Дослідження спирається на методологічні принципи науковості, об'єктивності та історизму, застосування яких визначає коло наукових підходів (системного, хронологічного, аспектного, соціокультурного) та методів (проблемно-хронологічного, структурно-прогностичного), що були застосовані у формуванні психологічної компетентності педагогів. Отже проблема психологічної компетентності сучасного педагога є найбільш актуальною і потребує дослідження.

Виклад основного матеріалу. Особистість педагога сьогодні є у центрі уваги громадськості. Якість освіти турбує усіх дітей, їх батьків та суспільство. Особливо гостро окреслюється проблема якості освіти в час пандемії. Виникає необхідність розглянути якість у контексті

професійної роботи педагога як сукупність об'єктивних і суб'єктивних передумов його підготовки. Процес діяльності педагога та його результати, залежать від відповідності його підготовки вимогам професійно-педагогічної діяльності. Також професійна діяльність педагогів залежить від розвитку професійно-значущих якостей та рівня сформованості та реалізації компетентностей.

Визначено лише деякі підходи до формування професіоналізму вчителя. Н. Кузьміна визначає професіоналізм як якісну характеристику суб'єкта діяльності, сії, що визначається мірою володіння їх сучасними засобами розв'язання професійних завдань, продуктивними способами її використання. Аналізуючи педагогічну діяльність, Н. Кузьміна виділяє п'ять її функціональних елементів у діяльності вчителя: гностичний, проектувальний, конструктивний, організаторський, комунікативний.

У залежності від результатів діяльності професіоналізм вчителя можна охарактеризувати за такими способами реалізації:

- репродуктивний – уміє переказати іншим те, що знає сам;
- адаптивний – уміє пристосувати своє повідомлення до аудиторії слухачів;
- локально-моделюючий – володіє підходами до формування системи компетентностей з окремих розділів курсу, програми:
- системно-моделюючий – володіє підходами до формування системи компетентностей за курсом у цілому;
- системно-моделююча творчий – володіє підходами до формування системи компетентностей як засіб формування творчої особистості, здатної до саморозвитку в динамічних умовах.

Для розв'язання проблем сучасної освіти, вчитель моделює власну діяльність до потреб учнів. Однак, на сучасному етапі освіти репродуктивний спосіб діяльності педагога немає перспективи. Адаптивний спосіб діяльності допомагає вчителеві вивчити систему освіти, її структурні елементи та покращити між ними зв'язки. Вчитель шукає, яким чином пристосувати навчальну інформацію до аудиторії, однак при цьому основну роль має інформація, а не здібності та задатки учнів

Локально-моделюючий спосіб діяльності, дозволяє педагогові розпочати пошук різних підходів до вивчення особистості учня, його індивідуальних здібностей і задатків, його здатності до отримання та переробки інформації. На цьому рівні проявляється професійна майстерність вчителя, коли його увага скерована на розвиток особистості учня, вміння визначити його сильні і слабкі сторони в навчанні, здатності до професійного й особистісного самоствердження.

Наступним не менш важливим аспектом діяльності вчителя є розвиток здібностей. Їх визначають як індивідуальні, стійкі характеристики особистості, що складаються зі специфічної чутливості до об'єкта, процесів і результату, що дозволяють знаходити дієві способи розв'язання завдань у конкретних умовах. Педагогічні здібності розглядаються як багатофункціональний підхід до системи підготовки учнів. Основним критерієм розвитку здібностей учнів є його результат діяльності вчителя. Також результат діяльності вчителя залежить від його професійної компетентності.

У формуванні вчителя першу позицію займає педагогічна компетентність, яку можна поділити на: спеціальну, методичну, психолого-педагогічну, диференційно-психологічну, рефлексивну компетентність.

Спеціальна компетентність складає глибокі знання, вміння та навички, досвід діяльності в галузі знань. Методична компетентність формується завдяки використанню різних методів навчання (дидактичних методів), прийомів і умінь застосовувати їх у процесі навчання, знання психологічних механізмів засвоєння знань і умінь в освітньому процесі.

Психолого-педагогічна компетентність припускає володіння педагогічною діагностикою, умінь будувати педагогічно доцільні відносини з учнями, здійснювати індивідуальну роботу на основі результатів педагогічної діагностики; знання вікової психології, психології міжособистісного та педагогічного спілкування; умінь розвивати в учнів стійкий інтерес предметів, до майбутньої професії.

Диференційно-психологічна компетентність включає вміння виявляти особливості, установки та спрямованість учнів, визначати та враховувати емоційний стан дітей; умінь конструктивно будувати взаємодію з керівниками, колегами, учнями.

Рефлексивна компетентність - це вміння аналізувати власну діяльність, свої здібності; знання про способи професійного самовдосконалення; умінь бачити причини недоліків у своїй роботі, у собі; бажання самовдосконалення.

В освітньому процесі динамічно відбувається впровадження освітніх програм, які різняться засобами, методами і підходами щодо їх реалізації. Відтак реалізація освітніх програм та умови діяльності освітніх закладів і обумовлюють необхідність дотримання таких правил:

➤ Діагностика рівня професійної компетентності працівника важлива та потрібна не як самоціль, а як засіб виявлення рівня професіоналізму, його

педагогічного потенціалу, можливостей в реалізації поставлених суспільством завдань.

➤ Вдосконалення професійної компетентності має бути безперервним процесом.

➤ При діагностиці професійної компетентності важливим є індивідуальні особливості вчителя.

Основні принципи, що лежать у основі діагностики:

➤ гуманізм і оптимізм, що враховується опору на сильні якості особистості, на достоїнства вчителя;

➤ диніоцентричний принцип побудови освітнього процесу;

➤ комплексність, що під час формування професійної компетентності, компоненти і складові освітнього процесу;

➤ єдність особистих рис характеру в її діяльності;

➤ надійність та валідність діагностичних методик;

➤ довіра до результатів самодіагностики педагога.

Психологія фізичного виховання – це галузь психологічної науки, яка вивчає закономірності розвитку та прояву психіки людини в специфічних умовах фізичної культури і спорту.

Завдання психології фізичної культури і спорту – сприяти раціональному вирішенню практичних питань загально-оздоровчого, освітнього та виховного характеру на основі аналізу психологічних сторін діяльності фахівця у фізичній культурі і спорту.

У процесі фізичного виховання дитина навчається керувати своїми рухами на основі зорових, тактильних, рухових, слухових відчуттів та сприйняття. Формується і розвивається рухова пам'ять, мислення, воля, здібність до

саморегулювання психічних станів під час виконання фізичних вправ.

Дослідження доводять, що органи чуття мають безпосередній вплив на формування свідомої діяльності людини. Доведено, що рухова пам'ять залежить від розвитку дотику пальців, зору, слуху та всіх органів зовнішнього сприйняття, це впливає на формування розумових здібностей людини і спонукає до самостійних дій. Розвиток усіх окреслених здібностей є вправлінням і залежить від об'єму виконання фізичних вправ.

Тому виникає потреба ознайомитися з психологією виконання рухів. Відтак, рухова діяльність – це регульована свідомістю людини психічна та рухова активність, яка спрямована на досягнення свідомо поставленої мети, що має суспільне значення.

Не можна будь-яку активність людини називати діяльністю. Гра, навчання, праця, заняття спортом, громадська робота належать до різних видів діяльності.

У діяльності фахівців фізичної культури і спорту можна виділити такі компоненти:

перцептивний – пов'язаний із відчуттям та сприйняттям учнем, класом поставлених завдань;

мнемічний – пов'язаний із запам'ятовуванням та відтворенням інформації;

мислительний – пов'язаний із розв'язанням завдань, які виникають під час діяльності;

імажитивний - пов'язаний з уявою, із використанням нових вправ;

руховий – займає в діяльності вчителя фізичної культури особливе місце.

Діяльність на заняттях з фізичної культури і спорту здійснюється в декілька етапів: планування, виконання плану та оцінка досягнутого.

Етап планування - формується мета та завдання, орієнтири у створенні умов у яких буде здійснюватись діяльність (ситуація, засоби досягнення мети), у розробці плану досягнення мети та вибір способів її досягнення. Сюди ж входять створення умов для успішного здійснення діяльності, психологічне настроювання вчителя фізичної культури на урок.

Етап навчальний – пов'язаний із практичною реалізацією планування, контролем за діями учнів, за поведінкою, подолання труднощів, які виникають під час уроків, з коректуванням плану уроків у зв'язку із змінами ситуацій. Цей етап характеризується психічною напругою вчителя, яка виникає під час розподілу та переключення уваги між учнями, що розміщені в класі, яких не охоплює полем зору вчитель, пильністю вчителя в зв'язку з попередженням ситуацій, які можуть призвести до фізичних травм. У деяких випадках цей етап діяльності характеризується великим фізичним навантаженням на вчителя.

Етап оцінювально-коректувальний пов'язаний з оцінюванням досягнутого рівня фізичної готовності учнів, з виявленням позитивних і негативних моментів під час проведення уроків, та внесення корекцій у план діяльності при його повторному виконанні. Цей етап вимагає від вчителя фізичної культури детального аналізу проведеного уроку, узагальнення окремих чинників впливу на виконання вправ, пошук відповіді на запитання в науково-методичній літературі.

Під час діяльності фахівці з фізичної культури і спорту зустрічають такі умови праці:

1. Психічна напруга (наявність шуму на уроці, особливо в молодших класах, від крику дітей під час естафет, рухливих та спортивних ігор, який значно

перевищує допустимі 50-60 децибел, викликає психічну втому; проведення в день по 5-7 уроків із різними віковими групами тощо).

2. Фізичні навантаження (показ фізичних вправ та страхування учнів під час виконання ними вправ, а також переміщення разом з ними під час занять на повітрі, в походах; забезпечення високої моторної щільності уроку тощо).

3. Зовнішні чинники, які пов'язані з проведенням занять на повітрі (вітер, сонце, мороз, вода тощо).

Педагогічна діяльність – це безперервне вирішення педагогічних завдань. Розв'язати їх – знайти адекватний до даної ситуації спосіб досягнення педагогічної мети. Вирішення педагогічних завдань проходить через декілька етапів: аналіз педагогічної ситуації; висунення гіпотез про можливі способи досягнення мети; прогностична оцінка цих способів та вибір кращого; реалізація прийнятого рішення; аналіз досягнутого результату і зіставлення його із запланованим.

Учителів іноді важко оцінити педагогічну ситуацію тому, що його діяльність часто регламентована визначеним часом, взаємостосунками між учителем і класом, матеріальним забезпеченням уроку, погодними умовами (під час занять на повітрі) та іншими чинниками.

Розв'язуючи психолого-педагогічні завдання на уроках і позаурочних формах роботи вчитель накопичує досвід, що формує його педагогічну майстерність.

Особливістю роботи вчителя фізичної культури є подолання стану фрустрації – регуляція психічних станів. Стан фрустрації – психічний стан, що викликається несподіваним виникненням перешкод на шляху до поставленої мети, переживанням невдачі. Суперечності між бажаним і реально досяжним служить

передумовою виникнення стійких негативних емоцій, а в поєднанні з втомою і стресом становить значну небезпеку для психічного здоров'я вчителя, учнів, бажаючих досягнути успіху у спорті.

Стратегія подолання фрустрації характеризується швидким переходом від стану спокійного раціонального аналізу ситуації до енергійних дій для досягнення мети. Успішному розв'язанню ситуації сприяє усунення надмірної реакції на невдачі та навіювання впевненості у своїх силах. Для цієї мети використовується самонавіювання та самопереконавання.

Особливе місце в регуляції психічних станів фахівців з фізичної культури і спорту займають засоби саморегуляції. Саморегуляція передбачає вплив людини на самого себе за допомогою слів, уявлень і їх поєднання. Розрізняють самопереконавання і самонавіяння.

Самопереконавання – вплив за допомогою логічно обґрунтованих доказів, на основі пізнання законів природи і суспільства.

Самонавіювання – спосіб впливу, заснований на вірі та довірі до джерела знань, коли істина приймається у готовому вигляді, без доказів, але від цього вона не стає менш значущою, ніж пізнана істина.

Тому мета фізичного виховання школярів – сприяти формуванню особистості, здатної використовувати руховий досвід для життєдіяльності в суспільстві. Поставлена мета досягається в процесі фізкультурної освіти учнів і конкретизується в загальних завданнях: освітніх, виховних та оздоровчих. Розв'язання цих завдань залежить від різноманітності функцій, які виконує фахівець з фізичної культури і спорту: виховних (формування морально вихованої, ідейно переконаної особистості школяра); освітньо-просвітницьких (передача

учням знань, умінь, які пов'язані з виконанням фізичних вправ, просвітницька робота в галузі фізичної культури і спорту з батькам, які бажають займатись зі своїми дітьми фізичною культурою); управлінсько-організаторських (організація уроку та занять спортивних секцій, організація спортивних змагань, створення фізкультурного активу та управління ним); проєктувальних (перспективне та поточне планування заходів із фізичної культури та спорту, навчальних навантажень, досягнення учнями певних результатів, конструювання уроку – підбір навчального матеріалу з врахуванням завдань уроку, віку учнів, специфіки класу, статевих особливостей); адміністративно-господарських (придбання та ремонт спортивного інвентаря, туристичного спорядження, створення та благоустрій шкільних спортивних майданчиків тощо), які визначають різні сторони його педагогічної діяльності.

Форми діяльності вчителя фізичної культури різні (урочні, позаурочні та позашкільні). Робота в класі – це проведення уроків з фізичної культури; вона складає основне навчальне навантаження вчителя. Позаурочна робота включає в себе проведення занять у спортивних гуртках і секціях, проведення спортивних свят, організацію та проведення туристичних походів тощо.

Позашкільна робота з фізичної культури і спорту пов'язана із забезпеченням рухової активності учнів в спортивних школах, спортивно-оздоровчих клубах, спортивно-громадських організаціях, федераціях, командах.

Таким чином психолого-педагогічна компетентність фахівців з фізичної культури і спорту допоможе розв'язати завдання програми з «Фізичної культури»: розширить уявлення про значення фізичної культури і спорту для

безпеки життєдіяльності в суспільстві; поглибить навички використання необхідних рухових дій у повсякденному житті; закріпить процес ціннісних орієнтацій використання фізичних вправ як одного з основних чинників здорового способу життя людини в суспільстві.

Висновки. Аналіз напрацювань показує, що педагогічна компетентність фахівців з фізичної культури і спорту її структурні та функціональні елементи, рівні якості репродуктивний, адаптивний, локально-моделюючий, системно-моделюючі знання, системно-моделююча творчість, діагностика, педагогічні здібності формують професійну майстерність.

Формування психологічної компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту до професійної діяльності за допомогою розвитку зорових, тактильних, рухових, слухових відчуттів та сприйняття фізичних вправ, які складають рухове мислення і формують руховий досвід є важливим завданням у підготовці фахівців відповідного профілю у закладах вищої освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні психологічних особливостей у підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Абдуллаєв А.К. огли, Ребар І.В. Особливості професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в сучасних умовах *Науковий журнал. Інноваційна педагогіка*. Вип. 10 Т. 1. Одеса. 2018 С.67-71

2. Воскобойник Т.А. Професійно-педагогічна компетентність майбутніх учителів фізичної культури

Науковий журнал. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. Вип. 34. 2014. С. 120-124. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/UJRN...>

3. Долинний Ю.О. Підготовка фахівців з фізичного виховання й спорту до професійної діяльності. *Науковий журнал.* Інноваційна педагогіка. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2020. Вип. 21. Т.1. 2020. С. 203-207.

4. Іваній І.В. Сутність професійно-педагогічної культури фахівця фізичного виховання та спорту. *Науковий журнал.* Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2015. № 1 (45). С. 136-146.

5. Кондрацька Г. Основні освітні траєкторії формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх фахівців фізичного виховання. *Section «Education» Trajektoriâ Nauki Path of Science.* 2017. Vol. 3, № 9. С. 5010-5023.

6. Матвійчук Т.Ф. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів фізичного виховання у процесі професійної підготовки: *дис. ...канд. пед. наук.* 2015. 273 с.

7. Моторна Л. Зміст професійної компетентності викладача ВНЗ Педагогіка і психологія професійної освіти. 2013. № 5. С. 50-57. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pippo_2013_5_6.

8. Холодний О.І., Долинний Ю.О., Мусхаріна Ю.Ю., Модель формування професійної компетентності майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту *Збірник наукових праць* Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Випуск 3К (131) 2021 С. 412-416

9. Щербан А., Хома Т. В. Формування культури мовлення майбутніх учителів фізичної культури *Збірник наукових праць* Славістичні студії: лінгвістика,

літературознавство, дидактика.: Голова редколегії Н. В. Подлевська; відповідальна за випуск Н. М. Торчинська. Хмельницький: ФОП Бідюк Є. І., 2021. Випуск 9. С. 235-238.

10. Чепелюк А.В., Кондрацька Г.Д. Формування психолого-педагогічної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у вищому навчальному закладі *Монографія*. Дрогобич: РВВ ДДПУ імені Івана Франка, 2017. 176 с.

11. Степанченко Н.І. Ефективність дидактичного забезпечення на основі контекстного підходу в формуванні професійно педагогічної мотивації у майбутніх спортивних педагогів *Науковий журнал Вісник педагогічні аспекти професійної підготовки майбутнього фахівця з фізичного виховання та спорту*. №112. Т. 2 2013. С. 268-271

§4.7 РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ТА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ ПО ЗОРУ (Костенко Т.М.)

Вступ. В сучасному світі демократичність суспільства визначається підвищенням цінності особистості з обмеженими фізичними можливостями, побудовою системи захисту її прав та створенням умов для реалізації її потенційних можливостей. Особи з інвалідністю, у тому числі з інвалідністю по зору, мають право бути повноправним учасником суспільних відносин, що в свою чергу визначає актуальність реабілітаційної діяльності на рівні держави.

Проблеми реабілітації в Україні визначається збільшенням кількості осіб з інвалідністю в соціальній структурі взагалі. Громадяни з інвалідністю по зору є серед усіх верств населення будь-якого суспільства, і їх кількість постійно зростає, що пов'язано з багатьма чинниками. Відмінною рисою осіб з інвалідністю є те, що вони, внаслідок різних причин, не в змозі брати повноцінну участь у суспільному житті країни і потребують як соціального захисту від держави так і психологічної підтримки. В Україні, зважаючи на сучасні реалії, відчутним є дефіцит праць, присвячених комплексному аналізу проблем реабілітації осіб з інвалідністю по зору. Це ускладнює реалізацію психологічної реабілітації на сучасному рівні та уповільнює процес набуття рівноправного статусу в суспільстві осіб з інвалідністю по зору.

Система реабілітаційних закладів України потребує розробки і впровадження сучасної системи реабілітації осіб з інвалідністю, у тому числі і психологічної. У

державній політиці України наразі відбуваються зміни у підходах до визначення та вирішення проблем інвалідності, що зумовлює реформування реабілітаційних закладів, розвиток напрямку психологічної реабілітації в структурі комплексної реабілітації.

Проте на сьогодні не достатньо розроблена, обґрунтована та реалізована система психологічної реабілітації осіб з інвалідністю по зору, що сповільнює проходження комплексної реабілітації. Для того, щоб комплексна реабілітація здійснювалася успішно, необхідно знати специфіку психічних станів, їх типізацію та закономірності протікання.

Виклад основного матеріалу. Традиційно перевагу в реабілітації осіб з інвалідністю по зору надається медичному аспекту, тоді як впровадження психологічної складової в практичну систему комплексної реабілітації дозволить значно підвищити її ефективність. Аналіз наукових досліджень засвідчує, що в структурі травматичних проблем осіб з інвалідністю по зору переважають проблеми соціально-психологічні (відношення з міро- та макросоціумом).

Реабілітація розглядається як комплекс медичних, психологічних, педагогічних, професійних, юридичних заходів, спрямованих на відновлення чи компенсацію порушених або втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин внаслідок змін стану здоров'я, соціального статусу, втрати близьких людей, навичок навчальної діяльності, соціальної дезадаптації та ін., які супроводжуються стійкими розладами функцій організму (інвалідністю), захворюваннями, залежністю, втратою соціального статусу. Поняття «реабілітація» досліджувалось у таких напрямках, як реабілітація в особистісному контексті (Титаренко Т.), рольова

(Горноста́й П.), психологічна (Холостова Є.), середовищна (Мосійчук Т.) [1]. Психологічна реабілітація розглядається як система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особистості, створення сприятливих умов для розвитку й утвердження особистості. Орієнтована на відновлення психічних станів, які були порушені внаслідок травмуючої дії різних факторів. Психологічна реабілітація виступає як один з найбільш пріоритетних видів реабілітації, що знайшло відображення в документах Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

Втрата зору призводить до певної перебудови психіки і поведінки, будується нова система переживань, порушується звичне стереотипне світосприйняття, включається новий адаптаційний режим. На початкових етапах цей процес супроводжується різкими, негативними емоційними проявами пригніченості, тривоги, страху. В структурі особистості відбувається трансформація окремих ознак психологічного неблагополуччя в стійкі психічні стани, які в подальшому можуть накласти відбиток на всю систему життєдіяльності. У значної частини осіб з інвалідністю по зору формується стигматизована («інвалідизована») ідентичність з деструктивними стратегіями соціального функціонування [2].

В історичному плані формування реабілітаційної діяльності як комплексу відновлювальних заходів і соціальної допомоги особам з фізичними та психічними порушеннями. Це пов'язується з розвитком системи громадського піклування, має величезну історію і представлену діяльністю громадських і благодійних організацій. Благодійна діяльність з надання медичної та соціальної допомоги нужденним, в тому числі і людям з фізичними та психічними порушеннями, ґрунтувалася на

принципах християнської культури милосердя. У ХІХ столітті громадського піклування і християнська благодійність розглядаються як дві парадигми становлення і розвитку соціально-реабілітаційної діяльності [3].

Підвищений інтерес до проблем реабілітації осіб з інвалідністю спостерігається після прийняття в 1948 році Організацією Об'єднаних Націй (ООН) «Загальної Декларації прав людини», відповідно до якої «кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях ...», «кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення на випадок безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини».

Формуванням нового світорозуміння, що відображає процеси демократизації і гуманізації суспільної свідомості, обумовлюють необхідністю переосмислення ставлення суспільства до людей з фізичними і психічними порушеннями. Проблеми реабілітації, визначення її сутнісних характеристик починають активно обговорюватися в науковому співтоваристві і на нарадах різних міжнародних організацій, в тому числі Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

Дефініції реабілітації в наукових дослідженнях ґрунтуються на визначеннях, представлених в резолюціях ВООЗ, перш за все, в руслі медичної парадигми, і розглядаються як комплекс лікувальних і оздоровчих

заходів, до яких відносять методи відновного лікування, що включають в себе спадкоємне продовження медикаментозної терапії, фізичні методи активізації хворого, санаторно-курортне лікування та ін. Основною метою реабілітації розглядається відновлення хворого.

Рішення проблем реабілітації осіб з інвалідністю пов'язують, з одного боку, з комплексом медичних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я і компенсацію втрачених функцій організму внаслідок якого-небудь захворювання або наявності фізичного і психічного порушення, з іншого боку, з комплексом заходів соціально-економічного характеру.

Принцип комплексного підходу стає одним з головних принципів реабілітації осіб з ОВЗ і осіб з інвалідністю. У той же час проблеми реабілітації даної категорії населення розглядаються в контексті медичної парадигми і нормоцентричного підходу, відповідно до якого фізичні та особистісні відмінності між людьми описуються в термінах здоров'я-хвороби, норми-патології. Суспільство по відношенню до людей з фізичними і психічними порушеннями займає позицію опіки в поєднанні з виключенням їх з основного життя соціуму; інтеграція осіб з інвалідністю у суспільство здійснюється в основному за допомогою соціальної політики як забезпечення мінімально комфортного рівня життєдіяльності через систему допомоги і пільг. У руслі даного підходу, інтеграційні процеси, передбачені законодавством, і що визначають доступність основних соціальних інститутів для осіб з ОВЗ і осіб з інвалідністю, залишаються часто декларативними.

Зміна світоглядних основ ставлення суспільства до людей з фізичними і психічними порушеннями на основі принципів особистісно орієнтованої парадигми обумовлює

поширення нових підходів до реабілітаційної діяльності. Поряд з медичною, набуває поширення соціальна модель інвалідності. Інвалідність розглядається як один з варіантів розвитку людини, як один із стилів життя, а не девіація. Діяльність держав починає спрямовуватися на створення правових, економічних та соціальних умов для задоволення потреб осіб з інвалідністю в засобах реабілітації та реабілітаційних послугах; ідея соціальної інтеграції даної категорії населення протиставляється практиці їх дискримінації. Одним з головних умов соціальної інтеграції осіб з інвалідністю розглядається як необхідність адаптації предметного та соціального середовища до їх психофізіологічних особливостей [4].

Таким чином, в розвиток концептуальних основ реабілітації осіб з інвалідністю значний внесок вносять фахівці в галузі соціальної роботи. При цьому основні положення теорії і практики реабілітації даної категорії громадян збігаються з підходами до реабілітаційної діяльності в галузі медицини, дефектології (корекційної педагогіки та психології).

Важливою сферою розробки та вирішення завдань реабілітації осіб з інвалідністю на той час була дефектологія, теорія і практика навчання і виховання дітей з фізичними та психічними порушеннями. У тифлопедагогіці, сурдопедагогіці, олігофренопедагогіці формується самостійна наукова дисципліна – реабілітація осіб з інвалідністю по зору, слуху та ін. Відповідно до концепції «соціальної корисності», основна увага приділяється проблемі соціально-трудової реабілітації незрячих, нечуючих та осіб з інтелектуальними порушеннями. Соціально-трудова реабілітація розглядається як система заходів психолого-педагогічного, соціально-економічного та медичного характеру, що

здійснюються при активній участі осіб з інвалідністю в діяльності. Так, в тифлопедагогіці включення в діяльність, в тому числі, в трудову діяльність розглядається як основний фактор і умова компенсації наслідків наявності у людини зорової депривації, а успішне її виконання – як найважливіший показник компенсації порушення зорових функцій, а також як фактор подолання соціальної дезадаптації. У процесі соціально-трудової реабілітації приділяється увага не тільки врахуванню психофізіологічних особливостей осіб з інвалідністю по зору, а й проведення спеціальних заходів, спрямованих на формування у незрячих людей необхідних трудових навичок, включаючи навички просторового орієнтування, спілкування, розвитку або відновлення мобільності та ін.

Як зазначає В. З. Кантор, реабілітація як самостійна наукова дисципліна найбільш повно інтегрує біологічні, психологічні і соціальні аспекти особи з інвалідністю, становище в суспільстві як цілісній соціобіологічні особистості. У представленій структурній моделі реабілітації осіб з інвалідністю В. З. Кантор виділяє кілька вимірів: морфологічний, динамічний, та інструментальний вимір, і розглядає реабілітацію як «багатовимірне явище» або «всепічну реабілітацію» [5].

Виділення динамічного вимірювання передбачає виділення основних етапів (фаз) або якісних рівнів реабілітації: первісної, яка передбачає призупинення розвитку соціальної недостатності, обумовлюється психофізичними порушенням; елементарної реабілітації, яка передбачає створення основ дієздатності особи з інвалідністю в ключових галузях суспільного практики; повної реабілітації, яка передбачає досягнення особою з інвалідністю максимальної незалежності і самостійності в основних сферах соціальної життєдіяльності.

Інструментальне вимірювання передбачає виділення різних видів реабілітаційної діяльності: медична реабілітація, як здійснення лікувально-профілактичних заходів та заходів щодо осіб з психофізичними порушеннями; інженерна (технічна) реабілітація, спрямована на розробку і впровадження спеціальних технічних засобів, що розширюють соціальні можливості; психологічна реабілітація як здійснення психодіагностичних, психопрофілактичних і психокорекційних заходів; педагогічна реабілітація як здійснення заходів щодо формування специфічних умінь і навичок, необхідних для участі в соціальній практиці. Особлива увага в представленій моделі реабілітації приділяється педагогічним аспектам реабілітації. На основі узагальнення практичного досвіду роботи в процесі реабілітації осіб з інвалідністю, що має педагогічний характер, В. З. Кантор виділяє самостійний напрям в системі соціальної реабілітації осіб з порушеннями в розвитку – педагогічну реабілітацію.

Реалізацію рівних прав на повноцінну участь у житті суспільства осіб з інвалідністю, підвищення якості їх життя дослідники пов'язують з включенням даної категорії населення різних вікових категорій в єдиний освітній простору. В останнє десятиліття відзначається підвищений інтерес до реабілітаційної діяльності фахівців в галузі загальної педагогіки, що обумовлено процесами реформування освіти і розвитку практики інклюзивної освіти, а також зростання кількості дітей з різними формами дезадаптивних поведінки. Створення оптимальних умов навчання і виховання для всіх учнів незалежно від їх стартових можливостей можливо, на думку деяких дослідників, лише при реабілітаційній спрямованості діяльності вчителя. У зв'язку з цим,

обґрунтовується необхідність виділення реабілітаційної педагогіки та реабілітаційної психології в окремі самостійні напрями. Як зазначає А. В. Гордєєва, в 90-х роках двадцятого століття яскраво окреслилася тенденція до розширення реабілітаційного аспекту за рамки спеціальної педагогічної проблематики. Розробка теоретико-методологічних основ реабілітаційної педагогіки та психології в загальноосвітньому контексті обумовлений, з одного боку, потребою шкільної практики в підвищенні ефективності діяльності служб психолого-педагогічного супроводу учнів з ООП в умовах інклюзивної освіти, з іншого боку, недостатньою усвідомленістю педагогічної спільноти в проблемах корекції порушень розвитку дітей з фізичними і психічними порушеннями [6,7].

В Україні була прийнята низка законодавчих актів щодо розвитку системи реабілітації в цілому, а найголовніше – питань надання індивідуально орієнтованих реабілітаційних послуг. Ця галузь діяльності розглядається в нашій країні як державна проблема і регламентується відповідними законодавчими актами і постановами Уряду.

Інтеграція в суспільство людей з інвалідністю в Україні за останні п'ять років стала одним із пріоритетів державної соціальної політики, в контексті якої зайнятість осіб з інвалідністю почала розглядатися не тільки як ключовий елемент їх соціальної інтеграції та забезпечення економічної незалежності.

Раціональне працевлаштування, як найважливіший критерій успішної адаптації інваліда в минулому, сьогодні є лише однією із складових повноцінної реабілітації. Згідно із сучасною концепцією медико-соціальної експертизи, інвалідність встановлюється після оцінки

різних видів життєдіяльності, що порушуються внаслідок інвалідизуючого захворювання. Тому система реабілітації людини з обмеженими можливостями повинна містити заходи, спрямовані на кожен із порушених видів життєдіяльності.

Корінні зміни, що відбуваються у підходах до визначення та вирішення проблем інвалідності у державній політиці, зумовили посилення реабілітаційної спрямованості, формування мережі реабілітаційних закладів, розвиток ринку технічних засобів реабілітації.

Відсутність централізованого банку даних людей з обмеженими можливостями, їх потреб у різних видах реабілітації зумовлює складності перспективного планування комплексу реабілітаційних заходів та надання реабілітаційних послуг на державному рівні.

Кардинальних змін щодо захворюваності та інвалідності в аспекті їх зниження та профілактики неможливо досягнути без суттєвих змін у системі охорони здоров'я та соціального розвитку, спрямованих на структурну перебудову, покращення матеріально-технічного та кадрового забезпечення закладів медико-соціальної експертизи та реабілітації. Разом з цим подальший розвиток реабілітації ускладнений відсутністю Державної служби реабілітації, чіткого механізму взаємодії різних органів та закладів, що відповідають за реабілітацію осіб з інвалідністю, оптимальних моделей системи реабілітації на державному рівні з урахуванням особливостей формування захворюваності та інвалідності.

Реформування соціальної сфери, міжбюджетних відносин, адміністративна та податкові реформи не знаходять підтримки з боку організацій осіб з інвалідністю. Таким чином, у багатьох регіонах України відсутні Ради у справах осіб з інвалідністю при обласних

Державних адміністраціях, а в тих регіонах, де такі Ради створені, їх робота носить формальний характер.

На сьогодні спостерігається нерівномірний розподіл реабілітаційних відділень, особливо відчувається їх нестача у сільській місцевості, слабкий розвиток матеріально-технічної бази. Функціонування існуючих реабілітаційних відділень відбувається переважно за медичною моделлю, з недостатнім розвитком соціальної реабілітації та інтеграції.

Зайнятість населення в умовах глобалізаційних викликів, виступаючи фактором і наслідком кількості індивідуального і суспільного здоров'я, з одного боку, впливає на формування генофонду нації, на поступ держави на міжнародному ринку праці, а з іншого боку, зумовлює низку особливостей використання трудового потенціалу на внутрішньому ринку праці. Специфіка цих процесів значною мірою залежить від належного рівня сформованості системи державного управління службою медико-соціальної експертизи працездатності, адже в Україні щорічно користуються постійною медико-соціальною допомогою та потребують соціального захисту 2,5 млн. осіб з інвалідністю.

Медико-соціальна допомога у нашій країні пройшла тернистий шлях від надання соціальної підтримки інвалідам до сучасного формування системи медико-соціальної експертизи та реабілітації.

Поява Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (Відомості Верховної Ради України від 06.10.2005 р. №2961 спонукала переглянути підхід до організації державної реабілітаційної системи. Цей Закон відповідно до Конституції України визначає основні засади створення правових, соціально-економічних, організаційних умов для усунення або

компенсації обмежень життєдіяльності, забезпечує координованість системи реабілітації, доступність технічних та інших засобів реабілітації і виробів медичного призначення, реабілітаційних послуг, відповідність їх змісту, рівня та обсягу фізичним, розумовим, психічним можливостям і стану інваліда та дитини-інваліда.

Законом регламентовано державне управління системою реабілітації інвалідам, яке покладене на центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування (центральні органи у сферах праці та соціальної політики, охорони здоров'я, освіти, культури, фізичної культури і спорту та інші). До їх обов'язків входить керівництво установами, закладами системи реабілітації, аналітично-прогностична діяльність, формування напрямків взаємодії різних ланок реабілітації осіб з інвалідністю.

Постановою КМУ від 10 січня 2002 р №14 Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації» на 2002-2011 роки передбачено протягом 2002 – 2003 рр. створення при управліннях охорони здоров'я обласних та міських держадміністрацій реабілітаційних рад, які повинні координувати заходи з медичної реабілітації хворих та осіб з інвалідністю та забезпечувати проведення моніторингу стану здоров'я.

Згідно зі ст. 9, повинен бути заснований Державний реєстр реабілітаційних установ, який на сьогодні не складено в повному обсязі. Ведеться лише реєстр центрів медико-соціальної реабілітації дітей осіб з інвалідністю та центрів професійної реабілітації. На жаль, не існує Державного реєстру медичних реабілітаційних установ, тому на регіональному рівні Реабілітаційними радами повинні бути створені реєстри обласних реабілітаційних

установ.

Реабілітаційні установи залежно від змісту реабілітаційних заходів, які вони здійснюють, належать до таких типів: медичної реабілітації; медико-соціальної реабілітації; соціальної реабілітації; психолого-педагогічної реабілітації; фізичної реабілітації; професійної реабілітації; трудової реабілітації; фізкультурно-спортивної реабілітації. Реабілітаційні установи можуть мати змішаний тип. Україна, як незалежна держава, взяла на себе конкретні зобов'язання в реалізації конституційних вимог щодо соціального захисту осіб з інвалідністю. Держава спрямовує свою соціальну політику на поліпшення їх матеріального забезпечення, докладає необхідних зусиль для створення їм належних правових, соціально-побутових умов життя.

Висновки. Отже, від самого лише соціального захисту осіб з інвалідністю треба переходити до реального забезпечення їх прав, які передбачені у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Згідно з основними стандартами забезпечення та захисту прав і свобод людей з інвалідністю, визначеними у Конвенції, люди з інвалідністю повинні бути рівноправно включеними до загального соціального процесу. При цьому у центрі уваги має бути тепер вже не інвалідність як соціальне явище, а сама людина з інвалідністю, яка має бути здатною, наскільки це можливо, самостійно жити в суспільстві.

Проблема соціального захисту осіб з інвалідністю як багатофакторне суспільне явище, що виникло практично з появою людства і продовжує існувати й сьогодні, вирізняється з-поміж інших проблем суспільного розвитку певними особливостями, притаманними тільки цьому явищу. І пояснюється це, насамперед, тим, що проблема соціального захисту осіб з особливими потребами має

надзвичайно багатогранну сутність, що дозволяє в залежності від зміни внутрішнього чи зовнішнього середовища формулювати нові суспільні запити та, відповідно до цих запитів, спонукає органи влади знаходити нові шляхи розв'язання існуючих проблем.

Одним із пріоритетних напрямів соціальної політики багатьох держав світу на сучасному етапі розвитку суспільства є вирішення проблем осіб з інвалідністю, осіб з особливими потребами. Протягом ХХ століття у світі відбулися суттєві зміни щодо ставлення суспільства до проблем інвалідності і власне самих осіб з інвалідністю. Сьогодні визнається рівність прав осіб з інвалідністю на повноцінне життя в суспільстві, а відтак державами створюються реальні умови для якісної експертизи життєдіяльності, реабілітації та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю. Вирішення цієї проблеми значною мірою визначить ступінь соціального благополуччя як населення в цілому, так і найбільш вразливих його груп. Врешті-решт, успішне вирішення цієї медико-соціальної проблеми – це виклик сучасності, що зумовлений кризовим станом економіки та загостренням питань збереження і відтворення трудових ресурсів держави.

Список використаних джерел:

1. Особенности организации работы клинического психолога в реабилитационных центрах (отделениях) психиатрической службы // Клиническая психология / Под ред. Б.Д. Карвасарского. – СПб.: Питер. 2007. – С. 777-798.
2. Реабілітація постраждалих в умовах надзвичайних ситуацій та бойових дій. Посттравматичний стресовий розлад / За ред. К.Д. Бабова, І.Я. Пінчук, В.В. Стеблюка. – Одеса: ОНУ, 2015. — 240 с.

3. Теорія і практика медичної реабілітації / М.І. Хвисяк, О.М. Хвисяк, В.Г. Марченко [та ін.]. – Харків: Майдан, 2012. — 360 с.

4. Титаренко Т.М. Напрями психологічної реабілітації особистості, що переживає події війни // Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичний подій: Збірник статей. – К.: Соціально - психологічний методичний реабілітаційний центр, 2015. - С. 3 – 7.

5. Тохтамиш О.М. Реабілітаційна психологія : навчально-методичний посібник / О. М. Тохтамиш. – Вінниця : Віндрук, 2014. – 100 с.

6. Кульбіда С.В. Освіта ХХІ століття. // Дефектологія, 2, 2006. – 54-56

7. Кульбіда, С. В. Функціонування мережі закладів для осіб з особливими освітніми потребами в Україні в умовах перехідного періоду реформування. Збірник наукових праць ЛОГОС, 114-119. <https://doi.org/10.36074/15.05.2020.v4.44>

§4.8 РОЛЬ КЕРІВНИКА ПІДРОЗДІЛУ У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО УЧАСТІ В БОЙОВИХ ДІЯХ (Мірошніченко В.І.)

Вступ. Завдання, що стоять перед Державною прикордонною службою України, обумовлюють потребу в спроможності керівників підрозділів прикордонного відомства здійснювати вплив на формування психологічної готовності військовослужбовців до участі в бойових діях, здатності до ефективного прийняття управлінських рішень керівниками прикордонних підрозділів в умовах екстремальних ситуацій [1–2].

Виклад основного матеріалу. Психічний стан військовослужбовця – це сукупність ознак його психічної діяльності, які характеризують стан особистості у певний момент. До психічних станів особистості військовослужбовця відносять прояви почуттів (настрій, афект, ейфорія, тривога, фрустрація тощо), уваги (зосередженість, неухважність, розсіяність), волі (рішучість, розгубленість, зібраність, екстремне прийняття рішення в умовах бойових дій тощо), мислення (сумніви, впевненість), уяви (марення, мрії) тощо.

Психічні стани військовослужбовця характеризуються цілісністю, рухливістю і відносною стійкістю, взаємозв'язком із психічними процесами і властивостями особистості, індивідуальною своєрідністю і типовістю, різноманітністю і полярністю. Управління психічними станами військовослужбовців є способом позавольового управління їх поведінкою з метою адаптувати їх до оточуючого середовища. Позитивним у цьому процесі є економія часу і сил на свідому регуляцію поведінки людини. Негативним є стереотипність реакцій, що виникають у супротив свідомому

вибору військовослужбовця у випадку здійснення ним нової або розвивальної діяльності.

Під час ведення бойових дій військовослужбовець перебуває у стані, що характеризується постійним відчуттям випадковості смерті або можливістю її настання, можливістю отримання травм і каліцтва. Військовослужбовець перебуває в тривалому стані між його власним почуттям самозбереження і вірою у переконання про необхідність виконання бойового завдання.

Більшість військовослужбовців боїться не того, що трапляється під час ведення бойових дій, а того, що може трапитися. Тривале нервово збудження нагнітає страх, що наростає з часом. Отже, військовослужбовець страждає від боротьби, що відбувається у його душі, між страхом загинути або бути покаліченим і його власним поняттям про виконання військового обов'язку. Проте нічого не можна зробити з нав'язливим почуттям тривоги, яка володіє ним, тому що вектор страху спрямований на те гіпотетичне, що може трапитися, а не на те, що відбувається у реальності, і всі системи організму функціонують безконтрольно. Це цілком закономірний процес, вихід із якого відбувається тільки одним способом – зі стану тривоги і страху у стан психічного та фізичного виснаження.

Екстремальні стани військовослужбовців – це узагальнення багатьох функціональних станів людини, що характеризуються порушенням адекватності фізіологічних, психічних та поведінкових реакцій при дії різноманітних екстремальних факторів як в мирний, та і у воєнний час.

Реакції організму військовослужбовця на екстремальні ситуації можуть бути двох типів: адекватні форми реакції і реакції тривоги. Реакція тривоги

військовослужбовця мало пов'язана зі специфікою умов, в яких перебуває особовий склад підрозділу. Вона однотипна для різноманітних ситуацій. Загальна структура відповіді організму військовослужбовця у стані тривоги постійна.

Вивчення різноманітних симптомів показало, що психічний і фізичний стан окремих військовослужбовців у ході ведення бойових дій в умовах підвищеного ризику для життя може бути надзвичайно пригніченим.

До цих станів відносяться такі:

Стан тривоги – загальне почуття тривоги, що відчуває військовослужбовець у ході підготовки і ведення бойових дій, характеризується втомою і почуттями напруги всього організму. Такий стан не зникає навіть після сну або відпочинку і призводить до того, що людина не може ні на чому зосередитися. Військовослужбовець, якому вдалося заснути, часто прокидається від страху, від жахів нічних сновидінь, пов'язаних із тим, яких він зазнав у ході ведення бойових дій.

Бойова втома. Військовослужбовці, які страждають від простої втоми, вкрай виснажені фізично і психічно, їхні біологічні системи відмовляють після певного періоду гіперактивності, коли фізичні можливості знаходяться в такому стані, що дозволяє справитися з небезпекою. Фізичне виснаження організму призводить до порушення розумової діяльності. Людина не усвідомлює, що її голова працює усе гірше.

Бойовий шок – емоційна реакція, що виникає через кілька годин або днів бойових дій підрозділів. Проходить такі стадії:

перша розвивається протягом декількох годин або днів і характеризується почуттям тривоги, депресією і страхом;

на другій (гострій) стадії з'являються невротичні симптоми. Вона триває від декількох днів до декількох тижнів. Прогноз на видужання на другій стадії залишається сприятливим;

третя (хронічна) стадія характеризується проявом хронічної психічної декомпенсації. Уражені в цій стадії військовослужбовці видужують повільно і часто не повністю.

Асоціальна поведінка. Екстремальні ситуації бойової діяльності можуть мати такий глибокий вплив, що зміниться сама натура людини (тобто майже вся сукупність людських якостей конкретного військовослужбовця). З такого стану військовослужбовця дуже складно вивести. Цей стан припускає стійкі нав'язливі ідеї, коли людина фіксує свою увагу на якихось конкретних діях або об'єктах.

Окрім різноманітних психічних, існують специфічні види екстремальних станів, що виявляються доволі часто і також дезорганізують професійну діяльність військовослужбовця. До цих станів крім розглянутого вище стресу можна віднести афект, фрустрацію, страх, паніку і психологічну кризу.

Афект (від лат. *affectus* – душевне хвилювання) – це сильний і відносно короточасний емоційний стан вибухового характеру, яке може призвести до розрядки в дії, що не підкорюється свідомому контролю. За змістом переживань можна відмітити афекти радості, страху, гніву, жалю, біль утрати тощо. Керівник підрозділу має розпізнавати афект і знати, як діяти щодо його зняття (послаблення).

Відомо, що фізіологічний афект – це емоційний стан людини, що не виходить за нормальні межі. Він характеризується раптовістю виникнення, великою силою і

короткотривалістю. З метою розуміння критеріїв фізіологічного афекту керівнику підрозділу необхідно більш чітко визначити особливості ситуацій, що викликають у військовослужбовця стан афекту, і внутрішню структуру його емоційного стану. Такий афект виникає, як правило, в конкретній для суб'єкта ситуації, коли він за необхідністю продовжує діяльність і зустрічається з нездоланною перешкодою. Стан афекту може розвинутися у військовослужбовця, наприклад, в умовах гострого дефіциту часу, коли він повинен швидко зорієнтуватися у складній емоційно значущій ситуації, прийняти рішення про характер своїх подальших дій і практично його реалізувати. Конфлікт між об'єктивною необхідністю діяти і суб'єктивною неможливістю знайти адекватний вихід із ситуації, що склалася, і спричиняє афекту у військовослужбовця. Така ситуація є досить характерною для діяльності військовослужбовця в екстремальних умовах.

В екстремальних умовах у військовослужбовця може виникати також і стан фрустрації (від лат. *frustration* – марні сподівання, обман) – це психічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження людини, психічна реакція людини, пов'язана із розчаруваннями, що зумовлені об'єктивно нездоланними (чи суб'єктивно уявленими) бар'єрами на шляху до поставленої мети або задоволення важливих потреб і бажань.

Суб'єктивними проявами фрустрації є переживання невдач, розчарування, напруга. В залежності від ситуації переживання можуть бути різноманітними: від вини і пригніченості до роздратування і гніву. Стан фрустрації має багато рис стресу. Перехід із ситуації утруднення у ситуацію фрустрації збільшується у двох напрямках – за лінією втрати контролю з боку свідомості, тобто

дезорганізації поведінки, і (або) за лінією контролю з боку свідомості, тобто втрати мотивації дій.

Наслідки фрустрації у військовослужбовця можуть бути

Досить характерним для професійної діяльності особового складу підрозділу є такі стани, як страх і паніка.

Страх – це психічний стан, що виникає на основі інстинкту самозбереження як реакція на дійсну або уявну небезпеку. Страх має багато причин як суб'єктивного (мотивація, емоційно-вольова стійкість тощо), так і об'єктивного порядку (особливості ситуації, складність завдань, перешкоди тощо). Існують різні форми страху: переляк, побоювання, жах, боязливність тощо.

Стан страху характеризується дуже негативними емоціями, дезадаптацією, багатьма негативними наслідками для психіки і організму військовослужбовця. Страх може загальмувати мислення, зробити його більш вузьким за обсягом і ригідним (інертним) за формою. Залежно від ситуацій і особистісних особливостей стан страху може бути пов'язаний з різноманітними формами поведінки, такими як: втеча, захисна агресія, демонстративна агресія, заціпеніння. За своїми виявами, механізмом виникнення і протікання близькою до страхів є індивідуальна паніка. Вона відрізняється від страху великою неадекватністю реальному розміру небезпеки. Основна риса панічної поведінки – це прагнення людини до порятунку.

Керівник підрозділу має надати психологічну допомогу особовому складу щодо подолання паніки різними шляхами: активізувати свою поведінку; переключити увагу на звичні дії; відволікати від об'єкта, що викликає важкий стан; навіяти впевненість; загострити почуття обов'язку тощо. Вирішальна роль у такій ситуації

належить мужній поведінці командирів, інших військовослужбовців, твердому управлінню, чітким вказівкам, спрямованим на мобілізацію звичної поведінки й організацію доцільної діяльності тих, хто в таких умовах може показати приклад витримки і мужності. Доречним у ситуації подолання паніки є особистий приклад керівника, що активує совість і почуття відповідальності. У критичній ситуації особистий приклад керівника підрозділу може стати головним засобом управління поведінкою особового складу, що піддався страху і паніці.

Керівнику підрозділу необхідно відрізнити від індивідуальної паніки паніку масову, колективну, яка здатна перетворити підрозділ в некерований натовп. Психологічно такий вид паніки характеризується станом масового страху перед реальною або уявною небезпекою. Такий страх зростає у процесі взаємного зараження і блокує здатність раціонального оцінювання обстановки, мобілізації вольових ресурсів і організацію спільної взаємодії.

Паніка – це певний емоційний стан (емоційне потрясіння, збентеження, жах тощо, які виникають у масі воїнів або окремого воїна), різновид поведінки натовпу внаслідок дефіциту або надлишку інформації. Безпосереднім приводом до паніки стає певна ситуація, шокуючий стимул, що перериває звичні форми поведінки.

Відчуття гостроти, необхідності швидкого прийняття рішення заважає логічному осмисленню кризової ситуації і викликає страх. Якщо перший страх не придушено, реакція загострюється. Переляк одних позначається на інших, що підсилює загальну паніку. Отже, паніка виникає та виявляється як індивідуально-психологічне явище у формі страху, а в критичній бойовій обстановці – як панічний жах. При цьому індивідуальний страх первинний, він є

передумовою для групової паніки. У свою чергу, панічний стан діє на більш стійких членів підрозділу. Тому реагування військовослужбовців на різні бойові ситуації, якщо вони психологічно не підготовлені, може закінчуватися панікою.

Умовами запобігання керівником підрозділу паніці особового складу можна вважати такі:

1. Обізнаність керівника підрозділу щодо сутності та причин виникнення паніки: фізіологічних; психологічних; соціально-психологічних.

До фізіологічних причин належать явища, які спричиняють виникнення умов, що фізично ослаблюють воїнів. Це, зокрема, втома, депресія, тривале безсоння, психічне потрясіння внаслідок довгого перебування в небезпечній ситуації, гнітючого очікування супротивника тощо. Кожна з цих причин серйозно ослаблює емоційно-вольову сферу військовослужбовця, його здатність швидко і правильно оцінювати бойову ситуацію.

До психологічних причин належать такі психологічні явища, як раптовість, сильне здивування, невпевненість, почуття ізоляції, усвідомлення безсилля перед небезпекою, недостатнє знання військової справи, незадовільне володіння зброєю і технікою, неспроможність вміло діяти на полі бою, незнання противника (його тактики дій та характеристик бойової техніки) тощо.

До соціально-психологічних причин належать: відсутність згуртованості підрозділу; втрата довіри воїнів до командирів; дефіцит або надлишок інформації, що посилює напруження; бездіяльність; відсутність організованості та порядку, втрата управління в бою; наявність негативних тенденцій у морально-психологічному кліматі та психології військового колективу тощо.

2. Необхідність проведення в мирний час цілеспрямованої психологічної підготовки особового складу підрозділу до подолання труднощів сучасної війни. Характер труднощів, що долає військовослужбовець в умовах сучасного бою, та низка функціональних обов'язків у бою повинні визначити зміст психологічної підготовки.

3. Здатність до організації ефективного управління підрозділом в екстремальній (бойовій) обстановці з одночасним формуванням в особового складу довіри до керівника.

Також важливі для запобігання паніці особового складу такі фактори: знання військовослужбовцями своїх функціональних обов'язків, обставин, причин бойової ситуації, можливість одержання достовірної інформації про них; знання супротивника, його дій і тактики; вміння управляти своєю поведінкою в екстремальних ситуаціях тощо.

4. Рішучість дій керівника під час виникнення паніки. При цьому керівник має знати, що в ситуації паніки, виявляються три різні групи людей. До першої – найменшої – групи належать ті, які перебувають у стані вкрай тяжкого афекту. Для них характерна втрата орієнтації, несвідоме прагнення до втечі. Другу групу становлять військовослужбовці, які не втратили здатності орієнтуватись, але ситуацію сприймають поверхнево. У разі рішучих та наполегливих дій керівника вони здатні підкорятися наказу і виконувати цілеспрямовані дії. Третя група – військовослужбовці, здатні діяти цілеспрямовано і свідомо.

Алгоритм дій керівника підрозділу щодо попередження та припинення паніки в бойовій (екстремальній) ситуації такий: усунення впливу причин паніки; ізоляція джерела паніки; недопущення передумов виникнення паніки.

5. **Обов'язковість** проведення цілеспрямованої роботи у підрозділах, в яких виникала паніка серед військовослужбовців. Ця робота має розпочинатися відразу ж після інциденту, оскільки паніка є своєрідною кризою у психології військового колективу. Вона залишає нездоровий слід, ослаблює психологічну стійкість підрозділу в наступних бойових діях. У зв'язку з цим такий підрозділ доцільно використовувати лише після відповідної «оздоровчої роботи», яку проводять за такими напрямками:

- виявлення осіб, які виявили психологічну нестійкість, і усунення їх з підрозділу;
- проведення часткової або повної перестановки особового складу, переформування підрозділу;
- введення в підрозділ нового поповнення;
- допомога особовому складу щодо усвідомлення випадку паніки;
- цілеспрямована виховна робота з оздоровлення психологічної атмосфери у підрозділі;
- змістовна бойова підготовка тощо.

У контексті дослідження проблеми надання психологічної допомоги військовослужбовцям щодо формування їх готовності до участі в бойових діях варто згадати про такі напрямки роботи керівника підрозділу з формування позитивного психічного стану підлеглих:

створення здорового морально-психологічного клімату в підрозділі, що передбачає сформувані умови для життєдіяльності шляхом відповідних змін військового середовища, яке безпосередньо впливає на зміну ситуації, зокрема можна сформувані новий психічний стан, подолати негативні стани;

знання індивідуально-психічних особливостей підлеглих та їх врахування в роботі. Оскільки зовнішні

впливи (у нашому випадку це відповідна ситуація) завжди діють лише опосередковано через внутрішні умови (індивідуально-психічні особливості), то військовослужбовці по-різному реагують на зовнішні подразники;

надання допомоги військовослужбовцям у розвитку мотивації до військової служби, що дає змогу об'єднувати в цілісну функціонально-динамічну систему різні психологічні особливості військовослужбовця. Мотивація – одна з головних складових свідомості воїна і визначає зміст його діяльності (найвища форма розвитку особистісного смислу – це стійка військово-професійна спрямованість);

оптимізація процесу спілкування між військовослужбовцями в підрозділі. Особливості військової служби, довготривале сумісне перебування військовослужбовців потребують від керівників підрозділів приділяти особливу увагу і цим напрямкам роботи. Необхідно цілеспрямовано формувати та згуртовувати військовий колектив, основними психологічними показниками якого є згуртованість і стресостійкий оптимістичний соціально-психологічний клімат у підрозділі;

Особистий приклад керівника підрозділу, його психічний стан. По-перше, його особистий психічний стан впливає на ефективність власної діяльності і, по-друге, безпосередньо формує психічний стан підлеглих.

Висновки. Переконані, що лише грамотне поєднання цих напрямків роботи керівника підрозділу сприятиме формуванню психологічної готовності військовослужбовців до участі в бойових діях. Цей напрямок є перспективним для подальших наукових пошуків з проблеми, оскільки без психологічної готовності

неможливо досягти бажаних результатів професійної діяльності загалом та в бойових діях зокрема.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження порядку психологічного забезпечення в Державній прикордонній службі України : Наказ Адміністрації ДПСУ від 09 березня 2021 року. № 179.

2. Про підвищення ефективності індивідуально-виховної роботи з особовим складом Державної прикордонної служби України: Наказ Адміністрації ДПСУ від 03 жовтня 2016 року. № 493.

§4.9 ОСВІТНЯ ВИСТАВКА ЯК ЗАСІБ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ ГРОМАДСЬКИХ ВІРОСПОВІДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СИСТЕМІ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ (Остряньська О.А., Бринь Л.І., Сіданіч І.Л.)

Вступ. Аналіз сучасних досліджень і публікацій у царині підвищення якості виставкової діяльності (І. Антоненко, Я. Антонюк, І. Бойчук, Т. Дупляк, Б. Колесніков, О. Падашуля, В. Пекар, Г. Підгрушний, Т. Ткаченко, О. Остряньська, Б. Черник, І. Шиндировський та ін.), діяльності громадських організацій (Дж. Адкінс, В. Андрущенко, Є. Базовкін, В. Головенько, Т. Джевонс, Р. Джеймс, М. Дженнінгс, Г. Кларке, М. Кларке, В. Кравчук, В. Кремень, О. Лісничук, Дж. Маклей, М. Менджул, С. Монсм, Л. Окчіпінті, К. Ракодї, Р. Сайдер, І. Сіданіч, М. Торрі, Х. Унрух, Л. Усаченко, Т. Хефферан, О. Ярош та ін.), професійного розвитку в системі неформальної освіти та освіти дорослих (О. Аніщенко, О. Баніт, О. Василенко, О. Волярська, Н. Дорошенко, С. Зінченко, М. Кириченко, В. Кремень, Л. Лук'янова, Н. Ничкало, О. Огієнко, В. Олійник, О. Отич, Л. Сігаєва, Т. Сорочан, А. Черній та ін.) свідчить, що актуальною й недостатньо висвітленою на сьогоднішній день залишається проблема професійного розвитку фахівців громадських віросповідних організацій у системі неформальної освіти дорослих засобами освітніх виставок.

Мета дослідження полягає в узагальненні досвіду проведення освітніх виставок як засобу професійного розвитку фахівців громадських віросповідних організацій у системі неформальної освіти дорослих.

Виклад основного матеріалу. *Новизна дослідження* полягає в тому, що авторами публікації створено *тематичний показчик заходів конгресної складової* Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» за 1998-2021 рр., здійснено *SWOT-аналіз ефективності використання потенціалу цієї виставки як засобу професійного розвитку фахівців віросповідних організацій*, укладено *алфавітний показчик організацій-учасників конгресних і експозиційних заходів виставки*, здійснено *типологізацію громадських віросповідних організацій (за напрямом («сферою») діяльності)*, представлених на конгресній і експозиційній складових Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» (1998-2021 рр.). Дане дослідження є результатом, отриманим у межах виконання дисертації «*Неформальна педагогічна освіта в громадських віросповідних організаціях України*», а також діяльності авторського колективу над соціально значущим проектом «*Освітня виставка як засіб професійного розвитку фахівців громадських віросповідних організацій у системі неформальної освіти дорослих*» наукової лабораторії «Академічна синергія» при кафедрі педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України.

Освіта дорослих як складова освіти впродовж життя перетворюється із засобу на мету розвитку людини, що уможливорює утвердження людиноцентризму в освіті, провідною ідеєю якої є самовираження, самореалізація, розвиток соціальних зв'язків і умінь діяти [1, с. 23]. Неформальна освіта молоді та дорослих набуває важливого значення у контексті забезпечення сталого й збалансованого розвитку суспільства. Упродовж двох останніх десятиліть освіта дорослих як складова навчання впродовж життя, неперервної освіти є визначальною

метою політики у сфері освіти розвинених країн на національному і міжнародному рівнях. Освіту дорослих розглядають соціальним індикатором людиновимірності політики держави, одним із шляхів досягнення соціально-економічного добробуту, інструментом для просування ідей інформаційного суспільства й суспільства, заснованого на знаннях [2, с. 3]. *Сучасна місія неформальної освіти дорослих* полягає в залученні громадян до повноцінного багатоаспектного суспільного життя не лише на ринку праці [1, с. 83].

Із метою підвищення якості неформальної педагогічної освіти в громадських віросповідних організаціях (ГВО) України ефективним засобом професійного розвитку є освітня виставка, зокрема Всеукраїнська виставка «Оснащення дитячих служителів». Саме у межах виставкового простору для суб'єктів освітньої діяльності найбільш повно, доступно, узагальнено та систематизовано концентрується актуальна особистісно значуща інформація, яка поглиблює інтерес і потребу фахівців до педагогічної та наукової творчості; мотивує до виявлення активної громадянської позиції, волонтерської діяльності, до вдосконалення змісту й пошуку оптимальних форм і методів служіння дітям, підліткам, молоді; реалізації суб'єкт-суб'єктної взаємодії з дітьми й батьками; розвитку професійної кар'єри; розробки освітніх проєктів, що мають суспільну значущість, новизну і практичну цінність.

Потужними конкурентними перевагами виставкової діяльності є полілогічність та синергія експонентів і відвідувачів, яка дає можливість освітянам, зокрема й працівникам громадських віросповідних організацій, отримувати відповіді на актуальні питання, які їх цікавлять, ділитися цінним особистісно-професійним

досвідом, вибудовувати індивідуальну траєкторію професійного розвитку. *Метою освітньої виставки (залежно від статусу)* є відображення рівня й тенденцій розвитку зарубіжної і вітчизняної освіти і науки; презентація експонентам і відвідувачам виставки кращих освітніх практик, оприлюднення й розповсюдження передового досвіду та його узагальнення; створення сприятливих умов для партнерської колаборації, налагодження довгострокових результативних ділових відносин суб'єктів системи освіти з представниками сфери науки, бізнесу й виробництва задля обміну й упровадження (оприлюднення, розповсюдження, використання) наукових, науково-технічних (прикладних), освітніх результатів, цінностей і досягнень, створених у системі освіти, в наукових установах, промисловими, торговими, сервісними й іншими підприємствами та організаціями з метою задоволення освітніх потреб, інноваційного розвитку освіти і науки [3].

Всеукраїнська виставка «Оснащення дитячих служителів» розпочала своє функціонування з 1998 р., коли 6-7 листопада цього року Міжнародним благодійним фондом «Абетка життя» була проведена перша виставка (засновниця – Кетті Гоулд, керівник МБФ «Абетка життя»). Потім три роки поспіль (1999 р. – 2001 р.) організатори проводили її два рази на рік у березні та листопаді місяці. Але згодом, у зв'язку з великою енергозатратністю її організації було прийнято рішення про проведення виставки один раз на рік. Тому 18 років поспіль із 2002 року по 2019 р. виставка організовувалася один раз на рік у жовтні місяці. У зв'язку із пандемією заплановані заходи виставки у жовтні 2020 року були перенесені й проведені у березні 2021 року. Крім того, у жовтні місяці 2021 р. традиція організації осінньої

виставки успішно продовжилася.

Варто зазначити, що сайт організаторів Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» – Міжнародного благодійного фонду «Абетка Життя» (<https://www.abetka.info/vystavka>) – містить детальну інформацію про виставку; дату, час і місце проведення семінарів, воркшопів, майстер-класів у межах конгресної складової виставки; тематику та стислу анотацію змісту кожного заходу українською та англійською мовами; карту участі; перелік організацій-учасників виставки та їх координати (лінк на сайт) для надання можливості попереднього ознайомлення з досвідом роботи, налагодження плідної взаємодії; реєстраційну форму учасника; анкету-рефлексію. Перед відвідуванням виставки її організатори радять учасникам переглянути сайт із метою отримання інформації про заходи.

За двадцять чотири роки успішного функціонування Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» її відвідувачами стали представники 67 організацій; у конгресній та експозиційній складових виставки взяли активну участь 46 організацій, представлених у *типології ГВО (за напрямом («сферою») діяльності)* (див. табл. 3, рис. 4) та в *алфавітному покажчику ГВО за категоріями: громадські організації (ГО), благодійні фонди (БФ), благодійні організації (БО), релігійні організації (РО), видавництва, крамниці* (див. табл. 4). Різнобічний аналіз діяльності віросповідних організацій-учасників Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» (1998-2021 рр.) дозволяє виокремити такі *важливі функції* цих організацій у системі неформальної освіти дорослих, а саме:

– *просвітницька функція* полягає в наданні відвідувачам можливості отримати певні психолого-

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

педагогічні знання та ознайомитися з передовими дидактичними та виховними ідеями, методами, технологіями, які мотивують до особистісного та професійного зростання, розширення горизонтів своєї діяльності, критичної оцінки і творчого використання досвіду інших;

– *освітньо-виховна функція* полягає у цілеспрямованому або пасивному формуванні особистості відвідувача, його педагогічних уявлень, поглядів, переконань, коригуванні ідеалів, цінностей, стимулюванні саморефлексії, усвідомленні власної мотивації до роботи з дітьми, підлітками, молоддю;

– *культурологічна функція* забезпечує трансляцію соціокультурного досвіду організації служіння дітям, підліткам та молоді, збереження духовних цінностей, стимулює розвиток інновацій та творчості у цьому аспекті загальнолюдської культури;

– *соціальна функція* забезпечує задоволення потреб суспільства щодо розвитку відвідувачів як суб'єктів соціальної взаємодії, мотивації до виявлення більш активної громадянської позиції та вирішення нагальних проблем у сфері родинного виховання, дітей різного віку та молоді;

– *розвивальна функція* реалізується через створення умов для професійного розвитку суб'єктів виставкової діяльності, розширення їхнього світогляду, збагачення їх педагогічного досвіду.

Із метою професійного розвитку представників громадських віросповідних організацій (ГВО) у освітніх виставках різного статусу (міжнародних, всеукраїнських, регіональних) надзвичайно важливим є їх *фасилітативний супровід за такими напрямками:*

1) ознайомлення експонентів, учасників конгресної та конкурсної складової програми виставки з теорією і практикою виставкової діяльності в галузі освіти і науки;

2) здійснення порівняльного аналізу, узагальнення та систематизації передового вітчизняного й зарубіжного досвіду організації наукових і освітніх виставок різного статусу (міжнародних, всеукраїнських, регіональних);

3) виявлення специфічних особливостей індивідуальних і колективних форм участі у виставках різного статусу;

4) відпрацювання категоріального апарату виставкової діяльності в галузі освіти і науки (освітня виставка (міжнародна, всеукраїнська, регіональна), виставковий простір, виставкова діяльність, виставковий інструментарій, виставкова технологія, виставкова культура, експонент, відвідувач, експонат, експозиційна, конгресна, конкурсна складова програми виставки та ін.);

5) опрацювання вимог організаторів освітньої виставки до індивідуальних і колективних форм участі експонентів ГВО у заходах різного формату (експозиційних, конгресних, конкурсних), представлених на виставці;

6) підготовка документів для індивідуальної і колективної участі експонентів ГВО у заходах різного формату (експозиційних, конкурсних, конгресних) освітньої виставки відповідно до вимог організаторів за слотами (номінаціями, категоріями);

7) підготовка учасниками виставки (експонентами ГВО) готової до впровадження (оприлюднення, розповсюдження, використання) на теренах України й зарубіжжя продукції (наукової, виробничо-практичної, навчальної, довідкової);

8) ознайомлення працівників ГВО із ефективними формами представлення експонентами освітньої виставки підготовленої продукції (наукової, виробничо-практичної, навчальної, довідкової);

9) аналіз ефективності індивідуальної і колективної участі працівників ГВО у заходах різного формату (експозиційних, конгресних, конкурсних), представлених на виставках різного статусу;

10) урахування в календарі івент-заходів та плані роботи ГВО визначеної організаторами періодичності проведення освітніх виставок із метою включення цього важливого заходу до плану роботи та забезпечення цілеспрямованої підготовки і планомірної участі у виставках.

Представимо інформацію щодо розподілу загальної кількості й тематики заходів конгресної складової Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» упродовж 1998-2021 рр., а також організацій, які їх презентували (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнююча інформація щодо розподілу тематики заходів конгресної складової Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» у період із 1998 по 2021 рр.

Дата проведення виставки	Організацій, що проводили конгресні заходи, кількість заходів	Конгресні заходи виставки (їх тематика та назва організацій, яка презентує захід)
1998 р., 6-7 листопада	<i>Кількість заходів – 9. Кількість організацій-учасників – 2:</i> 1. Райдуга (2 заходи). 2. Абетка життя (1 захід).	<i>Тематика конгресних заходів:</i> 1. Потреби дітей (Олена Шрамко). 2. Прославлення з дітьми (Олена Шрамко). 3. Як працювати з сиротами (Олена Вацюк). 4. Ігри та сценки (Наталія Василенко). 5. Якості справжнього вчителя (Наталія Василенко). 6. Проведення християнських таборів у співпраці з державними структурами (Олена Шикута-Меркулова - Райдуга). 7. Творчий підхід до служіння (Сергій Сухненко). 8. Організація та адміністрування таборів (Олег Василевський - Райдуга). 9. Програма та наочні посібники - Дмитро Фімушкін (Райдуга).

<p>1999 р., 5-6 березня</p>	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 10:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі (4 заходи). 2. Український Центр Християнського Співробітництва (2 заходи). 3. Відкрита Біблія (2 заходи). 4. Абетка життя (1 захід). 5. Райдуга (1 захід). 6. Рука допомоги (1 захід). 7. Християнське просвітництво (1 захід). 8. Богомислення (1 захід). 9. Суперкнига (1 захід). 10. Євангельський Центр Соціальної Реабілітації (1 захід). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ясла в Недільній школі (Абетка життя). 2. Адміністрування таборів (Райдуга). 3. Серце молодіжного служіння (Рука допомоги). 4. Допомога вчителям-початківцям (Український Центр Християнського Співробітництва). 5. Консультування підлітків (Український Центр Християнського Співробітництва). 6. Ефективна програма для недільних шкіл (Християнське просвітництво). 7. Робота з сиротами (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 8. Ігри (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 9. Характеристики культурів (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 10. Як вирішувати конфлікти в командах вчителів (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 11. Ефективне використання матеріалів видавництва в служінні дітям (Богомислення). 12. Клуби як метод післятабірної роботи (Відкрита Біблія). 13. Індуктивне вивчення Біблії з дітьми (Відкрита Біблія). 14. Клуб Суперкниги (Суперкнига). 15. Профілактика зловживання наркотиками (Євангельський Центр Соціальної Реабілітації).
<p>1999 р., листопад</p>	<p><u>Кількість заходів – 13.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 10:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі (3 заходи). 2. Райдуга (2 заходи). 3. Рука допомоги (1 захід). 4. Християнське просвітництво (1 захід). 5. Дитяча Місія (1 захід). 6. Відкрита Біблія (1 захід). 7. Центр Апологетичних Досліджень (1 захід). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Стратегія підготовки співробітників табору (Райдуга). 2. Вікова психологія дітей та підлітків (Райдуга). 3. Розуміння підлітків (в 2х частинах) (Рука допомоги). 4. Нова програма для недільних шкіл (Християнське просвітництво). 5. Робота з сиротами (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 6. Як культу впливають на сучасну дитину (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 7. Стаючи на захист молоді: дев'ять складових юності (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 8. Потреби дитини (Дитяча Місія).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<p>8. Суперкнига (1 захід).</p> <p>9. Євангельський Центр Соціальної Реабілітації (1 захід).</p> <p>10. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).</p>	<p>9. Організація та проведення дитячих таборів (для початківців) (Відкрита Біблія).</p> <p>10. Небезпеки культур (Центр Апологетичних Досліджень).</p> <p>11. Клуб Суперкниги (Суперкнига).</p> <p>12. Реабілітація наркозалежних та профілактика вживання наркотиків (Євангельський Центр Соціальної Реабілітації).</p> <p>13. Як організувати та проводити біблійні уроки для дітей з невіруючих сімей (в 2х частинах) (Товариство Євангелізації Дітей).</p>
2000 р., березень	<p><u>Кількість заходів – 12.</u></p> <p><u>Кількість організацій-учасників – 10:</u></p> <p>1. Богомислення (2 заходи).</p> <p>2. Християнське просвітництво (2 заходи).</p> <p>3. Абетка життя (1 захід).</p> <p>4. Райдуга (1 захід).</p> <p>5. Рука допомоги (1 захід).</p> <p>6. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).</p> <p>7. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі (1 захід).</p> <p>8. Дитяча Місія (1 захід).</p> <p>9. Відкрита Біблія (1 захід).</p> <p>10. Центр Апологетичних Досліджень (1 захід).</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. Поробки (Абетка життя).</p> <p>2. Візуальна система планування (Райдуга).</p> <p>3. Чи є у вас місце для складного підлітка? (Рука допомоги).</p> <p>4. Робота з малюками (в 2х частинах) (Український Центр Християнського Співробітництва).</p> <p>5. Ефективна програма для недільних шкіл (Християнське просвітництво).</p> <p>6. Євангелізація на базі Недільної школи (Християнське просвітництво).</p> <p>7. Дисципліна (в 2х частинах) (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>8. Презентація програми "Компас" для літніх таборів (Богомислення).</p> <p>9. Огляд методичної літератури для недільної школи (Богомислення).</p> <p>10. Як спілкуватися з дитиною (Дитяча Місія).</p> <p>11. Як допомогти дітям читати Біблію кожен день (Відкрита Біблія).</p> <p>12. Фільм та дискусія про Свідків Ієгови (в 2х частинах) (Центр Апологетичних Досліджень).</p>
2000 р., листопад	<p><u>Кількість заходів – 9.</u></p> <p><u>Кількість організацій-учасників – 6:</u></p> <p>1. Рука допомоги (2 заходи).</p> <p>2. Хілсонг (2 заходи).</p> <p>3. Український Центр Християнського Співробітництва (2 заходи).</p> <p>4. Християнське просвітництво (1 захід).</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. Пошук та набір нових лідерів (Рука допомоги).</p> <p>2. Аксіоми молодіжного служіння (Рука допомоги).</p> <p>3. Дитяче служіння: пізнавально та весело (Хілсонг).</p> <p>4. Дитячі домашні групи (Хілсонг).</p> <p>5. Допомога вчителям-початківцям (Український Центр Християнського Співробітництва).</p> <p>6. Підлітки (Український Центр</p>

	<p>5. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі (1 захід).</p> <p>6. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід).</p>	<p>Християнського Співробітництва).</p> <p>7. Ефективна програма для недільних шкіл (Християнське просвітництво).</p> <p>8. Дисципліна (в 2х частинах) (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>9. Християнські табори (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p>
2001 р., листопад	<p><u>Кількість заходів – 14.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 12:</u></p> <p>1. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі (3 заходи).</p> <p>2. Абетка життя (1 захід).</p> <p>3. Рука допомоги (1 захід).</p> <p>4. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).</p> <p>5. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід).</p> <p>6. Дитяча Місія (1 захід).</p> <p>7. Відкрита Біблія (1 захід).</p> <p>8. Центр Апологетичних Досліджень (1 захід).</p> <p>9. Суперкнига (1 захід).</p> <p>10. Київський освітній центр "Надія" (1 захід).</p> <p>11. Телефонна "Лінія Любові" (1 захід).</p> <p>12. Слово Віри (1 захід).</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. "Сюрприз!" (Абетка життя).</p> <p>2. Формування особистості підлітка (Рука допомоги).</p> <p>3. Робота з малюками від 0 до 3 років (в 2х частинах) (Український Центр Християнського Співробітництва).</p> <p>4. Чому діти йдуть до Макдональдсу з більшим задоволенням, ніж до церкви? (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>5. Краще один раз побачити, ніж сто раз почути (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>6. Навіщо дітям навчатися разом? (Організація колективної роботи в Недільній школі) (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>7. Християнський табір (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p> <p>8. Дорослі і діти: різниця в навчанні (Дитяча Місія).</p> <p>9. Передача Євангелія дітям ("Відкрита Біблія").</p> <p>10. Фільм та дискусія про Свідків Іегови (в 2х частинах) (Центр Апологетичних Досліджень).</p> <p>11. Все про Клуб Суперкниги (Суперкнига).</p> <p>12. Програма школи майбутнього (АСЕ).</p> <p>Прорив у галузі сучасної християнської освіти (Київський освітній центр "Надія").</p> <p>13. Внутрішня робота телефонної "Лінії Любові" (Телефонна "Лінія Любові").</p> <p>14. Театр ляльок (Слово Віри).</p>
2002 р., 18-19 жовтня	<p><u>Кількість заходів – 12.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 10:</u></p> <p>1. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі (2 заходи).</p> <p>2. Відкрита Біблія</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. Дисципліна (Абетка життя).</p> <p>2. Розуміння підлітків (в 2х частинах) (Рука допомоги).</p> <p>3. Презентація програм для Недільних шкіл (в 2х частинах) (Український Центр Християнського Співробітництва).</p>

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<p>(2 заходи).</p> <p>3. Абетка життя (1 захід).</p> <p>4. Рука допомоги (1 захід).</p> <p>5. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).</p> <p>6. Суперкнига (1 захід).</p> <p>7. Молодь для Христа (1 захід).</p> <p>8. Християнська асоціація театрального служіння України (1 захід).</p> <p>9. Щасливі діти (1 захід).</p> <p>10. Струмок (1 захід).</p>	<p>4. Наслідуючи Вчителя (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>5. Євангелізація на вулиці (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>6. Що нам робити з Гаррі Поттером? (Відкрита Біблія).</p> <p>7. Як я можу більш ефективно звершувати служіння (Відкрита Біблія).</p> <p>8. З досвіду роботи діючих клубів Суперкниги (Суперкнига).</p> <p>9. Засади театрального служіння. Як писати сценарії та багато іншого (Молодь для Христа).</p> <p>10. Використання пантоміми в євангелізації молоді (Християнська асоціація театрального служіння України).</p> <p>11. П'ять принципів лялькового служіння (Щасливі діти).</p> <p>12. Робота з дітьми-сиротами (Струмок).</p>
<p>2003 р., 17-18 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 14.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 13:</u></p> <p>1. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі (2 заходи).</p> <p>2. Абетка життя (1 захід).</p> <p>3. Райдуга (1 захід).</p> <p>4. Рука допомоги (1 захід).</p> <p>5. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).</p> <p>6. Дитяча Місія (1 захід).</p> <p>7. Відкрита Біблія (1 захід).</p> <p>8. Еммануїл, Асоціація (1 захід).</p> <p>9. Молодь для Христа (1 захід).</p> <p>10. Християнська асоціація театрального служіння України (1 захід).</p> <p>11. Щасливі діти (1 захід).</p> <p>12. Молодь на роздоріжжі (1 захід).</p> <p>13. Клуб АВАНА (1 захід).</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. Як залучити більше вчителів до Недільної школи (Абетка життя).</p> <p>2. Похід як можливість пізнання Бога (Райдуга).</p> <p>3. Консультація підлітків (в 2х частинах (Рука допомоги).</p> <p>4. Робота з малятами (Український Центр Християнського Співробітництва).</p> <p>5. Поробки (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>6. Євангелізація на вулиці (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі).</p> <p>7. Що наші діти мають знати про місіонерство? (Дитяча Місія).</p> <p>8. Як допомогти дітям читати Біблію (Відкрита Біблія).</p> <p>9. Благовістя за допомогою телебачення та інтернету (Еммануїл, Асоціація).</p> <p>10. Підліткові клуби за програмою "Скеля" (Молодь для Христа" МБФ).</p> <p>11. Залучення аудиторії до лялькового служіння (Християнська асоціація театрального служіння України).</p> <p>12. Організація та проведення дитячої церкви (Щасливі діти).</p> <p>13. Кращі рішення (Молодь на роздоріжжі).</p> <p>14. Ідеї для проведення Біблійного уроку (Клуб АВАНА).</p>

<p>2004 р., 22-23 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 19.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 13:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Абетка життя (3 заходи). 2. Молодь для Христа (3 заходи). 3. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі (2 заходи). 4. Відкрита Біблія (2 заходи). 5. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід). 6. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід). 7. Богомислення (1 захід). 8. Дитяча Місія (1 захід). 9. Суперкнига (1 захід). 10. Щасливі діти (1 захід). 11. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід). 12. Євангельська пресвітеріанська церква м. Одеси (1 захід). 13. Київська богословська семінарія (1 захід). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Служіння в інтернаті (Абетка життя). 2. Заохочувальні програми в Недільній школі (Абетка життя). 3. Вчителі Недільної школи: знімаючи покривало (Абетка життя). 4. Недільна школа для всіх вікових категорій (Український Центр Християнського Співробітництва). 5. Благовістя в школах шляхом проведення роботи з профілактики шкідливих звичок (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 6. Євангелізація на вулиці (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі). 7. П'ять причин, чому табір потрібен церкві (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів). 8. Презентація нової програми для Недільної школи "Біблійні подорожі" (Богомислення). 9. Прийоми та методи спілкування з дітьми на біблійних зустрічах (Дитяча Місія). 10. Організація та проведення християнських таборів (Відкрита Біблія). 11. Як навчити дитину читати Біблію (Відкрита Біблія). 12. Суперкнига. Історії Старого Заповіту в поробках (Суперкнига). 13. Творчий пошук (Молодь для Христа). 14. Дитяча церква в контексті дорослої (Щасливі діти). 15. Як вивчати Біблію з підлітками (Товариство Євангелізації Дітей). 16. Як перетворити урок Недільної школи на свято? (Євангельська пресвітеріанська церква м. Одеси). 17. Підготовка лідерів до денних таборів (Київська богословська семінарія). 18. Особисті стосунки з Богом (Молодь для Христа). 19. Служіння дітям вулиці (Молодь для Христа).
<p>2005 р., 4-5 листопада</p>	<p><u>Кількість заходів – 11.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 8:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Молодь для Христа (3 заходи). 2. Місія в Україні (2 заходи). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ефективна структура Недільної школи (Абетка життя). 2. Довгострокове молодіжне служіння (Рука допомоги). 3. Залиште вудлице - візьміть сітку (Еммануїл, Асоціація).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<ol style="list-style-type: none">3. Абетка життя (1 захід).4. Рука допомоги (1 захід).5. Еммануїл, Асоціація (1 захід).6. Київська богословська семінарія (1 захід).7. Кременчуцький регіональний біблійний коледж (1 захід).8. Роял Рейнджерс (1 захід).	<ol style="list-style-type: none">4. Підліткові клуби за програмою "Скеля" (Молодь для Христа).5. Розуміння молодіжної культури на прикладі роллерів Києва (Київська богословська семінарія).6. Творчий підхід (Кременчуцький регіональний біблійний коледж).7. Життя до народження (Місія в Україні).8. Служіння дітям з особливими потребами (Місія в Україні).9. Знайомство з Роял Рейнджерс (Роял Рейнджерс).10. Особисті стосунки з Богом (Молодь для Христа).11. Робота з дітьми з неблагополучних родин (Молодь для Христа).
2006 р., 6-7 жовтня	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організації-учасників – 10:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Молодь для Христа (3 заходи).2. Райдуга (2 заходи).3. Дитяча Місія (2 заходи).4. Місія в Україні (2 заходи).5. Товариство Абетка життя (1 захід).6. Рука допомоги (1 захід).7. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).8. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід).9. Євангелізації Дітей (1 захід).10. Тюльпан (1 захід).	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. "SOS! Я – директор Недільної школи!" (Абетка життя).2. Візуальна система планування (Райдуга).3. Тренінги по побудові команди (Райдуга).4. Молодіжне служіння, сфокусоване на Ісусі (Рука допомоги).5. Як працювати з дітьми від 0 до 5 років (Український Центр Християнського Співробітництва).6. У чому ефективність християнського табору? (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).7. Що можна зробити, щоб діти хотіли приходити на ваші зустрічі знову і знову (Дитяча Місія).8. Основні принципи та практичні ідеї для тих, хто служить дошкільцям (Дитяча Місія).9. Як досягнути і не втратити підлітків (Молодь для Христа).10. Викладання біблійних істин дітям (Товариство Євангелізації Дітей).11. Служіння дітям і молоді з особливими потребами та їх сім'ям (Місія в Україні).12. Милосердя та Божі границі (Місія в Україні).13. Як перетворити урок Недільної школи на свято (Тюльпан).14. Євангелізація для сучасних дітей (Молодь для Христа).15. Післяєвангелізаційна робота з дітьми (Молодь для Христа).

<p>2007 р., 12-13 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 14.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 10:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Молодь для Христа (5 заходів). 2. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід). 3. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід). 4. Відкрита Біблія (1 захід). 5. Щасливі діти (1 захід). 6. Київська богословська семінарія (1 захід). 7. Тюльпан (1 захід). 8. Подорож по Біблії (1 захід). 9. Від серця до серця - ВС дітям (1 захід). 10. Світло на Сході (1 захід). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Біблійне навчання/ Вивчення Біблії для дітей, молоді та дорослих (Український Центр Християнського Співробітництва). 2. Гра, яка навчає (Психологічні ігри) (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів). 3. Як допомогти дитині читати Біблію (Відкрита Біблія). 4. Послання у пляшці (Як найцікавіше і найзахоплююче подати Біблійну істину) (Молодь для Христа). 5. Організація та розвиток дитячого служіння (в 2х частинах) (Щасливі діти). 6. Робота з батьками як частина освіти дітей (Київська богословська семінарія). 7. Як перетворити урок Недільної школи на свято (Тюльпан). 8. Як бути мудрими батьками у божевільному світі (Подорож по Біблії). 9. Вість Євангельська – дітям (Від серця до серця - ВС дітям). 10. Ляльки в християнському служінні (Світло на Сході). 11. Клуб (Ефективний і сучасний метод благовістя підліткам) (Молодь для Христа). 12. Як приводити дітей та підлітків до Христа (Молодь для Христа). 13. Як ділитися євангелієм з підлітками через програму "Три історії" (Молодь для Христа). 14. Як навчити дітей та підлітків молитися і жити у Дусі: ефективні методи (Молодь для Христа).
<p>2008 р., 10-11 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 12:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Молодь для Христа (4 заходи). 2. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід). 3. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід). 4. Дитяча Місія (1 захід). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Як втримати увагу підлітка (Український Центр Християнського Співробітництва). 2. Ідеї для християнських таборів (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів). 3. Гумор – ще один ключик до серця дитини (Дитяча Місія). 4. Консультування дітей з позиції християнства / на християнських засадах (Еммануїл, Асоціація). 5. Вікові особливості дітей та підлітків. Специфіка роботи з дітьми групи ризику (Молодь для Христа). 6. Благовістя дітям у затишній атмосфері оселі (Товариство Євангелізації Дітей).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<ol style="list-style-type: none">5. Еммануїл, Асоціація (1 захід).6. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).7. Київська богословська семінарія (1 захід).8. Подорож по Біблії (1 захід).9. Від серця до серця - ВЕ дітям (1 захід).10. Світло на Сході (1 захід).11. Жива вода (1 захід).12. Міжнародна спортивна коаліція (1 захід).	<ol style="list-style-type: none">7. Викладання біблійних істин за допомогою предметів та фокусів (Київська богословська семінарія).8. "Сім законів учня" (Подорож по Біблії).9. Наші діти – благовісники! (Від серця до серця - ВЕ дітям).10. Як писати сценарії для лялькових театрів (Світло на Сході).11. Як виготовити театральні костюми для дитячого служіння (Жива вода).12. Дитячі ігри (Міжнародна спортивна коаліція).13. Попереджувальні та коригуючі методи підтримки дисципліни на заняттях (Молодь для Христа).14. Як допомогти підліткові протистояти тиску однолітків (Молодь для Христа).15. Різноманітне театральне служіння (Молодь для Христа).
2009 р., 9-10 жовтня	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організації-учасників – 13:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Молодь для Христа (3 заходи).2. Абетка життя (1 захід).3. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).4. Богомислення (1 захід).5. Відкрита Біблія (1 захід).6. Суперкнига (1 захід).7. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).8. Київська богословська семінарія (1 захід).9. Кременчуцький регіональний біблійний коледж (1 захід).10. Подорож по Біблії (1 захід).11. Від серця до серця - ВЕ дітям (1 захід).12. Світло на Сході (1 захід).13. Жива вода (1 захід).	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Вчителі Недільної школи: знімаючи покривало (Абетка життя).2. Ясла в Недільній школі (Український Центр Християнського Співробітництва).3. Як виготовити поробку для хлопчиків (Богомислення).4. Розробка біблійних програм для табору (Відкрита Біблія).5. Навички слухати та чути (Суперкнига).6. Дисципліна на уроках підлітків (Молодь для Христа).7. Добра Звістка для дітей через "Книгу без Слів" (Товариство Євангелізації Дітей).8. Робота з батьками як частина освіти дітей (Київська богословська семінарія).9. Покараний нагородами (Кременчуцький регіональний біблійний коледж).10. Чотири полюси виховання (Подорож по Біблії).11. Вість Євангелія – дошкільнятам (Від серця до серця - ВЕ дітям).12. Ми малюємо Біблію (Світло на Сході).13. Ідеї для виготовлення театральних костюмів (Жива вода).14. Денні Центри: ефективне дитяче служіння (Молодь для Христа).15. Творчість вчителя (Молодь для Христа).

<p>2010 р., 8-9 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 14.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 11:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Київська богословська семінарія (3 заходи). 2. Молодь для Христа (2 заходи). 3. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід). 4. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід). 5. Відкрита Біблія (1 захід). 6. Кременчуцький регіональний біблійний коледж (1 захід). 7. Місія в Україні (1 захід). 8. "Подорож по Біблії" (1 захід). 9. Від серця до серця - ВС дітям (1 захід). 10. Світло на Сході (1 захід). 11. У колі друзів (1 захід). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Робота з підлітками (Український Центр Християнського Співробітництва). 2. Християнський табір влітку і взимку. Особливості підготовки програми (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів). 3. Супровід для підлітка у подорожі віри (Відкрита Біблія). 4. Робота з дітьми та молоддю з інвалідністю (Молодь для Христа). 5. Використання творчих методів (фокусів) для викладання Біблії дітям (Київська богословська семінарія). 6. Робота з батьками як частина освіти дітей (Київська богословська семінарія). 7. Види діяльності, що допомагають дошкільнятам вивчати Біблію (в 2х частинах) (Київська богословська семінарія). 8. Зростаюча віра дитини (Кременчуцький регіональний біблійний коледж). 9. Життя – це Божий дар (Місія в Україні). 10. Мистецтво спілкування (Подорож по Біблії). 11. Ділись своєю вірою – курс для батьків (Від серця до серця – ВС дітям). 12. Ми малюємо Біблію (Світло на Сході). 13. Психологія сирітства (У колі друзів). 14. Як написати програму для Недільної школи (Молодь для Христа).
<p>2011 р., 21-22 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 14.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 11:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Молодь для Христа (3 заходи). 2. Дитяча Місія (2 заходи). 3. Відкрита Біблія (1 захід). 4. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід). 5. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід). 6. Київська богословська семінарія (1 захід). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Робота з малюками (2-3 роки) – Практичні поради (Український Центр Християнського Співробітництва). 2. Як проводити зустрічі з дітьми у недільній школі (в 2-х частинах) (Дитяча Місія). 3. Як гра допомагає побудувати стосунки з дитиною (Дитяча Місія). 4. Творчі методи вивчення Біблії (Відкрита Біблія). 5. Театральне служіння: від створення до виступу без помилок (Молодь для Христа). 6. Одноденна євангелізація у дитячих закладах (Товариство Євангелізації Дітей). 7. "Допоможіть! Наша церква втрачає молодь!" (Київська богословська семінарія). 8. Вчитель недільної школи – який він?

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<p>7. Кременчуцький регіональний біблійний коледж (1 захід).</p> <p>8. Від серця до серця - ВС дітям (1 захід).</p> <p>9. У колі друзів (1 захід).</p> <p>10. Дорожче за кубок (1 захід).</p> <p>11. Молодь з місією (1 захід).</p>	<p>(Кременчуцький регіональний біблійний коледж).</p> <p>9. "Ви – світло для світу". Чи актуально це для дітей сьогодні? (Від серця до серця – ВС дітям).</p> <p>10. Ефективні та неефективні форми роботи з дітьми-сиротами (У колі друзів).</p> <p>11. Проект благовістя під час Євро-2012 "Дорожче за кубок" (Дорожче за кубок).</p> <p>12. Робота з дошкільнятами (Молодь з місією).</p> <p>13. Нові ідеї для літніх таборів: післятабірна робота (з досвіду) (Молодь для Христа).</p> <p>14. Як допомогти підлітку подолати проблеми і розчарування (Молодь для Христа).</p>
<p>2012 р., 19-20 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організації-учасників – 11:</u></p> <p>1. Молодь для Христа (4 заходи).</p> <p>2. Абетка життя (2 заходи).</p> <p>3. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).</p> <p>4. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід).</p> <p>5. Відкрита Біблія (1 захід).</p> <p>6. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).</p> <p>7. Кременчуцький регіональний біблійний коледж (1 захід).</p> <p>8. Подорож по Біблії (1 захід).</p> <p>9. Від серця до серця - ВС дітям (1 захід).</p> <p>10. У колі друзів МБФ (1 захід).</p> <p>11. "МАХ7" Інтернет-платформа (1 захід).</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. Уроки для дошкільнят (Абетка життя).</p> <p>2. Використання предметних уроків (Абетка життя).</p> <p>3. Робота з підлітками – практичні поради (Український Центр Християнського Співробітництва).</p> <p>4. Педагогіка вражень у християнському таборі (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p> <p>5. Творчі методи викладання біблійних історій (Відкрита Біблія).</p> <p>6. Театральне служінні: прем'єра (Молодь для Христа).</p> <p>7. Навчасмо дітей бути місіонерами (Товариство Євангелізації Дітей).</p> <p>8. Навчити дітей, що молитва – це діалог (Кременчуцький регіональний біблійний коледж).</p> <p>9. Як бути мудрими батьками в безумному світі (Подорож по Біблії).</p> <p>10. Покаяння дітей – міф чи реальність? (Від серця до серця - ВС дітям).</p> <p>11. Служіння в інтернатах (з практики) (У колі друзів).</p> <p>12. Повноцінне життя з Христом сім днів на тиждень ("МАХ7" Інтернет-платформа).</p> <p>13. Сім підказок, які допоможуть не втратити дітей та підлітків після євангелізації (Молодь для Христа).</p> <p>14. Служителі, батьки, підлітки – глобальна боротьба за дисципліну (Молодь для Христа).</p> <p>15. Управління часом (Молодь для Христа).</p>

<p>2013 р., 11-12 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 14:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Молодь для Христа (2 заходи). 2. Абетка життя (1 захід). 3. Рука допомоги (1 захід). 4. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід). 5. Дитяча Місія (1 захід). 6. Відкрита Біблія (1 захід). 7. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід). 8. Київська богословська семінарія (1 захід). 9. Кременчуцький регіональний біблійний коледж (1 захід). 10. Подорож по Біблії (1 захід). 11. Від серця до серця - ВС дітям (1 захід). 12. У колі друзів (1 захід). 13. Україна без сиріт Альянс (1 захід). 14. Служіння поколінням (1 захід). 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. "Центр розвитку дитини" – інструмент для євангелізації (Абетка життя). 2. Стратегія молодіжного служіння, яке сфокусовано на Ісусі (Рука допомоги). 3. Робота з малюками до 3-х років (Український Центр Християнського Співробітництва). 4. Творчий підхід до різних видів діяльності в служінні дітям (Дитяча Місія). 5. Супровід для підлітка у подорожі віри (Відкрита Біблія). 6. Дисципліна служителів і батьків (Молодь для Христа). 7. Структура біблійного уроку (Товариство Євангелізації Дітей). 8. Через особисті стосунки з Богом до дружніх стосунків у класі (Київська богословська семінарія). 9. Дитяче прославлення (Кременчуцький регіональний біблійний коледж). 10. Бачення лідера (Подорож по Біблії). 11. Як навчитися розуміти дітей та бути для них героєм (Від серця до серця - ВС дітям). 12. Що потрібно знати, якщо ви працюєте з дітьми-сиротами (У колі друзів). 13. Важлива кожна дитина (Україна без сиріт Альянс). 14. Дисципліна у класі (Служіння поколінням). 15. На репетицію – з очікуванням! (Молодь для Христа).
<p>2014 р., 10-11 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 12:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дитяча Місія (2 заходи). 2. Молодь для Христа (2 заходи). 3. Кременчуцький регіональний біблійний коледж (2 заходи). 4. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід). 5. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація 	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Робота з малюками до 3-х років (Український Центр Християнського Співробітництва). 2. Як покращити літній денний табір (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів). 3. Як ефективно розмовляти мовою ігор (Дитяча Місія). 4. Неслухняна дитина: що робити? (Дитяча Місія). 5. Творчі методи викладання біблійної історії (Відкрита Біблія). 6. Як допомогти дітям ризику обрати майбутнє за допомогою денних центрів (Молодь для Христа). 7. Праця з дошкільнятами (Товариство

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<p>християнських таборів (1 захід).</p> <p>6. Відкрита Біблія (1 захід).</p> <p>7. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).</p> <p>8. Київська богословська семінарія (1 захід).</p> <p>9. Подорож по Біблії (1 захід).</p> <p>10. Від серця до серця - ВЕ дітям (1 захід).</p> <p>11. Служіння поколінням (1 захід).</p> <p>12. Церква Голгофи (1 захід).</p>	<p>Євангелізації Дітей).</p> <p>8. Організований християнин (Київська богословська семінарія).</p> <p>9. Як зростити вдячне серце (Кременчуцький регіональний біблійний коледж).</p> <p>10. Відповідальність батьків у духовному вихованні своїх дітей (Кременчуцький регіональний біблійний коледж).</p> <p>11. Сім законів учня (Подорож по Біблії).</p> <p>12. Сімейний відпочинок і євангелізація (Від серця до серця – ВЕ дітям).</p> <p>13. Як практично застосувати теорію на уроках (Служіння поколінням).</p> <p>14. Як скласти план Біблійного заняття для дітей (Церква Голгофи).</p> <p>15. Винахідливі цікавинки для успішних уроків старшої недільної школи (Молодь для Христа).</p>
<p>2015 р., 30-31 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 12:</u></p> <p>1. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (2 заходи).</p> <p>2. Дитяча Місія (2 заходи).</p> <p>3. Служіння поколінням (2 заходи).</p> <p>4. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).</p> <p>5. Відкрита Біблія (1 захід).</p> <p>6. Суперкнига (1 захід).</p> <p>7. Молодь для Христа (1 захід).</p> <p>8. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).</p> <p>9. Подорож по Біблії (1 захід).</p> <p>10. Від серця до серця - ВЕ дітям (1 захід).</p> <p>11. Україна без сиріт Альянс (1 захід).</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. Підлітки: все, що з ними пов'язане (Український Центр Християнського Співробітництва).</p> <p>2. Творче мислення (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p> <p>3. Як розповісти дітям про інтимні стосунки (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p> <p>4. Вплив подій в країні на наших дітей: як ми можемо допомогти (Дитяча Місія).</p> <p>5. Творчі ідеї, щоб допомогти дітям відкрити світ Біблії (Дитяча Місія).</p> <p>6. Цифровий світ: небезпека або можливості? (Відкрита Біблія).</p> <p>7. Креативні ідеї проведення літнього табору (Суперкнига).</p> <p>8. Як працювати з невірними батьками (Молодь для Христа).</p> <p>9. Робота з підлітками (Товариство Євангелізації Дітей).</p> <p>10. Ефективний викладач. Дванадцять причин, що заважають Вам стати ефективним викладачем, і три поради, як стати краще (Подорож по Біблії).</p> <p>11. Благовістя через творчість (Від серця до серця - ВЕ дітям).</p> <p>12. Роль церкви в служінні дітям-сиротам (Україна без сиріт Альянс).</p> <p>13. Принципи побудови табірної команди</p>

	12. Країна історій (1 захід).	(Служіння поколінням). 14. Робота з дошкільнятами (Служіння поколінням). 15. Коли він вже не дитя, але й ще не доросла людина (Країна історій).
2016 р., 21-22 жовтня	<u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 10:</u> 1. Молодь для Христа (3 заходи). 2. Служіння поколінням (3 заходи). 3. Дитяча Місія (2 заходи). 4. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (1 захід). 5. Відкрита Біблія (1 захід). 6. Місія в Україну (1 захід). 7. Подорож по Біблії (1 захід). 8. Від серця до серця - ВС дітям (1 захід). 9. Країна історій (1 захід). 10. Церква Бога Живого (1 захід).	<u>Тематика конгресних заходів:</u> 1. Як розуміти поведінку дітей (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів). 2. Як зацікавити дітей молитися за інших (Дитяча Місія). 3. Як допомогти дитині впоратися з гнівом (Дитяча Місія). 4. Створення біблійних програм для таборів (Відкрита Біблія). 5. Серце лідера як важіль впливу на дисципліну дітей (Молодь для Христа). 6. Діти з інвалідністю та їх сім'ї – благословення для вашої церкви (Місія в Україну). 7. Як зростити покоління, яке впливатиме на світ? (Подорож по Біблії). 8. Вустами дитини говорить істина (Від серця до серця - ВС дітям). 9. Написання біблійних уроків для дітей дошкільного віку (Служіння поколінням). 10. Творче мислення (Служіння поколінням). 11. Біблійні істини через досліди (Служіння поколінням). 12. Організація, проведення та результати міжконфесійних біблійних заходів для школярів на рівні міста (Країна історій). 13. Окультизм – небезпека для дітей (Церква Бога Живого). 14. Чотири кроки побудови відносин з батьками невіруючих дітей (Молодь для Христа). 15. Як розробити тему, актуальну для роботи з підлітками (Молодь для Христа).
2017 р., 20-21 жовтня	<u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 9:</u> 1. Молодь для Христа (3 заходи). 2. Служіння поколінням (3 заходи). 3. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація	<u>Тематика конгресних заходів:</u> 1. Сім типів інтелекту: ефективне навчання (Український Центр Християнського Співробітництва). 2. Незвичайна візуалізація Біблійного уроку (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів). 3. Практичні ідеї виховання та навчання дітей покоління Z (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<p>християнських таборів (2 заходи).</p> <p>4. Дитяча Місія (2 заходи).</p> <p>5. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).</p> <p>6. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).</p> <p>7. Подорож по Біблії (1 захід).</p> <p>8. Від серця до серця - ВС дітям (1 захід).</p> <p>9. Вплив на світ (1 захід).</p>	<p>таборів).</p> <p>4. Як підтримувати дисципліну в дитячому колективі: прості "непрості" кроки (Дитяча Місія).</p> <p>5. Вплив емоційної травми на поведінку дитини (Дитяча Місія).</p> <p>6. Душеопікунство в підлітковому служінні (Молодь для Христа).</p> <p>7. Євангелізаційні інструменти (Товариство Євангелізації Дітей).</p> <p>8. Як підготувати дітей до перемоги у найважливіших життєвих справах (Подорож по Біблії).</p> <p>9. Душеопікунство для дітей (Від серця до серця - ВС дітям).</p> <p>10. Особливості роботи з дітьми дошкільного віку (Служіння поколінням).</p> <p>11. Цікаві ідеї для урізноманітнення біблійного уроку (Служіння поколінням).</p> <p>12. Побудова відносин з батьками дітей, які навчаються в Недільній школі (Служіння поколінням).</p> <p>13. Мотивування дітей до місіонерського служіння (Вплив на світ).</p> <p>14. Страх, який править в серцях дітей з неповних сімей (Молодь для Христа).</p> <p>15. Євангелізація та розвиток особистості через особливі гуртки для дітей (кулінарія, handmade, спортивні секції, вокал та сценічна майстерність) (Молодь для Христа).</p>
<p>2018 р., 19-20 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 14.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 10:</u></p> <p>1. Абетка життя (2 заходи).</p> <p>2. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (2 заходи).</p> <p>3. Дитяча Місія (2 заходи).</p> <p>4. Молодь для Христа (2 заходи).</p> <p>5. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).</p> <p>6. Місія в Україні (1 захід).</p> <p>7. Подорож по Біблії</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. Свято сім'ї. Творчий підхід до євангелізації (Абетка життя).</p> <p>2. Служіння дошкільнятам – від А до Я (в 2х частинах) (Абетка життя).</p> <p>3. Ефективний координатор/ директор табору (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p> <p>4. Робота з біблійним текстом під час складання уроку (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p> <p>5. Взаємодія з батьками: ефективні формати служіння (Дитяча Місія).</p> <p>6. Як слухати, щоб зрозуміти дитину (Дитяча Місія).</p> <p>7. Кібербулінг (Молодь для Христа).</p> <p>8. Смартфонове покоління (Товариство Євангелізації Дітей).</p> <p>9. Недільна школа для дітей з інвалідністю</p>

	<p>(1 захід).</p> <p>8. Церква Бога Живого (1 захід).</p> <p>9. Вплив на світ (1 захід).</p> <p>10. Ігри для розвитку особистості (1 захід).</p>	<p>та їх батьків як міст до інклюзії в помісній церкві (Місія в Україні).</p> <p>10. Знання. Інформація та знання. Робота з інформативними полями (Подорож по Біблії).</p> <p>11. Час відкривати християнські школи (Церква Бога Живого).</p> <p>12. Навчити дітей жити та мислити глобально (Вплив на світ).</p> <p>13. Настільні ігри в дитячому служінні та клубі (Ігри для розвитку особистості).</p> <p>14. Особливості роботи з дітьми категорії ризику 6-12 років (Молодь для Христа).</p>
<p>2019 р., 18-19 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 15.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 12:</u></p> <p>1. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів (2 заходи).</p> <p>2. Дитяча Місія (2 заходи).</p> <p>3. Молодь для Христа (2 заходи).</p> <p>4. Абетка життя (1 захід).</p> <p>5. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).</p> <p>6. Відкрита Біблія (1 захід).</p> <p>7. Суперкнига (1 захід).</p> <p>8. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).</p> <p>9. Подорож по Біблії (1 захід).</p> <p>10. Від серця до серця - ВС дітям (1 захід).</p> <p>11. Вплив на світ" (1 захід).</p> <p>12. Ігри для розвитку особистості (1 захід).</p>	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <p>1. Творче навчання: варіанти, методи розробки, приклади (Абетка життя).</p> <p>2. Взаємодія з батьками недільної школи (Український Центр Християнського Співробітництва).</p> <p>3. Як розуміти дитину (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p> <p>4. Заплановані і незаплановані педагогічні ситуації в програмі табору (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів).</p> <p>5. Емоційний зв'язок у житті дитини: роль дорослого (Дитяча Місія).</p> <p>6. Особисті переживання: ефективний метод навчання Божим істинам (Дитяча Місія).</p> <p>7. Розповідаємо Велику Божу Історію (Відкрита Біблія).</p> <p>8. Гра як спосіб вивчення Біблії (Суперкнига).</p> <p>9. Як палати в служінні дітям та підліткам і при цьому не вигоріти (Молодь для Христа).</p> <p>10. Діти та смартфони: як допомогти дитині не збитися з курсу в епоху цифрових технологій (Товариство Євангелізації Дітей).</p> <p>11. Сім'я та емоційне здоров'я вашої дитини (Подорож по Біблії).</p> <p>12. Діти дітям – про Христа (Від серця до серця - ВС дітям).</p> <p>13. Знання Бога Націй: Ідеї для дітей та підлітків (Вплив на світ).</p> <p>14. Настільні ігри в дитячому служінні та клубі (Ігри для розвитку особистості).</p> <p>15. Сильна команда в дитячому служінні – ключ до успішного результату в служінні (Молодь для Христа).</p>

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

<p>2020 р., жовтень, запланована й перенесена у зв'язку з локдауном на 2021 р., 12-13 березня (проведена)</p>	<p><u>Кількість заходів – 9.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 8:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Відкрита Біблія (2 заходи).2. Абетка життя (1 захід).3. Український Центр Християнського Співробітництва (1 захід).4. Дітяча Місія (1 захід).5. Молодь для Христа (1 захід).6. Товариство Євангелізації Дітей (1 захід).7. Світло на Сході (1 захід).8. Служіння поколінням (1 захід).	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Предметні уроки – що? для чого? як? (Абетка життя).2. Розвиток критичного та творчого мислення у підлітків (Український Центр Християнського Співробітництва).3. Виховання дитини в сексуальній чистоті (Дітяча Місія).4. Біблія усіма органами чуття (Відкрита Біблія).5. Табір он-лайн – досвід, практика, поради, програма (Відкрита Біблія).6. Основа істинних змін в житті дитини, підлітка (Молодь для Христа).7. Діти з аутизмом та іншими потребами розвитку: як розуміти їх та навчати (у 2-х частинах) (Товариство Євангелізації Дітей).8. Можливості театру в служінні (Світло на Сході).9. П'ять елементів проведення уроку в недільній школі (Служіння поколінням).
<p>2021 р., 8-9 жовтня</p>	<p><u>Кількість заходів – 12.</u> <u>Кількість організацій-учасників – 8:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Молодь для Христа (4 заходи).2. Абетка життя (2 заходи).3. Дітяча Місія (2 заходи).4. Служіння поколінням (2 заходи).5. Товариство Євангелізації Дітей (2 заходи).6. Біблія в іграх (1 захід).7. Світло на Сході (1 захід).8. OneHope (1 захід).	<p><u>Тематика конгресних заходів:</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Як послужити дитині, якій "погано" (Дітяча Місія).2. Християнські настільні ігри у Недільній школі, таборі та вдома (Біблія в іграх).3. Як в підлітковому служінні не прийти в нікуди. Криза в служінні та як її подолати і залишитись ефективними та посвяченими служителями (Молодь для Христа).4. Хто вони – покоління Z та як їм допомогти? (в 2-х частинах). (Товариство Євангелізації Дітей).5. Інсайти вчителя недільної школи (в 2-х частинах). (Служіння поколінням).6. Як приводити дітей та підлітків до церкви. Євангеліє в доступній формі для різного віку (Молодь для Христа).7. Діти та місіонерство: поради служителю (Дітяча Місія).8. Мистецтво спілкування. Як говорити з підлітком на його мові? (Молодь для Христа).9. Створення та використання саморобок для ефективного навчання Біблії (в 2-х частинах). (Абетка Життя).10. Проект "WakeUp Deborah" – як зробити, щоб кожна дитина, яка приходить в церкву (НШ, підлітковий клуб, дитячі гуртки), мала молитовних батьків (Молодь для Христа).11. Воркшоп "Вистава за годину" (Світло на Сході).12. Інтернет та глобалізація: вплив на цінності дітей та підлітків (OneHope).

У ході дослідження нами здійснено узагальнення інформації про кількість організацій, що презентували свою діяльність у експозиційній та конгресній складових Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» у 1998-2021 рр., а також про кількість заходів, проведених кожною з них (рис. 1).

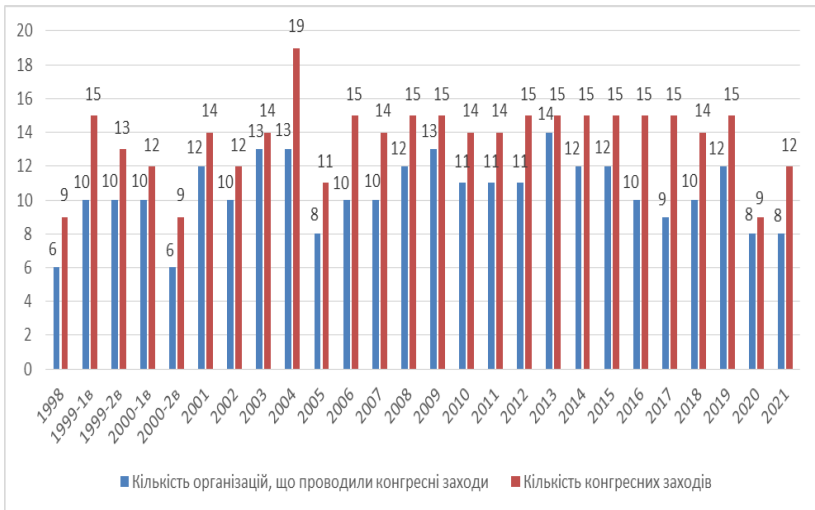

Рис. 1. Узагальнююча інформація щодо кількості конгресних заходів Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» та організацій, що їх проводили, в період з 1998 по 2021 рр.

Статистика кількості тематичних конгресних заходів Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» за 24 роки її функціонування свідчить, що всього відвідувачам було презентовано 353 конгресних заходи. За змістом проведені заходи були розподілені нами в 27 тематичних підгруп, кожна з яких об'єднала заходи у межах певної актуальної проблеми сучасності (рис. 2).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

Інформація щодо актуальності проблематики, обговореної на виставці, узагальнена в *тематичному покажчику заходів конгресної складової Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служб» за 1998-2021 рр.*, в якому презентовано загальну кількість конгресних заходів із певної актуальної проблеми, їх тематику, вказано назву організації, що провела конгресний захід, та рік його проведення (табл. 2).

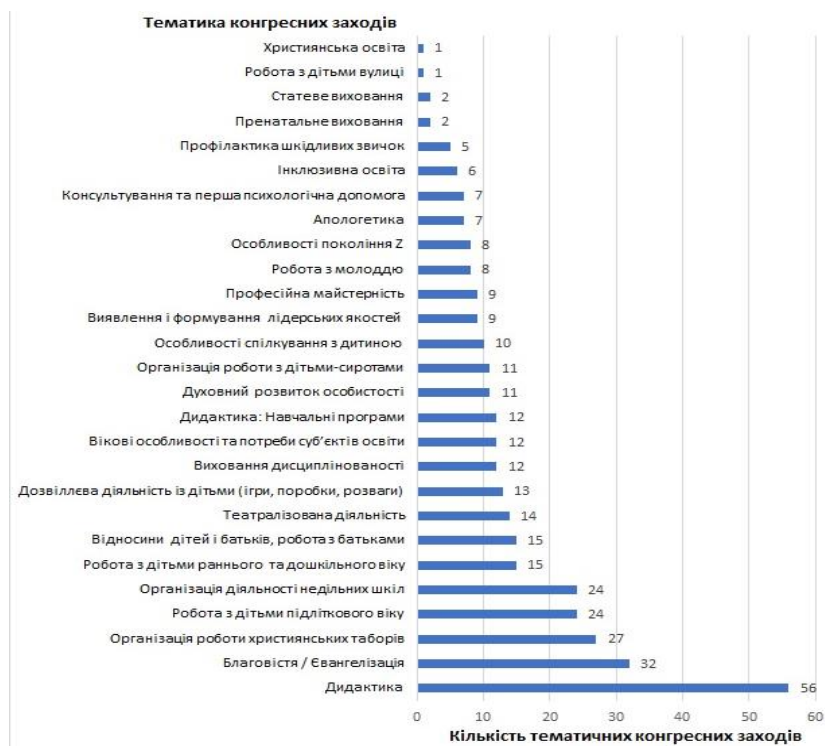

Рис. 2. Статистика кількості тематичних конгресних заходів Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служб» (1998-2021 рр.)

Таблиця 2

**Тематичний показчик заходів конгресної складової
Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих
служителів» за 1998-2021 рр.**

Актуальна проблема та кількість конгресних заходів	Конгресні заходи виставки, в яких представлена актуальна проблематика (тематика конгресних заходів; організація, що презентує захід, рік проведення)
Духовний розвиток особистості – 11	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наслідуючи Вчителя (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2002). 2. Як я можу більш ефективно звершувати служіння (Відкрита Біблія, 2002.). 3. Особисті стосунки з Богом (Молодь для Христа, 2004). 4. Особисті стосунки з Богом (Молодь для Христа, 2005). 5. Милосердя та Божі границі (Місія в Україну, 2006). 6. Як навчити дітей та підлітків молитися і жити у Дусі: ефективні методи (Молодь для Христа, 2007). 7. Як допомогти дитині читати Біблію (Відкрита Біблія, 2007). 8. Зростаюча віра дитини (Кременчуцький регіональний біблійний коледж, 2010). 9. Повноцінне життя з Христом 7 днів на тиждень ("MAX7" Інтернет-платформа, 2012). 10. Як зростити вдячне серце (Кременчуцький регіональний біблійний коледж, 2014). 11. Основа істинних змін в житті дитини, підлітка (Молодь для Христа, 2021, березень).
Виховання дисциплінованості – 12	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дисципліна (в 2х частинах) (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2000, березень). 2. Дисципліна (в 2х частинах) (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2000, листопад). 3. Дисципліна (Абетка життя, 2002). 4. Попереджувальні та коригуючі методи підтримки дисципліни на заняттях (Молодь для Христа, 2008). 5. Дисципліна на уроках підлітків (Молодь для Христа, 2009). 6. Покараний нагородами (Кременчуцький регіональний біблійний коледж, 2009). 7. Служителі, батьки, підлітки - глобальна боротьба за дисципліну (Молодь для Христа, 2012). 8. Дисципліна служителів і батьків (Молодь для Христа, 2013). 9. Дисципліна у класі (Служіння поколінням, 2013). 10. Неслухняна дитина: що робити? (Дитяча Місія, 2014). 11. Серце лідера як важіль впливу на дисципліну дітей (Молодь для Христа, 2016). 12. Як підтримувати дисципліну в дитячому колективі: прості "непрості" кроки (Дитяча Місія, 2017).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

Виявлення і формування лідерських якостей – 9	<ol style="list-style-type: none">1. Візуальна система планування (Райдуга, 2000, березень).2. Пошук та набір нових лідерів (Рука допомоги, 2000, листопад).3. Підготовка лідерів до денних таборів (Київська богословська семінарія, 2004).4. Візуальна система планування (Райдуга, 2006).5. Управління часом (Молодь для Христа, 2012).6. Бачення лідера (Подорож по Біблії, 2013).7. Організований християнин (Київська богословська семінарія, 2014).8. Як зростити покоління, яке впливатиме на світ? (Подорож по Біблії, 2016).9. Навчити дітей жити та мислити глобально (Вплив на світ, 2018).
Особливості спілкування з дитиною – 10	<ol style="list-style-type: none">1. Як спілкуватися з дитиною (Дитяча Місія, 2000, березень).2. Прийоми та методи спілкування з дітьми на біблійних зустрічах (Дитяча Місія, 2004).3. Що можна зробити, щоб діти хотіли приходити на ваші зустрічі знову і знову (Дитяча Місія, 2006).4. Гра, яка навчає (Психологічні ігри) (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2007).5. Гумор - ще один ключик до серця дитини (Дитяча Місія, 2008).6. Навички слухати та чути (Суперкнига, 2009).7. Мистецтво спілкування (Подорож по Біблії, 2010).8. Через особисті стосунки з Богом до дружніх стосунків в класі (Київська богословська семінарія, 2013).9. Як допомогти дитині впоратися з гнівом (Дитяча Місія, 2016).10. Як слухати, щоб зрозуміти дитину (Дитяча Місія, 2018).
Пренатальне виховання – 2	<ol style="list-style-type: none">1. Життя до народження (Місія в Україну, 2005).2. Життя - це Божий дар (Місія в Україну, 2010).
Робота з дітьми раннього та дошкільного віку (від 0 до 5-ти років) – 15	<ol style="list-style-type: none">1. Робота з малюками (в 2х частинах) (Український Центр Християнського Співробітництва, 2000, березень).2. Робота з малюками від 0 до 3 років (в 2х частинах) (Український Центр Християнського Співробітництва, 2001).3. Робота з малятами (Український Центр Християнського Співробітництва, 2003).4. Як працювати з дітьми від 0 до 5 років (Український Центр Християнського Співробітництва, 2006).5. Основні принципи та практичні ідеї для тих, хто служить дошкільнятам (Дитяча Місія, 2006).6. Робота з малюками (2-3 роки) - Практичні поради (Український Центр Християнського Співробітництва, 2011).7. Робота з дошкільнятами (Молодь з місією, 2011).8. Уроки для дошкільнят (Абетка життя, 2012).9. Робота з малюками до 3 років (Український Центр Християнського Співробітництва, 2013).10. Робота з малюками до 3 років (Український Центр Християнського Співробітництва, 2014).11. Праця з дошкільнятами (Товариство Євангелізації Дітей, 2014).12. Робота з дошкільнятами (Служіння поколінням, 2015).13. Написання біблійних уроків для дітей дошкільного віку

	<p>(Служіння поколінням, 2016).</p> <p>14. Особливості роботи з дітьми дошкільного віку (Служіння поколінням, 2017).</p> <p>15. Служіння дошкільнятам - від А до Я (в 2х частинах) (Абетка життя, 2018).</p>
<p>Робота з дітьми підліткового віку – 24</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Консультивання підлітків (Український Центр Християнського Співробітництва, 1999, березень). 2. Розуміння підлітків (в 2-х частинах) (Рука допомоги, 1999, листопад). 3. Чи є у вас місце для складного підлітка? (Рука допомоги, 2000, березень). 4. Підлітки (Український Центр Християнського Співробітництва, 2000, листопад). 5. Формування особистості підлітка (Рука допомоги, 2001). 6. Розуміння підлітків (в 2-х частинах) (Рука допомоги, 2002). 7. Підліткові клуби за програмою "Скеля" (Молодь для Христа, 2003). 8. Як вивчати Біблію з підлітками (Товариство Євангелізації Дітей, 2004). 9. Підліткові клуби за програмою "Скеля" (Молодь для Христа, 2005). 10. Як досягнути і не втратити підлітків (Молодь для Христа, 2006). 11. Як втримати увагу підлітка (Український Центр Християнського Співробітництва, 2008). 12. Як допомогти підліткові протистояти тиску однолітків (Молодь для Христа, 2008). 13. Робота з підлітками (Український Центр Християнського Співробітництва, 2010). 14. Супровід для підлітка у подорожі віри (Відкрита Біблія, 2010). 15. Як допомогти підлітку подолати проблеми і розчарування (Молодь для Христа, 2011). 16. Робота з підлітками - Практичні поради (Український Центр Християнського Співробітництва, 2012). 17. Супровід для підлітка у подорожі віри (Відкрита Біблія, 2013). 18. Підлітки: все, що з ними пов'язане (Український Центр Християнського Співробітництва, 2015). 19. Робота з підлітками (Товариство Євангелізації Дітей, 2015). 20. Коли він вже не дитя, але й ще не доросла людина (Країна історій, 2015). 21. Як розробити тему, актуальну для роботи з підлітками (Молодь для Христа, 2016). 22. Розвиток критичного та творчого мислення у підлітків (Український Центр Християнського Співробітництва, 2021, березень). 23. Мистецтво спілкування. Як говорити з підлітком на його мові? (Молодь для Христа, 2021, жовтень). 24. Як в підлітковому служінні не прийти в нікуди. Криза в служінні та як її подолати і залишитись ефективними та посвяченими служителями (Молодь для Христа, 2021, жовтень).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

<p>Робота з молоддю – 8</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Серце молодіжного служіння (Рука допомоги, 1999, березень).2. Стаючи на захист молоді: дев'ять складових юності (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 1999, листопад).3. Аксіоми молодіжного служіння (Рука допомоги, 2000, листопад).4. Довгострокове молодіжне служіння (Рука допомоги, 2005).5. Розуміння молодіжної культури на прикладі роллерів Києва (Київська богословська семінарія, 2005).6. Молодіжне служіння, сфокусоване на Ісусі (Рука допомоги, 2006).7. "Допоможіть! Наша церква втрачає молодь!" (Київська богословська семінарія, 2011).8. Стратегія молодіжного служіння, яке сфокусовано на Ісусі (Рука допомоги, 2013).
<p>Робота з дітьми вулиці – 1</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Служіння дітям вулиці (Молодь для Христа, 2004).
<p>Профілактика шкідливих звичок – 5</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Профілактика зловживання наркотиками (Євангельський Центр Соціальної Реабілітації, 1999, березень).2. Реабілітація наркозалежних та профілактика вживання наркотиків (Євангельський Центр Соціальної Реабілітації, 1999, листопад).3. Кращі рішення (Молодь на роздоріжжі, 2003).4. Благівістя в школах шляхом проведення роботи з профілактики шкідливих звичок (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2004).5. Як допомогти дітям ризику обрати майбутнє за допомогою денних центрів (Молодь для Христа, 2014).
<p>Вікові особливості та потреби суб'єктів освіти – 12</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Потреби дітей (Олена Шрамко, 1998).2. Вікова психологія дітей та підлітків (Райдуга, 1999, листопад).3. Потреби дитини (Дитяча Місія, 1999, листопад).4. Вікові особливості дітей та підлітків. Специфіка роботи з дітьми групи ризику (Молодь для Христа, 2008).5. Як навчитися розуміти дітей та бути для них героєм (Від серця до серця - ВС дітям, 2013).6. Як розуміти поведінку дітей (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2016).7. Як підготувати дітей до перемоги у найважливіших життєвих справах (Подорож по Біблії, 2017).8. Страх, який править в серцях дітей з неповних сімей (Молодь для Христа, 2017).9. Особливості роботи з дітьми категорії ризику 6-12 років (Молодь для Христа, 2018).10. Як розуміти дитину (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2019).11. Емоційний зв'язок у житті дитини: роль дорослого (Дитяча Місія, 2019).12. Як послужити дитині, якій "погано" (Дитяча Місія, 2021, жовтень).

Організація
роботи
християнських
таборів – 27

1. Проведення християнських таборів у співпраці з державними структурами (Райдуга, 1998).
2. Прославлення з дітьми (Олена Шрамко, 1998).
3. Організація та адміністрування таборів (Райдуга, 1998).
4. Клуби як метод післятабірної роботи (Відкрита Біблія, 1999, березень).
5. Адміністрування таборів (Райдуга, 1999, березень).
6. Стратегія підготовки співробітників табору (Райдуга, 1999, листопад).
7. Організація та проведення дитячих таборів (для початківців) (Відкрита Біблія, 1999, листопад).
8. Презентація програми "Компас" для літніх таборів (Богомислення, 2000, березень).
9. Християнські табори (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2000, листопад).
10. Християнський табір (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2001).
11. Похід як можливість пізнання Бога (Райдуга, 2003).
12. П'ять причин, чому табір потрібен церкві (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2004).
13. Організація та проведення християнських таборів (Відкрита Біблія, 2004).
14. У чому ефективність християнського табору? (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2006).
15. Знайомство з Роял Рейнджерс (Роял Рейнджерс, 2005).
16. Ідеї для християнських таборів (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2008).
17. Розробка біблійних програм для табору (Відкрита Біблія, 2009).
18. Християнський табір влітку і взимку. Особливості підготовки програми (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2010).
19. Нові ідеї для літніх таборів: післятабірна робота (з досвіду) (Молодь для Христа, 2011).
20. Педагогіка вражень у християнському таборі (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2012).
21. Як покращити літній денний табір (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2014).
22. Принципи побудови табірної команди (Служіння поколінням, 2015).
23. Креативні ідеї проведення літнього табору (Суперкнига, 2015).
24. Створення біблійних програм для таборів (Відкрита Біблія, 2016).
25. Ефективний координатор/ директор табору (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2018).
26. Заплановані і незаплановані педагогічні ситуації в програмі табору (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2019).
27. Табір он-лайн - досвід, практика, поради, програма (Відкрита Біблія, 2021, березень).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

<p>Організація діяльності недільних шкіл – 24</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Ясла в Недільній школі (Абетка життя, 1999, березень).2. Дитяче служіння: пізнавально та весело (Хілсонг, 2000, листопад).3. Дитячі домашні групи (Хілсонг, 2000, листопад).4. "Сюрприз!" (Абетка життя, 2001).5. Чому діти йдуть до МакДональдсу з більшим задоволенням, ніж до церкви? (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2001).6. Як залучити більше вчителів до Недільної школи (Абетка життя, 2003).7. Організація та проведення дитячої церкви (Щасливі діти, 2003).8. Ідеї для проведення Біблійного уроку (Клуб АВАНА, 2003).9. Заохочувальні програми в Недільній школі (Абетка життя, 2004).10. Вчителі Недільної школи: знімаючи покривало (Абетка життя, 2004).11. Недільна школа для всіх вікових категорій (Український Центр Християнського Співробітництва, 2004).12. Як перетворити урок Недільної школи на свято? (Свангельська пресвітеріанська церква м. Одеси, 2004).13. Дитяча церква в контексті дорослої (Щасливі діти, 2004).14. Ефективна структура Недільної школи (Абетка життя, 2005).15. "SOS! Я - директор Недільної школи!" (Абетка життя, 2006).16. Як перетворити урок Недільної школи на свято (Тюльпан, 2006).17. Як перетворити урок Недільної школи на свято (Тюльпан, 2007).18. Організація та розвиток дитячого служіння (в 2х частинах) (Щасливі діти, 2007).19. Вчителі Недільної школи: знімаючи покривало (Абетка життя, 2009).20. Ясла в Недільній школі (Український Центр Християнського Співробітництва, 2009).21. Денні Центри: ефективне дитяче служіння (Молодь для Христа, 2009).22. Вчитель недільної школи - який він? (Кременчуцький регіональний біблійний коледж, 2011).23. Організація, проведення та результати міжконфесійних біблійних заходів для школярів на рівні міста (Країна історій, 2016).24. Сильна команда в дитячому служінні - ключ до успішного результату в служінні (Молодь для Христа, 2019).
<p>Дидактика: навчальні програми – 12</p>	<ol style="list-style-type: none">1. Програма С.С. та наочні посібники (Райдуга, 1998).2. Ефективна програма для недільних шкіл (Християнське просвітництво, 1999, березень).3. Ефективне використання матеріалів видавництва в служінні дітям (Богомислення, 1999, березень).4. Нова програма для недільних шкіл (Християнське просвітництво, 1999, листопад).5. Ефективна програма для недільних шкіл (Християнське просвітництво, 2000, березень).6. Огляд методичної літератури для недільної школи (Богомислення, 2000, березень).7. Ефективна програма для недільних шкіл (Християнське

	<p>просвітництво, 2000, листопад).</p> <p>8. Програма школи майбутнього (АСЕ). Прорив у галузі сучасної християнської освіти (Київський освітній центр "Надія", 2001).</p> <p>9. Презентація програм для Недільних шкіл (в 2х частинах) (Український Центр Християнського Співробітництва, 2002).</p> <p>10. Презентація нової програми для Недільної школи "Біблійні подорожі" (Богомислення, 2004).</p> <p>11. Як написати програму для Недільної школи (Молодь для Христа, 2010).</p> <p>12. Розповідаємо Велику Божу Історію (Відкрита Біблія, 2019).</p>
<p>Дидактика – 56</p>	<p>1. Творчий підхід до служіння (Сергій Сухненко, 1998).</p> <p>2. Індуктивне вивчення Біблії з дітьми (Відкрита Біблія, 1999, березень).</p> <p>3. Клуб Суперкниги (Суперкнига, 1999, березень).</p> <p>4. Клуб Суперкниги (Суперкнига, 1999, листопад).</p> <p>5. Як допомогти дітям читати Біблію кожен день (Відкрита Біблія, 2000, березень).</p> <p>6. Все про Клуб Суперкниги (Суперкнига, 2001).</p> <p>7. Навіщо дітям навчатися разом? (Організація колективної роботи в Недільній школі) (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2001).</p> <p>8. Дорослі і діти: різниця в навчанні (Дитяча Місія, 2001).</p> <p>9. Краще один раз побачити, ніж сто раз почути (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2001).</p> <p>10. З досвіду роботи діючих клубів Суперкниги (Суперкнига, 2002).</p> <p>11. Що наші діти мають знати про місіонерство? (Дитяча Місія, 2003).</p> <p>12. Як допомогти дітям читати Біблію (Відкрита Біблія, 2003).</p> <p>13. Як навчити дитину читати Біблію (Відкрита Біблія, 2004).</p> <p>14. Творчий підхід (Кременчуцький регіональний біблійний коледж, 2005).</p> <p>15. Викладання біблійних істин дітям (Товариство Євангелізації Дітей, 2006).</p> <p>16. Біблійне навчання/ Вивчення Біблії для дітей, молоді та дорослих (Український Центр Християнського Співробітництва, 2007).</p> <p>17. Послання у плящі (Як найцікавіше і найзахоплююче подати Біблійну істину) (Молодь для Христа, 2007).</p> <p>18. Викладання біблійних істин за допомогою предметів та фокусів (Київська богословська семінарія, 2008).</p> <p>19. "Сім законів учня" (Подорож по Біблії, 2008).</p> <p>20. Чотири полюси виховання (Подорож по Біблії, 2009).</p> <p>21. Ми малюємо Біблію (Світло на Сході, 2009).</p> <p>22. Використання творчих методів (фокусів) для викладання Біблії дітям (Київська богословська семінарія, 2010).</p> <p>23. Види діяльності, що допомагають дошкільнятам вивчати Біблію (в 2х частинах) (Київська богословська семінарія, 2010).</p>

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

24. Ми малюємо Біблію (Світло на Сході, 2010).
25. Як проводити зустрічі з дітьми у недільній школі (в 2х частинах) (Дитяча Місія, 2011).
26. Творчі методи вивчення Біблії (Відкрита Біблія, 2011).
27. Використання предметних уроків (Абетка життя, 2012).
28. Творчі методи викладання біблійних історій (Відкрита Біблія, 2012).
29. Навчаємо дітей бути місіонерами (Товариство Євангелізації Дітей, 2012).
30. Навчити дітей, що молитва - це діалог (Кременчуцький регіональний біблійний коледж, 2012).
31. Творчий підхід до різних видів діяльності в служінні дітям (Дитяча Місія, 2013).
32. Структура біблійного уроку (Товариство Євангелізації Дітей, 2013).
33. Дитяче прославлення (Кременчуцький регіональний біблійний коледж, 2013).
34. Творчі методи викладання біблійної історії (Відкрита Біблія, 2014).
35. Сім законів учня (Подорож по Біблії, 2014).
36. Як практично застосувати теорію на уроках (Служіння поколінням, 2014).
37. Як скласти план Біблійного заняття для дітей (Церква Голгофи, 2014).
38. Винахідливі цікавинки для успішних уроків старшої недільної школи (Молодь для Христа, 2014).
39. Творче мислення (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2015).
40. Творчі ідеї, щоб допомогти дітям відкрити світ Біблії (Дитяча Місія, 2015).
41. Як зацікавити дітей молитися за інших (Дитяча Місія, 2016).
42. Творче мислення (Служіння поколінням, 2016).
43. Біблійні істини через досліди (Служіння поколінням, 2016).
44. Сім типів інтелекту: ефективне навчання (Український Центр Християнського Співробітництва, 2017).
45. Незвичайна візуалізація Біблійного уроку (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2017).
46. Цікаві ідеї для урізноманітнення біблійного уроку (Служіння поколінням, 2017).
47. Мотивування дітей до місіонерського служіння (Вплив на світ, 2017).
48. Робота з біблійним текстом під час складання уроку (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2018).
49. Творче навчання: варіанти, методи розробки, приклади (Абетка життя, 2019).
50. Особисті переживання: ефективний метод навчання Божим істинам (Дитяча Місія, 2019).

	<p>51. Гра як спосіб вивчення Біблії (Суперкнига, 2019).</p> <p>52. Знання Бога Націй: Ідеї для дітей та підлітків (Вплив на світ, 2019).</p> <p>53. Предметні уроки - що? для чого? як? (Абетка життя, 2021, березень).</p> <p>54. Біблія усіма органами чуття (Відкрита Біблія, 2021, березень).</p> <p>55. П'ять елементів проведення уроку в недільній школі (Служіння поколінням, 2021, березень).</p> <p>56. Діти та місіонерство: поради служителю (Дитяча Місія, 2021, жовтень).</p>
<p>Відносини дітей і батьків, робота з батьками – 15</p>	<p>1. Робота з дітьми з неблагополучних родин (Молодь для Христа, 2005).</p> <p>2. Робота з батьками як частина освіти дітей (Київська богословська семінарія, 2007).</p> <p>3. Як бути мудрими батьками у божевільному світі (Подорож по Біблії, 2007).</p> <p>4. Робота з батьками як частина освіти дітей (Київська богословська семінарія, 2009).</p> <p>5. Робота з батьками як частина освіти дітей (Київська богословська семінарія, 2010).</p> <p>6. Ділись своєю вірою - курс для батьків ("Від серця до серця - ВС дітям", 2010).</p> <p>7. Як бути мудрими батьками в безумному світі (Подорож по Біблії, 2012).</p> <p>8. Відповідальність батьків у духовному вихованні своїх дітей (Кременчуцький регіональний біблійний коледж, 2014).</p> <p>9. Як працювати з невіруючими батьками (Молодь для Христа, 2015).</p> <p>10. Чотири кроки побудови відносин з батьками невіруючих дітей (Молодь для Христа, 2016).</p> <p>11. Побудова відносин з батьками дітей, які навчаються в Недільній школі (Служіння поколінням, 2017).</p> <p>12. Взаємодія з батьками: ефективні формати служіння (Дитяча Місія, 2018).</p> <p>13. Взаємодія з батьками недільної школи (Український Центр Християнського Співробітництва, 2019).</p> <p>14. Сім'я та емоційне здоров'я вашої дитини (Подорож по Біблії, 2019).</p> <p>15. Проект "WakeUp Deboah" – як зробити, щоб кожна дитина, яка приходить в церкву (НШ, підлітковий клуб, дитячі гуртки), мала молитовних батьків (Молодь для Христа, 2021, жовтень).</p>
<p>Особливості покоління Z – 8</p>	<p>1. Цифровий світ: небезпека або можливість? (Відкрита Біблія, 2015).</p> <p>2. Практичні ідеї виховання та навчання дітей покоління Z (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2017).</p> <p>3. Кібербулінг (Молодь для Христа, 2018).</p> <p>4. Смартфонове покоління (Товариство Євангелізації Дітей, 2018).</p> <p>5. Знання. Інформація та знання. Робота з інформативними полями (Подорож по Біблії, 2018).</p>

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<ol style="list-style-type: none">6. Діти та смартфони: як допомогти дитині не збитися з курсу в епоху цифрових технологій (Товариство Євангелізації Дітей, 2019).7. Інтернет та глобалізація: вплив на цінності дітей та підлітків (OneHope, 2021, жовтень).8. Хто вони – покоління Z та як їм допомогти? (в 2-х частинах) (Товариство Євангелізації Дітей, 2021, жовтень).
Інклюзивна освіта – 6	<ol style="list-style-type: none">1. Служіння дітям з особливими потребами (Місія в Україну, 2005).2. Служіння дітям і молоді з особливими потребами та їх сім'ям (Місія в Україну, 2006).3. Робота з дітьми та молоддю з інвалідністю (Молодь для Христа, 2010).4. Діти з інвалідністю та їх сім'ї - благословення для вашої церкви (Місія в Україну, 2016).5. Недільна школа для дітей з інвалідністю та їх батьків як міст до інклюзії в помірній церкві (Місія в Україну, 2018).6. Діти з аутизмом та іншими потребами розвитку: як розуміти їх та навчати (у 2-х частинах) (Товариство Євангелізації Дітей, 2021, березень).
Організація роботи з дітьми-сиротами – 11	<ol style="list-style-type: none">1. Як працювати з сиротами (Олена Вацюк, 1998).2. Робота з сиротами (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 1999, березень).3. Робота з сиротами (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 1999, листопад).4. Робота з дітьми-сиротами (Струмок, 2002).5. Служіння в інтернаті (Абетка життя, 2004).6. Психологія сирітства (У колі друзів, 2010).7. Ефективні та неефективні форми роботи з дітьми-сиротами (У колі друзів, 2011).8. Служіння в інтернатах (з практики) (У колі друзів, 2012).9. Що потрібно знати, якщо ви працюєте з дітьми-сиротами (У колі друзів, 2013).10. Важлива кожна дитина ("Україна без сиріт" Альянс, 2013).11. Роль церкви в служінні дітям-сиротам ("Україна без сиріт" Альянс, 2015).
Дозвілєва діяльність із дітьми (ігри, поробки, розваги) – 13	<ol style="list-style-type: none">1. Ігри та сценки (Наталія Василенко, 1998).2. Ігри (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 1999, березень).3. Поробки (Абетка життя, 2000, березень).4. Поробки (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2003).5. Суперкнига. Історії Старого Заповіту в поробках (Суперкнига, 2004).6. Дитячі ігри (Міжнародна спортивна коаліція, 2008).7. Як виготовити поробку для хлопчиків (Богомислення, 2009).8. Як гра допомагає побудувати стосунки з дитиною (Дитяча Місія, 2011).9. Як ефективно розмовляти мовою ігор (Дитяча Місія, 2014).10. Настільні ігри в дитячому служінні та клубі (Ігри для розвитку особистості, 2018).11. Настільні ігри в дитячому служінні та клубі (Ігри для розвитку особистості, 2019).

	<p>12. Християнські настільні ігри у Недільній школі, таборі та вдома (Біблія в іграх, 2021, жовтень).</p> <p>13. Створення та використання саморобок для ефективного навчання Біблії. (в 2-х частинах) (Абетка Життя, 2021, жовтень).</p>
<p>Театралізована діяльність – 16</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Театр ляльок (Слово Віри, 2001). 2. Засади театрального служіння. Як писати сценарії та багато іншого (Молодь для Христа, 2002). 3. Використання пантоміми в євангелізації молоді (Християнська асоціація театрального служіння України, 2002). 4. П'ять принципів лялькового служіння (Щасливі діти, 2002). 5. Залучення аудиторії до лялькового служіння (Християнська асоціація театрального служіння України, 2003). 6. Творчий пошук (Молодь для Христа, 2004). 7. Ляльки в християнському служінні (Світло на Сході, 2007). 8. Як писати сценарії для лялькових театрів (Світло на Сході, 2008). 9. Як виготовити театральні костюми для дитячого служіння (Жива вода, 2008). 10. Різноманітне театральне служіння (Молодь для Христа, 2008). 11. Ідеї для виготовлення театральних костюмів (Жива вода, 2009). 12. Театральне служіння: від створення до виступу без помилок (Молодь для Христа, 2011). 13. Театральне служінні: прем'єра (Молодь для Христа, 2012). 14. На репетицію - з очікуванням! (Молодь для Христа, 2013). 15. Можливості театру в служінні (Світло на Сході, 2021, березень). 16. Воркшоп "Вистава за годину" (Світло на Сході, 2021, жовтень).
<p>Професійна майстерність – 9</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Якости справжнього вчителя (Наталія Василенко, 1998). 2. Як вирішувати конфлікти в командах вчителів (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 1999, березень). 3. Допомога вчителям-початківцям (Український Центр Християнського Співробітництва, 1999, березень). 4. Допомога вчителям-початківцям (Український Центр Християнського Співробітництва, 2000, листопад). 5. Тренінги по побудові команди (Райдуга, 2006). 6. Творчість вчителя (Молодь для Христа, 2009). 7. Ефективний викладач. 12 причин, що заважають Вам стати ефективним викладачем, і три поради, як стати краще (Подорож по Біблії, 2015). 8. Як палати в служінні дітям та підліткам і при цьому не вигоріти (Молодь для Христа, 2019). 9. Інсайти вчителя недільної школи. (в 2-х частинах) (Служіння поколінням, 2021, жовтень).
<p>Благовістя / Євангелізація - 32</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як організувати та проводити біблійні уроки для дітей з невіруючих сімей (в 2х частинах) (Товариство Євангелізації Дітей, 1999, листопад). 2. Євангелізація на базі Недільної школи (Християнське просвітництво, 2000, березень). 3. Передача Євангелія дітям (Відкрита Біблія, 2001). 4. Євангелізація на вулиці (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 2002).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

5. Євангелізація на вулиці (Київський біблійний коледж ім. Джона Уєслі, 2003).
6. Благовістя за допомогою телебачення та інтернету (Єммануїл, Асоціація, 2003).
7. Євангелізація на вулиці (Київський біблійний коледж ім. Джона Уєслі, 2004).
8. Залиште вудлице - візьміть сітку (Єммануїл, Асоціація, 2005).
9. Євангелізація для сучасних дітей (Молодь для Христа, 2006).
10. Післяєвангелізаційна робота з дітьми (Молодь для Христа, 2006).
11. Вість Євангельська - дітям (Від серця до серця - ВС дітям, 2007).
12. Як ділитися євангелієм з підлітками через програму "Три історії" (Молодь для Христа, 2007).
13. Клуб (Ефективний і сучасний метод благовістя підліткам) (Молодь для Христа, 2007).
14. Як приводити дітей та підлітків до Христа (Молодь для Христа, 2007).
15. Наші діти - благовісники! (Від серця до серця - ВС дітям, 2008).
16. Благовістя дітям у затишній атмосфері оселі (Товариство Євангелізації Дітей, 2008).
17. Добра Звістка для дітей через "Книгу без Слів" (Товариство Євангелізації Дітей, 2009).
18. Вість Євангелія – дошкільнятам (Від серця до серця - ВС дітям, 2009).
19. Одноденна євангелізація у дитячих закладах (Товариство Євангелізації Дітей, 2011).
20. "Ви - світло для світу". Чи актуально це для дітей сьогодні? (Від серця до серця - ВС дітям, 2011).
21. Проект благовістя під час Євро-2012 "Дорожче за кубок" (Дорожче за кубок, 2011).
22. Покаяння дітей - міф чи реальність? (Від серця до серця - ВС дітям, 2012).
23. Сім підказок, які допоможуть не втратити дітей та підлітків після євангелізації (Молодь для Христа, 2012).
24. "Центр розвитку дитини" - інструмент для євангелізації (Абетка життя, 2013).
25. Сімейний відпочинок і євангелізація (Від серця до серця - ВС дітям, 2014).
26. Благовістя через творчість (Від серця до серця - ВС дітям, 2015).
27. Вустами дитини говорить істина (Від серця до серця - ВС дітям, 2016).
28. Євангелізаційні інструменти (Товариство Євангелізації Дітей, 2017).
29. Євангелізація та розвиток особистості через особливі гуртки для дітей (кулінарія, handmade, спортивні секції, вокал та сценічна майстерність) (Молодь для Христа, 2017).
30. Свято сім'ї. Творчий підхід до євангелізації (Абетка життя, 2018).
31. Діти дітям - про Христа (Від серця до серця - ВС дітям, 2019).
32. Як приводити дітей та підлітків до церкви. Євангеліє в доступній формі для різного віку (Молодь для Христа, 2021, жовтень).

<p>Апологетика – 7</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Характеристики культурів (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 1999, березень). 2. Як культи впливають на сучасну дитину (Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі, 1999, листопад). 3. Небезпеки культурів (Центр Апологетичних Досліджень, 1999 листопад). 4. Фільм та дискусія про Свідків Іегови (в 2х частинах) (Центр Апологетичних Досліджень, 2000, березень). 5. Фільм та дискусія про Свідків Іегови (в 2х частинах) (Центр Апологетичних Досліджень, 2001). 6. Що нам робити з Гаррі Поттером? (Відкрита Біблія, 2002). 7. Окультизм - безпека для дітей (Церква Бога Живого, 2016).
<p>Консультування та перша психологічна допомога – 7</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Внутрішня робота телефонної "Лінії Любові" (Телефонна "Лінія Любові", 2001). 2. Консультація підлітків (в 2х частинах) (Рука допомоги, 2003). 3. Консультування дітей з позиції християнства / на християнських засадах (Еммануїл, Асоціація, 2008). 4. Вплив подій в країні на наших дітей: як ми можемо допомогти (Дитяча Місія, 2015). 5. Вплив емоційної травми на поведінку дитини (Дитяча Місія, 2017). 6. Душеопікунство в підлітковому служінні (Молодь для Христа, 2017). 7. Душеопікунство для дітей (Від серця до серця - ВС дітям, 2017).
<p>Статеве виховання – 2</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як розповісти дітям про інтимні стосунки (Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів, 2015). 2. Виховання дитини в сексуальній чистоті (Дитяча Місія, 2021, березень).
<p>Християнська освіта – 1</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Час відкривати християнські школи (Церква Бога Живого, 2018).

Представимо узагальнену інформацію щодо актуальних проблем (пріоритетів) у тематиці конгресних заходів Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» у 1998-2021 рр. (рис. 3). Найактуальнішими для організаторів, експонентів та відвідувачів виставки виявилися теми, що стосуються дидактики (15, 86% від загальної кількості конгресних заходів, проведених упродовж 24 років), Благовістя/Євангелізації (9,07%), організації роботи християнських таборів (7,65%), роботи з дітьми підліткового віку (6,8%) та організації діяльності недільних шкіл (6,8%).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

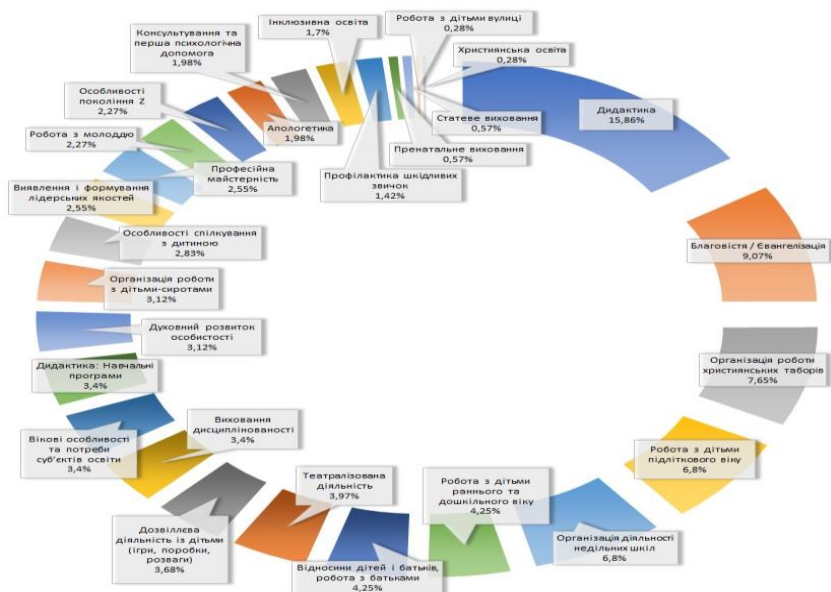

Рис. 3. Актуальність проблематики заходів конгресної складової Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служб» (1998-2021 рр.)

Різномісний аналіз освітньої виставкової діяльності упродовж усього періоду функціонування виставок (період із 1998 по 2021 рік) дозволяє зробити висновок, що у виставкових освітніх заходах просвітницьку, освітньо-виховну, культурологічну, соціальну та розвивальну функції виконували шість типів громадських віросповідних організацій [4]. У процесі дослідження нами здійснено типологізацію громадських віросповідних організацій (за напрямом («сферою») діяльності), представлених у експозиційній та конгресній складових Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служб» у 1998-2021 рр. (рис. 4, табл. 3).

Рис. 4. Типологія громадських віросповідних організацій, представлених у експозиційній та конгресній складових Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» (1998-2021 рр.)

Згідно з розробленою нами *типологією громадських віросповідних організацій (за напрямом («сферою») діяльності)* учасниками освітньої виставкової діяльності є громадські віросповідні організації України *шести типів*: ГВО, які діють у *соціальной сфері*; ГВО, які діють у *сфері дозвілля та відпочинку*; ГВО, які діють у *сфері проведення таборів відпочинку для дітей, підлітків та молоді*; ГВО, які діють у *релігійній сфері*; ГВО, які діють у *сфері педагогізації суспільства*; ГВО, які діють у *сфері адвокатури* [4, 5]. Деякі організації були віднесені нами до кількох типів відповідно до тематики їхніх освітніх заходів, представлених на виставці (див. табл. 3).

Таблиця 3

Типологія громадських віросповідних організацій (за напрямом («сферою») діяльності), представлених у експозиційній та конгресній складових Всеукраїнської виставки (1998-2021 рр.)

Тип громадської віросповідної організації (за напрямом («сферою») діяльності)	Назва організації-учасника конгресної та експозиційної складових виставки
<i>Громадські віросповідні організації, які діють у соціальной сфері (підготовка до роботи з дітьми-сиротами та сім'ями в складних життєвих обставинах, розвиток спроможності батьків, фахівців сфери захисту прав дітей та всіх, хто допомагає сім'ям та дітям).</i>	«Абетка життя» МБФ; Еммануїл / Асоціація; Євангельський Центр Соціальной Реабілітації; Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі; Київський освітній центр "Надія"; Місія в Україну; Молодь для Христа; Молодь на роздоріжжі; Всеукраїнський Фонд підтримки таборів "Райдуга"; Струмок; Телефонна "Лінія Любові"; У колі друзів; Україна без сиріт Альянс; Школа Життя; Щасливі діти

<p><i>Громадські віросповідні організації, які діють у сфері дозвілля та відпочинку (спортивні організації та секції, розвиваючі гуртки та клуби).</i></p>	<p>Клуб АВАНА; Жива вода; Міжнародна спортивна коаліція; Молодь для Христа; Нове відродження; Друзі Є!; Роял Рейнджерс (Royal Rangers); Світло на Сході; Товариство Євангелізації дітей; Християнська асоціація театрального служіння України; Школа Життя</p>
<p><i>Громадські віросповідні організації, які діють у сфері проведення таборів відпочинку для дітей, підлітків та молоді (підготовка вихователів та керівників християнських таборів, допомога в проведенні таборів, розробка програм).</i></p>	<p>Еммануїл / Асоціація; Відкрита Біблія; Молодь для Христа; Всеукраїнський Фонд підтримки таборів "Райдуга"; Роял Рейнджерс (Royal Rangers); Рука допомоги; Служіння поколінням; Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів; Центр Апологетичних Досліджень</p>
<p><i>Громадські віросповідні організації, які діють у релігійній сфері (підготовка громадських активістів, вчителів недільних шкіл, співробітників ГО та БФ до проведення недільних шкіл, біблійних клубів, тощо, з метою ознайомлення дітей з основами біблійного християнського вірвання)</i></p>	<p>ОпЕноре; Абетка життя; Від серця до серця - ВС дітям; Відкрита Біблія; Вплив на світ; Дитяча Місія; Євангельська пресвітеріанська церква м. Одеси; Київська богословська семінарія; Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі; Кременчуцький регіональний біблійний коледж; "МАХ7" Інтернет-платформа; Молодь для Христа; Молодь з місією; Нове відродження; Подорож по Біблії; Рука допомоги; Світло на Сході; Слово Віри; Служіння поколінням; Товариство Євангелізації дітей; Українське Біблійне Товариство; Український Центр Християнського Співробітництва; Хілсонг; Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів; Центр Апологетичних Досліджень; Церква Бога Живого; Церква Голгофи</p>

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

<p><i>Громадські віросповідні організації, які діють у сфері педагогізації суспільства</i> (розвиток батьківської культури, поширення психолого-педагогічних знань серед різних верств суспільства).</p>	<p>Від серця до серця - ВС дітям; Дитяча Місія; Київська богословська семінарія; Київський освітній центр "Надія"; Кременчуцький регіональний біблійний коледж; "МАРХО (Міжнародний альянс для розвитку християнської освіти)"; Молодь для Христа; Подорож по Біблії; Служіння поколінням</p>
<p><i>Громадські віросповідні організації, які діють у сфері адвокатури</i> (захист прав дітей на місцевому та загальнодержавному рівнях, розвиток обізнаності громадських організацій, державних установ по темі, розробка та лобювання нормативно-правової бази).</p>	<p>"МАРХО (Міжнародний альянс для розвитку християнської освіти)"; Місія в Україну; Україна без сиріт / Альянс</p>

У ході дослідження було створено *Алфавітний показник організацій-учасників виставки*, до якого внесено не лише назву організації, але й категорію: громадська організація (ГО), благодійний фонд (БФ), благодійна організація (БО), релігійна організація (РО), видавництво, крамниця (табл. 4).

Таблиця 4

Алфавітний показник організацій-учасників, представлених у експозиційній та конгресній складових Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» у 1998-2021 рр.

Назва організації	Категорія організації
1. OneHope	Релігійна організація (РО), представництво міжнародної організації
2. Абетка життя	Благодійний фонд (БФ)

3. Біблія в іграх	Видавництво
4. Богомислення	Видавництво
5. Від серця до серця - ВС дітям	Релігійна організація (РО), представництво міжнародної організації Evangelism Explosion International
6. Відкрита Біблія	Благодійний фонд (БФ)
7. Вплив на світ	Релігійна організація (РО), представництво міжнародної організації SEND International
8. Дитяча Місія	Громадська організація (ГО)
9. Дорожче за кубок	Благодійний проект до ЄВРО-2012
10. Ездра	Видавництво
11. <u>Еммануїл, Асоціація</u>	Громадська організація (ГО), міжнародна ГО
12. <u>Еммаус, Християнський літературний центр (ХЛЦ)</u>	Крамниця
13. Євангельська пресвітеріанська церква м. Одеси	Релігійна організація (РО)
14. Євангельський Центр Соціальної Реабілітації	Благодійна організація (БО)
15. Жива вода	Благодійний фонд (БФ)
16. Ігри для розвитку особистості	Крамниця
17. Київська богословська семінарія	Релігійна організація (РО)
18. Київський біблійний коледж ім. Джона Уеслі	Релігійна організація (РО)
19. Київський освітній центр "Надія"	Благодійна організація (БО)
20. Клуб АВАНА	Громадський рух, представництво міжнародної організації
21. Книжкова полиця	Крамниця
22. Корисна Книга	Крамниця
23. Країнебо	Видавництво
24. Країна історій	Видавництво

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

25. Кременчуцький регіональний біблійний коледж	Релігійна організація (РО)
26. Лепта-Арт	Крамниця
27. "МАРХО (Міжнародний альянс для розвитку християнської освіти)"	Громадська організація (ГО)
28. "МАХ7" Інтернет-платформа	Релігійна організація (РО), представництво міжнародної організації МАХ7
29. Міжнародна спортивна коаліція	Релігійна організація (РО), представництво міжнародної організації
30. Місія в Україні	Благодійний фонд (БФ), міжнародний благодійний фонд
31. Молодь для Христа	Благодійний фонд (БФ), міжнародний благодійний фонд із 1998 р. по 2020 р. Громадська організація (ГО) з 2021 р.
32. Молодь з місією	Благодійний фонд (БФ), міжнародний благодійний фонд
33. Молодь на роздоріжжі	Громадська організація (ГО)
34. Нове відродження	Громадська організація (ГО)
35. Друзі Є!	Громадська організація (ГО)
36. Ноїв Ковчег журнал	Видавництво ГО «Друзі Є!»
37. Подорож по Біблії	Релігійна організація (РО), місія
38. Подорож по Біблії	Видавництво
39. Райдуга	Благодійний фонд (БФ), Всеукраїнський фонд підтримки таборів
40. Роял Рейнджерс (Royal Rangers)	Громадський рух, представництво Міжнародної організації Royal Rangers
41. Рука допомоги	Благодійний фонд (БФ)
42. Світла Зірка	Видавництво
43. Світло на Сході	Релігійна організація (РО), місія

44. Сіль та Світло	Крамниця
45. Слово Віри	Релігійна організація (РО)
46. Служіння поколінням	Благодійний фонд (БФ)
47. Смірна	Видавництво
48. Сонце правди	Крамниця
49. Струмок	Благодійний фонд (БФ), Всеукраїнський громадський благодійний фонд
50. Суперкнига	Видавництво, дитячий міжнародний проект Асоціації «Еммануїл»
51. Телефонна "Лінія Любові"	Благодійна організація (БО)
52. Товариство Євангелізації Дітей	Громадська організація (ГО)
53. Тюльпан	Видавництво
54. У колі друзів	Благодійний фонд (БФ), міжнародний благодійний фонд
55. Україна без сиріт Альянс	Громадська організація (ГО)
56. Українське Біблійне Товариство	Релігійна організація (РО)
57. Український Центр Християнського Співробітництва	Релігійна організація (РО)
58. Хілсонг	Релігійна організація (РО)
59. Християнська асоціація театрального служіння України	Громадська організація (ГО)
60. Християнська книга поштою	Крамниця
61. Християнське просвітництво	Видавництво
62. Християнські молодіжні табори України/ Асоціація християнських таборів	Громадська організація (ГО)
63. Центр Апологетичних Досліджень	Громадська організація (ГО)
64. Церква Бога Живого	Релігійна організація (РО)
65. Церква Голгофи	Релігійна організація (РО)
66. Школа Життя	Благодійна організація (БО), благодійний проект, представництво міжнародної організації Orphan's Promise
67. Щасливі діти	Благодійна організація (БО)

Надзвичайно важливим як для організаторів, так і для учасників виставки є вибір актуальної тематики конгресних заходів. Із цією метою після кожної виставки організатори проводять усне інтерв'ювання та письмове анкетування відвідувачів задля виявлення актуальних проблем їх особистісного і професійного розвитку. Отримані дані узагальнюються й повідомляються організаціям-потенційним учасникам наступної виставки, які враховують цю інформацію при поданні тематики конгресних заходів у разі своєї участі. Опишемо цей процес на прикладі підготовки 22-гої Виставки, що відбулася 21-22 жовтня 2016 року. Так, у листі до організацій-потенційних учасників були перераховані бажані теми конгресних заходів, вказані відвідувачами Виставки-2015 (табл. 5).

Таблиця 5

**Порівняльна таблиця тематики конгресних заходів,
заявлених відвідувачами та учасниками
Виставки (2015-2016 рр.)**

Орієнтовна бажана тематика конгресних заходів, заявлена відвідувачами Виставки-2015	Тематика, заявлена організаціями-учасниками Виставки-2016 та обрана організаторами
Як запросити дітей до табору.	
Все, що пов'язане з ситуацією з дітьми в АТО (на сході України).	
Побудова стосунків із батьками дітей, які приходять до недільних шкіл.	Чотири кроки побудови відносин з батьками невіруючих дітей (Молодь для Христа).
Як поводитися з невіруючими дітьми.	Організація, проведення та результати міжконфесійних біблійних заходів для школярів на рівні міста (Країна історій).

Уроки для дітей, віком 1-3 роки.	Написання біблійних уроків для дітей дошкільного віку (Служіння поколінням).
Як говорити з атеїстами. Як правильно розповідати їм про Бога.	
Як розробити тему, актуальну для роботи з підлітками.	Як розробити тему, актуальну для роботи з підлітками (Молодь для Христа).
Дисципліна в класі.	Серце лідера як важіль впливу на дисципліну дітей (Молодь для Христа).
Детальна інформація про програми для таборів.	Створення біблійних програм для таборів (Відкрита Біблія)
Про батьків.	
Як правильно зрозуміти поведінку дітей, її причини.	Як розуміти поведінку дітей (Християнські молодіжні табори України / Асоціація християнських таборів).
Поробки.	
Творче мислення.	Творче мислення (Служіння поколінням).

Аналізуючи тематику 15 конгресних заходів, обраних організаторами для проведення на Всеукраїнській виставці «Оснащення дитячих служителів» у 2016 р., бачимо, що 8 із 12 бажаних затребуваних тем було розроблено громадськими віросповідними організаціями-учасниками. Крім того, окремі складові змісту інших 7 заходів (див. табл. 1, 2) також відповідають на заявлені потреби відвідувачів. Наприклад, на семінарі «Як допомогти дитині впоратися з гнівом» ("Дитяча Місія" ГО) були запропоновані актуальні практичні рекомендації допомоги дітям, які знаходяться в зоні бойових дій; майстер-клас «Біблійні істини через досліди» ("Служіння поколінням" БФ) навчав відвідувачів проведенню дослідів та виготовленню поробок, що закріплюють знання біблійних істин; обговорення теми «Діти з інвалідністю та їх сім'ї –

благословення для вашої церкви» ("Місія в Україну" МБФ) передбачало висвітлення психологічних особливостей батьків дітей із особливими потребами.

Отже, виважений підхід до роботи із заявками відвідувачів виставки дає можливість виявити актуальну тематику та задіяти ГВО до розробки відповідних освітніх заходів, що сприяє професійному розвитку суб'єктів виставкової діяльності в умовах неформальної освіти.

У ході дослідження встановлено значення *Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» (1998-2021 рр.) на етапах підготовки, проведення та аналізу результатів роботи для різних категорій суб'єктів виставкової діяльності: організаторів виставки, що координують діяльність учасників; керівників і педагогів(волонтерів) ГВО, які презентують свої досягнення на виставці, а також керівників і педагогів(волонтерів) ГВО, які сприймають досягнення інших (табл. 6).*

Таблиця 6

Значення виставки для категорій суб'єктів виставкової діяльності на етапах підготовки, проведення, аналізу результатів

Суб'єкт виставкової діяльності	Віроповідна організація, яка презентує свої досягнення на виставці	Віроповідна організація, яка сприймає досягнення інших колег на виставці
Організатори виставки, що координують діяльність учасників	<p><u>Етап підготовки:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз освітніх потреб потенційних відвідувачів. 2. Пропозиції щодо тематики освітніх заходів та розробок. 3. Маркетинг заявлених організацією заходів. 	<p><u>Етап підготовки:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Ознайомлення зі списком організацій-учасників виставки. 2. Ознайомлення із тематикою освітніх заходів. <p><u>Етап проведення:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Промоутерство кращих практик організації взаємодії з суб'єктами освіти.

	<p><u>Етап проведення:</u> Створення можливостей: - для презентації своєї діяльності (кращих практик організації взаємодії з суб'єктами освіти, власних розробок); - для взаємодії як із відвідувачами виставки, так і з іншими організаціями-учасниками; - для проведення конгресних заходів.</p> <p><u>Етап аналізу результатів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз вражень відвідувачів. 2. Аналіз потреб відвідувачів. 3. Надання контактних даних усіх організацій-учасників. 	<p>2. Створення можливостей для взаємодії з іншими організаціями-учасниками.</p> <p><u>Етап аналізу результатів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Можливість надання зворотного зв'язку про ефективність проведених освітніх заходів. 2. Можливість заявлення про свої нагальні потреби для наступних виставок.
<p>Керівник віросповідної організації</p>	<p><u>Етап підготовки:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз освітніх потреб потенційних відвідувачів. 2. Аналіз актуального стану організації – що нового ми можемо запропонувати відвідувачам/ що змінилося з часу проведення минулої виставки. 3. Підвищення рівня взаємодії в колективі. 4. Професійний розвиток співробітників (під час розробки та підготовки освітніх заходів). <p><u>Етап проведення:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Міні-реклама організації (що для цього робити керівнику). 	<p><u>Етап підготовки:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Можливість ознайомлення зі списком організацій-учасників виставки. 2. Можливість ознайомлення із тематикою освітніх заходів. 3. Планування індивідуальної освітньої траєкторії співробітників на час виставки як складової індивідуальної траєкторії професійного розвитку. <p><u>Етап проведення:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Засвоєння кращих практик організації взаємодії з суб'єктами освіти. 2. Ознайомлення з новітніми розробками в сфері служіння дітям, підліткам та молоді. 3. Ознайомлення з організаційною структурою інших організацій-учасників, оцінка (суб'єктивна) їх ефективності.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

	<p>2. Можливість знайомства з великою кількістю відвідувачів – потенційних здобувачів освіти.</p> <p>3. Можливість ознайомити відвідувачів зі специфікою діяльності організації та унікальними/вирізняючими характеристиками (конкурентними перевагами) освітнього процесу організації.</p> <p>4. Професійний розвиток співробітників.</p> <p>5. Можливість оцінити актуальність діяльності організації завдяки безпосередньому спілкуванню з відвідувачами-потенційними здобувачами освіти.</p> <p>6. Розширення бази даних про потенційних здобувачів освіти (відвідувачі надають свої особисті дані за бажанням).</p> <p><u>Етап аналізу результатів:</u></p> <p>1. Планування подальшої діяльності організації з урахуванням виявлених потреб відвідувачів-потенційних здобувачів освіти.</p> <p>2. Оцінка напрямів подальшого професійного розвитку співробітників та волонтерів.</p> <p>3. Використання отриманих даних про потенційних здобувачів освіти для планування подальших освітніх заходів в різних регіонах країни.</p>	<p>4. Можливість отримання додаткової інформації про освітні потреби потенційних здобувачів освіти.</p> <p>5. Лідерський розвиток (під час особистих зустрічей з іншими керівниками).</p> <p>6. Знайомство з діяльністю нових організацій, працівниками, керівництвом.</p> <p>7. Професійний розвиток співробітників (у процесі відвідування освітніх заходів інших організацій).</p> <p><u>Етап аналізу результатів:</u></p> <p>1. Можливість надання зворотного зв'язку про ефективність проведених освітніх заходів.</p> <p>2. Можливість заявлення про свої потреби для наступних виставок.</p>
--	--	--

<p>Педагог (волонтер) віросповідної організації</p>	<p><u>Етап підготовки:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Поглиблення знань матеріалу, який буде викладатися. 2. Розвиток методичних та прогностичних складових професійної компетентності (потрібно готувати декілька сценаріїв проведення заходу – неможливо точно передбачити кількість відвідувачів). 3. Розвиток навичок роботи в команді. <p><u>Етап проведення:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Удосконалення професійної майстерності як викладача, як фасилітатора, як андрагога. 2. Розвиток ІКТ компетентності. 3. Розвиток комунікативних навичок. 4. Презентація власних творчих здобутків. 5. Усвідомлення важливості та значущості місії організації. 6. Можливість виявлення освітніх потреб здобувачів освіти. <p><u>Етап аналізу результатів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Оцінка рівня власної професійної компетентності. 2. Бажання (мотивація) до подальшого професійного та особистісного розвитку. 3. Розробка наступних освітніх заходів із урахуванням виявлених потреб здобувачів освіти. 	<p><u>Етап підготовки:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Можливість ознайомлення зі списком організацій-учасників виставки. 2. Можливість ознайомлення із тематикою освітніх заходів. 3. Планування власної освітньої траєкторії на час виставки як складової індивідуальної траєкторії професійного розвитку. <p><u>Етап проведення:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Розширення уявлення про зміст, напрями, форми, методи, засоби діяльності інших організацій. 2. Ознайомлення з кращими практиками організації взаємодії із суб'єктами освіти. 3. Ознайомлення з новітніми розробками в сфері служіння дітям, підліткам та молоді. 4. Встановлення (знайомство) та розвиток стосунків із педагогами та волонтерами інших організацій, неформальний обмін досвідом. 5. Можливості особистісного професійного розвитку, участь в освітніх заходах інших організацій. <p><u>Етап аналізу результатів:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз рівня якості викладання, використання варіативності змісту, форм, методів, засобів навчання і виховання педагогами інших організацій та формулювання висновків для реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку і творчого використання кращих практик у власній професійній діяльності.
---	---	--

У ході проведеного SWOT-аналізу ефективності використання потенціалу виставки було виявлено сильні та слабкі сторони, можливості та ризики Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» (1998-2021 рр.) як засобу професійного розвитку фахівців віросповідних організацій (табл. 7).

Таблиця 7

SWOT-аналіз ефективності використання потенціалу Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» (1998-2021 рр.)

<p>СИЛЬНІ СТОРОНИ виставки як засобу професійного розвитку фахівців віросповідних організацій:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Багаторічний досвід організаторів у створенні Виставки як платформи для професійного розвитку.2. Дієві механізми організації можливостей для професійного розвитку фахівців ГВО.3. Стабільна кількість постійних зацікавлених організацій-учасників.4. Високий професійний та методичний рівень проведення конгресних заходів більшістю постійних організацій-учасників.5. Анкетування відвідувачів щодо виявлення їх актуальних потреб.6. Благодійні акції (наприклад, «Благословенний жереб»).	<p>СЛАБКІ СТОРОНИ виставки як засобу професійного розвитку фахівців віросповідних організацій:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Недостатня реклама Виставки як засобу професійного розвитку фахівців ГВО з боку організаторів.2. Місце проведення останньої Виставки (2021 р.) – незручне для відвідувачів.3. Відсутність конкурсної складової.4. Недостатньо високий відсоток молоді серед суб'єктів виставкової діяльності.5. Низький рівень цифрових компетентностей відвідувачів, який знижує можливості професійного розвитку.
<p>МОЖЛИВОСТІ виставки як засобу професійного розвитку фахівців віросповідних організацій:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Наявність потенційних ГВО для участі в Виставці (їх досвід та експертність може збагатити всіх інших суб'єктів виставки).2. Широке коло потенційних відвідувачів (які або ще не знають про Виставку, або не актуалізована їх потреба у професійному розвитку засобами виставкової діяльності).	<p>РИЗИКИ виставки як засобу професійного розвитку фахівців віросповідних організацій:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Збільшення віку (старіння) фахівців-організаторів та спікерів конгресних заходів.2. Ризик бути нецікавим/неактуальним (зміст, форми, методи освітніх заходів) для молодшого покоління фахівців.

<p>3. Можливість залучення вузькопрофільних експертів (як віруючих, так і невіруючих) для висвітлення актуальної тематики.</p> <p>4. Організація прямих он-лайн трансляцій конгресних заходів на інтернет-платформі Виставки.</p> <p>5. Розширення форматів освітніх заходів під час Виставки.</p>	<p>3. Відсутність сучасного цифрового двійника Виставки.</p> <p>4. Ситуативне державне регулювання неформальної освіти дорослих.</p>
--	--

Із метою професійного розвитку й підвищення ефективності участі представників ГВО у освітніх виставках різного статусу важливо здійснювати ведення *єдиної інформаційної бази виставкової діяльності* з детальною інформацією щодо проведених заходів у межах експозиційної, конгресної та конкурсної складових програми виставки, зокрема: 1) інформацією про реєстр щорічних виставкових заходів від ГВО в межах виставки; 2) інформацією про організаторів заходів від ГВО та інших установ; 3) інформацією про результативність проведених заходів (здобуті компетентності, нагороди, сертифікати тощо); 4) інформацією про статистичні дані, результати моніторингу, оцінювання якості проведених заходів.

Висновки.

1. Освітня виставкова діяльність громадських віросповідних організацій України базується на *Біблійних засадах та принципах людиноцентризму, добровільності, доброчесності, прозорості й відкритості.*

2. У процесі організації освітньої виставкової діяльності ГВО України використовуються переважно такі *форми (семінари, презентації, майстер-класи, воркшопи та ін.), методи (розповіді, бесіди, полілоги, кейс-метод, дослідження та ін.), інтерактивні технології (проєктна, портфоліо, особистісно-орієнтованого навчання та ін.).* Із метою професійного розвитку фахівців ГВО

перспективним є істотне розширення форматів освітніх заходів у межах виставки, а також включення до програми, як експозиційної й конгресної, так і конкурсної складової.

3. Громадські віросповідні організації-учасники експозиційної та конгресної складових пропонують суб'єктам виставкової діяльності варіативність змісту актуальних проблем сучасності. Участь фахівців ГВО у освітніх виставках дозволяє їм істотно вдосконалити уміння здійснювати інноваційну, інформаційно-комунікаційну, проєктувальну, рефлексивну діяльність. У виставкових освітніх заходах ГВО виконують *просвітницьку, освітньо-виховну, культурологічну, соціальну та розвивальну функції.*

4. Згідно з розробленою нами *типологією громадських віросповідних організацій (за напрямом («сферою») діяльності)* учасниками освітньої виставкової діяльності є громадські віросповідні організації України *шести типів, а саме: ГВО, які діють у соціальній сфері; ГВО, які діють у сфері дозвілля та відпочинку; ГВО, які діють у сфері проведення таборів відпочинку для дітей, підлітків та молоді; ГВО, які діють у релігійній сфері; ГВО, які діють у сфері педагогізації суспільства; ГВО, які діють у сфері адвокації.*

5. Створений *тематичний покажчик заходів конгресної складової* Всеукраїнської виставки «Оснащення дитячих служителів» за 1998-2021 рр., *SWOT-аналіз ефективності використання її потенціалу як засобу професійного розвитку фахівців віросповідних організацій, алфавітний покажчик організацій-учасників конгресних та експозиційних заходів, типологію громадських віросповідних організацій (за напрямом («сферою») діяльності),* представлених на конгресній і експозиційній

складових виставки, підготовлено до впровадження (оприлюднення, розповсюдження і використання) на теренах України та зарубіжжя.

Перспективами подальших наукових досліджень є науково-методологічне осмислення практики освітньої виставкової діяльності у віртуальному форматі; наукове обґрунтування та експериментальна перевірка технології професійного розвитку представників громадських віросповідних організацій (експонентів та відвідувачів) засобами віртуальних виставок; розробка й упровадження методичних рекомендацій щодо професійного розвитку фахівців ГВО засобами освітньої виставкової діяльності у системі неформальної освіти дорослих (при підготовці до участі у заходах виставки, в процесі проведення експозиційної, конгресної, конкурсної складових та в ході аналізу досягнутих результатів).

Список використаних джерел:

1. *Концептуальні засади розвитку освіти дорослих: світовий досвід, українські реалії і перспективи: збірник наукових статей / [колектив авторів]; за ред. Кременя В.Г., Ничкало Н.Г.; укл. Аніщенко О.В., Лук'янова Л.Б. К.: Знання України, 2018. 616 с.*

2. Аніщенко О., Лук'янова Л., Прийма С. Неформальна освіта дорослих – освітній тренд ХХІ століття. *Рідна школа*. 2017. №11-12 (листопад-грудень). С. 3-7.

3. Остряньська О., Зернова Н. Фасилітативний супровід професійного розвитку науково-педагогічних працівників у процесі підготовки і проведення міжнародних освітніх виставок. *Science and Education*. 2020. Issue 4. С. 24-40.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

4. Бринь Л. І. Роль громадських віросповідних організацій в розвитку неформальної освіти в Україні. *Школа синергії освіти і духовності: нові виклики, тренди і можливості* : матеріали II міжн. наук.-практ. конф. м. Київ, 26 лист. 2021 р. (in print).

5. Бринь Л. І. Громадські віросповідні організації України як суб'єкти неформальної педагогічної освіти. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2021. Вип. 41. Т. 1. С. 7-12. URL:http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/41/part_1/3.pdf

§4.10 ЦИФРОВИЙ ФОРМАТ ОБРАЗОТВОРЕННЯ: ФАХОВА ПІДГОТОВКА СУЧАСНОГО МИТЦЯ (Пічкур М.О.)

Вступ. Сьогодні до вжитку сучасної людини вже міцно увійшло поняття «digital» (з англ. – цифровий), тобто продукт, що створений за допомогою комп'ютерних технологій. Об'єктом цифровізації стають різні галузі людської діяльності, у тому числі й образотворче мистецтво.

Глибоке проникнення цифрових технологій у галузі художнього виробництва і мистецької освіти зумовило кардинальні зміни як у методології образотворення, так і в теорії і практиці арт-педагогіки. Кібернетичний формат візуалізації зображень та відповідні способи їх створення дедалі більше використовуються у практично-творчій діяльності професійних митців різних спеціалізацій. Це пояснюється тим, що сучасні комп'ютерні програми значно збагачують техніко-інструментальний арсенал, завдяки якому досягається особлива унікальність художньому твору за різними форматворними принципами – образотворчим, формальним, гібридним, віртуальним та інтерактивним.

Отже, зважаючи на широкі можливості образотворення, останніми роками цифрове мистецтво стало предметом наукових досліджень у філософії, естетиці, мистецтвознавстві, культурології та педагогіці. За їх результатами визнається факт незворотності змін усталених художніх парадигм у напрямі їх коеволюції до актуальних інновацій розвитку образотворчого мистецтва в цілому та його цифрового формату, зокрема.

З урахуванням окреслених мистецьких трансформацій, одним зі значущих пріоритетів фахової підготовки сучасного художника має стати активне

засвоєння виразної мови різних видів образотворчого мистецтва на основі використання цифрових ресурсів, що значно полегшує процес графічного, живописного, формотворного і композиційного вишколу. Натомість вітчизняна професійно-художня освіта й донині залишається консервативною щодо впровадження таких новацій. Зважаючи на це, нині постає низка актуальних дослідницьких задач щодо вивчення особливостей образної мови сучасного візуального мистецтва та розроблення відповідної освітньої стратегії і навчально-методичного базису студіювання рисунку, живопису і скульптури за цифровим форматом образотворення.

Виклад основного матеріалу. В усі часи розвиток системи мистецтв супроводжувався появою певних інновацій, що пов'язані з удосконаленням технічних засобів виконання художніх творів. Починаючи з другої половини минулого століття, це панування електронних технологій, завдяки яким виникло й бурхливо розвивається мистецтво нових форм, що в термінологічному науковому тезаурусі спочатку позначалося прикметниками «комп'ютерне» і «кібернетичне» (1960–1990-ті роки), а нині йменується як «цифрове» або «digital art».

Теоретичне осмислення категорії «digital-art» уперше започатковано в працях одного з найвідоміших європейських письменників-фантастів, піонера комп'ютерної графіки і цифрового мистецтва Г. Франке. Зокрема, в його неодноразово перевиданій книзі «Комп'ютерна естетика: феномен мистецтва» (1979 [15]) представлено раціональну теорію сприйняття мистецтва з кута зору когнітивних процесів, що в подальшому внесла значний вклад у становлення кіберестетики. В іншому науковому виданні під назвою «Комп'ютерна графіка – комп'ютерне мистецтво» (1985 [14]) Г. Франке розкрив

історію виникнення і практику створення творів графіки і живопису, що надалі стали предметом багатьох наукових досліджень різних галузей знань.

Як слушно зазначає О. Кириченко, цифрове мистецтво за своєю природою є синтетичним, оскільки об'єднує в арсеналі засобів зображення об'ємну форму (3D), звук, світло, колір, слово, простір, рух. Науковець стверджує, що воно не вписується в загальноприйнятну класифікацію видів мистецтва, його неможливо віднести до просторових мистецтв, до нього складно застосувати набір традиційних характеристик образотворчої виразності [8, с. 92]. З урахуванням цього, О. Лаврентьева робить висновок, що «цифрове мистецтво можна вважати деякою новою сходинкою в розвитку засобів виразності художника, способом комунікації, що встановлює нові правила оцінки і сприйняття» [9, с. 193]. Із цього випливає, що сучасний митець має змогу оперувати цифро-технологічними способами відображення реальної і віртуальної (вигаданої) дійсності й за допомогою комп'ютерних програм продукувати твори нового рівня художності, розширюючи при цьому свої можливості для творчої самореалізації.

Із часу появи діджитального способу виконання художніх творів мистецтвознавчий термінологічний тезаурус поступово збагачується новими поняттями. Так, протягом останнього десятиліття в ньому фігурує новий концепт «цифрове образотворче мистецтво», що, за визначенням С. Єрохіна, позначає форму реалізації специфічних художніх методів і прийомів образотворення з використанням цифрових технологій [7, с. 32]. Саме з нього нині виокремлюється таке поняття, як «цифровий формат», яке дедалі частіше вживається естетиками, інформатиками, митцями і педагогами.

На відміну від фізичного контексту, що має вузьке

категоріальне значення розміру і пропорцій картинної площини, слово «формат» у сучасному інформаційному суспільстві різко розширило свою семантику та сфери застосування для позначення певної структури, деяких параметрів, властивостей і можливостей, а також конкретного електронного стандарту продукованого твору. Саме в цій лексемі нині вбачаються ознаки впорядкованості складного об'єкта, що зумовлює особливості його перцептивної подачі. У поєднанні з прикметником «цифровий», яким позначається репрезентація інформаційних даних за допомогою набору цифр (1 та 0) в електронній системі, іменник «формат» набуває специфічного змісту, що охоплює параметри розміру в пікселях, роздільної здатності, наявності шарів і кольорних профілів тощо. Зважаючи на це, словосполучення «цифровий формат» стосовно візуальних мистецтв доцільно трактувати як технологічно оброблене зображення засобами електронних пристроїв та комп'ютерних програм із метою їх зберігання і наочної демонстрації на цифрових носіях (дисплей, телевізор, смартфон).

Слід зазначити, що поняття «цифровий формат» має синтетичний зміст й активно вживається щодо різних видів мистецтва. Тому інформаційні джерела нині рясніють такими словосполученнями, як «цифрова музика», «цифровий театр», «цифровий рисунок», «цифровий живопис», «цифрова скульптура» та ін. Очевидно, що завдяки цьому сьогодні помітно змінюється морфологія образотворчого мистецтва, у структурі якого має місце жанрове розмаїття цифрових форматів (натюрморт, пейзаж, портрет, ілюстрація тощо). Але в будь-якому разі всі ці формати пов'язані з процесуальним аспектом образотворення, що алгоритмічно охоплює перцептивний, пізнавальний та композиційний акти

втілення художнього образу у певну мистецьку форму.

Як слушно наголошує Н. Шатайло, «суттєвого значення у змісті поняття «образотворення» набуває процес пізнання мистецтва як взаємодія сприймання, оцінювання і творення. На свою чергу, така взаємодія є процесом і результатом усвідомлення притаманних мистецтву значень, відображенням дійсності в образах» [12, с. 235]. За твердженням О. Хмельовського, «будь-що є мистецьким, якщо в ньому втілено художній образ» [11, с. 108]. На переконання вченого, образ осмислюється, трактується і створюється на основі композиції, що є головним методом мистецтва і дає змогу назвати її сферою пізнання [11, с. 110]. Такий процесуально-когнітивний та композиційно-виконавський концепт художнього образу є специфічною формою відображення реальної та віртуальної дійсності у матеріалізованій чи ідеалізованій формі для його подальшого естетичного сприйняття та певною мірою очікуваного чуттєво-емоційного впливу на реципієнта.

Безумовно, що художній образ постає одним із провідних концептів сучасної інформаційної культури. Зоною його дії є мистецтво і, незважаючи на те, що в ньому джерелом образного втілення виступає навколишній світ, немає підстави стверджувати, що в результаті образотворення виходить точна копія реальності. Очевидно, що дійсність певним чином перетворюється. Це зумовлено особливостями перебігу творчого процесу, у якому створення художнього образу відбувається на основі симбіозу суб'єктивного й об'єктивного, детермінованих як діяльністю художника, так і сприйняттям реципієнта на рівні співтворчості. Проте, як стверджує В. Грехнев, «як би максимально не наближалось життєподібне мистецтво до межі, що відділяє світ мистецтва від світу реального, як би не намагалось воно стерти цю межу, а все-таки повне

ототожнення цих світів у мистецтві немислиме» [5, с. 22]. Саме така інтерпретація художнього образу вважається традиційною. Однак у модусі віртуалізації мистецтва прийнятним є й інший концепт художнього образу, що в естетичній теорії М. Хайдеггера ґрунтується на визнанні уречевленості в його створенні: «...шлях до визначення речової дійсності веде не через річ до творення, а, навпаки, через творення до речі» [10, с. 18]. У контексті образотворення саме цим актуалізується питання не лише про відображення дійсності через призму реальних речей, але про цінність самого акту творення, що призводить як до появи матеріальної (наприклад, справжнє живописне полотно), так і імітованої та репрезентованої на електронному носії художньої форми. В обох випадках вона являє собою певну річ.

Традиційний процес образотворення є автологічним (з грец. *autos* – сам; *logos* – слово), тобто створення художнього образу відбувається на використанні однозначно потрактованого реалістичного матеріалу без будь-якого переносного смислу з використанням прийомів типізації. Віртуальний аспект образотворення набуває металогічних (з грец. *meta* – через, після, *logos* – слово) рис, оскільки на основі індивідуальної інтерпретації змісту і форми як реальних, так і уявних об'єктів, явищ і подій художній образ втілює в собі несподіваний символізм, смислово багатозначність, фантазійні допущення в їх різних модифікаціях – наукової, магічної, міфологічної, технологічної, космічної, воєнної, пригодницької тощо.

Нині традиційний спосіб образотворення позиціонується як аналоговий, що передбачає тактильну роботу художника з фізично реальними матеріалами та інструментами (папір, полотно, олівці, пензлі, фарби тощо). Цифрове середовище для образотворчості є

віртуальним, тобто штучно створене людиною, програмоване, функціонує на основі алгоритмів. У ньому митець має змогу реалізувати свій художній задум за допомогою різних комп'ютерних 2-D і 3-D програм з певним набором інструментальних функцій щодо створення рандомних (з англ. **random** – випадковий) ефектів, що є джерелом для продукування великої кількості заздалегідь непередбачуваних для автора твору візуальних образів. Однак тут одночасно спостерігаються фактори автономності і випадковості, останній з яких часто впливає на творчість художника, але не передбачає самостійної роботи комп'ютера. Тому виходить, що лише здатність машини ставити і виконувати творчі завдання може визначити її як безпосереднього творця, що на сучасному етапі розвитку штучного інтелекту ще далеко неповною мірою досягнуто. Водночас, ефект випадковості, що має місце при використанні генератора спонтанних чисел, дає змогу продукувати неповторні цифрові твори.

Якщо процес образотворення відбувається з використанням електронно-технологічного інструментарію, то доцільно розглянути похідне від цих категорій поняття «цифровий образ». Так, дослідник естетичних проблем сучасного мистецтва Д. Галкін вважає, що генеза цифрового образу визначається, по-перше, «об'єктивним кібернетичним (комп'ютерним) контролем» щодо мінімізації прямої участі художника в акті творення, а по-друге його інтерактивністю. Ставкою в такому експерименті, як наголошує науковець, є змога одержати ефект об'єктивної випадковості, що породжується в серцевині програмно-математичної зверхдетермінації [3, с. 85]. На переконання Д. Гаріфулліної, демонстрація діджитальності, самої природи «цифри» стає в такому разі змістом естетичного

образу, забезпечуючи людині той рівень сприйняття, на якому ні її перцептивна тілесна матриця, ні культурний досвід не мають вирішального значення [4, с. 82–83].

Отже, поняття «цифровий образ» порівняно з його аналоговою сутністю набуває додаткової змістової наповненості, оскільки, балансує на межі конвенціональності (традиційності) та інтерпретативної варіативності, він містить у собі об'єктивний і суб'єктивний складники. Однак беззаперечним є той факт, що будь-який художній образ являє собою дещо більше, ніж те, що підлягає звичному спогляданню. Адже, маючи матеріальний техніко-виконавський статус і водночас цифро-символічну форму репрезентації він може втрачати зв'язок із реальністю, підмінити дійсність. Окрім цього, як слушно наголошує Н. Афанасьєвська, такий образ має функцію медіуму, тобто є засобом відображення, посередництва, носія інформації, маркера самовизначення та способу вираження ідентичності індивіда в просторі сучасної культури [1, с. 209]. Очевидно, що ця думка небезпідставна, адже саме цифровий образ, занурюючи людину у віртуальний простір, активізує її підсвідомість для пошуку тієї інформації, якої звичними способами отримати неможливо, і таким чином слугує сполучною ланкою між матеріальним і духовним світом.

Контактуючи з цифровим образом та продукуючи його, сучасний митець неодмінно потрапляє у віртуальний простір, спостерігає його події, діє в уявному часі. Згідно з цим, на теренах сучасної філософії утвердилася думка про те, що нас оточують не пов'язані з реальністю несправжні, підроблені, неявні смисли, речі, ідеї і знаки. Так, Ж. Бодрійяр, експлікуючи процес трансформації поняття «образ» у культурі постмодерну, наголошує на його здатності не лише відображати чи трансформувати дійсність, але і маскувати

відсутність реальності або повністю заміщувати її симулякром (від лат. simulacrum – подoba, копія) [2, с. 113]. У цьому контексті Ж. Дерріда цифровий образ позиціонує як примару, тобто щось несправжнє, що має видимість, але позбавлене реальності чи наділене вигаданим змістом [6, с. 149].

Слід зазначити, що цифровий і рукотворний види графіки, живопису і скульптури значно різняться за способами зображення об'єктів, предметів і явищ реальної та уявної дійсності. Проте їх споріднює образний зміст художнього твору, що не залежить від використовуваних специфічних художніх матеріалів, інструментів та виконавських технік. Окрім того, у процесі ручного і комп'ютерного образотворення художник послуговується одними і тими ж самими формальними композиційними засобами виразності, у тому числі і типами просторових побудов. На відміну від мануального методу зображення, у цифровому форматі міститься надзвичайно широкий оперативно-зображальний діапазон для площинного, об'ємного і просторового моделювання художньої форми з можливостями вдосконалення композиції, миттєвого й багаторазового виправлення допущених помилок у відтворенні пропорцій, неточностей перспективних побудов, світлотіньових, кольорових і тональних відношень тощо.

Отже, цифровий художній образ, на відміну від його аналогової конфігурації, має подвійну віртуальність в контексті імітації реальної чи уявної дійсності та в способі репрезентації на основі електронної платформи, тобто програмного пристрою.

Сучасний китайський цифровий художник Ліу Шенлею, стверджує: «Ставши рушійною силою соціального розвитку та проникнувши у мистецтво,

інформаційні технології зумовили інновації і реформи в його розвитку. Інтеграція комп'ютерних і традиційних технологічних форм графіки і живопису не лише розширюють творче мислення митців, але й безпосередньо сприяють смисловим, формотворним і виразним змінам твору» [17]. І це дійсно так, адже на теренах сьогодення будь-який образотворчий фах дедалі більше набуває інтегрованого статусу, оскільки джерелами образотворення є результати суспільної практики в її матеріальному і духовному контекстах та численні цифро-технологічні новації. Це підтверджується тим, що в мережі «Інтернет» представлено безліч суто цифрових чи гібридних творів образотворчого мистецтва різних видів і жанрів. Однак їх автори вкрай рідко розкривають свої секрети художньої майстерності, зокрема на рівні теоретичного осмислення нових підходів до образотворення та практичного втілення своїх творчих задумів у цифровому форматі. Це зумовлює необхідність переосмислити розуміння сутності сучасного мистецтва і принципів, що лежать в його основі, та надати перевагу тим із них, що реагують на культурні зміни.

Канадські науковці Дж. Блек та К. Бравнінг переконані, що традиційне образотворче мистецтво є основою для розвитку його цифрових напрямів. Вони наголошують на тому, що розвиток здатності до творчого самовираження особистості інноваційними засобами має важливе значення для успішності педагогіки цифрового мистецтва [13, с. 24].

У дослідженні британської художниці і педагога Р. Хйтон доведено, що цифрові мистецькі практики постійно розвиваються і завдяки цьому спонтанним чином впливають на арт-педагогіку. Саме тому вона особливо акцентує на проблемі формування адаптивного і

перспективного досвіду суб'єктів художньо-педагогічного процесу в ході студіювання цифрового мистецтва [16, с. 1].

У своїй публікації китайський науковець Ювенювен Джаю стверджує, що самостійне становлення фахівців із цифрового образотворчого мистецтва вплинуло на створення відповідного сегменту в системі мистецької освіти. Він констатує факт того, що слабка академічна база закладів освіти є причиною низького рівня технічних навичок студентів. При цьому режим навчання суперечить свободі розвитку їхніх художніх здібностей. Це негативно позначається як на якості образотворчої підготовки, так і на ефективності викладання фахових дисциплін. Натомість, спостерігається розрив між підготовленістю випускників вишів і значним попитом суспільства на цифрове мистецтво. З урахуванням цього, зроблено висновок, що в системі професійної підготовки фахівців із цифрового візуального мистецтва доцільно своєчасно скоригувати процес навчання і розробити відповідний зміст навчальних дисциплін заради розвитку цифрової художньої освіти XXI століття [20].

Безумовно, що для створення художньо-цифрових образів наявний у комп'ютерних програмах інструментарій постійно оновлюється і вдосконалюється. Опанування його – це копіткий процес старанного тренування, що вимагає від користувача напруження розумових сил для запам'ятовування й доведення до автоматизму основних, допоміжних і специфічних автоматизованих операцій із їх численними розгалуженнями на окремі зображувально-трансформаційні ефекти. При цьому моторика кисті руки з використанням клавіатури чи миші часто не збігається із запланованими завданнями щодо реалізації задуму твору, що призводить до створення випадкових віртуально-наочних форм із їх подальшою невідповідністю бажаній змістовій

наповненості художньої композиції. Із урахуванням цього, процес навчання цифрового образотворчого мистецтва має супроводжуватися не лише інструктивними матеріалами щодо оволодіння необхідними операційними діями, але і використанням комплексу креативних методів роботи з комп'ютерним художнім інструментарієм, але за умови володіння навичками академічного образотворення. Усе це є проблемним полем педагогіки цифрових мистецтв. Тому слід визнати, що в закладах вищої освіти спостерігається лише тенденція до імплементації цифрової парадигми образотворчої підготовки фахівців мистецького профілю.

Професори Багдадського університету Ахмед Салей та Мехіді Салей стверджують, що ми живемо в епоху цифрових технологій. Відповідно до цього, мистецька освіта теж має бути цифровою, оскільки вона є основою для нового витка розвитку мистецтва загалом [19]. Саме тому в сучасних закладах професійно-художньої освіти мають місце поодинокі спроби розробити зміст навчальних програм з рисунку, живопису і скульптури, що мають на меті образотворчий вишкіл студентів у цифровому форматі, тобто навчити їх створювати зображення комп'ютерно-інструментальними засобами. Однак такий досвід є стихійним і невідрефлексованим. Але все ж таки він засвідчує тенденцію до цифровізації образотворчої підготовки, що підтверджується принаймні двома провідними факторами:

– по-перше, на сьогоднішній день практично всі студенти є представниками покоління «digital natives» і, за концепцією М. Пренскій, належать до «цифрових аборигенів» [18], тобто мають вроджене знання про інформаційні технології, сприймають віртуальний світ як повсякденність, відчують себе в потоці багатозадачності, звикли до інтерактивності гаджетів, власної активності в

соціальних мережах, швидкості у світі відеоігор і саме на основі цього демонструють свою здатність до застосування цифрових технологій не лише в ході соціалізації і комунікації, але і в процесі художньої творчості і навчання, а тому, обравши певний мистецький фах, потребують відповідно адаптованого мистецько-освітнього середовища;

– по-друге, в глобалізованому світі спостерігається зростання конкуренції серед освітніх інституцій, які готують фахівців образотворчого профілю, через що боротьба за творчо обдарованого та цифро-компетентного студента вже відбувається не лише в межах однієї країни чи кластера держав, а на міжнародному рівні, а тому для створення і збереження за собою конкурентної переваги система фахової підготовки вимагає своєчасного й ефективного впровадження найпрогресивніших художньо-педагогічних технологій.

Однак, незважаючи на окреслені факти, все нове, перш ніж укріпитися в реальності, стикається з певними труднощами його активного впровадження в мистецько-освітню практику. Сьогодні є підстави констатувати, що величезна спільнота прихильників академічного традиціоналізму образотворчої підготовки фахівців мистецького профілю вперто чинить спротив будь-яким спробам використовувати цифрові художньо-педагогічні технології. Передусім, це пов'язано з культурною маргіналізацією викладачів фахових дисциплін, які, будучи приналежними до старшого покоління або так званих «цифрових емігрантів», через «цифровий бар'єр» опинилися в ситуації професійної неспроможності. Водночас вони з усіх сил намагаються вчити нове покоління. Та попри все, сучасний науково-технічний прогрес неухильно вносить корективи в традиційну практику навчання образотворчого мистецтва.

Висновки. Провідні особливості цифрового формату образотворення – це віртуальність та інтерактивність. Віртуальність обумовлює кардинальне ускладнення художніх дій митця, а інтерактивність – значне спрощення їх операційного наповнення. Саме ці дві обставини зумовлюють істотні зміни в творчому компоненті студіювання рисунку, живопису, скульптури та інших дисциплін фахової підготовки сучасного митця. Все це супроводжуються процесом поглибленого вивчення засобів художньої виразності, розширення меж для створення яскравих та оригінальних художніх образів, підвищення інтересу до навчально-творчої діяльності, внутрішньо-видової і жанрової специфіки цифрового образотворчого мистецтва, що забезпечує величезні, ні з чим незрівнянні можливості творчого розвитку майбутніх митців різних спеціалізацій на художньо-педагогічних засадах поліінформативності, збагачення виражальних художньо-образних засобів, зростання інтерактивної ролі користувача комп'ютерних програм щодо управління художньо-графічними даними та підпорядкування завдань формування у студентів необхідних знань і навичок з образотворення в цифровому форматі до мети досягнення теоретичних і практичних основ візуального мистецтва в єдності з зовнішньо і внутрішньо вмотивованим процесом художньої творчості.

Список використаних джерел:

Афанасьевская Н. В. Трансформация понятия «образ» в контексте визуального поворота в культуре. *Вестник Московского государственного лингвистического университета. Гуманитарные науки.* 2021. № 8 (850). С. 202–211.

1. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть. – 4-е изд. Москва: Добросвет, Издательство КДУ, 2011. 392 с.
2. Галкин Д. В. Эстетика кибернетического искусства 1950–1960-х гг.: Алгоритмическая живопись и роботизированная. *Вестник Томского государственного университета*. 2009. № 320. С. 79–86.
3. Гарифуллина Д. М. Феноменологические интерпретанты как основание классификации цифровых образов. *Вестник Томского государственного университета*. 2011. № 350. С. 80–84.
4. Грехнев В. А. Словесный образ и литературное произведение: книга для учителя. Нижний Новгород: Нижегородский гуманитарный центр, 1997. 200 с.
5. Деррида Ж. Призраки Маркса. Государство долга, работа скорби и новый интернационал; пер. с франц. Б. Скуратова / Под общ. ред. Д. Новикова. Москва: Logos-altera, Esse homo, 2006. 256 с.
6. Ерохин С. В. Эстетика цифрового компьютерного изобразительного искусства. Москва: Алтейя, 2010. 432 с.
7. Кириченко О. Digital art як інтерактивна форма освоєння сучасного культурного простору в теорії та практиці художньої освіти. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. № 176. С. 91–95.
8. Лаврентьева Е. А. Цифровое искусство как новая художественная система коммуникации. Декоративное искусство и предметно-пространственная среда. *Вестник МГХПА*. 2020. № 3–2. С. 191–202.
9. Хайдеггер М. Исток художественного творения; пер. с немец. А. В. Михайлова. Москва: Академический проект, 2005. 526 с.
10. Хмельовський О. Теорія образотворення: у 3-х кн. Луцьк: ЛДТУ, 2002. Кн. 3. 352 с.

11. Шатайло Н. В. Сутність поняття «образотворення» у контексті мистецької освіти. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер : Педагогічні науки.* 2018. Вип. 163. С. 232–236.

12. Black Joanna & Browning Kathy. Creativity in Digital Art Education Teaching Practices. *Art Education.* 2011. Vol. 64 (5). P. 19–34.

13. Franke Herbert W. Computer Graphics – Computer Art. Berlin: Springer Verlag, 1985. 177 p.

14. Franke Herbert W. Kybernetische Ästhetik: Phänomen Kunst. München; Basel: E. Reinhardt, 1979. 318 s.

15. Heaton Rebecca. Digital Art Pedagogy in the United Kingdom. *The International Encyclopedia of Art and Design Education.* London: John Wiley and Sons Ltd. 2019. Vol 3. P. 1–19.

16. Liu Xinlu. Artistic Reflection on Artificial Intelligence Digital Painting. URL: <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1648/3/032125/pdf>

17. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants Part 1. URL: <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>

18. Salih Ahmad & Mahidi Salih. Digital Art Education. URL: https://www.researchgate.net/publication/346957761_Digital_Art_Education/link/5fd3e926299bf1408800bba4/download

19. Yuanyuan Zhou. Research on the Integration Development of Digital Art Education in the New Media Environment. URL: <https://doi.org/10.2991/ieesasm-16.2016.17>

§4.11 ОБОЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ СТРЕСОРІВ НА СПОРТСМЕНІВ ЯКІ ЗАЙМАЮТЬСЯ РІЗНИМИ ВИДАМИ ЄДИНОБОРСТВ (Полянничко О.М., Кулаков Б.С.)

Вступ. Спортсмени-єдиноборці зазвичай самотужки намагаються впоратися зі стресом і тривогою, які виникають разом із великими навантаженнями під час тренувань і спортивних змагань. Психіка спортсменів по-різному реагує на стрес, у звичайних умовах спортивного тренування, психологічні стресори сприяють виникненню складних реакцій організму, що збільшує вирогідність виникнення несприятливих ситуацій для спортсмена та команди [1]. Хронічний стрес призводить до несприятливих змін функціонального стану у психологічній і фізіологічній сферах організму спортсмена [2] та погіршення способу життя [3], що може призвести до розвитку серцево-судинних, метаболічних та психічних патологій [4]. Загальновідомо, що фізичні вправи самі по собі відіграють важливу роль у регулюванні стресостійкості організму спортсмена, оскільки заняття фізичним вправами сприяють розвитку регуляторних механізмів контролю гострого та хронічного стресу, захисних психологічних функцій [5]. Отже, поєднання як фізичних, так і психологічних аспектів у тренувальному процесі з різних видів єдиноборств впливає на рівень стресостійкості спортсменів як у контактних так і безконтактних видах єдиноборств, а саме індивідуальне моделювання бою без фізичного контакту, у карате це — куміте (kumite) і ката (kata), в тхеквондо — пхумсе (poomse), а в ушу саньда і таолу. Так у тайцзи цюань, виконання бойових рухів відбувається без фізичного контакту (таолу) — вправа з медитативним компонентом [6]. Ця бойова система

об'єднує тіло і розум, тому що виконання вправ вимагає постійної уваги та зосередженості на виконанні рухів. Проведені дослідження науковців [7; 8] показали позитивні зміни у сприйнятті стресу за допомогою впровадження від 10 до 18 тижнів тренувальних програм з безконтактних видів єдиноборств. Дослідження [9] продемонстрували, що здатність до управління стресом залишається ще сильнішою через 1 місяць після тренування. Результати досліджень [10], також засвідчили позитивний ефект неконтактних видів єдиноборств у профілактиці впливу хронічного стресу на психіку спортсмена. Дослідники [8] довели, що заняття з тайцзи цюань призводять до позитивних змін у сприйнятті стресу, науковці зафіксували позитивні зміни фізіологічних маркерів, пов'язаних зі стресом [11]. Результати досліджень свідчать про те, що тренування сприятливо впливають на управління стресом [12].

Таким чином, неконтактні види єдиноборств позитивно впливають на управління стресом і сприяють кращому контролю над дисфункціональним стресом, а отже й на фізичне та психічне здоров'я спортсменів. Науковці у своїй праці припускають, що спортсмени, які займаються неконтактними видами єдиноборств, за допомогою специфічних фізичних вправ посилюють сприйняття власних соматичних відчуттів, коливань температури тіла, змін в дихальному ритмі. Ці посилені сприйняття пов'язані з фізіологічними і гормональними змінами позитивно впливають на управління стресом. Практика усвідомлених рухів покращує управління стресом і підтримує психічне здоров'я в порівнянні з фізичними вправами без медитативного компонента [13]. Це свідчить про те, що медитативне спостереження і концентрація спортсмена під час імітації бою, та контролю

дихання, вимагає від спортсмена високий рівень концентрації уваги. За словами Binder В., азіатські види неконтактних єдиноборств мають багато спільних аспектів з іншими видами фізичної активності та фізичних вправ;, як правило, їх об'єднує цінність самопізнання та самоконтролю, самозахист, що включає етичні та філософські якості [14]. Науковці зробили висновок, що тренування тайцзи цюань, зменшує дефіцит уваги та гіперактивність у молодих людей. Також заняття з тхеквондо можуть позитивно вплинути на соціальну поведінку дітей, рівень уваги та самооцінку [15]. Хронічний стрес, звичайно, може в кінцевому підсумку вплинути на кожную частину тіла і відкрити двері для численних проблем зі здоров'ям.

Виклад основного матеріалу. В проведеному нами дослідженні взяли участь студенти Факультету здоров'я, фізичного виховання і спорту Київського університету імені Бориса Грінченка, спортсмени Федерації рукопашного бою України, а також спортсмени м. Києва з різних видів спорту, загальної кількості - 155 осіб. В онлайн опитуванні брали участь спортсмени віком від 11 до 44 років, переважно з наступних видів спорту: футбол 27,9%; бокс 9,7%; рукопашний бій 8,4%; гімнастика 7,1%; легка атлетика 7,1% (Рис.1). 67,1% спортсменів мали спортивні розряди (дорослі та юнацькі), кандидатів та майстрів спорту. 32,9% опитаних на період дослідження не мали спортивних розрядів. За результатами опитування 12,3% спортсменів під час своєї спортивної діяльності зазнавали стресові навантаження від діяльності тренера, а саме 74,2% це психологічні стрессори. Фізичний стрес відчували 24,2%.

заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги спортсмену який перебував в небезпечному для життя стані, а також прояви фізичного насильства: синці, забиті місця, наявність частково залікованих попередніх травм, примус вживати алкогольні, наркотичні речовини чи речовини які заборонені Всесвітнім антидопінговим агентством (ВАДА), що погіршують здоров'я спортсмена або можуть призвести до смерті; створення ситуацій, що несуть ризик чи загрозу життю та здоров'ю спортсмена; погрожування речами, що можуть завдати фізичної шкоди та інш. звичайно впливали на стресостійкість спортсменів.

Можливість знущатися над іншими членами по команді, а отже й впливати на рівень стресостійкості інших мали 74,2% опитаних. Мотив, який спонукав до знущання над іншими членами команди у 32,9% був відповіддю на образу (Рис.2).

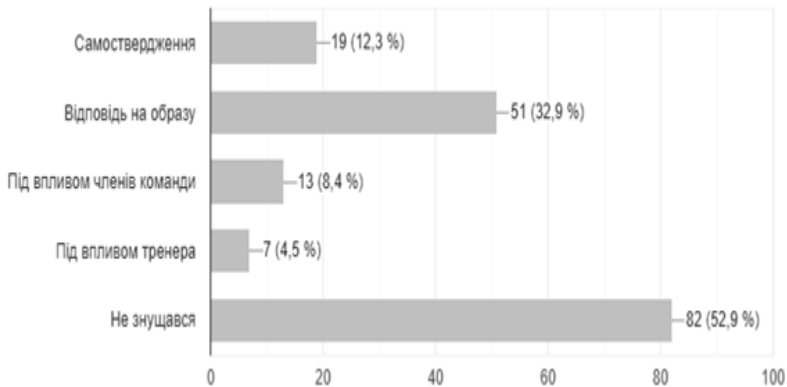

Рис. 2. *Відповіді спортсменів на запитання онлайн опитувальника «Який мотив спонукав вас до знущань над іншими членами команди?».*

Проте, 12,3% опитуваних таким чином просто самостверджувалися, а отже можна припустити, що саме вони перебували у стресових станах і психічній напрузі. Натомість 12,9% спортсменів знущались над іншими під впливом членів команди (8,4%) або тренера (4,5%), 52,9 % - не знущались над іншими і перебували у стабільному психологічному стані.

Проаналізувавши ці дані можна зробити висновок, що більшість спортсменів використовують на методи насильства як самозахист своєї особистості. А інші піддаються впливу авторитетних для них людей.

У дослідженні психологічних наслідків перебуванні у стресі як серед молодих спортсменів, так і серед дорослих, систематичне та тривале вороже та жорстоке поводження було пов'язане з низкою негативних наслідків для здоров'я, включаючи соматичні та психологічні симптоми. Перебування у напружених стресових умовах спортивної діяльності спортсмени неодноразово піддаються впливу психологічних стресорів у формі словесної ворожості, зневаги, висміювання та ізоляції у команді, що призводить до агресивності, що виступає як бажаний чоловічий стереотип і є, мабуть, важливою першопричиною позитивного підкріплення, яке спортсмени-чоловіки отримують за агресивні дії. Високий ступінь фізичного контакту у контактних видах єдиноборств також пов'язано з фізичними актами прояву агресії і високою присутністю стресогенних факторів. За спортсменами-єдиноборцями зберігається тенденція до образливих слів, ігнорування товаришів по команді, висміювання фізичних якостей, також використовуються соціальні мережі, Інтернет. У спортсменів, які страждають від хронічного стресу знижується соціальна взаємодія.

Висновки. За результатами опитування спортсменів, 12,3% зазнавали насилля від тренера під час своєї спортивної діяльності і знаходились у стресогенному стані, та 87,7% не зазнавали насилля від тренера під час занять спортом. Спортсмени (74,2%) страждали від психологічних стресогенних впливів як від товаришів по команді так і від тренера. 74,2% спортсменів мали високий рівень стресогенності і мали нагоду знущатись над своїми товаришами по команді, і лише 39,9% робили це лише у відповідь на образ, 12,3% - самостверджувались, 8,4% робили це під впливом товаришів по команді, і що саме прикро, 4,5% піддавались схваленню тренера до таких дій.

Дослідження доводять, що більшість спортсменів піддаються впливу психологічних стресорів від авторитетних для них людей. Такі відповіді були притаманні спортсменам бойових єдиноборств, особливо представникам сучасного повноконтактного бойового єдиноборства «Кудо». Цей вид спорту включає у себе елементи і технічні прийоми з арсеналу карате, дзюдо, англійського та тайського боксу, а також інших видів бойових єдиноборств. Загальними правилами змагань «кудо» дозволені майже всі прийоми боротьби, а також удари руками, ногами, коліньми, ліктями і головою в усі частини тіла, за винятком спини, горла, потилиці і суглобів на злам. У чемпіонатах по «кудо» в Японії дозволені удари в пах при різниці категорій спортсменів більш ніж на 20 одиниць. Цим видом спорту займаються не тільки чоловіки, а й дівчата.

Спортсменам важливо роз'яснювати, що будь-які стресогенні події, впливають на їх самопочуття. Образливі слова є недопустимими під час тренувань ні з боку тренера ні з боку товаришів по команді. Реакція має бути негайною

(зупинити бійку, припинити знущання) та більш суворою у разі повторних випадків агресії; аналізуючи стресову ситуацію, треба з'ясувати, що трапилося, вислухати обидві сторони, підтримати потерпілого й обов'язково поговорити із кривдником, щоб зрозуміти, чому він або вона так вчинили, що можна зробити, щоб таке не повторювалося. До такої розмови варто залучити спортивного психолога; написати записку батькам або викликати їх, позбавити спортсмена можливості брати участь у змаганнях; спортсменам треба пояснити, що навіть пасивне спостереження за знущанням і бійкою надихає кривдника продовжувати свої дії і залучає усіх до впливу стресогенних факторів.

Список використаних джерел:

1. Lipp, M.E.N., Arantes, J.P., Buriti, M.S., & Witzig, T. (2002). O estresse em escolares. *Psicologia Escolar e Educacional*, 6(1), 51-56.
2. Demarzo, M.M.P., Montero-Marin, J., Stein, P.K., Cebolla, A., Provinciale, J.G., & Garcia-Campayo, J. (2014). Mindfulness may both moderate and mediate the effect of physical fitness on cardiovascular responses to stress: a speculative hypothesis. *Front Physiol*, 5(105), 1-8. DOI: 10.3389/fphys.2014.00105
3. Stults-Kolhemainen, M.A., and Sinha, R. (2014). The effect of stress on physical activity and exercise. *Sports Med*, 44(1), 81-121. DOI: 10.1007/s40279-013-0090-5
4. Hammen, C. (2005). Stress and depression. *Annu Rev Clin Psychol*, 1, 293-319. DOI:10.1146/annurev.clinpsy.1.102803.14393
5. Huang, C.J., Webb, H.E., Zourdos, M.C., & Acevedo, E.O. (2013). Cardiovascular reactivity, stress, and

physical activity. *Front Physiol*, 7(314), 1-13. DOI: 10.3389/fphys.2013.00314

6. Abbott, R., & Lavretsky, H. (2013). Tai Chi and Qigong for the Treatment and Prevention of Mental Disorders. *Psychiatr Clin North Am*, 36, 109-119. DOI:10.1016/j.psc.2013.01.011

7. Robins, J.L.W, McCain, N.L, Gray, P., Elswick, R.K. Jr., Walter, J.M., & McDade, E. (2006). Research on psychoneuroimmunology: tai chi as a stress management approach for individuals with HIV disease. *Appl Nurs Res*, 19(1), 2-9. DOI:10.1016/j.apnr.2005.03.002

8. Taylor-Piliae, R.E., Haskell, W.L., Waters, C.M., & Froelicher, E.S. (2006). Change in perceived psychosocial status following a 12-week Tai Chi exercise programme. *J Adv Nurs*, 54(3), 313-329. DOI: 10.1111/j.1365- 2648.2006.03809.x

9. Esch, T., Duckstein, J., Welke, J., Stefano, G.B., and Braun, V. (2007). Mind/body techniques for physiological and psychological stress reduction: Stress management via Tai Chi training – a pilot study. *Med Sci Monit*, 13(11), 1-11.

10. Taylor-Piliae, R.E., Haskell, W.L., Waters, C.M., & Froelicher, E.S. (2006). Change in perceived psychosocial status following a 12-week Tai Chi exercise programme. *J Adv Nurs*, 54(3), 313-329. DOI: 10.1111/j.1365- 2648.2006.03809.x

11. Wang, Y. (2008). Tai Chi Exercise and the Improvement of Mental and Physical Health among College Students. In: Hong Y, editor. *Tai Chi Chuan: State of the Art in International Research*. Hong Kong; *Med Sport Sci*, 52(1), 135-145. DOI:10.1159/000134294

12. Demarzo, M.M.P., Montero-Marin, J., Stein, P.K., Cebolla, A., Provinciale, J.G., & Garcia-Campayo, J. (2014). Mindfulness may both moderate and mediate the effect of physical fitness on cardiovascular responses to stress: a speculative hypothesis. *Front Physiol*, 5(105), 1-8. DOI: 10.3389/fphys.2014.00105

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

13. Rosado-Pérez, J., Ortiz, R., Santiago-Osorio, E., & Mendonza-Núñez, V.M. (2013). Effect of Tai Chi versus Walking on Oxidative Stress in Mexican Older Adults. *Oxid Med Cell Longev*, 1-7.

14. Binder, Brad. (2007). Psychosocial Benefits of the Martial Arts: Myth or Reality?. Retrieved from: <http://userpages.chorus.net/wrassoc/articles/psychsoc>.

15. Lakes, K.D., & Hoyt, W.T. (2004). Promoting self-regulation through schoolbased martial arts training. *J Appl Dev Psychol*, 25(3), 283-302. DOI:10.1016/j.appdev.2004.04.002

§4.12 СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЩОДО СТАВЛЕННЯ УЧНІВ ДО ПРОБЛЕМИ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ (Рябініна М.А.)

Вступ. На сьогоднішній день науковців-дослідників в соціально-педагогічній сфері все більше цікавить проблема маніпулятивних впливів в освітньому процесі. Зростаючий інтерес до проблеми маніпулятивного впливу в соціально-педагогічній діяльності обумовлений прагненням учених аналізувати питання, пов'язані з допустимістю маніпулятивного впливу на учасників освітнього процесу, а також з пошуком способів профілактики та захисту від маніпуляцій. Шкільна практика показує, що старші учні часто використовують маніпулятивну стратегію в міжособистісному спілкуванні.

Автор привертає увагу до проблеми комунікативних маніпуляцій в освітньому процесі та здійснює спробу дослідити ставлення до проблеми маніпуляції свідомістю учнів. Крім цього, автор аналізує доцільність використання маніпуляцій в освітній сфері, досліджує різні наукові точки зору, з'ясовує ставлення учнів до реалізації маніпулятивного впливу. Завданням дослідження було виявити соціально-психологічні причини, що зумовлюють вдавання здобувачів освіти до маніпуляцій; проаналізувати механізми захисту від маніпулювання; систематизувати способи профілактики та попередження маніпулювання у сфері освіти. Деструктивні способи маніпуляцій спрямовані на зовнішній вплив, жорстке структурування поведінки учнів, на нівелювання внутрішньої свободи дитини підліткового віку.

Виклад основного матеріалу. Маніпулятивний вплив розглядається багатьма як вітчизняними, так і зарубіжними авторами в різних областях взаємодії, але

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

майже всі вони вказують на деструктивний, руйнівний характер маніпулятивного впливу в сфері освіти. Існують різні точки зору щодо допустимості маніпуляції в міжособистісному спілкуванні. Особливо недостатньо вченими вивчено маніпулятивний вплив на особистість учня та його соціально-психологічні наслідки, а також особистісні властивості учнів, схильних до маніпуляцій.

Для опису теоретичної бази маніпуляції необхідно виявити природу самого феномена, проаналізувати його складові елементи, визначити специфіку впливу кожного з них на учасників освітнього процесу. Означене завдання ускладнено тим, що серед вчених як і раніше немає єдності у визначенні терміну «маніпуляція». Цей факт поряд з міждисциплінарним характером даного феномену, ускладнює пошук єдиної методологічної основи, здатної об'єднати і структурувати знання про маніпуляції в рамках єдиного підходу. Крім того, аналіз наукових праць та інших джерел показав, що проблема маніпуляції залишається актуальною через відсутність загального підходу до розуміння даного феномену, особливо в соціальній педагогіці.

Система освіти на сучасному етапі розвитку переживає суперечливий та нестабільний стан реформування. Реформування освіти в Україні актуалізує пошук адекватних до мети і завдань технологій захисту від маніпулятивних впливів. Незважаючи на широкий спектр досліджень із питань маніпулятивних впливів та захисту від них у системи освіти України, питання сучасних тенденцій розвитку освіти не має достатнього висвітлення у наукових доробках сучасності. Актуальним є вивчення і впровадження в освітній процес соціально-педагогічного інструментарію захисту від маніпуляцій, модель протидії маніпулятивним впливам, яка включає діагностику, захист

та профілактичні заходи щодо маніпулювання серед учасників освітнього процесу.

Маніпуляція як форма прихованого впливу на свідомість пов'язана з відсутністю вільного волевиявлення індивіда і здатності прийняття ним власних рішень. З соціально-педагогічної точки зору заслуговує уваги той факт, що існують відповідні якості особистості, яка найбільш схильна до маніпулювання: недостатньо розвинене логічне мислення, чутливість, слабка психічна активність, підвищена емоційність, відсутність адекватної самооцінки, почуття власної неповноцінності, сором'язливість, довірливість тощо.

При розгляді визначення поняття «маніпуляція», вченими зазвичай використовується метод, при якому виділяються головні ознаки, які в подальшому формуються в критерії, які дозволяють сформулювати робоче поняття.

Головні характеристики маніпуляції, які виділяються різними авторами, скомпільовані автором в групи ознак і об'єднані в кілька інтегральних категорій, які можна використовувати для позначення терміну маніпуляції:

- 1) родова ознака – психологічний вплив;
- 2) ставлення до об'єктів маніпулювання як засобу досягнення власних цілей;
- 3) прагнення отримати односторонній вииграш;
- 4) прихований характер впливу (як самого факту впливу, так і його спрямованості);
- 5) використання (психологічної) сили, гра на слабкостях (використання психологічної уразливості);
- 6) спонукання, мотиваційні привнесення (формування «штучних» потреб і мотивів для зміни поведінки в інтересах ініціатора маніпулятивного впливу);
- 7) майстерність і вправність у здійсненні маніпулятивних дій.

Маніпуляція в силу аморальності й соціальної неприйнятності представляє інформаційно-психологічну загрозу для окремого учасника освітнього процесу та системи освіти в цілому та виступає в якості основного етапу в процесі формування деструктивної особистості. Дослідження проблематики маніпулятивних впливів та розгляд її з наукової точки зору нараховує кілька десятків років. Це пояснюється опосередкованістю висвітлення даної теми у контекстах інших, суміжних з нею явищ і процесів.

Маніпулятивні дії проникають в усі сфери життєдіяльності і стають усе більш вираженими, а подекуди небезпечними для соціуму в цілому. На даний час мало спеціальних емпіричних досліджень, котрі показували б не лише результат, а й характер впливу маніпуляцій на взаємини між дітьми. Недостатньо вивченим є питання про використання маніпуляцій у соціально-педагогічному процесі. Проблематика маніпулятивного впливу та дій з боку гуманітарних дисциплін, особливо соціальної педагогіки та соціальної психології, залишається відкритим і остаточно не досліджуваним.

Функціонування механізму маніпуляції свідомістю особистості визначається формою правління, історичним виглядом, цивілізаційним типом, а також особливостями особистості, на яку здійснюється маніпулятивний вплив.

В сучасних дослідженнях проблемі маніпулювання свідомістю приділяється чимало уваги. В них розглядається специфіка явища маніпулювання свідомістю, аналізуються системи маніпулятивних технологій, досліджується їх ефективність. Важливого значення набуває проблема захисту та нейтралізації такого роду негативних впливів. Передумовою свідомого захисту

від негативного зовнішнього впливу визначено своєчасну діагностику маніпулятивної дії. Окремі аспекти цієї проблеми вивчали О. Бойко, Г. Грачев, Є. Доценко, А. Ендмюллер, В. Панкратов, М. Присяжнюк та інші. До проблеми маніпуляції в освіті зверталися як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники. Серед них Р. Гудін, Л. Прото, У. Рикер, Дж. Рудінов, П. Робінсон, Р. Чалдіні, Ф. Зімбардо, М. Ляйппе, Е. Шостром, Р. Шиллер, Є. Доценко, С. Кара-Мурза, О. Сидоренко, В. Шейнов, В. Знаков, О. Гуменюк та інші. Більшість науковців-дослідників розглядають маніпуляцію як неприйнятний засіб впливу, який спонукає дитину виконувати дії, що йдуть врозрід з її інтересами або волею. Проте, цілісної та систематизованої моделі діагностики та попередження маніпулювання у процесі взаємодії учасників освітнього процесу дослідники не запропонували.

Недостатньо спеціальних емпіричних досліджень, котрі показували б не лише результат, а й характер впливу маніпуляцій на взаємини між учнями старших класів.

Поняття маніпуляція у контексті соціально-педагогічного дослідження: маніпуляція – це вид прихованого психологічного впливу на людину, який веде до порушення її намірів, які не співпадають з актуально існуючим бажанням. Після такого впливу особистість впевнена, що самостійно приймає рішення і діє відповідно до своїх бажань, хоча це всього лише ілюзія самостійності. Бажання вже часто бувають сформовані іншим суб'єктом. З точки зору суб'єкта маніпуляції це штучний процес створення ілюзій про навколишню дійсність або про себе, спрямований на сприйняття оточуючими.

Автором представлено соціально-педагогічне дослідження ставлення учнів 9-х класів до проблеми маніпуляції свідомістю. Завданням дослідження було

виявити соціально-психологічні причини, що зумовлюють вдавнання учнів до маніпуляцій; проаналізувати механізми захисту від маніпулювання; систематизувати способи профілактики та попередження маніпулювання у сфері освіти.

Для реалізації дослідження використовувалися такі теоретичні методи пізнання: аналіз і узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; вивчення та теоретичне осмислення досвіду роботи шкіл; синтез, індукція і дедукція, аналогія і моделювання, абстрагування і конкретизація, узагальнення та системний підхід. Емпіричні методи: спостереження за діяльністю учнів, індивідуальні бесіди, анонімне анкетування учнів.

Завдання дослідження:

проаналізувати стан дослідження проблеми в педагогічній теорії і практиці, розкрити ключові поняття дослідження та сутність маніпулятивного впливу;

розкрити зміст технологій маніпулятивного впливу в соціально-педагогічній діяльності;

проаналізувати соціальне середовище маніпулятивного впливу на учасників освітнього процесу;

запропонувати функціональну модель протидії маніпулятивному впливу в освітньому середовищі.

Глибокий аналіз сучасної наукової літератури свідчить про те, що проблема маніпуляції не отримала достатньо глибокого теоретичного обґрунтування, так само поодинокими є й спроби її практичного вирішення, особливо в розрізі дослідження міжучнівського спілкування. Недосліджуваними, наприклад, залишаються такі важливі її аспекти, як розуміння учнями старших класів сутності контрманіпуляції, стратегії побудови адекватних з соціальної точки зору відносин, ставлення учнів до зловживання маніпуляціями у спілкуванні,

морально-етична оцінка самого поняття «маніпуляції». Саме ці соціально-негативні фактори зумовили актуальність запропонованого автором дослідження.

З погляду соціальної педагогіки, закріплення маніпуляції в якості основного комунікативного впливу способу побудови міжособистісних відносин серед дітей підліткового віку несприятливий варіант розвитку міжособистісних відносин. У першому випадку у дитини можуть сформуватися безпідставна довірливість, відсутність соціальної мобільності, нездатність адекватної самопрезентації в освітньому середовищі. У другому випадку можливе започаткування раціоналізму, цинізму, корисливості, неприродності у стосунках. На думку автора, в умовах динамічних змін у сучасному освітньому середовищі негативно спрямовані прояви маніпулятивного спілкування є неадекватними та неадаптивними в учнівському колективі. Розуміння учнівством сутності стратегії маніпуляцій та формування захисного механізму від подібного способу спілкування стає актуальною проблемою цілісного соціально-педагогічного процесу загальноосвітньої (профільної) школи.

Застосування маніпуляцій у навчально-виховному процесі вивчали Є. Рогов, О. Козачек, Н. Волкова та ін. Маніпулятивна стратегія впливу в міжособистісних стосунках серед учнів знайшла своє відображення в численних соціально-педагогічних працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців-дослідників (Є. Доценко, В. Панкратов, Л. Рюмшина, В. Шейнов, Е. Шостром).

Сучасні наукові дослідження переконують, що найбільше піддається маніпулятивним впливам з негативної точки зору розвитку мікросоціуму, саме освітня сфера. Відомо, що маніпулятивні прийоми широко застосовуються у сферах бізнесу, політиці, маркетингу

тощо. Так, за науковими спостереженнями Є. Рогова, більше як 60 % опитаних вчителів і учнів використовують маніпулятивні прийоми під час освітнього процесу. Учні пояснюють це такими причинами: «уникнути відповіді на уроці», «отримати вищий бал», «допомогти однокласнику виплутатися зі складної ситуації», «виручити клас» тощо. Учителі керуються мотивами: «забезпечення робочої атмосфери на уроці», «припинення порушення дисципліни в класі», «розвиток інтересу до предмета» [7].

Перспектива дослідження передбачає теоретичне обґрунтування моделі маніпулятивного впливу, так званого покрокового алгоритму здійснення маніпуляції, розробку соціально-педагогічного інструментарію маніпулятивного впливу та тренінгу контрманіпуляції. Подальших досліджень потребує розробка особистісних показників сприйнятливості людини до маніпуляцій та питання визначення ефективних соціально-педагогічних технологій протидії маніпуляціям свідомістю.

На переконання автора, маніпуляція – це такий психологічний вплив на людину, коли приховуються мотиви, цілі, сам факт впливу, використовується психологічна сила, гра на слабкостях для досягнення власних результатів, а також вносяться зміни у мотиваційну структуру іншої людини (спонука до здійснення спроектованих маніпулятором дій) [3]. Маніпулятивна стратегія в учнівській сфері реалізується за допомогою прийомів підсвідомого стимулювання, а також соціально-психологічних технік, які блокують/руйнують систему захистів, вибудовуючи натомість нову суб'єктивну просторово-часову модель.

Розглядаючи соціально-психологічну специфіку конфлікту в підлітковому маніпуляції, автор вказує на те, що підлітковий вік створює сприятливі умови для появи

конфліктної маніпулятивної стратегії, до яких відносяться: нестійкість моральних і соціальних установок, що дозволяє розглядати партнера по спілкуванню як засіб досягнення особистих цілей; егоцентризм, що дозволяє ставити особисті інтереси вище інтересів інших; насиченість міжособистісного спілкування ситуаціями «випробувань», які старші підлітки влаштовують самі для себе, дозволяє виявити і закріпити найбільш прийнятні стратегії поведінки для досягнення бажаних результатів; експериментування поведінковими стратегіями, на базі яких відбувається формування кризових і конфліктних патернів поведінки, сприяє розширенню поведінкового репертуару; можливість свідомого планування дозволяє сформулювати вміння свідомого вибору стратегій поведінки відповідно цілям.

Дослідження проблематики маніпулятивних впливів серед учнів старших класів та розгляд її з наукової точки зору нараховує кілька десятків років. Це пояснюється опосередкованістю висвітлення даної теми у контекстах інших, суміжних з нею явищ і процесів. Автором здійснюється спроба визначити місце маніпуляції серед учнів 9-х класів в освітній сфері.

На основі власної професійної соціально-педагогічної діяльності, автор вважає доцільним виділити окремі компоненти готовності учнів протистояти маніпулятивному впливу. Для дослідження автор обирає старший підлітковий вік, а саме учнів 9-х класів. Вік 14-15 років характеризується появою нового рівня самопізнання, умовно названого психологами почуттям дорослості: протест і негативізм, за допомогою яких підліток хоче добитися рівного положення в світі. Така специфічна ситуація в розвитку дитини часто сприяє виникненню конфліктних ситуацій, в тому числі пов'язаних з

маніпулятивним впливом інших підлітків.

Для з'ясування ставлення учасників освітнього процесу загальноосвітніх закладів до маніпулятивного впливу в освітньому процесі були використані методи анонімного анкетування та опитування.

Індивідуальні бесіди та анонімне анкетування проводилися у жовтні-листопаді 2021 року серед учнів 9 класів загальноосвітньої школи. Чисельність вибірки – 30 учнів. Респонденти відповідали на ряд питань, а також повинні були дати своє визначення поняття «маніпуляція в освітньому процесі».

Результати дослідження. Під поняттям «маніпуляція» учнями надано 29 власних визначень. Більшість визначень (24) містять слова «вплив», «керування», «управління людиною», «негативний вплив на стан іншого». Це дозволяє зробити висновок, що на думку учнів маніпуляція є управлінням і видом впливу між самими учнями з метою управління у власних цілях.

При анонімному опитуванні учні давали відповіді, що маніпуляції сприяють наростанню конфліктів; молодшими учнями легше маніпулювати ніж учнями старшої школи; маніпуляції дають змогу приховано впливати на мотивацію; маніпуляція допустима взагалі для досягнення особистих інтересів.

Конфіденційні розмови з учнями дали змогу зрозуміти, що більшість із старших підлітків вважають застосування маніпуляцій по відношенню до себе руйнівними в комунікативних стосунках, при цьому учні зізналися, що завдяки маніпуляціям «випробовують на міцність» однолітків з метою досягнення бажаної особистісної цілі.

Спираючись на проведені бесіди та анкетування, автор статті робить висновок: учні 9-х класів

загальноосвітньої школи в достатній мірі знайомі зі спробами маніпулювання та цікавляться даним феноменом. Більшість з респондентів вважають маніпуляцію одним із негативних засобів спілкування; частина учнів відкрито негативно ставиться до застосування маніпулятивного впливу серед однолітків, вказуючи на корисливість та негативний вплив.

Автор статті приходить до наукової думки, що виділення конфліктної маніпулятивної стратегії в більшості випадків залежить від тих норм і цінностей, які виробить і засвоїть підліток в кризовий період створення і формування нових психологічних утворень, в ситуаціях міжособистісної взаємодії з оточуючими. Перспективи подальшої роботи ми бачимо в напрямі поглиблення вивчення даної проблеми, а також у розробці корекційних прийомів тренінгової роботи з учнями.

Список використаних джерел:

1. Андриевский И. Виды манипуляции в образовании. Вестник НГПИ. 2010. С. 47–49.
2. Джоэл Спринг 2008 Исследование глобализации и образования. Обзор исследований в области образования. 2008. С. 330-363.
3. Кочубей Т., Рябініна М. Соціально-психологічні особливості маніпулятивного впливу в освітньому середовищі. Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Умань: ВІЗАВІ, 2020. С.192-195.
4. Кочубей Т., Рябініна М. 2020. Дослідження стану проблеми маніпулятивного впливу в соціально-педагогічному аспекті серед учасників освітнього процесу. Науковий процес та наукові підходи: методика та

реалізація досліджень: матеріали міжнародної наукової конференції (Т. 2), 23 жовтня, 2020 рік. Одеса, Україна: МЦНД, 2020. С.14-16.

5. Кучерявець В.Г., І. І. Киричок І.І., С. М. Возняк С.М. Розуміння старшокласниками сутності маніпулятивної стратегії в комунікативному полі//Scientific Journal «ScienceRise» 2016. №3/5(20) С. 33-38.

6. Литвинчук А. Манипуляция как средство психологического влияния в педагогическом общении. Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць, редагував Г. Шевченко. Луганськ: Вид-во Східноукраїнського національного університету, 5 (11), 2005. С. 103–114.

7. Рогов, Е. И. Учитель как объект психологического исследования [Текст] / Е. И. Рогов. – М.: Просвещение, 2008. – 410 с.

§4.13 СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЦІННІСНОЇ ПЕДАГОГІКИ У ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ (Столяренко О.В., Столяренко О.В., Магас Л.М.)

Вступ. Для сучасної педагогічної науки характерним є пошук, обґрунтування і впровадження таких засад освітнього простору, де формування ціннісного ставлення до людини займе чільне місце у розв'язанні проблем духовного розвитку особистості, забезпеченні ефективних умов її соціалізації та підготовки до самостійного життя у змістовній виховній роботі в умовах освітнього закладу.

Ми живемо на переломному етапі духовного розвитку людства. Адже попередня епоха характеризувалася як найвищими досягненнями людського духу, так і найважчими випробуваннями для культури, її знеціненням та знелюдненням самого творця. Не було, мабуть в історії періоду, який породив би такі різючі суперечності в соціальному розвитку. З одного боку – це яскравий прояв тенденції в переосмисленні самого способу життя, пошук справедливих форм людського співіснування, пильна увага суспільної думки до морально-етичних проблем розвитку особистості, а з іншого – небувалі за масштабами замах на культуру, сліпа ненависть до неї, намагання заперечити духовне життя людини як самостійне явище, підпорядкувати його етнічним, ідеологічним і політичним інтересам. З одного боку – непинний прогрес науки, техніки, освіти, пошуки нових методів і форм теоретичної думки, комунікації, формування духовності, запровадження новітніх інформаційних засобів, жанрів мистецтва, посилення уваги до внутрішнього світу особистості, філігранне відображення його в шедеврах літератури, музики, архітектури, живопису, кіно, а з іншого – різюче

відчуження людини від культурних надбань, загальнолюдських цінностей, духовного спадку минулих поколінь, поширення проявів бездуховності, масових сурогатів культури. Вражаючі суперечності культурного розвитку були породжені самою історією. Початок третього тисячоліття – період випробувань людського духу та й самої цивілізації на виживання, граничних духовних злетів чи падінь. Відчутний трагізм історії нашого часу полягає, насамперед, у нарощенні відриву матеріальних, зовнішніх об'єктивованих форм буття від культурного прогресу – розвитку системи людських цінностей і смислів. Тому такої значної ваги набуває розуміння загально філософського змісту категорії «цінності», визначення системи цінностей та їх ролі в загальній стратегії гуманістичного виховання у ціннісній педагогіці.

Виклад основного матеріалу. Вагомі дослідження у сфері духовно-моральних цінностей та ціннісних орієнтацій молоді представлені в працях В. Алексєєвої, В. Анненкової, І. Бежа, Т. Бутківської, О. Вишневецького, Н. Гусякової, О. Завгородньої, П. Ігнатенка, Л. Крицької, Н. Нікандрова, І. Симоненка. Ми ж розглядаємо категорію «цінності» як наукову проблему у філософському, соціально-психологічному, педагогічному вимірах. В умовах оновлення духовної культури переглядаються традиційні, звичні у вітчизняній педагогіці форми, методи і сам зміст морального виховання молоді. Про це свідчать дослідження сучасних науковців і практиків з проблем формування духовно-моральних цінностей школярів, розвитку їхньої духовності (Ю. Азаров, О. Безверна-Хомерікі, Л. Бойко, Б. Братусь, О. Вишневецький, М. Казакіна, Є. Квятковський, І. Колеснікова, П. Кононенко, В. Лях, І. Матюша, Н. Нікандров, Ж. Омельченко, Л. Попов, В. Скиба,

Ф. Стефанюк, А. Сущенко, С. Тищенко, Н. Трофімова). Розгляд проблеми ціннісних орієнтацій потребує аналізу концептуальних засад виховання громадянина в розрізі глобальних гуманістичних тенденцій, захисту прав, створення комфортних умов життєвляштування на основі ціннісного ставлення до людини.

Проте, аналіз наукових досліджень і шкільна практика переконують, що ціннісне ставлення до людини ще не стало пріоритетним у системі цінностей і відносин у молодіжному середовищі [1]. Свою апатію і зневіру вихованці нерідко демонструють шляхом відмови від виконання завдань, дотримання висунутих вимог; зростає схильність до конфліктів, спостерігаються прояви нетерпимості, агресивності, різко знижується престиж знань. До цього додається невідповідність молодих людей до вступу в ринкові відносини, до партнерських взаємин, співробітництва, роботи в команді. Аналіз ситуації дає нам підстави вважати гуманістичне виховання в закладах освіти, в цілому, безсистемним процесом, в якому переважають просвітницькі форми ознайомлення з гуманістичними цінностями, перевагами гуманної поведінки, які часто не знаходять свого вираження в реальному житті і конкретних діях, а також стверджувати про незадовільний рівень сформованості у вихованців ціннісного ставлення до людини як базового інваріантного компонента моральної вихованості. Це підкреслює практичну значущість ціннісної педагогіки, соціального замовлення на посилення гуманістичного виховання молоді, необхідність розробки моделі на основі інноваційних підходів, активних форм, методів, чітких рекомендацій дотримання алгоритму ефективних технологій здійснення цілеспрямованого виховання ціннісного ставлення до людини у кожній молодій людині.

У процесі теоретичного обґрунтування ціннісної педагогіки важлива роль належить концептуально-методологічним засадам досліджуваної проблеми, до розробки яких долучилися провідні українські учені (*людиноцентризм* в освіті В. Кременя, як напрям розвитку духовності нації; *соціокультурні домінанти*, які, на думку О. Сухомлинської, визначають тип соціальності, що залежить від рівня техніко-економічного розвитку; соціально-класову стратифікацію суспільства; етнонаціональну диференціацію; багатоманітність світоглядних орієнтацій, детермінованих релігійними, ідейними, філософськими, науковими установками; *антропологічний підхід*, що набуває дедалі більшої популярності і застосовується, на думку М. Богуславського, у розрізі розвитку педагогічної думки в контексті вивчення людини як особистості; *концепція становлення особистості* в системі «індивід – суспільство» В. Муляра; *інваріанти* ціннісного ставлення до людини, концепція особистісно-зорієнтованого виховання особистості І. Бега; *філософська концепція* «педагогіки добра» І.Зязюна) [6].

А, отже, як стверджується в Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, актуалізується потреба в суттєвих змінах освітніх пріоритетів на користь гуманістичних цінностей, виховання ціннісного ставлення до людини. Прояв його на різних рівнях спілкування, гуманізація взаємин сприятиме не лише стабілізації їх розвитку, а й створить умови для самоактуалізації, індивідуалізації, суб'єктності, творчості, свободи вибору, самоствердження, активності, успіху, довіри і підтримки кожного вихованця. Моральне становлення особистості, формування гуманістичного світогляду, підготовка до активної, творчої, соціально значущої життєдіяльності є важливою складовою розвитку

суспільства і держави. Виховання (в широкому розумінні) – цілеспрямований процес формування інтелекту, фізичних і духовних сил особистості, підготовки її до життя, активної участі в трудовій діяльності, а у вузькому – систематичний і цілеспрямований вплив вихователя на вихованців з метою формування у них бажаного ставлення до людей і явищ навколишнього світу.

Напрямами державної політики в галузі виховання стали принципи гуманістичної педагогіки, сформульовані в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Концепції національного виховання, Конвенції ООН про права дитини. Закладена в них методологія надає пріоритет розвиненій особистості, її життєвому й професійному самовизначенню, самореалізації, життєтворчості, відповідно до гуманістичних і національних цінностей.

Соціокультурна ситуація зумовлює позитивні тенденції виховання як полікультурного процесу, що реагує на всі новітні перетворення в соціумі [5]. Головним завданням вихователя в період таких змін, є допомога в самореалізації, усвідомленні кожним учнем власної цінності та поваги особистої гідності іншого, важливості толерантного ставлення до оточуючих, концентрації зусиль на формуванні гуманістичного світогляду, усвідомленні змісту свого існування, збереженні та примноженні вищих духовних надбань людства. Оновлення виховного потенціалу суспільства на основі загальнонаціональних цінностей сприяє досягненню визнання його важливості на рівні державної соціальної політики.

Наш час характеризується зміною парадигмальних засад, обґрунтуванням морально-правових норм,

доланням моноідеологічних установок на цілі виховання [6]. Одночасно відбувається переосмислення і масове визнання таких ціннісних пріоритетів, як різноманіття стратегій в умовах варіативності виховних систем, підтримка авторських програм і проектів в загальноосвітніх навчальних закладах, нарощування потенціалу взаємодії суб'єктів соціокультурної сфери в реалізації різних за масштабами, функціональною специфікою й технологіями цільових соціально-педагогічних програм державного та регіонального рівня. Загострення уваги на позитивних змінах, які свідчать про надійний курс на стійкий розвиток виховання як загальнонаціонального пріоритету, що одночасно означає становлення стабільної самодостатньої системи формування особистості, вимагає підкреслення того факту, що їх динаміка, нажаль, стримується уявленнями, що традиційно вкорінилися в суспільній свідомості, про виховання в його «школоцентристській» інтерпретації як про «компонент, який супроводжує навчання», як складову частину освітніх послуг. Проте, наукові дослідження й комплексні програми у сфері розробки фундаментальних і прикладних проблем виховання, а також успішні в багатьох регіонах України інноваційні пошуки його сучасної організації й моделювання сприяють поступовому нівелюванню вказаних вище обмежень і розширенню ціннісної соціальної бази виховання як відкритого соціокультурного процесу.

Про це свідчать розроблені і запроваджені в практику державні, відомчі, міжгалузеві програми і концепції; етапні програмні розробки, спрямовані на охорону дитинства, забезпечення здорового способу життя, нормативних прав дітей і молоді. Сукупність цих акцій, без сумніву, здійснили певний вплив на розкриття творчого потенціалу

виховної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах, у сферах залучення шкільної молоді до різних видів суспільно корисної діяльності. Важливим є те, що виховний процес, який відроджується на нових ціннісних пріоритетах, акцентований на духовно-моральну сферу особистості, основу якої складають гуманістичні цінності і феномен громадянськості: суспільне благо і права людини, свобода вибору на базі усвідомленої законслухняності, соціальна справедливість і рівність, моральність і чесність у будь-якій діяльності, патріотизм і толерантність, що базуються на ціннісному ставленні до людини [2].

Як свідчать результати діагностики мікросоціуму, організації виховання з врахуванням оновлених пріоритетних напрямків і технологій на базі гуманістичних цінностей, учні набувають досвіду в усвідомленні ситуації, що склалася в суспільстві (бідність, безробіття, зубожіння вразливих верств населення, соціальне сирітство), оцінці й виборі конкурентоздатного варіанту участі в тому чи іншому виді діяльності; переконання в необхідності волонтерства, благодійності, милосердя, активній протидії проявам насилля, збройним конфліктам. Вони здатні аналізувати міжнаціональні і міжконфесійні відносини, розуміти сутність і значення толерантності, поваги і ціннісного ставлення до іншого в складній життєвій ситуації. Вихованці поступово усвідомлюють необхідність вибору саме гуманістичних ціннісних орієнтацій у процесі морального становлення, дорослішання і громадянського самовизначення. Проте, аналіз шкільної практики дозволив виявити й негативні тенденції. Перш за все, вони пов'язані з труднощами соціалізації учнівської молоді: при досить гарній предметній підготовці доволі низьким є рівень вихованості, активності в залученні до соціально корисної діяльності; відбувається процес відчуження не лише від

авторитетних дорослих, а й від батьків [1]. Як наслідок постійних конфліктів обох сторін, погіршується здоров'я (розвиваються неврози й інші порушення психіки; дається взнаки негативний вплив засобів масової інформації (поширення пасивної реклами алкоголізму, тютюнопаління, вульгарності, примітивізму, романтизації кримінального життя, культу сили, «суперменства», грошей, зброї, миттєвого успіху, маргіналізації в суспільстві, наркоманії)). До викликів ХХІ століття ми також відносимо негативні наслідки майнового розшарування; зниження внаслідок зубожіння у певної частини населення культурного рівня; посилення впливу ролі факторів, що викликають пасивне сприйняття дійсності, поширення індивідуалізму і нехтування колективом («випробування усамітненням і самотність у колективі»); недостатність у змісті освіти можливостей навчання розумінню суспільних процесів, актуальних проблем людини. Страшними небезпеками виступають приклади посилення агресивного впливу на молодь реакційних асоціальних об'єднань, войовничих угруповань, релігійних тоталітарних сект; привабливість миттєвого збагачення без тривалого навчання і роботи, прагнення до накопичення матеріальних цінностей; посилення емоційного дискомфорту, послаблення психологічної захищеності, що призводять до депресій, апатії, або й жорстокості. Дозвілля і його форми не відповідають інтересам, і не задовольняють потреби дітей і молоді; система соціального позашкільного виховання не приваблює проблемних учнів. Вони поповнюють лави маргіналів. На місці дитячих організацій утворився вакуум, заповнений демагогічними розмірковуваннями. В багатьох випадках не виправдовує своєї ролі організація учнівського самоврядування. Простежується тенденція до

зниження цінностей освіти, класичних зразків культури, надбань світової літератури. Проблематичним є виховання патріотизму, любові до всього живого, природи, поваги до старших, особистої гідності іншого. Сучасні інформаційні можливості відволікають від візуальних контактів, занурюють свідомість, яка ще тільки формується, у віртуальний світ фантазій, провокують залучення неповнолітніх до комп'ютерної порнографії, примітивних ігор. Комп'ютер завдає відчутної шкоди тим, що привчає молоду людину не думати, а брати готовий матеріал, не читати, а сканувати тексти, не складати, а компіювати, не жити повноцінно, а цілодобово програвати життя біля монітора, а ще гірше – ігрового автомата, втрачати (фізичне, моральне, психічне, розумове) здоров'я, яке неможливо зберегти лише зусиллями вчителів. І це проблема не лише молоді, а всього суспільства. Потворні уявлення про виховання як сукупність заходів, гуртків, секцій, конкурсів і надуманих структур самоврядування, твердження, якщо організована виховна діяльність, то є що планувати, перевіряти, про що звітувати, залишилися нам у спадок від тоталітарного керування освітою. Гуманізація школи починається з фактичного визнання автономності навчального закладу, його права виконувати соціально-педагогічне замовлення й бути відповідальним перед суспільством, дітьми, батьками. Співвідношення влади і свободи, відсутність прагматичної складової в змісті освіти. Потребує удосконалення реальна її варіативність, тобто право і можливість для батьків і учнів, поряд з обов'язковим мінімумом, одержувати ще й ті особисті й професійно важливі знання, вміння, які будуть необхідні молодій людині в дорослому житті. Відсутність цього породжує низьку конкурентоспроможність випускників на ринку праці й суспільних відносин. Одержання знань має

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

супроводжуватися тими методами й відбуватися в такому середовищі, які були б прийнятні для учнів і сприяли б покращенню їхньої успішності, духовно-моральному становленню, продуктивній діяльності й спілкуванню. Добре, коли сім'я взаємодіє зі школою й іншими освітніми інституціями, прагне до виконання своєї головної функції – виховання власних дітей. Однак часто родина намагається протистояти школі, суспільним тенденціям і сама потерпає від цього. Сьогодні успішне виховання не може здійснити жодна самостійна соціальна група, установа або осередок, школа або заклад додаткової освіти: занадто впливовим є суспільно-негативне протистояння, тож стає очевидною необхідність участі в процесі формування особистості всіх соціальних інститутів, взаємодія їх на засадах партнерства. Загальну соціально-педагогічну систему мають складати органи державної влади і місцевого самоврядування, установи ЗМІ, науки й культури, правоохоронні органи, суб'єкти господарського права, громадські організації, освітні й медичні заклади, військові, технічні, туристичні, натуралістичні, спортивні організації; представники громадськості. Організаційними формами соціального партнерства у розв'язанні суспільно-виховних проблем виступають: міжвідомчі ради соціально-культурної політики, міські піклувальні ради, фонди підтримки соціально-культурних ініціатив, науково-дослідні центри з проблем культурної політики, міські об'єднання установ дозвілля, центри професійної соціалізації, система освітніх закладів, що відповідає інтересам і запитам населення, шкільні й міські об'єднання дитячо-юнацьких молодіжних організацій, інститут волонтерів. Функції таких органів полягають у розробці концепцій, комплексних програм, проектів, планів, змісту, видів і систем соціального

виховання; визначення культурної політики для ЗМІ, телебачення; вироблення рекомендацій з фінансування, інвестицій в освіту, оцінка і просування соціально-педагогічних проектів, правове забезпечення й захист учасників освітнього процесу. Виховний простір є елементом громадсько-педагогічної системи. У визначенні ролі виховного простору заслуговують також на увагу різноманітні за статусом і профілями діяльності недержавні асоційовані, корпоративні за структурно-організаційними принципами та управлінською специфікою центри й об'єднання соціокультурної, соціально-педагогічної та реабілітаційної спрямованості, які доповнюють державну інфраструктуру і знаходяться на стадії нормативно-управлінського облаштування й налагодження взаємодії з владою. Вони проходять шлях становлення і гармонізації ціннісно-пріоритетної сфери гуманістичних відносин, притаманних громадянському суспільству. На думку науковців актуальним завданням сучасної науки управління, що відповідає її гуманістичному призначенню, є розробка ефективних механізмів розв'язання складного комплексу проблем виховання й загальноосвітньої підготовки в ринкових умовах і з обмеженим фінансуванням. Цінними на даний час є розробки стосовно функціонування міських загальноосвітніх комплексів, які являють собою структуру організаційних об'єктів, зміст спільної діяльності яких спрямований на реалізацію завдань загальної середньої освіти і виховання. Соціально-ціннісна роль різноманітних центрів, об'єднань, фірм і масових рухів неминує буде зростати, а їх діяльність набуватиме загальнонаціональної значущості, статусу вироблення державної української ментальності в розвитку толерантних міжособистісних взаємин, гуманізації спілкування на різних рівнях.

Досягнення цієї багатовекторної мети, на нашу думку, передбачає якісно інакшу соціально-економічну ситуацію і загальний стан соціуму, коли набута ним стабільна зрілість внутрішнього потенціалу буде здатна до глобального протистояння і надійного стримування розвитку негативних тенденцій в різноманітних сферах життєдіяльності суспільства [4].

Не менш суттєвим нам видається організаційно-управлінське забезпечення дії механізмів поліфункціональної міжвідомчої взаємодії, спрямованої на раціональне використання ресурсів життєзабезпечення загальнонаціональних пріоритетів громадянськості й демократії в єдиному соціокультурному просторі. Йдеться про консолідацію і подальшу розробку соціальної політики, глибокого розуміння на рівні масової свідомості важливості досягнення гармонійної всеєдності поглядів, їх доленосної сутності для майбутнього країни, діяльності, спрямованої на реалізацію гуманістичних ідеалів громадянськості в якості загальнонаціонального пріоритету у вихованні.

Важливим у розв'язанні визначених завдань виховної роботи, перш за все, є обґрунтування філософських засад виховання у молодого покоління ціннісного ставлення до людини. Пошуки сенсу існування, зумовлені духовною кризою, привели багатьох мислителів до підвищеної уваги до життя окремого індивіда, до розгляду його як пріоритетного і самоцінного. Саме в цьому напрямку розвивалася філософська думка Е. Фромма, Г. Зімеля, В. Дільтея, К.-Г. Юнга, М. Хайдеггера, О. Шпенглера, А. Бергсона, Ж.-П. Сартра, А. Камю, М. де Унамуно, К. Ясперса, М. Бердяєва, Л. Шестова, М. Лоського, С. Булгакова.

На порозі третього тисячоліття людство вступає в

епоху глобального гуманізму. Критерієм розвитку виступають не абстрактні колективні інтереси, а якість життя конкретної особистості [5]. Гуманізм як система життєвого існування передбачає відповідність способу буття самій сутності людини. Адекватно цьому формується гуманізм як система ціннісних орієнтацій, як світогляд, основою якого виступає ціннісне ставлення до людини. Тотальний контроль за життям і поведінкою з боку держави, нівелювання особистості, стирання із суспільної свідомості національних і загальнолюдських цінностей, насаджування морального релятивізму, лицемірство та розбещеність державно-бюрократичних структур влади, призводили до катастрофічних наслідків. Формувався тип людини аморальної, емоційно недорозвиненої, безвідповідальної, безініціативної – споживача готових матеріальних, інтелектуальних і культурних надбань, якому не потрібна свобода, бо він не знає, як нею користуватися. Не було і немає нічого більш руйнівного, ніж войовниче неучтво і злиденність духу. Нехтування честю й гідністю людини, відсутність у народній свідомості уявлення про самостійність особистості, нерозвиненість почуття особистої незалежності та відповідальності, побутове безкультур'я – явища, які донедавна були типовими для суспільства. Таким був спадок колишнього виховання. Нині національна система освіти відроджується, тому в цьому складному процесі ми маємо враховувати особливості переходу України до демократичного устрою, до ринкових відносин, від авторитаризму до співпраці, а отже, підтверджується актуальність перебудови виховного процесу, а формування особистості, розвитку її моральності на гуманістичних засадах, є незаперечною. Адже саме моральний прогрес вважається головним

критерієм розвитку людської цивілізації; усвідомлюється непересічний характер особистої свободи, духовного життя особи. Моральні цінності людства, що пройшли жорстку перевірку (втім, вона ще й досі триває) в соціальних та міжетнічних, міжрасових та міжрелігійних катаклізмах ХХ і початку ХХІ століття, поступово отримують належне визнання в суспільстві, що позначається на удосконаленні соціально-політичної системи в напрямку демократизації, посилення уваги до розвитку культурної творчості, до системи виховання [3]. Культура, як загальнолюдський феномен, все більше набуває ознак єдиного культуротворчого процесу, в якому зливаються джерела національно-духовних форм, як спільний, родовий спадок людства, що реалізується насамперед через утвердження гуманізму і ціннісної педагогіки. Загальна тенденція розвитку духовності веде до подальшої автономізації особи, зростання пріоритету індивідуальності, взаємозбагачення різних форм культури та її етнічно-національної своєрідності. Головним наслідком цього процесу постає утвердження розуміння культури як особливої реальності ціннісно-сміслового існування людини, розуміння її як найпершої цінності суспільства.

Зважаючи на те, що виховання особистості – це надзвичайно складний спеціально організований суспільний процес, спрямований на розвиток у неї певних цінностей, потреб, рис характеру, знань, умінь, навичок і здібностей; який проникнутий глибоко гуманним ставленням до дитини, то у руслі нашого дослідження можна сказати про існуючу різноманітність теорій, покладених в основу наукових розробок щодо його ефективності. Серед науковців існують певні розбіжності у поглядах на суть виховання, його мету і способи реалізації.

У зв'язку з цим можна говорити про наявність різних концепцій виховання [6]. Наприклад, в технократичній виховання – цілеспрямоване формування вихователем дитини відповідно до свого задуму, як різновид продуктивної діяльності, спрямованої на перетворення, «обробку» об'єкта праці. У цьому випадку вихователь подібний до скульптора. Концепція бере початок від Дж. Локка. Пізніше цей напрямок розвивали представники біхевіористичної концепції виховання (Дж. Уотсон, Б. Скінер). Натуралістична ж концепція, на відміну від попередньої, в якій губиться гуманістичний зміст виховання, стверджує, що дитина розвивається спонтанно, сама по собі, як органічно зростає рослина. Вихователь нагадує садівника, який за нею доглядає, сприяє розвитку. Основи такої концепції були закладені в теорії природного виховання Ж.-Ж. Руссо. Далі їх розвивали романтики і реформатори педагогіки, прихильники теорії вільного виховання (Л.Толстой, К.Вентцель), педоцентристи (Дж. Дьюї, С. Френе), представники гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс). Причина різноманітних поглядів полягає в тому, що в основі концепцій лежать своєрідні уявлення про природу людини, що впливає на визначення змісту і методів виховання. У європейській культурній традиції існують різні погляди на природу вихованця і відповідно концепції. Так ідеї первородного гріха відповідає *репресивна педагогіка* (пригнічення волі, підпорядкування батькам, пастирям); ідеї соціалізації, в якій дитина – чиста дошка (*tabula rasa*), на якій суспільство чи вихователь можуть написати що завгодно – *педагогіка цілеспрямованого формування особистості за певним зразком*; ідеї природного детермінізму, згідно якій дитина від народження наділена певним характером – *концепція розвитку природних*

здатків і обмеження негативних проявів; ідеї первісної доброти дитини – концепція вільного виховання, саморозвитку і невтручання. У рамках цих концепцій функціонують базові моделі виховання: директивна, прихованого впливу та сприяння, кожна з яких має певні переваги і сферу свого застосування; і скрізь педагоги керуються гуманними намірами.

Антрополого-методологічні виміри ціннісної педагогіки, гуманізації виховання співвідносяться із визначеними на сучасному етапі напрямками стратегії розвитку особистості. Аналіз педагогічної дійсності свідчить, що в часи різючих перетворень, які відбулися в Україні, кардинально змінилися пріоритети суспільного і особистісного вибору за багатьма соціально-педагогічними і психологічними показниками. Державні структури, які визначають загальну стратегію економічного і соціального розвитку на оновленому етапі, досить виважено підійшли до відмови від колишніх моноідеологічних принципів функціонування суспільної системи, але своєчасно не забезпечили ідеологічний перехід до нової парадигми створення громадянського суспільства, виховання громадянина, що обернулося на початковій стадії реформування станом своєрідного вакууму, падінням моральності, духовності. Економічна і соціальна сфери понесли значні втрати власного потенціалу, напрацювання якого відбувалося протягом тривалого часу. Вони виявилися невідповідними для створення усвідомленої і скоординованої стратегії найближчого і більш віддаленого державного розвитку, зокрема і функціонування освітніх систем, ціннісно-цільової спрямованості програм, проєктів, етапних технологій програмування виховного процесу з метою подолання колишніх стереотипів педагогічного мислення, визнання гуманістичних

пріоритетів як першооснови цивілізаційного просування. Складним і вкрай хворобливим виявився пошук оптимальної методології реформування освітньої системи з її укладом, змісту, форм і методів виховання, традиціями, діяльністю управлінських структур. Слушною видається думка про те, що у розв'язанні проблем сучасного виховання, необхідно враховувати демократичні й гуманістичні зміни в суспільстві, здійснювати сутнісні структурно-функціональні перетворення школи – цієї відкритої системи, для взаємодії різних інститутів, які інтегрують свої функції у розвитку особистісного потенціалу, інтересів, здібностей і потреб дітей та молоді. Набуває розвитку ідея незалежності виховання від політики та ідеології, виведення його цілей із загальнолюдської культури. Воно не повинно залежати від кон'юнктурних ситуацій, від того, які погляди і переконання сповідують люди, які знаходяться сьогодні при владі. Виховання повинно базуватися на постійних, неперехідних ідеях і цінностях [2]. Тому в якості ідейної основи всієї системи ціннісної педагогіки мають лежати вироблені і перевірені багатовіковим досвідом принципи гуманізму. Методологічна стратегія цільового і ціннісно-процесуального оновлення виховання як культурного феномену, що адекватно відображає глобальні перетворення в суспільстві, полягає в пошуках оптимального вибору соціальних і педагогічних технологій і варіативно обґрунтованих виховних систем, функціонально спрямованих на засвоєння суб'єктом на пізнавальному, мотиваційно-вольовому та емоційному рівнях особистісно-значущого сенсу гуманістичних цінностей. У процесі обґрунтування методологічних засад виховання ціннісного ставлення до людини ми зафіксували той факт, що у ході подолання деструктивних тенденцій і

кризових явищ поступово на державному і регіональному рівнях починають виявлятися ознаки становлення глобальної політичної стратегії, в тому числі й у сфері виховання, розробляються методологічні підходи, які сприяють оздоровленню і подальшій стабілізації загального стану макро- і мікросоціуму, соціокультурної, соціально-педагогічної й освітньої діяльності його суб'єктів, соціалізації і морального виховання молоді. У результаті досліджень і в безпосередній практиці пошуку продуктивних підходів і розв'язків проблем виявляється той внутрішній резерв оновлення соціальної сфери, який розкривається, перед усім, у стимулюванні розвитку гуманістичних відносин і демократичних засад спілкування на різних рівнях. Гуманістична спрямованість виховного процесу полягає в тому, що сьогодні виховна система утверджується як соціокультурний феномен, який забезпечує вільний розвиток інтелектуальної і духовної культури людини у мікро- і макросередовищі її існування. Більш конкретно мова йде про створення реальних умов для прояву вільної творчої дієздатності людини у виборі змісту і форми освіти, посилення власних ініціатив у життєвому і професійному самовизначенні в умовах ринку праці і послуг, самоствердження у середовищі собі подібних. Міра гуманізації виховного процесу визначається тим, наскільки він створює передумови для самореалізації особистості, розкриття усіх закладених в ній природних задатків, її здатності до свободи, відповідальності, творчості.

Виховні системи нового типу діють як в освітніх інституціях, так і у відкритому, певним чином структурованому виховному просторі. Системність і цілісність виховного процесу визначають можливість вибору змістовно поліваріативних програм, проектів і

моделей, які розкривають в оновленому ракурсі бачення діяльнісних молодіжних ініціатив, використання оптимальних засобів впливу на формування і самореалізацію особистості, її всебічний інтелектуальний і духовний розвиток на базі гуманістичних цінностей. Виховання різноманітне, різноваріантне, багатомодельне. І саме тому його концепція повинна дати сутнісно інваріантну характеристику педагогічної ситуації, показати її відмінність і способи реалізації у конкретних видах виховної роботи. Осмислити можливість реалізації концептуальних положень оновленої функціонально-варіативної системи виховної роботи здатні ті педагогічні колективи, окремі учителі, які творчо працюють за власними авторськими програмами і проектами.

Аналіз сучасної ситуації, наукових досліджень, які з'явилися останнім часом, свідчить, що на загальному фоні соціального розвитку все більш очевидним і особливо значущим з позиції загальної логіки причинно-наслідкових зв'язків виступає реалізація перетворень у сфері виховання, прояв позитивних тенденцій оновлення духовно-морального потенціалу суспільства [3]. Це стимулює здійснення наукового пошуку і використання комплексних прикладних програмно-орієнтованих педагогічних розробок. І від того, наскільки демократичним за структурою і стилем організації у поєднанні з ефективними управлінськими діями на державному і регіональному рівнях виявиться виховний процес з його спрямованістю на гуманістичні цінності, на реалізацію громадянськості, буде залежати успіх загальної стратегії розвитку держави, темпи просування до стабільного цивілізованого суспільства. Настав вирішальний етап перехідного періоду, коли соціальні науки, і передусім педагогіка, мають відслідковувати, як

відбувається позбавлення від колишніх стереотипів і застарілих форм виховання, і одночасно виробляти концептуально обгрунтовані інноваційні підходи до побудови сучасних виховних систем, створювати технології і методи їх програмування, і варіативного моделювання. Тому в своїх пошуках науковці звертають особливу увагу на визначення найефективніших шляхів, оновлення методології окремих аспектів виховного процесу.

Висновки. З аналізу стану виховної роботи видно, що планомірність, системність ще не стали провідними характеристиками освітнього процесу, що зумовлено, зокрема й недооцінкою важливості ціннісного ставлення до людини, його значення в розвитку громадянського суспільства і майбутнього людства. Отже, існує нагальна потреба в розробці структурно-функціональної моделі науково-методичної системи виховної роботи школи в цьому напрямку засобами людинознавства і позакласної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Stoliarenko, O., Stoliarenko, O., Prokopchuk, V., Zhuravlova, L., Demchenko, I., Martynets, L., & Yakovliy, V. (2021). Fostering a Values-Based Attitude towards a Person in Secondary Schools in the Post-Soviet Space. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 13(3), 166–188. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/446>

2. Stoliarenko O., Stoliarenko O., Oberemok A., Belan T., Piasetska N., & Shpylova M. (2021). Shaping a Values-Based Attitude toward Human in the Context of Postmodernism via the Structural-Functional Model. *Postmodern Openings*, 12(3), 173-189. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/12.3/334>

3. Столяренко О. Антропологічні та гуманістичні чинники виховання толерантності сучасної молоді / О. В. Столяренко, Л. М. Магас // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: 36. наук. праць. – Випуск 67 / Редкол.: В. І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: «Твори», 2021. – 234 с. – С. 40–45.

4. Столяренко О. В. Виховання у школярів ціннісного ставлення до людини: теоретичний та методичний аспекти: [Монографія]. Кн. 1. Людський вимір : історія, минуле і сучасність / О. В. Столяренко. – Вінниця: ТОВ «Планер», 2017. – 558 с. – 35 авт. арк.

5. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Європейські стандарти в сучасних парадигмах реформування освіти // *The world of science and innovation. Abstracts of the 2nd International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2021. Pp. 513–524.* Режим доступу: <http://sci-conf.com.ua>.

6. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Парадигмальне розуміння ціннісного ставлення до людини / Столяренко О. В., Столяренко О. В // *Actual trends of modern scientific research. Abstracts of the 8th International scientific and practical conference. MDPC Publishing. Munich, Germany. 2021. Pp. 36 – 44.* URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-actual-trends-of-modern-scientific-research-14-16-marta-2021-goda-myunhen-germaniya-arhiv/>

§4.14 КУЛЬТУРНИЙ КОД ЯК МАРКЕР ІДЕНТИЧНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ) (Яловенко О.В., Прокоф'єва М.О., Сабітова А.П.)

Вступ. Повага до інших культур – одна з найважливіших цінностей людства. Це завдання глобалізованого світу, яке має наднаціональний характер. Актуальність обраної теми можна пояснити тим, що розуміння культурного коду інших націй є інструментом для взаємодії, поваги, встановлення конструктивного діалогу культур тощо.

Виклад основного матеріалу. Культурний код (КК) як елемент простору культури є маркером ідентичності окремої особистості у вузькому сенсі і всієї нації у більш широкому значенні. Це трансляція культури, мови, історії, менталітету вербальними та невербальними засобами.

Мета розвідки передбачає реалізацію таких теоретичних та практичних завдань: 1) розгляд різних підходів до визначення КК у науковій літературі; 2) визначення різних типів та класифікацій КК; 3) розкриття концептів їжі, кольору, одягу, коду минулого як трансляторів КК певної нації через твори художньої літератури.

Предметом нашого дослідження є твори американської письменниці бенгальського походження Джумпи Лагірі, зокрема роман «Тезка» (“The Namesake”, 2003), повість «Хема і Каушик» (“Nema and Kaushik”, 2008), оповідання «Незвична земля» (“Unaccustomed Earth”, 2008), «У пані Сен» (“Mrs. Sen’s”, 1999), «Земля-Небо» (“Hell-Heaven”, 2008). Практичною основою нашого дослідження є також романи Бгараті Мухерджі «Донька Тигра» (“Tiger’s Daughter”, 1971), «Дружина» (“Wife”, 1975), Йоко Тавади «Підозрілі пасажири» (“Suspects on the Night Train”, 2002), Кьоко Морі «Донька Шідзуко» (“Shizuko’s Daughter”, 1994).

КК є предметом досліджень таких мовознавців, як А. Баранова, Ф. Бацевича, Л. Павлюк, Д. Добровольського, Р. Макіна, М. Ковшової, В. Красних, О. Пальчевської, Ч. Філмор, Л. Савченко, О. Селіванової, Н. Симбірцевої, В. Телія, А. Станкевич та ін.

Розглянемо деякі визначення поняття КК у науковій літературі. У семіотиці КК – це одночасно знакова структура і перелік правил упорядкування символів, які дозволяють розкрити смисловий зміст культурного елемента, наприклад, окремого слова, літературного твору, художнього фільму тощо. З точки зору культурологів, КК – це закодована інформація, яка дозволяє ідентифікувати культуру. Це набір характеристик, які дозволяють зрозуміти поведінкові реакції та особливості культури [1].

За визначенням Ю. Лотмана, код – це система образів, яка належить до певної культурної сфери, або ж артефакти культури, що виступають у знаковій функції [2]. Наприклад, елементи національного культурного коду використовують режисери, щоб показати, де саме відбувається дія фільму.

Дж. Фіске під КК розуміє систему знаків, керованих «певними правилами, які поширені серед представників певної культури, і яка призначена для генерації та циркулювання смислів у цій культурі та для цієї культури» [3, с. 4].

Усі інтерпретації КК співіснують і доповнюють одна одну. Тож можна сказати, що КК складається з мовленнєвих характеристик, символів, асоціацій, стереотипів та норм поведінки.

КК найтісніше пов'язані з мовою, оскільки саме мова інтерпретує культурні символи через систему літер, звуків, знаків пунктуації. Саме мова дозволяє обмінюватися інформацією, передавати знання, фіксувати традиції,

духовну спадщину різних культур. Ми вважаємо, що мова впливає також на вибір пріоритетних національних, моральних, особистісних орієнтирів. Мова – це приналежність до культури, тобто більшою чи меншою мірою приналежність до цінностей цієї культур [4], [5].

Джерелом інформації про КК можуть бути матеріальні та нематеріальні цінності, мова, література, природа, їжа, професія, релігія, тварини тощо. А. Кліменкова до джерел інформації про культурні коди відносить також сферу споживання (на прикладі візуальної комерційної реклами) [6].

Зауважимо, що будь-який текст містить у собі код, який адресат розшифровує або декодує. У процесі підготовки будь-якого тексту прослідковується кодування інформації (мова йде про концепти їжі, кольору, одягу, мови тощо), яку ми розуміємо невербальним способом. У такому контексті КК виступає символічним «маркером» ідентичності та культурним феноменом. Д. Гудков, досліджуючи КК, визначає текст не як сукупність слів, а як послідовність дій, звернення до предметів. У такому контексті існують три коди мови: вербальний (слова), реальний (предмети) та акціональний (дії). [7].

Практичний аспект проблематики.

У нашому дослідженні ми розглянемо маркери ідентичності крізь призму художньої літератури та через конкретні приклади розкриємо функції концептів їжі, кольору, одягу, коду минулого як трансляторів КК певної нації.

1. Гастрономічний культурний код.

1. Концепт їжі. Їжа та харчові звички.

У творчості Д. Лагірі проблематика культурної гібридності розширюється через мотив національної їжі як уособлення «свого». Письменниця використовує назви

страв, зображення споживання їжі персонажами для демонстрації не лише їхнього соціального статусу, увиразнення рис характеру, а також для визначення культурної ідентичності, інакшості, оскільки в усіх культурах їжа має «своє» символічне значення. Відтак, їжа виступає умовною мовою, КК, який розшифровується лише «своїми». І. Кошелева зауважує, що «їжа слугує воротами на шляху до вирішення важливих культурних питань» [8, с. 76].

Внутрішню культурну ностальгію, сум герої «заповнюють» приготуванням їжі і цим намагаються подумки перенестись додому. Їжа виступає не лише КК. Це не засіб насичення, а справжнє мистецтво, оскільки їжа та процес її приготування надзвичайно важлива для азіяців (властивості страви залежать насамперед від того, хто готував страву). У творах Д. Лагірі часто підкреслюється ця ретельність приготування (жінки проводять на кухні більшу частину дня) порівняно з американською звичкою до напівфабрикатів. Відтак, кухар стає чи не основним символічним «інгредієнтом».

Подібний мотив простежується в романі Б. Мухерджі «Донька Тигра». Це єдиний твір письменниці, події якого відбуваються в сучасній Індії, де прийом їжі відіграє «свою» культурну роль. Як і в творах Д. Лагірі, це своєрідний ритуал, особливо у святкові дні (мова йде про безкінечні меню до дня народження чи іншого свята). Цю «культурну кулінарну прірву» помічає Тара, оскільки в Америці у неї зовсім інший стиль життя. Вона не може з'їсти стільки ж, як інші гості, і усвідомлює, що «обід – це не просто розвага. У Калькутті нічого не було просто розвагою. Потрібно буде написати Дейвіду, що їжа – це захист їхнього класу» [9, с. 118].

Індія – батьківщина більшості відомих і маловідомих спецій, і саме прянощі займають чільне місце в індійській

кухні (виступають як «свій» КК). Навіть звичайний рис або картоплю індійці їдять з приправами. Це яскраво простежується в романі Д. Лагірі «Гезка», коли, готуючись до Дня подяки, Ашима не може втриматись і додає до американської страви «свої» спеції: “They learn to roast turkeys, albeit rubbed with garlic and cumin and cayenne” [10 с. 46]¹. Також на кухні часто відбувається «культурний мікс»: індійські страви готуються за допомогою сучасної американської побутової техніки, зокрема кухонного комбайну та тостера.

Зауважимо, що страви мають гедоністичні та антигедоністичні властивості залежно від акценту на привабливості чи відразливості. Американська їжа сприймається як «своя» та смачна для дітей Ашими –Гоголя та Соні, натомість син ледь примушує себе їсти материне куховарство (у цьому випадку така шанована для батьків їжа сприймається як відраза для другого покоління іммігрантів).

Кулінарний феномен у творах характеризує також особливості спілкування. Не менш важливою є святкова функція страв. Динамічні описи приготування святкового обіду проілюстровано перед анапразаном (rice ceremony) – днем, коли дитина починає приймати тверду їжу (solid food). “There is no baptism for Bengali babies, no ritualistic naming in the eyes of God. Instead, the first formal ceremony of their lives centers around the consumption of solid food” [10, с. 30]². «Рисова церемонія» – своєрідне дійство

¹ “Вони вчаться запікати індичку, хоча і натерту часником, кмином та каенським перцем” (тут і далі переклад авторів статті).

² “Для бенгальських немовлят немає обряду хрещення, як і ритуального називання в очах Бога. Замість цього перша офіційна церемонія їхнього життя зосереджується навколо споживання твердої їжі”.

називання дитини; це особлива подія для героїв – дотримання домашніх традицій. Подібні замальовки вказують на масштабність та важливість святкових приготувань. Письменниця показує, як бенгальські святкування суттєво відрізняються від американських. Мова йде не про десять-дванадцять осіб, яких звикли запрошувати американські родини, а про тридцять і більше.

2. Гендер та їжа.

Їжа безпосередньо пов'язана з гендерною проблематикою. Харчові звички та спосіб приготування визначають ідентичність жінки, а також її відмінність. Їжа підкреслює культурну приналежність жінки: у творах Лагірі показано, що їжа слугує священним ритуалом.

Кулінарний феномен у творах зреалізовано в образах індійських жінок, для яких приготування «своїх» страв становить сенс життя. Першим приступає до їди господар або старший з присутніх. Схожий мотив помічаємо у повісті «Хема і Каушик»: “Chitra hovered over my father and me and the girls, eating privately after we were done, the way our maids would in Bombay” [11, с. 183]³. У такий спосіб (шляхом мовчання) Чітра дотримується «свого» КК, оскільки, подібно концепту їжі, тиша визначає ідентичність азійської жінки. Тиші варто також дотримуватись під час трапези; приборами користуватися не обов'язково – для цього є права рука (до того ж, багато індійських страв, наприклад хліб і карі, їдять руками).

Оскільки для бенгальців важливо відчувати їжу не лише на смак, але і тактильно, вони їдять виключно правою рукою. Щось брати або передавати прийнято лише

³ “Чітра стояла у нас за спиною і чекала коли ми поїмо, а вже потім поїсть сама, так як робили колись наші слуги в Бомбеї”.

правою рукою, натомість ліва рука служить для щоденного побуту. Виховуючи сина, Ашима дотримується «своїх» індійських звичок. Приміром, до п'яти років малий Гоголь вже вправно вмів їсти пальцями правої руки, а не всією долонею, як це було спочатку [10].

Кухня для жіночих персонажів Д. Лагірі – це зона комфорту, захисне укріплення, яке відволікає від суму та ностальгії за домом. Це місце має символічний «лікувальний ефект». Наприклад, у романі «Тезка» [10] головна героїня Ашима, готуючи їжу для своєї родини, відкриває власну душу, вона по-справжньому живе. Настрій героїні не залежить від того, для кого й із якою метою вона готує, адже приготування «своєї» їжі – її покликання. Захоплення улюбленою діяльністю допомагає «з'єднатись» з домом на рівні думок. Зазвичай говорять про здорову їжу, про насолоду від неї, про спільні трапези тощо. У творах Д. Лагірі їжа та кулінарна діяльність героїнь говорить про інше: про внутрішній світ, психологію, вираження культурної ідентичності.

2. Колоративний культурний код.

1. Концепт кольору.

Важливим кодом культури є рецепція кольору. Він виступає не лише КК, а й невербальним засобом комунікації, тому варто наголосити на відмінностях у сприйнятті кольору азійцями та американцями.

Символіка кольору – у центрі багатьох досліджень творів сучасних порубіжних азійсько-американських (Б. Мухерджи, Д. Лагірі) та японо-американських (К. Морі, Й. Тавада) письменників. Насамперед, привертає увагу широта символіки білого кольору (твір «Донька Шідзуко» К. Морі [12, с. 120], роман «Тезка» Д. Лагірі), якому відведена роль емоційних епізодів твору. Т. Біляніна зауважує, що «починаючи з білих пелюсток сакури, які

проводжають Шідзуко в останні години її життя, білий колір постає символом смерті, зв'язку з духами пращурів, але й одночасно символом коротких миттєвостей щастя, які Шідзуко відчула в подружньому житті» [13, с. 120].

Зауважимо, що в японській / індійській культурах білий колір традиційно вважається кольором жалоби, але, згідно з філософією буддизму, закінчення одного життя означає початок нового, тому білий колір синонімічний переродженню, циклу життя тощо.

Концепт кольору у творах сучасних транскультурних письменників постає як важлива деталь у створенні художнього психологізму. Білий колір, тобто смерть, жалоба, особиста трагедія, небуття, мовчання постає як КК, крізь який письменники говорять про «своє». Вдалим підтвердженням цього є розділ твору К. Морі “The Wake” («Церемонія прощання»), який особливо сповнений деталей білого кольору, а також традиційного контрасту білий / чорний – комбінації, що символізує смерть у японській культурі. «Білий – це колір відсутності звуків, тобто “не-звучання”, “великого мовчання”, яке здається непорушною холодною стіною». [13, с. 121].

Подібний мотив простежується в романі Д. Лагірі «Тезка», коли після смерті батька Гоголь носить білий одяг, збиває кучері і голить голову. У жестових рухах головного героя вкладено «свій» важливий КК, адже білий колір – це колір смутку (синій – колір трауру). У цьому контексті білий колір є також елементом невербальної комунікації – читач розуміє, що герой сумує з приводу смерті батька, і в той же час виконує «свій» КК.

Червоний колір у США сприймається як відроза, символ розкутості (червона помада американок сприймається бенгалками як табу) і водночас як свято в Бенгалії (весільне сарі, вінок із червоних квітів, Ашима

виходить заміж саме у червоному вбранні, червоний – символ відкритості та величі), символ традиції (червона фарба на проборі волосся). Подібний опис зустрічаємо в багатьох творах Д. Лагірі, зокрема, у повісті «Хема і Каушик», коли автор описує двох бенгальських жінок (Шибані та Чітру): “a young Bengali woman in a sari, wearing vermilion in her hair”) [11. с. 155]⁴; “She wore vermilion in her hair, a traditional practice my mother had shunned, the powdery red stain the strongest element of her appearance” [11. с. 178]⁵.

В оповіданні «У пані Сен» помічаємо, що хлопець вражений червоною фарбою на проборі волосся своєї няні: “he could detect her curious scent of mothballs and cumin, and he could see the perfectly centered part in her braided hair, which was shaded with crushed vermilion” [14, с. 63]⁶.

Пані Сен пояснює, що це, як обручка – символ заміжжя. Червоний колір (інколи це називають «тіка») присутній також на місці третього ока (між бровами), незаміжні жінки носять чорні наклейки як прикрасу.

Цікаву думку має Ш. Лім, яка ототожнює жінок з різнокольоровою ниткою: “we “Asian American women” are not single but plural. If we form a thread, the thread is a multi-colored, many-layered, complexly knotted stitch” [15]⁷.

⁴ “Молода бенгальська жінка в сарі, з яскраво-червоною фарбою у волосся”.

⁵ “У її волосся була яскраво-червона фарба, традиційна практика, якої уникала моя мати, червона пудроподібна пляма була найсильнішим елементом її зовнішності”.

⁶ “він міг відчути її дивний запах нафталіну та кмину, міг побачити, що ідеальний проділ її заплетеного волосся був відтінений яскраво-червоним кольором”.

⁷ “Ми, «азійсько-американські жінки», не однина, а множина. Якщо ми формуємо нитку, то ця нитка різнобарвна, багатошарова, це складно виплетений стібок”.

Можна констатувати, що подібно концепту їжі, проблематика гендеру пов'язується також з концептом кольору. Це яскраво простежується в творах Б. Мухерджі, Д. Лагірі та К. Морі. Приміром, якщо у творах Д. Лагірі жінка виконує символічну роль «невидимого існування» (“invisible existence”) і асоціюється зі служницею, яка вміє лише готувати обід та прати шкарпетки, то у творах К. Морі вбачаємо інше. К. Морі неодноразово наголошувала на пригніченому становищі жінки в японському суспільстві, де жінка є красивою шляхом мовчазного страждання та самознищення (“self-effacement”). У такий спосіб мовчання (концепція «чіммоку») є не лише елементом невербальної комунікації, воно виконує роль КК.

Т. Біляніна у цьому контексті констатує, що «японська жінка, що підкорялась цим правилам, не могла висловитись проти утиску, або навіть носити одяг яскравих кольорів, бо вони були неприйнятними для середнього та старшого віку. У романі це показано через особисту історію протесту Шідзуко. Вона знаходить у кольорах засіб мовчазного, але добре зрозумілого протесту» [13, с. 115]. Помічаємо, що разом з мовчанням колір є важливим КК і водночас елементом невербальної комунікації.

Чорний та сірий колір: чорно-біла фотографія бабусі і дідуся «оживає» [10], це «своє, те, що заспокоює»; малюнок батька Ашими, виконаний чорним кольором, – особливий; сіра цементна підлога у Калькутті, яка зберігає прохолоду навіть у спекотні дні, і життя в США, яке ототожнюється з сірою буденністю, хмарами, дощами, туманом, депресією.

Жовтий колір – колір сонця: жовтуваті сторінки улюбленої «Шинелі» контрастують з нудними заняттями з

бенгальської, які подають на жовтому папері, схожому на туалетний [10].

Кожна країна має «свої» культурні особливості, свою «мову кольору», і, знаючи про них, читач може краще інтерпретувати порубіжний транскультурний текст, у якому завжди існує підтекстовий, інтерпретаційний, культурний контекст.

3. Речовий культурний код.

Концепт одягу.

Поряд з концептами їжі та кольору, не менш важливим є одяг як маркер «своєї» ідентичності. Особливо яскраво це простежується у повісті «Хема і Каушик». Мати головної героїні Хеми усвідомлює, що навіть попри зовнішню асиміляцію (зміну стилю одягу, манер поведінки, мови, навіть голосових інтонацій) вона ніколи не зможе позбутися внутрішньої інакшості, отже, ніколи не стане повноцінною мешканкою нової культури.

Для того, щоб полегшити символічний «відрив» від «своєї» культури (мова йде про сильні внутрішні потрясіння: душевний біль, переживання, емоції, спогади), героїня продовжує жити індійським життям в Америці, і одяг є одним із способів її внутрішнього заспокоєння.

Шибані вважає, що жінка є красивою від природи, тому уникає косметики і користується лише бінді (так зване «третє око», прикраса на обличчі у вигляді традиційної темно-червоної крапки). За допомогою бінді мати підкреслює риси своєї інакшості і дотримується індійських традицій, адже бінді наносять на обличчя жінки незалежно від віку, сімейного стану, суспільного становища, релігійної чи етнічної приналежності. Аджна (шоста чакра, місце на чолі, куди наноситься бінді) має велике духовне значення – за віруваннями індусів там міститься прихована мудрість.

Вдалим доповненням образу індійської жінки є золоті прикраси, які також трактуються як «свій» КК. Заміжні індійки мають декілька ознак та відмінностей: спеціальні шлюбні прикраси: сережки, намиста і браслети. Наприклад, на обох руках Ашими є по десять браслетів, і ця деталь тут відіграє важливу культурну роль. Поряд з годинником, було “the cavalcade of matrimonial bracelets on both her arms: iron, gold, coral, conch” [10, с. 6]⁸. Зауважимо, що незаміжні дівчата не мають права носити браслети, а вдови носять їх лише на одній руці. Саме тому після смерті чоловіка Ашима носить браслети лише на одній руці, і цим вкортє підтверджує свій КК «Земля-Небо» «свого» КК дотримується Апарна, що відрізняє заміжню жінку від дівчини. Апарна – це типова бенгалка, національність якої важко сплутати: “My mother was wearing the red and white bangles unique to Bengali married women, and a common Tangail sari, and had a thick stem of vermilion powder in the center parting of her hair, and the full round face and large dark eyes that are so typical of Bengali women” [11, p. 46]⁹. До того ж, до браслетів Апарни були прикріплені три англійські шпильки (бенгальські жінки носили їх на всякий випадок, раптом потрібно буде помінати гудзик, чи ще щось).

Культурних традицій у змалюванні індійської жінки дотримується і Б. Мухерджі. У романі «Дружина» [16] головна героїня Дімпл «зустрічає бенгальців та їхніх

⁸ “багато браслетів на обох руках: металеві, золоті, коралові, у вигляді молюски”.

⁹ “Моя мати носила традиційні червоно-білі браслети, характерні для одружених бенгальських жінок, одягнена вона була в звичайне тангельське сарі, її проділ волосся був густо нафарбований червоною фарбою, її обличчя з округлим підборіддям і великими карими очима також було сучо бенгальським”.

дружин у золотих прикрасах та шовкових сарі, які по черзі влаштовують традиційні обіди» [17, с. 50].

4. Темпоральний (часовий) культурний код.

Н. М. Шарманова визначає часовий КК як уявлення про матеріальні та нематеріальні часи через часову категорію. Він виявляється у ставленні людини до часу [18].

Концепт минулого.

У творчості Д. Лагірі не менш важливим є темпоральний КК – код минулого. Багато дослідників підкреслюють недопустимість символічного «консервування» азійської культури в минулому. Важливим є розгляд категорії часу не в лінійній перспективі, а в сферичній, що дає змогу об'єднати минулий і теперішній час у єдине ціле. Темпоральний КК яскраво простежується в оповіданні «Незвична земля», де помітні постійні «порушення» послідовності оповіді (тут вдало простежується поршневий режим «гуди-сюди» Н. Висоцької) [19, с. 280]. Твір сприймаємо як умовний «звіт» та символічну «подорож» Руми (головної героїні) додому, а також до глибин індивідуальної та родинної пам'яті. Подібні «рейди в минуле» та формальне «особисте розслідування» спрямоване на відтворення ідентичності померлої матері. Таке «реконструювання» образу матері необхідне героїні для відчуття власної культурної цілісності.

У сучасних транскультурних текстах, зокрема у творчості Д. Лагірі, образи минулого й теперішнього життя переплітаються в єдиному моменті буття, і минуле зливається з теперішнім. Хронотоп пам'яті створює подвійний погляд, включаючи і власне Я, котре стає не тільки суб'єктом спогадів, але й об'єктом зображення.

Саме присутність претекстів пам'яті є метажанровим маркером сучасних транскультурних творів, і творчість Д. Лагірі не є виключенням. Мотив минулого як КК, а також категорія пам'яті є інтегральною основою її

творчості, яка органічно поєднує актуальний, фікційний та інтермедіальний шари тексту. Горе та журба за матір'ю, відсутність у пам'яті цілісного образу залишається з героїнею назавжди, адже мати є уособленням минулого, яке ніколи не зітреться з пам'яті.

Темпоральний КК яскраво простежується в романі японської письменниці Йоко Тавади «Підозрілі пасажири». У тексті розповідається про японську танцівницю, яка подорожує Європою (танець також виступає як «свій КК і засіб комунікації»). У романі багато описів культури / людей інших країн, проте темпоральний КК не менш важливий.

Героїня опиняється в нетипових для японця комунікативних ситуаціях, і саме в такій незвичній взаємодії представників різних культур стереотип часу функціонує як комунікативний код. «Люди тут не витрачають час дарма: вони фліртують, говорять компліменти, їм добре і без автобусу, але ти не спроможна розділити їхню радість. Замість того, щоб пливти за течією, довірити корабель капітанові, ти приковуєш своє життя до розкладу, мрієш про потяги, що ходять точно за графіком» [20, с. 28]. Помічаємо, що саме пунктуальність, жага до точного розкладу / часу відрізняє японську культуру і є її культурним кодом.

Цікаве визначення часу, який також розуміється як КК, помічаємо в романі «Тезка». Саме годинник як важлива деталь «свого» умовно розділяє героїню на два полюси. Хоча годинник показує вже американський час (“American seconds tick on top of her pulse point” [10, с. 7])¹⁰, для Ашими це «свій» КК. На відміну від американців,

¹⁰ “На її пульсі тікають американські секунди”.

реальний час героїня звикла звіряти на пальцях, як це роблять індійці: потрібно перерахувати червоно-коричневі кільця, які хною намальовані на пальцях: “She calculates the Indian time on her hands. It is nine and a half hours ahead in Calcutta, already evening, half past eight” [10, с. 7]¹¹.

Висновки. Взаємодія представників різних культур формує загальне уявлення про їхню ідентичність, а також фізичні, моральні, інтелектуальні, мовні, етичні, релігійні особливості. Ця взаємодія спрямована на розуміння КК. Правильне прочитання «між рядками» дозволяє краще розшифрувати інформацію, закладену автором, і глибше розуміти не лише зовнішній, але й психологічний портрет героя художнього твору, окремої людини, етносу або цілої епохи.

У літературному потрактуванні основним КК є текст, вплетений в канву культури. У доробку Д. Лагірі, Б. Мухерджі, Й. Тавади, К. Морі їжа, концепти кольору та одягу слугують кодом ідентичності особистості, а також комунікативною системою, запасом образів, правилами поведінки. Ці концепти функціонують як культурні знаки поміж членами азійської культури і є інструментом налагодження різного роду стосунків, сприяють реконструкції спогадів про минуле, виступають індикатором самоідентифікації.

Ми вважаємо, що дослідження КК є актуальним у всі часи, воно не має виражених часових та територіальних обмежень. КК можуть бути предметом вивчення багатьох дисциплін гуманітарного циклу в закладах вищої освіти, темою написання магістерських робіт, а також інтегровані

¹¹ “Індійський час вона рахує на руках. В Калькутті на дев’ять з половиною годин більше, уже вечір, восьма тридцять”.

у процес вивчення іноземної мови та літератури різних країн.

Список використаних джерел:

1. Кліменкова А. Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій у сфері споживання / А. Кліменкова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2013. – Вип. 18. – С. 42-49.
2. Ю.М. Лотман. Культура как субъект и сама-себе объект // Семиосфера. СПб. : Искусство – СПб, 2000. С. 639–647.
3. Fiske J. Television culture / Fiske J. – London: Routledge, 1999. – 356 p.
4. Желуденко М.О., Сабітова А.П. Мова як індикатор моральних цінностей та чинник формування культури нації / М.О. Желуденко, А.П. Сабітова // Мова та мовлення: фундаментальні парадигми розвитку: кол. моногр. / за ред.: Калинюк Т.В., Боднарчук Т.В. – Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня «Рута», 2021. – 2021. – С. 54-65.
5. Желуденко М.О., Сабітова А.П. Лінгвокраїнознавство як відображення мовної картини світу / М.О. Желуденко, А.П. Сабітова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація». – 2017. – №3. – С. 134-139.
6. Кліменкова А. Культурні коди як чинники формування ціннісних орієнтацій у сфері споживання / А. Кліменкова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. – 2013. – Вип. 18. – С. 42-49.
7. Гудков Д.Б. Единицы кодов культуры: проблемы семантики / Язык, сознание, коммуникация: сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М.: МАКС Пресс, 2004. – Вып. 26. – С. 39-50.

8. Кошелева И.Н. Мотив национальной еды в романе Джумпы Лахири “Тезка” (культурологический аспект). *Всероссийский журнал научных публикаций*. № 2 (12). 2012. С. 76-79.

9. Mukherjee B. *The Tiger’s Daughter*. New York: Fawcett Crest, 1971. 248 p.

10. Lahiri J. *The Namesake*. A Mariner Book. Boston : Houghton Mifflin Co., 2004. 195 p.

11. Lahiri J. *Unaccustomed Earth*. New York, Toronto : Manotosh Biswas, 2008. 331 p.

12. Mori K. *Shizuko’s Daughter*. New York : Fawcett Juniper, 1994. 214 p.

13. Білянiна Т.С. Жанрово-тематична своєрiднiсть творчостi Кьоко Морi : дис. ... канд. фiлол. наук : 10.01.04. Днiпро, 2019. 251 с.

14. Lahiri J. *Interpreter of Maladies*. New York. Houghton Mifflin Co., 1999. 198 p.

15. *Asian American Literature. An Anthology* / Ed. by Shirley Geok-lin Lim. Lincolnwood, Illinois : NTC Publishing Group, 2000. 563 p.

16. Mukherjee B. *Wife*. New York : Fawcette Crest, 1975. 213 p.

17. Бiдасюк Н. В. Творчiсть Бгаратi Мухерджi в контекстi американського мультикультуралiзму : дис. ... канд. фiлол. наук : 10.01.04. Киiв, 2007. 198 с.

18. Шарманова Н.М. Коди культури та їх репрезентацiя в усталених словесних комплексах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua › irbis_nbuv › cgiirbis_64

19. Висоцька Н.О. Єднiсть множинного. Американська лiтература кiнця ХХ – початку ХХI столiть у контекстi культурного плуралiзму : монографiя. Киiв : КНЛУ, 2010. 456 с.

20. Tawada Y. *Suspects on the Night Train*. Tokyo, 2002. 192 p.

ODDÍL 5. MARKETING

§5.1 ADVERTISING AND PR METHODS OF PROMOTING UKRAINIAN CHILDREN'S PUBLISHERS (Fisenko T.V.)

Introduction. The intellectual potential of a nation largely depends on the development of its culture. The book is the main source of spiritual, moral, ethical values of society, it educates a person, a patriot, and a specialist. That is why the level of book publishing can rightly be considered an indicator of the country's development. Unfortunately, Ukrainian book publishing faces several problems that hinder its development. One of them is the low competitiveness of book publishers due to the weak information and advertising strategy of the book market. Foreign publishers are actively using the principles and mechanisms of marketing as an integral part of doing business. Ukrainian children's publishing houses are just beginning to develop in this direction. Today, their promotional activities are often intuitive, without a clear vision of the promotion strategy as a whole. Publishers often do not realize that a well-established relationship with the consumer allows them to succeed in their relationships with authors, illustrators, and partners. To form a reliable reputation and a successful image, children's publishing houses need to build a communicative strategy that will be comprehensive and will allow them not to spend money on random advertising. This justifies the relevance of the study, due to the lack of comprehensive study of different methods of advertising and PR in the complex of promoting children's publishers to increase their commercial success.

Therefore, the object of research is the methods of advertising and PR in the promotion of Ukrainian children's

publishing houses, the subject – the characteristics and specifics of the methods of advertising and PR used to promote children's publishing houses.

The theoretical basis of the study are the works of leading foreign and domestic scientists N. Eriashvili [1], P. Forsythe [2], T. Bulakh [3], J. Vlodarchyk [4], V. Teremko [5] and others. In their works, they reveal the principles and patterns of book marketing in general, focusing primarily on the promotion of a particular book and author, but do not emphasize the need to form the image of the publisher.

In addition, some thematic articles are analyzed, examining the effectiveness of certain methods of advertising and PR in the publishing industry on the use of innovative technologies (T. Bulakh [3]), publishing brand formation (N. Korolyuk [6]), promotion through book social networks (A. Andriyanova [7]), promotion book editions of publishing houses via the Internet (N. Zelinska [8]), etc.

Thus, the problem of means of promotion in the book publishing business has been raised by many scholars, but the question of the communication strategy of children's publishing remains insufficiently developed. This is primarily due to the lack of comprehensive research on this issue, as well as the fact that approaches and means of advertising have undergone significant changes due to the continuous development of advertising platforms, and therefore previous research is gradually losing relevance.

Presentation of the main material. The development of the book market and the emergence of new competitors are forcing publishing companies to defend their positions in the retail segment. A fairly wide network of children's publishers creates a situation of choice for the consumer not only between products but also between brands. This necessitates the detailed development of measures for positioning the publisher as a

brand and its products.

In his work "Publishing Marketing" V. Teremko gives the following definition of the concept of "positioning" – a "marketing action that emphasizes the uniqueness of the publishing house and its products on the market" [5, p. 198]. Promotion is one of the components of the global concept of the "marketing complex". American marketer Jerome McCarthy refers to promotion in the marketing mix, which consists of 4P: Product – product, Price – price, Place – point of sale, Promotion – promotion [9]. Accordingly, promotion includes advertising, events, personal sales, sales promotion, PR, and more.

The following promotion tasks can be distinguished:

- informing and outlining the advantages of own products and differences from competitors' products;
- formation of a positive image of the company;
- establishing a relationship of trust with the consumer;
- organization of demand for goods or services;
- sales promotion;
- creating a culture of consumption of a particular product.

The main goal of the publishing promotion complex is to increase sales and increase visibility. To achieve this goal, the publisher must determine the main directions of communication policy and tactics of its implementation.

The communicative strategy of the publishing house can be divided into the promotion of the company's product, books, and the promotion and positioning of the publishing house itself. After all, the majority of consumers may prefer a particular publication, but at the same time choose a competitor's product. That is, the main purpose of positioning a book publishing company is to form a consumer commitment to the brand. In this case, the important place is occupied by product quality, technical characteristics, etc., but the emphasis

is on the values of consumers and the overall image of the company.

In his interview, Rostyslav Semkiv, director of Smoloskyp publishing house, singled out three types of methods for promoting publishing houses: seasonal, planned, and current.

1. Seasonal tools:

- Exhibitions, fairs. Exhibition and fair activities are an effective means of promoting publishing and its products in the publishing industry. The main purpose of this tool is to inform consumers and the organization of retail and wholesale trade. People will learn about many publishing houses at these events. Exhibitions and fairs are chosen to expand the audience of consumers.
- Publishing catalog. His simplest example is a structured list of publications. The catalog should show all the series, after which the buyer should see what books are offered, what their price and terms of sale are.
- Visual advertising. Most often, this is all that is distributed at fairs: posters, flyers, packages, bookmarks, where the publisher's contacts are located. Sometimes such advertisements are placed on the last pages of the book as additional information for the reader.
- Radio advertising. Ukrainian publishing houses are still inactively advertised on central radio stations. But radio spots are often used at exhibitions and fairs to draw attention to a publishing stand or event.

2. Planning tools.

- Presentations. The publishing house must have a plan of presentations, coordinated with the release of new products. The traditional format of the presentation is the speech of the author, translator, publisher, but it should be borne in mind that this format is not able to attract the

attention of children. Therefore, theatrical elements are often introduced at book presentations to move away from the typical format. In turn, this makes the presentation more expensive and more popular.

- Interaction with the media. To do this, publishers must provide announcements, press releases, post-releases that will be able to draw the attention of journalists to the event. The event is announced either through a personal newsletter or through the creation of an event on Facebook. It is necessary to invite correspondents in a week.
- A press release is created for the press, must be written in the past, and contains answers to the following main questions: "What?", "Where?", "When?", "How?". He should be a support for journalists when writing in the media.
- Post-release – materials from the presentation itself, one post-release should appear on social networks before the event ends. The expanded material should be posted on the publisher's website. We should also not forget about the photo bank, links to which will be interesting to consumers and useful for journalists when writing informational materials.

3. Current tools.

- Publishing branding. This is a special kind of activity that creates an emotional connection between the consumer and the publisher through the use of tools and methods of general branding.
- Publishing site. The author of the textbook "Advertising activities of the publishing house" A. Nechitailo notes: "If you are not represented on the Internet – you simply do not exist" [10, p. 11]. The site should help the publisher to establish contact with the target audience, so it should be informative and user-friendly.

- Connecting with your audience through the Internet. These include maintaining pages on social networks, the publishing house's entry into the blogosphere, literary sites, developing your landing pages, and so on. "Thanks to this, the publishing house gets another opportunity to reach the target audience, establish a dialogue with it, respond to needs and requests, form groups of supporters, etc.", – said in the study V. Teremko [5, p. 180].
- Own bulletin. 2-4 pages about the publishing house's activity for a month are a kind of result. It can exist in printed and electronic form, which is issued to subscribers.
- Direct mailing. A form of personal appeal to the client to increase his awareness and meet the need for help. The PR manager must have a database of journalists and potential consumers to immediately provide initial information about the release of the book, a particular event, and so on.
- Special events. An up-to-date tool for children's audiences that can interest and retain the attention of consumers. It can be a festival, a publishing house's birthday, etc.
- Point of sale advertising. These include facade decoration, merchandising, and other elements of the design of points of sale and bookstores in general.

Manufacturers of children's products often face the question of who exactly the brand should be aimed at. After all, one audience pays for the product, and another stimulates the purchase and consumption of the product. It is a mistake to work purely with an adult audience that has the financial resources. The main consumer of the book is a child who, according to sociological research, now begins to express his wishes at the age of three. Thus, the advertising of children's

publishers should have a dual address: it directly addresses the parents who will buy the product, and at the same time presents the values of children, their interests, proves that they will be interesting and fun.

When developing an advertising campaign for publishing children's literature, it should be borne in mind that there should be a clear differentiation by age. After all, there is a big difference between the knowledge and skills of a child, for example, at the age of 5 and 7 years.

E. Erikson in his work "Childhood and Society" singled out eight stages of personal life, and each of these periods forms certain qualities in the struggle between the two "poles". For the segmentation of advertising media and appeals, it is advisable to consider only five stages of child development, according to this work [11, p. 336-378]:

0–1.5 years – the age of the baby (trust – distrust). Depending on the care the child receives, he or she develops trust or distrust in the world.

That is, the basic quality of the psyche is laid – hope. During this period, it is very important that the child feels cared for by his parents, and any action is accompanied by an adult's conversational address to the child. That is why it is recommended to read the baby from the first days of life, it promotes faster speech development. During this period, all communications of the publisher should be focused on parents and help raise their awareness of approaches to the development of children.

1.5–4 years – early childhood (independence – indecision). There is an active process of learning about the environment. The child learns to control their behavior. At this time, the main thing is to act with any object that allows you to know it. Gradually, during this period, the child begins to perceive reading as a special pastime. The choice of the book is

made entirely by parents, but they are already paying attention to the child's interest in the cover, the shape, begin to actively attend special children's events with the child from 3 years. Focus on suggestions that allow the child to discover something new, teach and entertain.

4–6 years – preschool age (initiative – guilt). During this period, the child learns how the world works and how it can affect him. If the child's research activity is encouraged, the child develops a sense of initiative. If adults limit her opportunities or criticize her, the child constantly feels a complex of guilt. Therefore, when organizing advertising appeals, it is advisable to use vivid images, workshops, theatrical performances.

6–11 years – primary school age (diligence – feelings of inferiority, conformity). Cognitive and social activity is developing. At the same time, it is important that the child enjoys his activities and feels that he is doing well. During this period, a new attitude to the book is formed, an understanding of the importance of reading should appear. The child is already involved in choosing books for her preferences to be formed. She actively associates herself with a variety of characters.

11–20 years – adolescence (egocentrism – difficulties in finding yourself). The child learns more and more roles. She becomes independent in choosing books. Value categories of friendship and love are becoming more and more important. In interaction with the publisher, the child may have an association with a carefree age and a desire to find answers about the future.

A common feature of the last four age segments of communication is the use of emotional images, rather than rational preferences. The child-consumer always wants to be a participant in communication, and not only to perceive it

remotely, but an important element is also the game. While the second addressee – parents – expect rational benefits from the campaign: educational effect, compliance with hygiene standards, and more. Thus, the promotion strategy should pay attention to the promotion of reading in general, which will educate the consumer who has a stable need for the product. An advertising campaign based on this principle will be socially responsible.

Another feature of advertisers' work with children's audiences is the fact that companies nurture loyal customers for many years. Every child becomes an adult with established consumer habits. With an effective promotion strategy, companies accustom the buyer to the brand from an early age, so that he prefers the brand, even as an adult, when buying goods for their children.

Let's start with a detailed review of promotion methods from current advertising and PR tools, as they underlie the formation and formation of the brand.

Publishing branding. Branding is a process of building a brand image with additional value, emotional or rational "promise", which makes it more attractive to consumers. According to S. Firsova, a publishing brand is a publishing brand that promotes the emergence of stable positive associations among market consumers, forms an active attitude to branded publications [12, p. 263].

Among the prerequisites that justify the use of branding technologies in the publishing industry, the following are distinguished:

- the brand establishes a stable emotional connection with consumers of publishing products;
- with the help of the brand the publishing house identifies itself among competitors;
- a strong publishing brand simplifies the procedure for choosing products, making a purchase decision becomes

more likely;

- the publishing brand not only promotes consumer commitment but also creates favorable conditions for attracting partners;
- the formed brand is more protected from the actions of competitors and crises in the market.

Studying the application of branding technologies requires determining the difference between the concepts of "brand" and "brand". The concept of "brand" is often identified with the concept of "brand". Yes, they are close, but not interchangeable. The appearance of a brand always precedes the formation of a brand and is not a guarantee of the latter. A trademark is a name under which people advertise, promote, sell services, ideas, products. Thus, the brand identifies the product among its competitors. The specificity of the brand is that it contains additional content, must carry the emotional, spiritual and cultural value of the brand, the most significant for the consumer. D. Ogilvy gives the following definition of the brand: "it is an intangible sum of the properties of the product: its name, packaging and price, its history, reputation and method of advertising" [13, p. 53]. So, when we talk about a brand, we primarily mean the intangible values of a product or company. The trademark performs only a nominative function and a function of legal protection.

Creating a strong brand is a complex and time-consuming process that includes the following steps:

- positioning;
- creation of brand components;
- brand promotion;
- brand management.

D. Aaker and E. Joachimsthaler, American professors, specialists in marketing, advertising, and branding, in their book "Brand Leadership: Building Assets In an Information

Economy" proposed a more detailed mechanism for brand formation [14]:

1. Creating a concept of a new product or service.

At this stage, it is necessary to calculate and formulate new needs that will guarantee the brand's ability to create demand. This determines the target audience of the future product or service.

2. Study of the degree of satisfaction of values and needs of consumers in a competitive environment.

3. Creating a brand concept.

This stage is a kind of basis for creating a brand. To do this, specialists develop key ideas and differences of the future brand.

4. Comprehensive brand identification.

Carried out following the developed concept. This includes a set of measures to ensure the separation of the brand among others.

The brand identity system subordinates the following components:

- communicative identification - name, brand slogan, rules of writing texts for the brand and the general format of oral communication;
- visual component: trademark, corporate style;
- sensory component: jingle, branded music, etc. ;
- dynamic identification: key components of sign animation, principles of interface construction, main components of animation for videos, presentations, etc.

5. Formation of brand documentation.

Contains a reflection of all the above stages. Brand documentation often consists of the following documents:

- A brand book is the most common official document that contains information about the philosophy, mission, and concept of the brand and more. The function of the brand

book is to provide the clearest and most complete information that systematizes the complex picture of the brand. Some companies create more detailed and specialized books, such as a marketer's book and a brand designer's book.

- Book of marketing guidelines (brand marketing guidelines) – contains generalized laws and rules that organize orderly and articulated brand communication throughout its existence. This document consists of the main results of the study, the formed description of the brand concept and techniques of brand promotion, etc.
- The brand design guidelines book is a written collection of standards that describe in detail the process of brand design development. It must contain information about the use of fonts, color palette, features of building layouts of branded products, etc.

6. The strategy of bringing the brand to market is considered. And following it, the process of constant communication between the brand and consumers, fans is formed.

One of the main stages of creating a brand is the development of its concept, which defines the key features, differences, and characteristics of the new brand. When creating a concept, the following components are identified:

- brand essence is the shortest possible expression of the central idea of the brand;
- brand driver - a key motive that is the engine of consumer interaction with the brand;
- the brand mission is a global goal, a brand idea on a global scale. It justifies far-reaching market ambitions in social perception;
- brand legend – may not be available to everyone, used by brands that associate their existence or origin with

interesting stories, cases that are often invented by the author of the brand;

- brand differentiation – these are the key parameters that distinguish the brand and contribute to its recognition;
- brand positioning is a clear position that the brand tries to take in the perception of the consumer, the image that remains in the minds of users;
- brand character – these are the characteristics of the brand in its behavior with the audience: consumers, fans, media;
- reasons for trust (RTB) – the answer to the question: "Why should a client come to you?" Most often it consists of a combination of rational and emotional reasons.

It is impossible to imagine the process of forming a company's brand separately from the actual product or service offered to the consumer because the brand can not exist in isolation from the company's sales offer. That is why it is necessary to pay enough attention to the basis – the matrix of brand building, which contains:

- 1) the object of branding – as a supporting component;
- 2) semiotic attributes – name, sign, number, everything that makes up the social passport of the brand;
- 3) brand image – components that create interest and commitment of the target audience to the brand;
- 4) brand program – is all the actions and behavior of the company in the communication space, which contributes to the formation of loyalty and devotion of the target audience to the brand.

Thus, the key components of the brand can be distributed according to such a scheme, when the basis is a product to which added value is added by creating a unique "promise", appeal to the myth, and so on.

Building a publishing brand is a complex and time-consuming process that involves many stages and components using a variety of tools to promote it. The brand-building matrix proves the expediency of using branding in working with children's target audience, as the basic level of the matrix is addressed to the rational needs and expectations of parents. Here it is important to develop a product that will take into account the important properties for adults and will be embodied in the positioning of the brand, which is the second stage of brand building. At this stage, it is necessary to create a relationship between the brand and the brand by developing semiotic attributes (design, logo, slogan, etc.) that can convey the values and benefits of the brand.

At the same time, the myth design of the brand should be developed, which will be able to attract the attention of children's audiences and gain their support. I. Rozhkov and V. Kismereshkin outline the commercial myth as a virtual foundation of the brand – theorists of the advertising industry emphasize that the desires of consumers are correlated with the myths. Everyone, buying a product, mythologizes it, attributing additional connotations to its qualities [15]. The symbolic feature of the myth in the brand is that the images created in it, which we perceive not literally but symbolically, we not only clearly imagine, but also feel the phenomena as absolutely real. This is due to such features of mythological consciousness as:

- inability to distinguish between natural and supernatural;
- indifference to contradictions;
- sensory-specific nature;
- metaphorical;
- emotionality.

Sociologists note that it is the emotional aspect that becomes the basis for creating a mythological model. To do

this, they turn to the values and feelings that go back to the archetypes: love, hope, strength, traditions, self-preservation, desire for a home, comfort. When building a myth for children's audiences often use the formation of a certain character who embodies the spiritual and emotional qualities of the brand. The holistic myth must be supported by informational messages to take a stable position at the rational-logical level of perception. Hence the need to use several tools of advertising and PR in promoting the publishing brand.

Publishing site as an advertising tool. The corporate website is the company's official information page on the Internet, which in combination has a holistic structure and concept. The main purpose of the website is to inform users about the company's activities, products, and other industry information, which can help consumers make choices when meeting their own needs.

Today, the Internet is one of the most effective and profitable advertising platforms. Every year the number of network users increases by 20-30%, and the age of the audience is getting younger. An unconditional advantage is the ability to respond quickly to changes in the external and internal functioning of the firm. The Internet allows you to constantly update information and provide consumers with up-to-date data. Another advantage of the corporate website in the network is the lack of geographical boundaries, especially if the site is integrated with the online store.

The corporate site helps to present the publishing house in the network, allows to increase the number of potential consumers, partners helps to maintain long-term relationships with the client, and forms the image. For this tool to work effectively, you need to pay attention to the usability and design of the site. Usability is a measure that determines the convenience and clarity of the site for the user. All page

navigation should be intuitive to consumers, they should achieve their goal in no more than 2-3 transitions. In design, it is important to take into account the basic visual concept of the brand and form a holistic image that will not interfere with the user experience and overload the user.

To achieve the success of the publishing house in the market with the use of the site, the following conditions should be met:

- creation and constant updating of unique content that can attract and retain the attention of the target audience, as well as anticipate its needs for information about the company;
- correctly set up search engine optimization SEO (Search Engine Optimization). This is the setting of the text content of the site in the language of search engines. For each page of the resource, it is necessary to isolate and embed in context keywords that will meet the target needs of consumers. This facilitates the correct indexing of web pages by search engines and their display in the list of possible options at the request of the user;
- the presence of search advertising can be an advantage of the site because it allows the company's web pages to always be in the top positions of search results. And this increases the likelihood of attracting users to the site.

Therefore, the positioning of the publisher's brand should also take into account the basic means of setting up a web resource as an effective advertising platform. In addition, there are many opportunities for online advertising: contextual advertising, banner, remarketing, etc., but the current stage of development of publishing houses in the Ukrainian market does not allow them to invest significant resources for extensive advertising campaigns on the Internet. That is why today the site is a basic element of the publisher's presentation,

which allows you to broadcast values and provide detailed information about them.

Promotion of the publishing house through social networks. The use of social networks for doing business is gaining popularity in Ukraine. Most children's publishers have branded pages on social networks. In their area, the company provides up-to-date information about its activities and receives feedback from the target audience. A feature of this channel of communication is the humanization of the image of the company. Using social networks can give hundreds or even thousands of loyal readers. People, being interested, get used to constantly following the news of the company and begin to comment anonymously on its activities, and this allows companies to understand their customers and speak to them "in one language". Constant contact with the client forms his loyalty to the publishing brand. It is important not just to fill the profile pages with content, but also to use targeted advertising on social networks. It allows you to present advertising messages only to clearly defined contacts (by age, gender, place of residence, hobbies, etc.), set up remarketing – repeated advertising appeal to a client who has already visited the site, and more.

The presence of the publishing house on social networks cannot be limited to one's page, as a certain percentage of respondents said that they take information about publications on Facebook about raising children, such as "Reading with Stepanko", "Malecha – family portal" and others. Therefore, publishers should partner with thematic information pages and popular bloggers and try to arouse a wave of interest.

In addition to the profile in social networks, A. Andriyanova emphasizes the effectiveness of the use of specialized (book) social networks to promote publishing houses: "Book social networks are primarily a communication

environment focused on promoting the role of books and readers in society through the technical and informational capabilities of the latest social media" [7].

The mass reader rarely focuses on the writings of professional critics and art critics. It is much more important to him that the book meets his tastes and preferences, and readers often rely on the advice of their friends or the recommendations of acquaintances with related interests. Therefore, book social networks are becoming increasingly popular among connoisseurs of reading. The following specialized social platforms are gaining popularity in Ukraine: Knigaza (<https://knigaza.com/>), Book.ua (<http://book.ua/>), Findbook (<http://findbook.com.ua>). By cooperating with similar social networks, publishers will receive an additional platform for presenting their new products, will be able to integrate the connection of the social platform with the online store. After all, an independent assessment can encourage the reader to buy a particular publication, and if he has a quick and easy opportunity to make a purchase, its probability increases several times.

Today, this opportunity is implemented in the social network Book.ua, on its page, there is a "Buy" button that directs the user to the site Kniga.biz.ua. In addition, on this platform, there is a possibility of placing banner advertising. The advantage of placing banners of publishers on the pages of specialized social networks is that their action is a purposeful appeal to interested consumers. Book social networks are also used for promotions and competitions from the publishing house (review contest, photo contest, etc.), which, in turn, is an unobtrusive advertisement and helps to create a positive image of the publishing house. And interestingly thought-out competitions often spread virally.

Profile Internet resources are industry blogs, forums, websites, portals, the purpose of which is to cover a wide range

of literary events and news, provide reviews, and more. Their peculiarity is that, along with professional evaluation, developers often allow the target audience to leave feedback on certain publications and publishers. In this way, publishers can receive both positive comments and constructive criticism. Unlike the publisher's website, which focuses on promoting its publications, the content of specialized Internet resources aims to inform about literary trends and novelties of domestic and international nature. Therefore, publishers can be experts and broadcast their expertise on their pages. Some publisher sites create their blogs on the pages of the corporate site. With quality content, over time, such a blog can position itself as a separate product and be perceived by the target audience as a profile-independent resource.

Our poll showed that 65.8% of respondents read literary Internet resources, the most popular among them to promote children's publishers are the "Old Lion Publishers Readers' Club" – 45.2%, "Yakaboo Blog" – 35.6%, "Chitomo" – 34.2%, "BaraBuka" – 26%.

Thus, specialized Internet resources are a popular channel of communication with consumers, which allows publishers to act as experts in industry news, often a platform for publicity and a source for monitoring the views of the target audience.

The next advertising tool is the publisher's newsletter. This is a small booklet (2-4 pages) that can perform the following functions:

- inform about industry news;
- report on the activities of the publishing house;
- announce events and future projects.

Newsletters can be of any format, they can even be distributed online. Their release is aimed at different groups of stakeholders: consumers, employees, and partners. After all,

they reflect a kind of result of the publishing house for a certain stage. This type of advertising should be regular and thus convey the reliability and responsibility of the business structure. Unfortunately, in Ukrainian reality, publishers do not always manage to follow the publishing plan, and therefore this type of advertising is seldom used in their practice.

The method of direct mail is gaining popularity and is being implemented in new forms through the development of technology. Email distribution is an effective and relatively inexpensive channel of communication with the consumer, which is now actively used by various commercial companies. According to a study by GetResponse, today 5% of Internet users have e-mail addresses, 1% of them check their inboxes every day, so you should pay attention to this advertising tool and children's publishers. Email distribution is the dissemination of information to a specific group of customers through e-mail services on the network. Email marketing performs the following tasks:

- sales (formation of special offers in the letter based on customer behavior on the site, reminders about the abandoned basket on the site, etc.);
- receiving leads (readiness of the company to send a bonus for subscribing to its newsletter. For example, the publisher may send a fragment of a book that is just being prepared for printing, or certain collections of children's poems in pdf);
- increase traffic to the site (here the company provides information about what is interesting on its site and what not to miss – this is a kind of news digest);
- formation of consumer loyalty (this includes letters through which the customer will feel the company's care for him, such as birthday greetings and special discounts, reminders of future events for which the consumer has

already registered);

- informing customers (confirmation of the consumer's order, notification of the arrival of the new customer expected, etc.).

The main condition for effective mailing is the availability of a quality and effective database of contacts. That is why it is important to think in detail about how to collect addresses for distribution. In practice, there are the following ways:

- registration of loyalty card;
- consumer surveys;
- drawing of prizes at fairs, exhibitions;
- filling in the registration field to enter the personal account on the site;
- form for subscribing to news on the site;
- closed clubs, whose members have additional opportunities;
- the ability to receive catalogs and prices by mail, if you leave the address;
- tests, games that are available purely after entering the address;
- an alternative to the "Buy" button (for example, if there is no product that the consumer needs, he leaves the address, and he then receives a letter about the availability of this item).

Marketing departments can develop a variety of ways to collect customer addresses, but in any case, the email marketer must receive confirmation of the customer's desire to receive letters from the company. Otherwise, the e-mail will turn into spam. The advantage of email marketing is a wide ability to analytically track the effectiveness of the mailing. You can always find out what percentage of recipients opened the letter, who of them made the target action (registered, went to the

site). Accordingly, you can further change the strategy of communication with a particular segment of the audience.

The continuous development of digital technologies offers newer, more efficient, and functional communication channels for direct interaction with the client. Today, instant messengers such as Viber and Messenger are in great demand in Ukraine. In 2021, Viber was installed in 97% of smartphones of Ukrainian users. It should be noted that the age of active Messenger users is younger than the owners of e-mail, and therefore children's publishers should focus their efforts on the development of this channel.

In addition to using the messenger platform for personal mailings, publishing companies can create branded sticker packs (a set of illustrations used to instantly respond to messages and convey emotions). Today, this tool is one of the most native (natural) and creative in promoting the company. Sticker packs are already used by brands from various industries: Pepsi, Tic-Tac, Avon, Domestos, Mivina, Svitoch. Their launch allows to increase the company's visibility, supports the brand myth, and hides the effect of virality. After all, when one user downloads a package of stickers and sends them to his interlocutor, he becomes interested and starts looking for and downloading the same set, continuing the chain of communication, sending dozens of branded messages. Every second Viber user uses stickers in communication, which is why the potential coverage of this tool is very large. For example, the sticker pack of the Tic-Tac brand was downloaded by more than 2 million users, and stickers from this set were sent more than 25 million times.

The reason for launching sticker packs may be the release of a new series of books in a children's publishing house or just the appearance of a brand character on the eve of holidays such as New Year, Mother's Day, St. Nicholas Day, and more.

Successful sticker packs have the following features:

- reproduce a clear and coherent history;
- do not contradict the tone of the brand legend;
- are multifunctional in the process of communication – contain popular emotions (joy, sadness, surprise, etc.) and frequently used actions and states (listening, hugging, busy, etc.);
- images of characters are accompanied by phrases typical for them;
- should be easy to understand, as they are designed for quick communication.

This method of advertising can become an indispensable attribute of everyday communication of consumers, which is naturally able to form their loyalty to the brand of the publisher.

Another tool in the arsenal of direct mailings is the chatbot. Chatbots are often used to reduce the actions of customer service managers. But such developments can add interactivity and game content to communication, which will be an advantage in attracting new customers to communicate. A striking example of this is the New Year's project "1+1 Media" with the launch of Santa Bot in Messenger. The company has developed online activities on New Year's themes – a quest, New Year's predictions, a letter to Santa, and gifts for the Christmas tree. It should be noted that the volume of open messages (open rate) in this case is 0% higher than the usual e-mail.

Such an element of the game with a well-thought-out algorithm allows not only to maintain a relationship with the young target audience but also to study their moods and wishes. The chatbot in promoting publishers can be characters who, together with the consumer, will build their storyline by participating in a quest game.

Thus, direct mail is a promising tool for promoting children's publishers, which has a wide range of features and low cost per contact.

The organization of special events is one of the PR methods of event marketing, which can cause a wave of publicity and form a strong emotional relationship with the consumer. A special event is a bright event organized by the company to promote the brand. These include production tours, company birthday celebrations, festivals, seminars, etc. The format of the event is chosen by the company's marketing department depending on the goal. With the help of event marketing, you can achieve goals such as:

- activating the attention of the target audience;
- distinction against competitors;
- broadcasting one's expertise;
- forming an emotional connection with the audience;
- establishing contacts with journalists, which promotes the appearance of publicity materials in the media and optimizes advertising costs.

Special measures allow forming in the consumer his personal positive experience of interaction with the company. Emotions and feelings experienced during the event are firmly etched in the client's memory and become one of the associations with the company. Such events require detailed planning and finding new creative approaches that can interest different groups of stakeholders. Taking into account the interests of all these groups will achieve highly effective results, saving the publisher money on advertising and events.

Point of sale advertising. Despite the rapid development of e-commerce, the number of visitors to physical outlets in Ukraine is not decreasing. The survey showed that 71.2% of consumers prefer to buy children's books in bookstores and shops. This is large because it is easier for the consumer to

make a purchase decision by touching the product, reviewing it, and evaluating it. Publishers usually have two types of physical distribution channels: sales in their stores or cooperation with bookstores. Each of these channels has its advertising opportunities.

Advertising in the publishing house's bookstores should begin with the exterior design of the building. The facade of the store is a unique advertising space that can attract the attention of consumers, distinguish the company from competitors and broadcast the image of the brand. That is why the exterior design of the bookstore should be creative, but at the same time understandable to the target audience, so those potential consumers could not pass by the store. To do this, companies use original wall cladding, create branded installations, develop unique architectural projects. When decorating the facade, it is important to consider the following rules:

- the creation of the project should not harm the overall appearance of the building and the architectural complex of the city as a whole;
- the exterior design should be easy to read for consumers, people should instantly understand what kind of brand it is and what the company offers.

Once a consumer has entered a store, marketing influences cannot be stopped. After all, about 70% of consumer decisions are made at the point of sale. Here, advertising methods are similar for both the publisher's stores and online bookstores. These include the placement of printed POS materials – a variety of branded posters, stickers, wobblers, shelf talkers. They are used to design shelves and attract the audience to a specific group of products. These can be stickers on the floor, leading to a cabinet with a series of books – such a tool can provoke the consumer to make impulsive purchases,

and most importantly - to force him to reach the category of goods of a particular brand. Also, to distinguish goods from competitors use jumbo – large designs that mimic the look of the product or brand character in increased size. This original tool is often hung from the ceiling or placed on a shelf.

Thus, the publisher's advertising at the point of sale can be varied and has significant creative potential. In its development, you can rely on the desire of children to interact with the fairy tale and at the same time become an assistant to parents, helping to easily navigate the store.

Exhibition and fair activities of the publishing house. The most important seasonal tool of positioning in the publishing industry is an exhibition and fair activities. The exhibition in the field of book publishing is an event aimed at demonstrating book products to interested market participants. Whereas a fair is a regular event aimed at retail and wholesale trade in a certain place and usually at the same time. The main difference between these measures is the ultimate goal: the first outlines the achievements in the industry, and the second concludes trade agreements. But in practice, these concepts are rarely distinguished in the publishing industry.

Exhibition and fair activities belong to the integrated type of marketing communications, as it can combine the means of PR, direct sales, sales promotion, and a variety of advertising tools. It is here that in close cooperation with a competitor the publishing house needs to stand out and broadcast its advantages. The consumer must notice and start contacting the company. To do this, companies create branded stands that broadcast the image of the organization and attract the attention of consumers. The design of the stand and the convenience of its location are a prerequisite for success.

As part of the fair events, publishing houses hold PR promotions. These can be literary discussions, workshops,

exhibitions of illustrations, autograph sessions – all that can interest the target audience. The advantage of event marketing events on the territory of exhibitions is that they can expand the audience of consumers, because someone did not plan to come, but became interested in the spot. Such an impulsive decision can turn a stranger into a potentially loyal customer. In addition, the organization of special events at exhibitions allows children's publishers to share communication with children and parents, creating separate events for each group.

The publishing activities of the publishing house at exhibitions and fairs should be supported by visual and radio advertising. Unfortunately, in Ukrainian reality, these two types of advertising for the publishing industry are often limited to purely exhibition and fair events. Visual advertising includes printed posters of various formats, flyers, etc. – these tools should help consumers navigate where the publisher's stand is located, what literature he presents, and what events will be held. Also at fairs, it is desirable to use branded packages and attach the company's business cards to each purchase. All products must have complete company contact information. Radio commercials include audio spots that usually do not exceed 70 seconds. They perform an informative and image function.

Thus, the fair and exhibition activities can expand the consumer circle of customers through the integration of many marketing efforts, as well as contribute to the recognition and credibility of the brand in its field.

Publishing catalog as an advertising tool. The catalog is a reference and information publication consisting of a systematic list of product descriptions offered by the company. It helps to orient consumers in the range and performs an advertising function. Catalogs should be published at regular intervals - monthly or quarterly. Companies produce physical

(printed) and electronic catalogs. The latter save money and are more accessible to a wide audience on the company's website. Publishers produce catalogs to present to the target audience publications that have already been published and those that are planned to be published, indicating the date of their entry into the market. Unfortunately, Ukrainian publishers rarely indicate pre-planned release dates due to the unstable financial situation in the market.

Book catalogs should be the consumer's first acquaintance with the range, so their creation should be given special attention. This publication is designed to be attractive and easy to search. The range of books in it can be structured by series, genres, age orientation, and more. Texts for the catalog should contain the main arguments for buying a particular book, reflect the benefits that the consumer will receive by purchasing it. Here is usually the main information about the publication: author, title, bibliographic information, author of illustrations.

T. Bulakh in the book "Advertising communication in the book industry" emphasizes the following rules of compiling book catalogs [3, p. 87-88]:

- a publication of this type should have a clear place for the most important new publications and old ones that are in demand;
- strict division of space and monotony should be avoided. To draw attention to a particular group of books, you should pay attention to the titles and labels;
- the catalog should be formed so that its structure was intuitively logical and clear;
- it is advisable to place in the catalog the content and index of publications, this will allow the consumer to find the right product at any time;

- the cover of the catalog should be attractive. Here you can place photos of products or illustrations from books that will be presented in it;
- you should use as many illustrations as possible. When displaying thumbnails of covers, their titles must be readable;
- the printed catalog should contain an order form that is easy to fill out and send to the consumer.

Thus, the creation of a catalog is an effective method of promoting publishing products among retail and wholesale consumers. It allows you to inform the target audience about existing and planned products, thus building the reputation of the publisher.

Radio advertising to promote the publishing house. Radio is one of the most popular advertising channels, the cost of radio advertising is much lower than that of television, and the reach of the audience is similar. Therefore, it is advisable to consider its possibilities for promoting publishing houses. Radio advertising can be embodied in various forms: purely advertising messages, speeches by specialists, interviews, dramatization, radio productions.

Advertising messages are short radio spots lasting up to 70 seconds that creatively broadcast the benefits of the publisher or present its products.

The speeches of the publishing house employee as a specialist on a certain issue allow to form and demonstrate the publishing house's expertise to the listeners. This can be a discussion of a particular issue on the problem of education, which can help solve a book published by the publisher, or a discussion of current trends in children's literature, and so on.

An interview is a conversation between a presenter and an author, editor, or illustrator, which reveals the "behind-the-scenes" life of the book and its characters. For such an

advertising format, it is very important to carefully prepare the presenter and ease the answers of the recipient. The interview should reveal the most interesting aspects of the author's life or the publisher's activities in answer to non-obvious questions, the advantage is the inclusion in the air of a hotline, where children could ask questions to their favorite author.

The next form is dramatization – a kind of literary readings performed by professional actors. Such radio spots are decorated with music and sound effects. This format of advertising can be a separate program in a clearly defined air time. A small excerpt from one of the published stories will be presented each day.

Thus, the arsenal of radio advertising is large, and its embodiment almost always takes the form of indirect promotion. Therefore, the potential of radio appeals should be taken into account when forming the advertising strategy of a children's publishing house.

The emergence of a new publishing project should become an event in the book market. To cause a wave of publicity, publishers resort to organizing special events – various forms of presentation. They not only advertise specific publications and series but also shape the image of the publishing house as a whole. The organization of special events is an indicator of success, financial stability, and reliability of the publishing house, which actively promotes the development of culture in the country. Researchers note that people remember on average 10% of what they read, 20% of what they heard, 30% of what they saw, 100% of what aroused their lively interest and emotional involvement in the topic. This determines the effectiveness of various presentations for advertising purposes. Our study showed that adults find the most interesting and most often choose for children events of this kind: 68.5% – masterclasses, 44.1% – reading-

performance, 27% – meetings with the author, and 18% – literary readings. The greatest preference is given to promotional activities with the active involvement of children, because, according to the laws of psychology, their knowledge of the world is purely through action, not contemplation.

Respondents also noted that such events should be held in bookstores, cafes and children's institutions (5.5%), bookstores (43.2%), libraries (40.5%). Bookstores and cafes are gaining popularity because they can create an atmosphere of comfort and tranquility, and that is why events for children from publishing in such an area arouse the interest of the whole family.

Presentations are usually held on Wednesday and Thursday after 1:00. But you should pay attention to the fact that on the day of the event there was no other significant event, which is likely to be paid more attention to. Media representatives are often invited to such events. If the publishing house organizes interesting and resonant events, raises important topics for society, then its activities will attract the attention of journalists. But keep in mind that in this case, the publisher will not be able to control the reviews that appear in the press. Therefore, a public relations specialist should usually have a pool of loyal media people who will create high-quality and interesting advertising material. To do this, the publisher must send a press release and timely prepare its speakers to interact with the press, and after the event to send a post-release and quality photos.

Thus, the planned tools in the marketing strategy of the publisher are interconnected. Their goal is to attract the active attention of consumers and the media to the activities of the publishing house. These methods of advertising require significant financial resources and long training, but they can build a positive reputation of the publisher among various groups of stakeholders.

Finding out the theoretical foundations of book publishing and analyzing the practical experience of promoting domestic and Western children's publishers helped to determine effective methods of advertising and PR for publishing companies, as well as to form criteria for their selection.

Before forming a set of methods of interaction with target audiences, the publisher should analyze the following criteria for its activities:

- at what stage of development is the company;
- what is the unique trade offer and mission of the company;
- which categories of the public are key to brand interaction.

The answer to the question about the stage of development of the publishing company allows you to navigate in choosing a positioning model, as well as to determine the need for brand formation. After all, having a strong unique brand allows you to achieve not only the recognition of the company in the market but also forms a close emotional relationship with the target audience.

Successful use of brand technologies by publishers not only accelerates the choice of publication by consumers but also contributes to the formation of long-term cooperation with authors, illustrators, and more. This makes the publishing house more stable even during dynamic changes in the market. Therefore, it is necessary to begin the promotion of publishing by studying the motives, emotional and spiritual values that are embedded in the minds and subconscious of the target audience. To do this, young companies just entering the market must conduct a series of sociological surveys and compare their results with their unique trade offer. This will highlight the characteristics and meanings that should be invested in the brand.

But the analysis of practical experience has shown that the publishing brand does not always emerge from the very beginning of the firm. For example, the history of Andersen Press shows that a strong publishing brand can emerge from a successful series of books, the hero of which has become popular and close to the target audience. The image of a colorful elephant named Elmer was able to embody the desire of children and adults to be unique, broadcast the desire for individual freedom. Realizing this, Andersen Press began to build its brand around it. The company did not change the name, but changed the visual image and program component of the brand: the logo was replaced by the image of the central character, and all communication programs were redesigned to embody and convey the needs and values of the target audience.

Publishers are encouraged to use the commercial myth to build a successful brand. The history search, a legend that contains the archetypes of the target audience, allows you to form a strong connection with it based on trust. This makes the company close to the consumer because everyone seeks to associate themselves with what reflects their values and aspirations. But it should be borne in mind that no myth can function separately from the information field of the publishing company, it must always be supported and embodied in its advertising messages and projects. To do this, you need to develop a strategy for positioning the publisher. It can be in line with the company's life cycle: young companies choose the image of innovators, while a publishing house with significant market experience has the opportunity to broadcast expertise and reliability. In addition, the type of positioning is based on the characteristic advantages of the product, the satisfaction of some specific needs, focus on a certain category of consumers, as well as on the translation of lifestyle.

The publishing company should identify the following segments of the target audience for effective interaction: parents and young children, adolescents and young people, teachers and librarians, industry players and partners (the latter provided that the publisher seeks to play a leading role in the publishing industry in the country only seeks its commercial success). This segmentation is caused by the presence of different motives and needs in each of the categories. Here it is necessary to take into account the dual addressing of advertising appeals, which leads to additional requirements for methods in promoting children's publishers. They should appeal to the rational motives of parents and teachers and at the same time establish emotional contact with the child.

All these methods of promoting children's publishers in the Ukrainian market must contain an interactive component, have the characteristics of viral (viral) content, which is self-distributed. Advertising and PR appeals should involve children's audience in active participation, and not limit purely passive perception. The methods of advancement in the communication strategy of a children's publishing house should be varied and change frequently to hold the children's attention. When choosing promotion methods, it is necessary to determine what goals they will serve: conversion, image, or reputation, and what indicators will evaluate their effectiveness.

References:

1. Eriashvili N. Book publishing. Management. Marketing. M. : UNITY-DANA, 2013. 351 p.
2. Forsythe P. Publishing Marketing. M. : SHKIMB, 2012. 224 p.
3. Bulakh T. Advertising communication in the book industry : monograph. Kh. : KhDAK, 2017. 232 p.

4. Vlodarchyk J. Publishing Marketing - Fantasy or Reality? L. : Calvary, 2002. 143 p.
5. Teremko V. Basic principles of publishing business. K. : Akademvidav, 2010. 136 p.
6. Korolyuk N. Features of formation and promotion publishing brand. Scientific papers. Economic sciences, 2015. №2(51). P. 196-204.
7. Andriyanova A. Book social networks as a tool for promoting publishing houses. Book business: achievements, problems, prospects: collection of materials of the VI International scientific and practical Internet conference. Yekaterinburg : UrFU, 2017. P. 13-19.
8. Zelinska N. Modern experience of advertising and popularization of book editions of Ukrainian publishing houses on the Internet. All-Ukrainian scientific-practical conference of the Institute of Journalism of Taras Shevchenko National University "Criteria for diagnosis and methods of calculating the impact of the media", 2014. P. 120-123.
9. McCarthy J. Basic Marketing: A Managerial Approach. Homewood, Ill. : R.D. Irwin, 1960. 770 p.
10. Nechitailo A. Advertising activity of the publishing house. Samara : SSAU Publishing House, 2012. 180 p.
11. Erikson E. Childhood and Society. NY : W. W. Norton & Company, 1950. 445 p.
12. Firsova S. Features of brand management of the publishing industry of Ukraine. Problems of innovative development of Ukraine's economy. № 2. P. 257–266.
13. Ogilvy D. Ogilvy on Advertising. Toronto : John Wiley and Sons, 1983. 224 p.
14. Aaker D., Joachimsthaler E. Brand Leadership: Building Assets In an Information Economy. NY : Free Press, 2009. 368 p.
15. Rozhkov I., Kismereshkin V. Brands and images. M. : RIP-holding, 2006. 256 p.

ODDÍL 6. EKOLOGIE

§6.1 MAIN APPROACHES TO SOLVING SOLID WASTE MANAGEMENT PROBLEMS (Yorkina N.V., Cherniak Ye.B., Tarusova N.V.)

Introduction. The unsatisfactory environmental situation in Ukraine, and especially in its industrialized regions, related to household waste, has long since become a national catastrophe. The volume of waste accumulation in Ukraine reaches about 30 billion tons. In Ukraine, about 160 thousand hectares of land are occupied by waste. And this is one of the largest indicators of waste accumulation in the world [27]. This is confirmed by the fact that the total annual accumulation of waste in a country with a population of about 45.8 million people exceeds the corresponding total figures of Western Europe with a population of about 400 million people in 3-3.5 times. The situation in 2011-2012 is characterized by the further development of environmental threats associated with waste - their formation, accumulation, storage and disposal. Specific indicators of waste generation average 220-250 kg/year per capita, and in large cities reach 330-380 kg/year, respectively, and tend to increase. For comparison: in Belgium, Great Britain and Germany this figure reaches 340-380 kg/year, in Austria and Finland – about 600 kg, but in these countries almost all solid waste is processed [18].

Household waste makes a significant contribution to environmental pollution. They are formed in the process of human life and activity everywhere: in residential buildings, industrial enterprises, administrations, public organizations, non-industrial institutions, medical, commercial and other institutions and have no further use in these places, so their

treatment becomes one of the most acute economic and environmental problems of society. This is the largest group of consumer waste in terms of accumulation, which differs from all other wastes in its origin and composition.

Solid household waste poses sanitary and epidemiological hazards due to unpleasant odors and harmful chemical compounds that may be present or formed during the biodegradation of organic components of waste, as well as due to the presence of infectious and parasitic pathogens and high bacterial infection. Only 70% of Ukraine's population is covered by household waste disposal services, including only a third of the rural population, which leads to the annual creation of 16,000 unauthorized landfills on an area of more than a thousand hectares of land. As a result, unauthorized landfills and forest belts are polluted annually with 5 million tons of household waste [18].

The practice of initial accumulation and collection and removal of mixed municipal solid waste, which has developed in most settlements of Ukraine, causes unsanitary conditions at all stages of solid waste management due to biodegradation of organic components, significantly complicates sorting and selection of raw materials. to environmentally hazardous facilities, which emit biogas that pollutes the air and leachate that pollutes groundwater.

Officially, the collected household waste in Ukraine is disposed of on the territory of four and a half thousand landfills and landfills. A significant number of existing landfills and dumps have already exhausted their resources: 242 of them are inactive, 248 landfills are overloaded, and more than 1,100 do not meet environmental safety standards. Almost everywhere there are no leachate disposal systems, which increases the man-made hazards of these facilities. Landfills are being reclaimed improperly, and only 20% of those in need of

reclamation are covered by relevant works [31].

Some landfills are located in the immediate vicinity of residential buildings, water bodies, in areas where landslides are intensifying, violating the requirements for sanitary protection zones. Therefore, in settlements, in particular, in Kyiv, Odesa, Kovalivka and Kosiv, in Ivano-Frankivsk region, and others, contradictions and social tensions do not subside.

Along with the problems of environmental pollution, Ukraine is very slow to solve the problem of using household waste for energy purposes and as a source of secondary raw materials (up to 40% of household waste contains resource-intensive components that can be returned to circulation - paper, glass, plastic, etc. The provisions of the Kyoto Protocol on landfill biogas utilization are not implemented [5].

Specific local features of the field of solid waste management require a harmonious combination of national and local approaches and industrial experience to solve existing problems. Currently, the basic norms on waste management are regulated by the Law of Ukraine "On Waste", Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of March 5, 1998 "On the main directions of state policy of Ukraine in the field of environmental protection, use of natural resources and environmental safety" and Laws of Ukraine "On Environmental Protection", "On Ensuring Sanitary and Epidemic Welfare of the Population", as well as other regulations. The amount of solid waste is constantly growing due to lifestyle changes.

Based on the above, the relevance of the topic was determined, which is to analyze the problem of accumulation and management of solid waste in the Melitopol district of Zaporozhye region and identify ways to overcome it.

Results and discussions. The amount of waste accumulated in Ukraine allows us to refer it to one of the most man-made countries in the world. In recent years, there have

been positive trends in the field of state regulation of the waste management system, but to date in Ukraine has not created an appropriate regulatory framework that would gradually approach the requirements of European legislation. The relevant ministries and departments, the public of the country do not pay enough attention to control the generation and disposal of waste, its impact on human health and the environment. The situation cannot be considered satisfactory. The discrepancy between the progressive accumulation of waste and measures aimed at preventing its generation, disposal, disposal and removal, threatens not only the deepening of the environmental crisis, but also exacerbate the socio-economic situation in general.

According to research conducted by experts in this field, the forms, methods, levers of state influence aimed at sustainable development, used in different countries around the world, are formed under the influence of many factors and have significant differences in their scope depending on location or region, the current management model, the general state of socio-economic development and other factors. In addition, the means of state influence in each of the countries differ depending on which aspect of development they are aimed at, and what tasks they have to solve in this regard [46].

Today, solid waste management should include mandatory steps, including the following:

- development of a program to reduce the volume of solid waste;
- wide introduction of secondary use of waste fractions with consumer properties;
- use of relevant fractions of solid waste as raw materials for production processes;
- utilization of energy potential of waste;
- disposal of solid waste residues that do not have useful properties in environmentally neutral landfills.

Modern practice of solid waste management should assume the principle of sustainable development and can be summarized in the following list of operations:

- reduction;
- secondary use;
- processing;
- energy production;
- burial of remains.

Analysis of the results of solving similar problems in other regions shows that the ways to solve the problem of solid waste are different, as well as different socio-economic situation in the regions of Ukraine. From this point of view, Melitopol district is no exception, because it is in the early stages of development and formation of all sectors of the economy, and therefore the problems with waste management are also considerable.

The foreign experience of solving this problem is radically different from the Ukrainian one, because in developed countries there is an effectively functioning market economy, which ensures a constant growth of living standards related to living standards and environmental quality. In addition, developed countries have a strong middle class that dictates its conditions for economic development and environmental quality. These countries have free funds to invest in the development of infrastructure for waste processing and disposal. In addition, there are government strategies and programs for sustainable development in the field of solid waste management.

An example is the techniques used by some European countries to regulate waste management, namely:

- Italian system of using alternative energy on the basis of the law of the same name and the use of secondary resources;

- Germany's "dual system", which is aimed at selling licenses to entrepreneurs to use the "Green Dot" mark, which exempts from the mandatory acceptance and disposal of their packaging. The license fee is deducted from the calculation of weight and packaging material;

- introduction by Austria of separate collection of glass and cullet by color, as well as sorting of garbage by the population by component composition;

- the entry into force by France of the decree "On the equipment of enterprises in such a way that consumers can hand over used packaging for recycling", which automatically imposed liability for waste on packers and importers, etc.

The current ecological situation in Ukraine, and especially in such industrialized regions of the South-Eastern region of Ukraine as Dnipropetrovsk, Donetsk, Luhansk, and especially Zaporizhia, which includes the Melitopol region, is related to industrial and household waste, has long been a source of concern and requires urgent and focused action in its solution. Some steps are being taken in this direction, but they are not compatible with the scale of the problem, as evidenced by the proper state of affairs.

Analysis of the situation shows the need to draw close attention to this problem of all segments of the population and public authorities. The dynamics and volumes of different types of waste in recent years indicate a steady and significant increase in hazardous illegal behavior and an increase in the threat to the environment. Therefore, the creation of the most effective mechanism for waste management is an important environmental and economic task, in the solution of which each of us must contribute.

In the Melitopol district, as in most regions of the country, there are virtually no services for efficient processing and reuse of solid waste. The waste management infrastructure

itself is not developed. However, in the case of sufficient economic development and economic growth of the region and at the same time improving living standards, there are significant prospects for the introduction of new cost-effective technologies for solid waste management, which will lead to the development of services for recycling and reuse.

In this regard, we can say that in recent years the Melitopol City Executive Committee has established a commission to implement the Kyoto Protocol. As a result, active cooperation began to be established with Austrian companies, which proposed promising projects for the construction of a waste processing complex in the area.

The Ukraine-Austria project has a number of advantages in terms of waste management, once implemented:

- processing of all types of garbage and consumer waste (waste-free production);
- production of processed consumer goods from recycled materials;
- re-equipment of existing landfills and dumps with subsequent reclamation;
- creation of a financial mechanism that will significantly reduce the pressure on the budgets of regional and local levels through the integrated use of cost-effective and environmentally friendly waste management technologies, rational organization of material flows using existing legislation to reduce financial costs and taxes, etc.

The above measures will reduce the burden on the national economy, improve the overall economic picture of the district, and as a result, reach a new level of development of all sectors of the economy.

Thus, the specialists of Melitopol district have enough proposals and programs on waste management in this matter. However, it should be understood that the population should be

the main participant in any municipal waste management program. It is his active participation and cooperation that is the key to success in some countries, while indifference nullifies efforts in others. Working with the population requires the greatest costs. The experience of implementing a separate waste collection system in the five new federal states of Germany has shown that a lot has been spent on educating the population (including educational work in kindergartens, schools, vocational and higher education institutions, and promoting the need for separate waste collection in the media). more money than to create a system and solve technical problems.

The development of the infrastructure and industry of waste management in Melitopol district should also be connected with the financial participation of citizens in the formation of a sustainable economy. Solving this problem will raise the level of socio-ecological and economic efficiency of the use of secondary household resources and environmental measures. It will ensure the development of the market for processing and use of secondary resources, will also solve a number of social problems.

Conclusions.

1. On the territory of Melitopol district 19 landfills of solid household waste are registered, which occupy 50 hectares of land. They are used by residents of 67 settlements, which number almost 56 thousand people.

2. Garbage collection and disposal services are provided to only 7 villages, the rest of the population takes them out on their own, often creating landfills.

3. The reasons for the creation of natural dumps are the poverty of the majority of the local population and the inability to pay utility bills in full against the background of weakness of state power, irresponsibility of the population.

4. Accumulation of waste in Melitopol district took place abruptly. This indicates that outbreaks and falls in their formation in some years can be attributed to factors of socio-economic, demographic, cultural origin.

5. During the development of economic development plans of Melitopol district, the construction of new landfills for solid waste disposal was envisaged, which was not fully implemented.

6. Currently, the busiest among the existing solid waste landfills are the city and landfill in the village. Peaceful.

7. The structure of waste accumulated at landfills in Melitopol district shows that the largest percentage falls on the formation of food residues, paper and plastic. Legal recycling of these components, especially plastic, is almost non-existent. Their value as secondary raw materials is unlimited, so with sound management it is both a profit for the country and a clean environment for the people.

8. Non-compliance with technical and sanitary requirements of most of the landfills in the district and lack of control over the component composition of garbage removed to them, automatically causes their negative impact on all components of the environment and, consequently, on local health.

9. Effective solution of issues related to the elimination or limitation of the negative impact of solid waste on the environment and human health is possible only on the basis of measures that take into account the current state of the economy, prospects for socio-economic development of the district. cultural and ethical considerations.

10. In the Melitopol district, some work is being done to reduce the negative impact of landfills on the environment. Among them: the creation of a parliamentary group and scientists of the city, who are developing measures to

implement the Kyoto Protocol. Of great importance in the fight against garbage is the cooperation with Austrian organizations, which together with domestic scientists have developed the project "Ukraine-Austria", aimed at building a recycling complex. Regional and district environmental waste management programs are also being actively developed.

References:

1. Akimova T.A., Kuzmin A.P., Khaskin V.V. Ecology. Nature - Man - Technique – M.: UNITI-DANA, 2001. – 343 p.
2. Akimova T.A., Khaskin V.V. Ecology. Man - Economy - Biota - Environment. – M.: UNITI-DANA, 2001. – 566 p.
3. Andersen JM Ecology and environmental sciences: biosphere, ecosystems, people. – L.: Gidrometeoizdat, 1985. – 165 p.
4. Bigon M., Harper J., Townsend K. Ecology. Individuals, populations and communities. – M.: Mir, 1989. - Vol. 1. 667 s. T. 2. – 477 p.
5. Brovdiy V.M., Gatsa O.O. Laws of ecology (socio-economic, geophysical and geochemical). K.: NPU. Dragomanova, 2003. – 179 p.
6. Velichko O.M., Zerkalov D.V. Environmental monitoring: A textbook. – Kyiv: Scientific World, 2001. – 426 p.
7. Velichko OM, Zerkalov DV Pollution control: Textbook. way, 2002. – 256 p.
8. Glukhovskiy I.V. and other Modern methods of neutralization, utilization and burial of toxic industrial waste: textbook. K.: GIPK Ministry of Ecological Safety of Ukraine, 1996. - 100 p.

9. Golubets M.A. The city as an environmental and social problem // Visn. USSR Academy of Sciences. – 1989, 12. – P. 47 - 58.

10. City-ecosystem / E.A. Likhacheva, D.A. Timofeev, M.P. Zhidkov et al. – M., 1996. – 336 p.

11. Dajo R. Fundamentals of Ecology. – M.: Progress, 1975. – 415 p.

12. Eco-environment and modernity. Vol. 4. Strategy of regional development and eco-environment: Monograph / Doroguntsov S.I., Khvesyuk M.A., Gorbach L.M., Pastushenko P.P., 2006. - 362 c.

13. Zlobin Y.A., Kochubey N.V. General ecology. – Amounts: VTD Univ. book, 2003. - 416 p.

14. Zuev V. Legal regulation of environmental management in Ukraine and ways to improve it / Management in the field of environmental protection and nature management in Ukraine: problems and ways to solve them. VEGO, 2003. – p. 51-91.

15. Investment proposals [electronic resource] / Melitopol City Council – official page, Melitopol. // Official web portal of Melitopol. Internet representation of Melitopol City Council. – 21.03.2010. Access mode: <http://www.mlt.gov.ua>

16. Waste classifier DK 005 – 96. State classifier of Ukraine. Approved and put into effect by the order of the State Standard of Ukraine of February 29, 1996, № 89.

17. Klimenko LP Technoecology. – Odessa: Ecoprint Foundation; Simferopol: Tavriya, 2000. – 542 p.

18. Klimenko M.O., Prischeva A.M., Voznyuk N.M. Environmental Monitoring: A Textbook, 2006. – 360 p.

19. Fundamentals of environmental safety / Sweet VD, Tovazhnyansky LL, Sakara YD etc. – H.: NTU "KhPI", 2002. – 176 p.

20. Krasnoshchekov G. P., Rosenberg G. S. Ecology “in law”. – Togliatti, 2001. – 336 p.
21. Kucheriavyi V.P. Ecology. - Lviv: Svit, 2001. – 500 p.
22. Kucheriavyi A.P. Urban ecology: Textbook. – Lviv: Svit, 2001 – 440 p.
23. Kucheriavyi A.P. Phytomelioration. – Lviv: Svit, 2003. – 539 p.
24. Mirkin B. M., Naumova L. G. Fundamentals of General Ecology. – M.: University book, 2005. – 240 p.
25. National report of Ukraine on the harmonization of the life of society in the environment. - K.: 2003. – 132 p.
26. Nobel B. Environmental Science. – M.: Mir, 1993. – 420 p.
27. Palgunov P.P., Sumarokov M.V. Utilization of industrial waste. - M.: Stroyizdat, 1990. – 352 p.
28. Petrov K.M. General geoecology. - St. Petersburg, 2004. – 440 p.
29. Pianca E. Evolutionary ecology. – M.: Mir, 1981. – 399 p.
30. Pozachenyuk E.A., Rudyk A.N. Ecology and urban planning. – Simferopol: Share, 2003. – 270 p.
31. Standardization of anthropogenic load on the environment / Nekos V.Yu., Maksimenko N.V., Vladimirova O.G., Shevchenko A.Yu. – H.: KhNU. V.N. Karazina, 2007. – 288 p.
32. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 07.09.2020 № 391 "On approval of the Regulations on the state environmental monitoring system".
33. Zaporizhia Oblast Environmental Monitoring Program. – Zaporozhye, 2018. – 181 p.
34. Order of the Cabinet of Ministers of 31 December 2004 “On Approval of the Concept of the State Program for Environmental Monitoring”.

35. Statistical data of the State Ecological Inspectorate in Zaporizhia region for 2015 – 2019. – Zaporozhye, 2019. – 265 p.

36. Your future is a land beyond the thresholds. – Zaporozhye: KP "ZMD" Dnieper Metallurgist, 2005. – 92 p.

37. Your future is a land beyond the thresholds. – Zaporozhye: KP "ZMD" Dnieper Metallurgist, 2006. – 163 p.

38. Yorkina N., Cherniak Ye. Ecological-coenotic analysis of phytocommunities of antropogenically transformed territories / C91 Moderní aspekty vědy: XIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2021. str. 368-390.

39. Yorkina N., Cherniak Ye., Yorkin V. Current problems of medical waste disposal in the context of reducing anthropogenic impact on the ecosystem / The I International Science Conference on Multidisciplinary Research. – Berlin, 2021. – P. 129-131. DOI - 10.46299/ISG.2021.I.I

40. Yorkina N. Impact of technogenic pollution of urban environment on indicators of vitality of urban biota (mollusk fauna, soil mesofauna, epiphytic lichens). *Moscow University Biological Sciences Bulletin. Seriya 16. Biologiya.* 3, 2016. – 73-80.

41. Yorkina N., Cherniak Ye. Medical and biological monitoring as an important condition for genetic safety of the population / The V International Science Conference Theoretical and scientific bases of development of scientific thought. – Rome, 2021. – P. 70-72. DOI - 10.46299/ISG.2021.I.V.

42. Yorkina N., Cherniak Ye. Separate collecting system of garbage problems and prospects / The XXII International Science Conference Interaction of society and science: prospects and problems. – London, 2021. – P. 46-48. DOI - 10.46299/ISG.2021.I.XXII.

43. Yorkina N., Cherniak Ye. Types of ecological monitoring of the state of urban ecosystem under conditions of increased anthropogenic load / The XXXII International Science Conference Actual problems of modern science and practice, Boston, 2021. – P. 54-57. DOI - 10.46299/ISG.2021.I.XXXII.

44. Yorkina N., Cherniak Ye. Environmental problems of Ukrainian cities (on the example of Melitopol) / The IX International Science Conference Innovative technologies in science and education. – Jerusalem, 2021. – P. 43-46. DOI - 10.46299/ISG.2021.I.IX.

45. Yorkina N., Cherniak Ye. Regional and socio-ethical aspects of ecological monitoring of aerotechnogenic pollution of the city of Melitopol / The VII International Science Conference Modern trends in development science and practice, 2021. – Varna. – P. 61-63. DOI - 10.46299/ISG.2021.II.VII.

46. Yorkina N., Cherniak Ye. Solid household waste in the city of Melitopol: current situation and problems // C91 Moderní aspekty vědy: XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2021. – S. 783-800.

ODDÍL 7. METODIKA A ORGANIZACE VÝZKUMU ZÁKLADŮ DUŠEVNÍHO VLASTNICTVÍ

§7.1 FUNDAMENTALS OF INNOVATIVE RESEARCH METHODOLOGY WITH FUNDAMENTALS OF INTELLECTUAL PROPERTY (Kliuchevych M. M. Stoliar S.G.)

Introduction. The emergence of the discipline "Methodology and organization of scientific research on the basics of intellectual property" was caused by the rapid development of scientific and technological revolution, rapid renewal of knowledge, increasing the amount of scientific and scientific and technical information. Today, more than ever, there is a need for highly qualified specialists who have good general scientific and professional training, capable of independent scientific and creative work. These specialists must not only be well versed in new methods of research and development, but also be able to implement their results in the production process.

Discipline "Methodology and organization of research with the basics of intellectual property" includes: philosophical aspects, methodological foundations of scientific knowledge, study of the structure and main stages of research. This course examines the methods of theoretical research, modeling issues in research and helps to choose the right direction of research. When studying the course, higher education students must learn to search, collect and process scientific information, as well as to conduct, process and format the results of experimental research.

Methodology is the doctrine of the organization of activities. Any research activity is always aimed at obtaining an objectively new result. Therefore, productive activity requires

organization. If the methodology is considered as a doctrine of the organization of activities, it is necessary to understand what is "organization".

"Organization" means: the internal order and coherence of the interaction of more or less differentiated and autonomous parts of the whole, due to its structure; a set of actions or processes that lead to the formation and improvement of relationships between parts of the whole; associations of people who jointly implement any program or goal and act on the basis of certain procedures and rules [1].

The methodology considers the organization of activity as a purposeful human activity. To organize activities - therefore to organize them into a holistic system with clear and definite characteristics, logical structure, determining the process of its implementation.

Thus, the methodology of scientific research consists of: characteristics of scientific activity (features, principles, conditions, norms of scientific activity), logical structure (subject, object, subject, form, methods, results of scientific activity) and temporary structure of scientific activity phases, stages, stages of scientific activity).

With the transition from a planned to a market economy, in the context of Ukraine's entry into the world community, the role in economic and social development of society increased the results of intellectual (creative) human labor, which include inventions, utility models, brands of goods and services) plants and animal breeds, trade secrets, works of literature and art, databases, computer programs, phonograms and videograms, etc. These and other results of intellectual work are called "objects of intellectual property rights" or "intellectual property".

Intellectual property is part of a broader concept of "intellectual capital". Therefore, in order for the applicant to

form a holistic view of the nature, forms of development and methods of use of intellectual property, it is proposed to study the direction of "Fundamentals of Intellectual Property".

Methodological bases of scientific research.

In the research work there are scientific directions, problems and topics. The scientific direction is the sphere of research of the scientific collective devoted to the decision of the big fundamental theoretically experimental problems in the field of science. The structural units of the direction are complex problems, topics and issues [2].

The problem is a complex scientific task. It covers a significant area of research and should be of long-term importance.

The problem consists of a number of topics.

A topic is a scientific task that covers a certain area of scientific research. It is based on numerous research questions, which are understood as smaller scientific tasks. When creating a topic or question, a specific task is set in the research: to develop a design, new material, technology, etc. Solving the problem poses a more general task, for example, to solve a set of scientific problems, to make discoveries.

Choosing a problem or topic is a very difficult and responsible task and includes a number of stages: problem formulation; development of the structure of the problem (highlight topics, subtopics and issues); establishing the urgency of the problem, ie. its values for science and technology [3].

After substantiating the problem and establishing its structure, the choice of the research topic begins. The topic has a number of requirements: relevance, novelty, economic efficiency and significance.

Successful conduct of any scientific research largely depends on the timely provision of operational and complete

information on the achievements of science and technology, its effective use in research, design and production enterprises. It is impossible to form a correct idea of the best world and domestic results if the information about it is incomplete and unreliable and received late. Therefore, an extremely important task is the development of a system for collecting, processing, storing, efficient search and transmission of information based on the achievements of modern computer technology [4].

Methods and features of theoretical research.

Analytical research methods are used to study physical models that describe functional relationships inside or outside the object. They are used to establish a mathematical relationship between the parameters of the model. These methods allow to conduct an in-depth study of the object and establish quantitative accurate relationships between arguments and functions [2, 5].

Analytical research methods using experiments. Any physical processes can be studied analytically or experimentally. Analytical dependences are a mathematical model of physical processes. Such a model can be represented as an equation or system of equations, functions, etc.

Experimental research methods allow a deeper and more detailed study of the research process. However, the results of the experiment cannot be transferred to another process that is close in physical essence. This is because the results of any experiment reflect the individual characteristics of the process under study. From experience it is not yet possible to determine which factors have a decisive influence on the process, if you change different parameters at the same time [6].

This means that in an experimental study, each specific process must be investigated independently. Experimental methods allow to establish private relationships between variables in strictly defined intervals of their change.

Thus, analytical and experimental methods have their advantages and disadvantages, and this complicates the solution of practical problems. Therefore, the combination of positive aspects of both methods is promising and interesting [2, 7].

Probabilistic-statistical research methods – when using these methods, a mathematical apparatus is used. Probable process is a process of changing over time the characteristics or state of a system under the influence of random factors [3, 8].

Methods of systems analysis – a set of methods and techniques for studying complex objects – systems that are a complex set of interacting elements. The essence of systems analysis is to identify relationships between elements of the system and establish their impact on the behavior of the system as a whole [9].

Theoretical research begins with the development of a working hypothesis and modeling of the object of study and ends with the formation of theory. The theory goes in its development from the quantitative measurement of the parameters of the object and the qualitative explanation of the processes occurring to their formalization in the form of methods, rules or mathematical equations [10].

Theoretical research includes several characteristic stages [11]:

- ◆ analysis of the physical essence of processes and phenomena;
- ◆ formulation of the research hypothesis;
- ◆ construction of a physical model;
- ◆ mathematical research;
- ◆ analysis and generalization of theoretical research;
- ◆ formulation of conclusions.

The process of theoretical research is accompanied by continuous formulation and solution of various problems related to the detection of contradictions in the adopted theoretical models.

Only correctly and reasonably chosen method guarantees the reliability of the results obtained during the research. Therefore, an important stage of research is the development of research methods. The methodology should include theoretical and experimental research.

Experiment is the most important part of scientific research, which is based on scientifically based experience with well-considered and managed conditions. In scientific language and research, the term experiment is usually used in the sense common to a number of combined concepts: purposeful observation, reproduction of the object of knowledge, experience, organization of special conditions of its existence, prediction. This concept is embedded in the scientific formulation of experiments and observations of the studied phenomenon in conditions that are accurately taken into account, to monitor the progress of its development and reproduce it every time these conditions are repeated. In itself, the concept of "experiment" means an action aimed at creating conditions to reproduce a phenomenon and as pure as possible, ie not complicated by other phenomena [3, 8, 9, 12].

The main purpose of the experiment is to identify the properties of the studied objects, test the validity of hypotheses and on this basis a broad and in-depth study of the research topic. The staging and organization of the experiment is determined by its purpose. Experiments conducted in various fields of science are branch and have appropriate names: physical, chemical, biological, social, psychological, etc. [8].

Experiments differ [1, 10]:

- ✓ for the purpose of research (ascertaining, transforming, searching, decisive, controlling);
- ✓ according to the method of forming conditions (natural and artificial);

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

- ✓ by the structure of the studied objects and phenomena (simple, complex);
- ✓ on the organization of (laboratory, field, field, production, etc.);
- ✓ by the nature of external influences on the object of study (material, energy, information);
- ✓ by the nature of the interaction of the means of experimental research with the object of study (ordinary and model);
- ✓ by type of models studied in the experiment (material and imaginary);
- ✓ by the number of factors that vary (single-factor and multifactor);
- ✓ controlled quantities (passive and active);
- ✓ by the nature of the studied objects or phenomena (technological, sociometric), etc.

Summing up, we note that to conduct an experiment of any type requires:

- ✓ formulate a hypothesis to be tested;
- ✓ create programs of experimental work;
- ✓ determine the methods and techniques of intervention in the object of study;
- ✓ provide conditions for the implementation of the procedure of experimental work;
- ✓ to develop ways and methods of recording the course and results of the experiment;
- ✓ prepare the means of the experiment (models, installations, devices, etc.);
- ✓ provide the experiment with the necessary maintenance staff.

Methods and planning of the experiment.

Proper development of the experimental methodology is of particular importance. Methodology is a set of mental and

physical operations, arranged in a certain sequence, according to which the goal of the study is achieved. During the development of the methodology of the experiment it is necessary to provide [10]:

- conducting a preliminary targeted observation of the object under study or phenomenon in order to determine its initial data (choice of varying factors, hypotheses);
- creation of optimal conditions in which experimentation is possible (selection of objects for experimental influence, elimination of influence of random factors);
- systematic observation of the development of the studied phenomenon and accurate descriptions of facts;
- determination of measurement limits;
- systematic registration of measurements and estimates of facts in various ways and means;
- creation of cross-influences, recurring situations, changing conditions and their nature;
- creating complicated situations in order to confirm or refute previously obtained data;
- transition from empirical study to logical generalizations, analysis and theoretical processing of the obtained factual material.

Properly designed method of experimental research determines its value. Therefore, the development, selection, definition of the methodology should be carried out especially carefully.

Experimental technique is a system of different methods or techniques for consistent and most effective implementation of the experiment.

Each experimenter must draw up a plan or program for the experiment, which includes [1, 9]:

- setting goals and objectives of the experiment;

- justification of the scope of the experiment, the number of experiments;
- choice of factors that vary;
- determining the sequence of changes in factors;
- the procedure for conducting experiments;
- choosing the step of changing factors, setting intervals between future experimental points;
- description of the experiment;
- substantiation of measuring instruments;
- substantiation of methods of processing and analysis of experimental results.

In addition to the above points, the plan of the experiment includes: the name of the research topic; working hypothesis, experimental methodology, list of necessary materials, devices, installations; list of performers, calendar plan and estimates.

Thus, conducting an experiment is the most important and time-consuming stage, and the sequence of experience is very important. After establishing the scope of the experiment make a list of measuring instruments, materials, list of performers, schedule and cost estimates.

All factors that determine the process change simultaneously according to special rules, and the results of the experiment are presented as a mathematical model that has some static properties.

Thus, there are several stages of experiment planning [1]:

- collection and analysis of collected information;
- selection of input and output variables, areas of experimentation;
- choice of mathematical model by which experimental data will be provided;
- plan of the experiment and the choice of the criterion of optimality;

- data analysis and method determination;
- conducting an experiment;
- verification of static preconditions for the obtained experimental data;
- processing of the obtained results;
- interpretation and recommendations on the use of the obtained results.

In the process of collecting and analyzing the collected and processed information establish and analyze all known data about the studied process or object, what factors and how affect the state of the process or object, their relationship, possible limits of change and more. The main requirements for the selection of input factors is the ability to establish the desired value of this factor and maintain it throughout the experience.

Intellectual property in the scientific sphere.

Everyone is exposed to intellectual property in one way or another, and every day. More precisely, we are faced with issues of its protection and use [13].

The sphere of intellectual property was formed and progressed in step with the evolution of mankind and continues to gain momentum to this day. Modern society is impossible to imagine without intellectual property, because as it develops and actively post-industrialization, information found in the role of intellectual property becomes one of the most important factors of production - along with land, capital and labor [14, 15].

The concept of "intellectual property" has a legal, political, and socio-economic meaning. Let's focus on the latter.

In economic language, the word "intellectual property" is a figurative expression of "intangible assets" (intangible assets). That is, the part of the capital of the enterprise, which is necessary to generate its income, requires costs for its creation and / or maintenance, but is not expressed in any

material objects - with the possible exception of title documents [14].

Intellectual property should be understood as objects that are the result of the creation of the human mind, human intellect, creative and intellectual activities, which constitute a set (complex) of rights that are useful.

Yes, we can identify the main features of intellectual property [16]:

❖ Intangibility, ie intellectual property always has an ideal, not material nature. In other words, we can feel them physically, tactilely.

❖ Objective expressiveness, ie intellectual property has an expression in an object, for example, a computer – as an expression of an invention, a book – as an expression of a work of literature.

❖ Related to property relations. This feature means that the results of intellectual activity can be in civil turnover, for example, in contracts of sale, collateral, and so on. This is the connection.

❖ Novelty, this condition means that the created object must be unique, fundamentally new and previously unknown.

❖ Artificiality of creation – the essence of this feature is that the objects of intellectual property can be those that were created by man, that is, objects of natural origin a priori can not be intellectual property.

❖ Providing legal protection, the most important feature, international conventions contain an open list of objects.

Intellectual property in the objective sense is a set of norms that regulate relations related to the creation and use of a number of results of intellectual creativity and means of individualization of participants in civil turnover [15].

Intellectual property in the subjective sense is a set of transactions of both personal and property nature, belonging to the authors of creative achievements, patent owners or persons who register individualization, their heirs and other successors [15].

The norms of civil law determine the main forms of realization of intellectual property, as well as establish the legal regime for the results of the creative process and establish the procedure for protecting the rights of authors and owners of these rights.

The following forms of intellectual property realization are distinguished [13, 16]:

✓ Patent – exist for an invention or utility model. The patent owner has the right to dispose of his work at his own discretion, but the use of a patented sample without the permission of the patent owner is not allowed.

✓ Copyright – it does not require an examination of novelty, because it is based on the provision that to create independently, for example, two completely identical texts on the same topic is impossible. The peculiarity of copyright is that by their very nature they do not require any confirmation.

So, summing up, we can say that the institution of intellectual property has evolved over time and continues to evolve today. Realizing the importance of intellectual activity and property, mankind began active work to protect and defend it. Currently, the protection of the results of mental activity is carried out by a special UN agency and each state separately. Which is quite understandable, because intellectual property is something without which the economy and society as a whole cannot develop today.

Conclusions. The complexity and level of production is growing every year. and is becoming increasingly multifaceted, voluminous, based on the application of different branches of science. The choice of optimal solutions in such a complex

environment that is constantly changing, is difficult without the use of scientific creativity, basic techniques of scientific research.

A modern specialist must not only have deep professional theoretical and practical knowledge, but also have a minimum of knowledge in the field of scientific research. All this will allow you to independently ask and creatively solve various complex issues of production. Therefore, the introduction of science in production necessitates raising the professional level of specialists.

Modern society needs and depends on intellectual property, so it takes effective measures to protect them. It is for this reason that the study of intellectual property issues is still relevant in science.

Therefore, while studying the discipline "Methodology and organization of research with the basics of intellectual property" higher education students must master the following basic competencies: readiness for self-development, self-realization, use of creative potential; ability to formulate goals and objectives of the study, identify priorities for solving problems, select and create evaluation criteria; ability to abstract thinking, analysis, synthesis.

References:

1. Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen: navch. posib. / I. S. Dobronravova ta in.; za red. I.S. Dobronravova (ch.1), O.V. Rudenko (ch.2). Kyiv : VPTs «Kyivskyi universytet», 2018. 607 s. (in Ukrainian).

2. Garcia E., Arias M., Murri N., Serna C. Developing responsive teachers: A challenge for a demographic reality. *Journal of Teacher Education*. 2010. Vol. 61. P. 132–142.

3. Bilukha M. T. Metodolohiia naukovykh doslidzhen : pidruchnyk. Kyiv : ABU. 2002. 480 s. (in Ukrainian).

4. Neumann R., Parry S., Becher T. Teaching and learning in their disciplinary contexts: A conceptual analysis. *Studies in Higher Education*. 2002. Vol. 27(4). P. 405–417. doi: 10.1080/0307507022000011525.

5. Krushelnytska O. V. Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen : navch. posib. Kyiv : Kondor. 2009. 206 s. (in Ukrainian).

6. Gregory J., Salmon G. Professional development for online university teaching. *Distance Education*. 2013. Vol. 34. P. 256–270.

7. Salmon G., Wright P. Transforming future teaching through “Carpe Diem” learning design. *Education Sciences*. 2014. Vol. 4(1). P. 52–63. doi: 10.3390/educsci4010052.

8. Zhuravska N.S. Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen z osnovamy intelektualnoi vlasnosti: navchalno-metodychnyi posibnyk Nizhyn : Vydavets PP Lysenko M.M. 2017. 512 s. (in Ukrainian).

9. Mc Quiggan C. Faculty development for online teaching as a catalyst for change. *Journal of Asynchronous Learning Networks*. 2012. Vol. 16. P. 27–61.

10. Pike G., Smart J., Ethington C. The mediating effects of student engagement on the relationships between academic disciplines and learning outcomes: An extension of Holland’s Theory. *Research in Higher Education*. 2012. Vol. 53. P. 550–575.

11. Shulman L. S. Signature pedagogies in the professions. *Daedalus*. 2005. Vol. 134(3). P. 52–59. doi: 10.1162/0011526054622015.

12. John Loughran Is teaching a discipline? Implications for teaching and teacher education. *Teachers and Teaching*. Vol. 15(2). P. 189–203. doi: 10.1080/13540600902875290.

13. Pro avtorske pravo ta sumizhni prava : Zakon Ukrainy vid 23.12.1993 r. № 3792-XII (zi zminamy ta dopovnenniamy). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text>. (in Ukrainian).

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

14. Pro okhoronu prav na vynakhody i korysni modeli : Zakon Ukrainy vid 15.12.1993 r. № 3687-KhII u red. vid 01.06.2000 r. (zi zminamy ta dopovnniamy). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>. (in Ukrainian).

15. Kuznietsov Yu.M. Patentoznavstvo ta avtorske pravo: pidruchnyk. Kyiv : TOV „Kondor“, 2005. 426 s. (in Ukrainian).

16. Osnovy pravovoi okhorony intelektualnoi vlasnosti v Ukraini : pidruchn. dlia stud. neiuryd. vuziv / za red. O. A. Pidopryhory, O.D. Sviatotskoho. Kyiv : Vydavnychi dim „InIure“, 2003. 236 s. (in Ukrainian).

Vydavatel:

Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.
se sídlem V Lázních 688, Jesenice 252 42
IČO 03562671 Česká republika

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XV mezinárodní kolektivní monografie

Podepsáno k tisku 11. ledna 2022
Formát 60x90/8. Ofsetový papír a tisk
Headset Times New Roman.
Mysl. tisk. oblouk. 8.2. Náklad 100 kopií.